หัตถกรรมแห่งศตวรรษ
มรดกภูมิปัญญาที่ใกล้สูญหาย

Preserving the Heritage: Arts and Crafts of Thailand

SACICT

หัตถกรรมแห่งศตวรรษ มรดกภูมิปัญญาที่ใกล้สูญหาย
Preserving the Heritage: Arts and Crafts of Thailand

เจ้าของสิทธิ์และผู้จัดพิมพ์
ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)
59 หมู่ 4 ตำบลช้างใหญ่ อำเภอบางไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13290
โทรศัพท์ 035-367-054-9
โทรสาร 035-367-051

Publisher
The SUPPORT Arts and Crafts International Centre of Thailand (Public Organization)
59 Moo 4, Changyai, Bangsai, Ayutthaya 13290 Thailand
Phone 66(0)35-367-054-9
Fax 66(0)35-367-051

ออกแบบและผลิตโดย
บริษัท เผ่าทอง ทองเจือและเพื่อน จำกัด

Design and production by
Paothong Thongchua and Friends Co.,Ltd.

ผู้เรียบเรียงเนื้อหา
นายเผ่าทอง ทองเจือ
นางณัฏฐภัทร จันทวิช
นายธีระศักดิ์ หีบแก้ว
นายชัยพัฒน์ อุดมมะนะ
นางสาวภิญญ์สินี ธนาพันธเลิศ

Compiled by
Mr. Paothong Thongchua
Mrs. Natthapatra Chandavij
Mr. Theerasak Heebkaew
Mr. Chaiputt Udommana
Ms. Pinsinee Tanapuntalerd

กองบรรณาธิการ
นายวิกร อัฑฒพงษ์
นางสาวภวริศา ก๋ากาศ
นายวัลลภ รุจิขจร

Editorial staff
Mr. Wikorn Atthaphong
Ms. Phawarisa Kagard
Mr. Wanlop Ruchikachorn

ถ่ายภาพ และ ศิลปกรรม
นายชนะ เกตุวิสุทธิ์

Photographs and Art
Mr. Chana Getwisut

พิมพ์ที่
บริษัท ไทภูมิพับลิชชิ่ง จำกัด
เลขที่ 71/18 หมู่ 1 ตำบลบางขนุน อำเภอบางกรวย
จังหวัดนนทบุรี 11130

Printed by
Thaiphum Publishing Co.,Ltd.
71/18 Moo 1 Bang Khanun, Bang Kruai,
Nonthaburi 11130

พิมพ์ครั้งที่ 1 : กันยายน 2560
เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ
978-616-8036-11-2

First Published : September 2017
ISBN
978-616-8036-11-2

สงวนลิขสิทธิ์ตาม พ.ร.บ.ลิขสิทธิ์ ห้ามลอกเลียนแบบ ไม่ว่าส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้
นอกจากได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร

ประเทศไทยนั้นนับเป็นชาติที่มีศิลปะ วัฒนธรรม และประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานศิลปหัตถกรรม ก็นับเป็นงานในอาชีพช่างฝีมือแขนงหนึ่งของบรรพบุรุษที่สะท้อนต่อความเป็นชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่สืบทอดกันมาหลายศตวรรษ แต่เมื่อกาลเวลาล่วงเลยผ่านไป วิถีชีวิตความเป็นอยู่ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ตามวัฒนธรรมของสังคมเมือง และวัฒนธรรมภายนอกที่หลั่งไหลเข้ามา มีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเป็นทางเลือกมากขึ้น จนถึงในปัจจุบันนี้ ผลงานศิลปหัตถกรรมอันทรงคุณค่าหลากหลายประเภทนั้น บางประเภทก็ได้สูญหายไปจากวิถีชีวิตในสังคมตามกาลเวลา บางประเภทที่ยังพอมีหลงเหลืออยู่ก็นับวันจะลดน้อยลงและจะเลือนหายไปในที่สุด

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) หรือ SACICT จึงเห็นความสำคัญในการดำเนินงานจัดทำองค์ความรู้ในประเภทงานศิลปหัตถกรรมที่สะท้อนคุณค่า และความสำคัญแสดงถึงซึ่งภูมิปัญญาทั้งศาสตร์และศิลป์เชิงช่างนับจากในอดีตกาล ทั้งที่เป็นเครื่องใช้ เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องทางศาสนา พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งบางประเภทได้สูญหายไปแล้ว หรือบางประเภทกำลังจะสูญหาย บันทึกเป็นข้อมูลองค์ความรู้ในหนังสือ **“หัตถกรรมแห่งศตวรรษ มรดกภูมิปัญญาที่ใกล้สูญหาย”** เล่มนี้ เพื่อการเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนในทุกวงการ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในวงการงานช่างศิลปหัตถกรรม ได้เกิดความเข้าใจ และตระหนักรับรู้ในคุณค่า คุณประโยชน์ เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการรักษา สืบสานมรดกหัตถศิลป์อันล้ำค่า อีกทั้งเพื่อนำแนวคิดเทคนิคเชิงช่างไปพัฒนาสร้างสรรค์ผลงานให้ประจักษ์ถึงทักษะฝีมือขั้นสูง หรือนำองค์ความรู้งานช่างชั้นสูงไปปรับประยุกต์เป็นผลงานเชิงสร้างสรรค์ หรือนำไปพัฒนาต่อยอดขยายผลสู่งานหัตศิลป์ต่อไป SACICT จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือ **“หัตถกรรมแห่งศตวรรษ มรดกภูมิปัญญาที่ใกล้สูญหาย”** ที่ได้จัดทำขึ้นนี้จะเป็นแหล่งองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปหัตถกรรมที่มีมาตั้งแต่อดีตกาล ได้อย่างสมบูรณ์

(นางอัมพวัน พิชาลัย)
ผู้อำนวยการ
ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)

สารจากผู้อำนวยการ

A Message from the CEO

Thailand is one of the nations in South East Asia that have its own art, culture and long history. Handicraft is one of the craftsmanship that has been passed down from ancestors for centuries, reflecting nationality, religion and monarch. However, as time passes, way of life also changes as a result of changing periods, urban and external culture. More changes also occur thanks to technology that has been introduced as an alternative. Up to the present time, many kinds of valuable handicraft, which has been regarded as cultural heritage of the nation for many centuries, have disappeared from way of life as time passes. The surviving ones have been waning and are likely to disappear eventually.

The SUPPORT Arts and Crafts International Centre of Thailand (Public Organization) or SACICT therefore, recognizes the significance of building a body of knowledge of handicraft that reflects value and importance of intellect through both science and art of craftsmanship since the old days. This has been exhibited through appliances, clothing, appliances related to religion and rites. Some has already been extinct, while some has been likely to disappear. This has been recorded as a body of knowledge and compiled in **"Preserving the Heritage: Arts and Crafts of Thailand"** book, with the aim to share this to the public from all fields, especially those with craftsmanship interest. This is to create understanding and awareness in value and utilization of handicraft and helps inspire people to maintain and pass on this valuable handicraft to younger generation. Another objective is to leverage artisan concept and technique to create art work that reflects advanced skill or to apply advanced craftsman knowledge into other creative work. **SACICT** highly hope that this "Preserving the Heritage: Arts and Crafts of Thailand" book would be a complete compilation of body of knowledge related to arts and crafts that has been existing since the old days.

Amparwon Phichalai
Chief Executive Officer
The SUPPORT Arts and Crafts International Centre of Thailand
(Public Organization)

สารบัญ

เครื่องลงยา 8

เครื่องถม 38

งานครั่ำ 66

เครื่องมุก 90

เครื่องถมปัด 112

เครื่องแกะสลักและไม้จำหลัก 128

ผ้านุ่งในราชสำนัก 162

งานผ้าปักแห่งราชสำนักสยาม 178

เครื่องเขิน 202

เครื่องจักสาน 218

Contents

Enamelware 8

Nielloware 38

Kram (Inlaid Metalwork) 66

Mother-of-Pearl Inlay 90

Krueng Thom Pad (Bead Niello Work) 112

Wood Carving 128

Textiles of Siamese Royal Court 162

Embroidery Work in the Royal Court of Siam 178

Lacquerware 202

Basketry 218

เครื่องลงยา

Enamelware

คำว่า “ลงยา” ความหมายตามคำนิยามในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๔ คือ “การใช้น้ำยาเคมีใส่ลงในพื้นที่ ที่เป็นร่องระหว่างลวดลายในเครื่องเงิน แล้วใช้ความร้อนอบให้น้ำยาติด และให้พื้นเป็นสีต่างๆ เรียกเต็มว่า ลงถมยาสี”

การลงยาของไทยนั้นสันนิษฐานว่ามีการกล่าวถึงเป็นครั้งแรก เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา **เครื่องลงยา เป็นงานหัตถกรรมประดับตกแต่งเครื่องใช้ และเครื่องประดับที่ทำด้วยทอง หรือเงิน ตลอดจนทองแดง ด้วยการประดับสีต่างๆ ลงไปตามร่องที่แกะขึ้นเป็นลวดลายตามที่กำหนดวาดเอาไว้ อาจจะเป็นการประดับด้วยการถมตัวยาสีต่างๆ เป็นการใช้ประดับแทนการฝังอัญมณีที่ใช้มาแต่เดิม**

According to the Royal Institute Dictionary, 2554 B.E., the meaning of ‘Long Ya’ is defined as “copper utensil that is coated with solution mixed with colorful powdered beads”. It is also called ‘Long Thomya Si’.

Enamelware or Krueng Long Ya is a type of handicraft that provides decorative furnishing of utensils and accessories which are made from gold, silver or copper. This is done by placing colors within the carving channels. The enameling with various colors can be used as decoration instead of embedding jewelry as previously done in the past. It has been assumed that enamelware in Thailand could be originated during early Ayutthaya period.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ทรงเครื่องอย่างต้นอย่างขัตติยราชกุมารี ในการสมโภชในพระราชพิธีโสกันต์ ประทับบนพระที่นั่งกง ทรงฉายพร้อมกับเครื่องประกอบพระอิสริยยศทองคำลงยา (ภาพจาก หนังสือ ราชพัสตราภรณ์)

HRH Princess Valaya Alongkorn, daughter of King Rama V, wearing the full royal dress decorated with gold enamel accessories in her top-knot cutting ceremony. (Picture from Ratcha Pastraporn book)

ความสำคัญและประโยชน์การใช้งาน

Importance and Usage

มีผู้สันนิษฐานว่าการลงยา น่าจะมีแหล่งกำเนิดในประเทศแถบตะวันออกกลาง ชาวเปอร์เซียโบราณใช้วิธีการลงยาและตกแต่งพื้นผิวของโลหะด้วยการหลอมสีสัน หรือเคลือบลงยาให้เป็นลวดลายที่สวยงาม มีชื่อเรียกวิธีการนี้ว่า ‘Minakari’ โดยช่างฝีมือชาวอิหร่าน (เปอร์เซีย) แห่งอาณาจักรซาซาเนี่ยน คือผู้ริเริ่มสร้างสรรค์ศิลปะชนิดนี้ ก่อนจะเผยแพร่สู่ประเทศอื่นๆ เช่น อียิปต์ และชาวอียิปต์โบราณได้รับความรู้วิชาช่างนี้ พร้อมนำไปประยุกต์ต่อเพื่อใช้ตกแต่งเครื่องถ้วย เครื่องประดับ และวัตถุที่ทำจากหิน มีหลักฐานชิ้นสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าชาวอียิปต์โบราณมีความรู้เรื่องการลงยา คือ การค้นพบ Hawk Pectoral เครื่องประดับรูปนกอินทรีทำจากทองคำ ลงยาด้วยแก้วบดสีน้ำเงิน สีแดง และสีเขียว ในร่องลาย บนมัมมี่ Tutankhamun ซึ่งมีอายุประมาณ ๑๓๐๐ กว่าปีก่อนคริสตศักราช ลักษณะของแก้วไม่มีตัวประสานใดๆ ทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่าแก้วที่ฝังอยู่ในร่องลายนั้น ต้องใช้วิธีหลอมละลายลงไปในเนื้อทองเท่านั้น นับว่า Hawk Pectoral เป็นวัตถุลงยาเก่าแก่ที่สุดที่พบในปัจจุบัน

It is assumed that enamel works originated from the Middle East. The ancient Persians used enameling and decorating metal surface by fusing over the colors that are decorated in an intricate design. This art is called ‘Minakari’. The Persian craftsmen of Sassanian Empire invented the enamel technique before spreading to other nations. The ancient Egyptians were passed on the knowledge of this technique and used it to decorate accessories, containers, and stone objects. Important evidence is seen in the accessory in the shape of Hawk Pectoral, made from gold enameled with crushed glass in blue, red, and green which sat on top of Tutankhamun mummy. The piece was approximately from 1300 B.C. Hawk Pectoral is considered as the oldest enameled object.

Hawk Pectoral หรือ เครื่องประดับรูปนกอินทรีทำจากทองคำลงยาสี บนมัมมี่ Tutankhamun (ภาพจาก หนังสือ The Complete Tutankhamun)

Hawk Pectoral, made from gold enameled with crushed glass in blue, red, and green, found on top of Tutankhamun mummy. (Picture from The Complete Tutankhamun book)

ต่อมาการลงยาได้แพร่หลายสู่อาณาจักร กรีก โรมัน ซึ่งพบวิธีการนำแก้วสีมาบดให้เป็นผง หรือใช้ผงแก้วใสไม่มีสี ผสมเข้ากับแร่ธาตุซึ่งเป็นสารให้สี เช่น โลหะ เมทัลลิค และอ๊อกไซด์ การวาดลวดลายทำได้โดยใช้มือวาดอย่างอิสระ หรือวาดไปตามรอยที่ร่างไว้ เมื่อลงสีภาชนะแล้วจะต้องนำไปเผา ในอุณหภูมิที่ต้องสูงพอที่จะทำให้ผงเคลือบละลาย แต่ไม่ทำให้ภาชนะหลอมละลายไปด้วย และทองคำมักจะเป็นโลหะที่ถูกเลือกมาใช้ในงานลงยา เนื่องจากว่าทองคำมีส่วนช่วยในการยึดเกาะได้ดี และช่วยขับให้สีของลวดลายเปล่งประกายเด่นชัด นอกจากทองคำแล้ว เงินก็เป็นที่นิยมใช้ด้วย และทองแดง ใช้มากขึ้นในภายหลัง

เครื่องเคลือบลงยาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในยุคกลาง ตั้งแต่สมัยจักรวรรดิโรมัน ไปจนถึงไบแซนไทน์ จากนั้นภูมิปัญญานี้ได้เผยแพร่ไปยังประเทศจีน งานลงยาสีของจีนเจริญถึงขีดสุดในสมัยราชวงศ์หมิง (Ming) และเป็นที่นิยมในหมู่ชาวมองโกลซึ่งชื่นชอบเครื่องใช้สีสันฉูดฉาด สีเด่นในสมัยนั้นคือ สีเทอร์ควอยซ์ สีน้ำเงิน จากลาปีสลาซูลี สีแดงเข้มปะการัง สีน้ำตาล สีเหลืองสด สีเขียวจัด สีดำ และสีขาว สีเหล่านี้ใช้ตกแต่งภาชนะต่างๆ เช่น หม้อ จาน อ่างพิธีกรรม และแจกันดอกไม้ วิธีการทำนิยมใช้เทคนิคคลัวซอนเน่ โดยใช้ลวดทองเหลืองตกแต่งเป็นลายและถมแก้วสีลงในลายนั้น ต่อมาความรู้การผลิตเครื่องลงยาของจีนได้เผยแพร่ไปยังประเทศเกาหลี ประเทศญี่ปุ่น และประเทศไทย

Later, enamelware spread to Greek-Roman Empire. Colored glasses are crushed into fine powder or no-colored glasses are mixed with certain minerals to create colors e.g. metal, metallic, and oxide. The drawing of design is done free-handedly or on the drafted design. After the object is painted, the object is baked in even with high enough temperature to melt the color coating but not high enough to melt the object. Enamel is often done on gold objects, as gold has a good binding quality, enabling the colors to contrast evidently from the object. Later, silver and copper objects are also used.

Enamelware was very popular during the Middle Age, from Roman Empire to Byzantine Empire. This knowledge was passed to China which reached its highest prosperity during Ming Dynasty. Enamelware was popular among Mongolians who preferred colorful utensils. The most popular color at that time was turquoise, Lapiz Lazuli blue, dark coral red, brown, bright yellow, green, black, and white. These colors are used to decorate containers such as pots, plates, ritual basins, and vases. Cloisonné technique was often used. Enamelware makers used brass brush to create designs and enameled with colored glasses. Later, the knowledge spread from China into Korea, Japan, and Thailand.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องราชภูษิตาภรณ์ และฉลองพระองค์ครุยประทับบนพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ พร้อมด้วยข้าราชสำนักอัญเชิญเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูโภค และพระแสงอัฏาวุธ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

King Rama VII in a full royal uniform sitting on the Pudtan Karnchana Singhas throne. His royal articles of use includes a Great Crown of Victory, a Royal Sword, and a Royal Staff which are made from enameled gold ware. (Picture from National Archives of Thailand)

ในประเทศไทย พบหลักฐานบันทึกที่กล่าวถึงเครื่องลงยาครั้งแรกในสมัยอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ เมื่อเสด็จไปเมืองพิษณุโลก พ.ศ. ๒๑๓๔ สมัยนั้นเรียกเครื่องลงยาว่า “ทองประทาสี” ดังความว่า

“...ก็มีพระราชโองการตรัสให้เอาทองนพคุณ เครื่องราโชประโภคมาสำหรับเป็นทองประทาสี จึงเสด็จไปปิดพระพุทธปฏิมาพระชินราชด้วยพระหัตถ์เสร็จบริบูรณ์ก็แต่งการฉลอง...”

ต่อมาในรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พบหลักฐานการกล่าวถึงเครื่องลงยาในรายการเครื่องราชบรรณาการ ที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระราชทานให้แก่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ดังเช่น

เข็มขัด ๒ สายปักไหมทอง หัวเข็มขัดทำด้วยทองคำลงยา

กระจกเงาใหญ่ ทำด้วยแก้วอย่างดี ขอบประดับทองคำ ๑ กระจก กรอบกระจกฝังเพ็ชร

และทำเปนดอกลายดุล ทำด้วยทองคำลงยา

กล่องแก้วอย่างงาม ๑ กล่อง มีลายลงยาปิดทอง

โถใหญ่ทำด้วยอำพัน สลักลายดุล เลี่ยมทองคำและลงยา

The first evidence of enamel works in Thailand was found during Ayutthaya period in the reign of King Ekathotsarot. During his visit to Pitsanulok in 1591, in that period enamelware was called “Thong Pratasi” (literally, gold with paint). It said

“The King ordered to have royal articles of use which were made of gold to make into Thong Pratasi. The king personally went to place the gold on the image of Buddha Chinnaraj”.

There has been evidence of enamel works in China for over 300 years. It cannot be pinpointed exactly when Thailand received the knowledge of enamel-whether or not before the period King Ekathotsarot. In the reign of King Narai, evidence was found mentioning enamelware in the list of tributes that King Narai sent to King Louis XIV of France (from Chronicles, Chapter 43, Subject Annals French tradesmen to Ayutthaya) that “...2 belts embroidered with golden yarns. The belt buckle made from enameled gold., large mirror with diamond embedded frame in flower motif made of enameled gold., glass box with enameled gold., large jar made from amber, carved, inlaid, and enameled”.

ไม้ประกับคัมภีร์ลงยา (ภาพจาก กรมศิลปากร)
Enameled wainscots for scripture (Picture from Fine Arts Department)

ในอดีตการประดับตกแต่งเครื่องใช้ด้วยอัญมณีมีค่าได้รับความนิยมมากขึ้น ก็ทำให้ราคาอัญมณีมีราคาแพงขึ้น จึงเกิดมีการประดับตกแต่งเครื่องใช้ และเครื่องประดับด้วยการลงยาแทนการฝังอัญมณีมีค่า แต่เนื่องจากด้วยวัตถุที่ใช้ในการลงยานั้นก็หายาก และช่างไทยในสมัยโบราณนั้นทำสียาได้เพียงสองสี ในสมัยโบราณนั้นจึงพบการลงยาเพียงแค่สองสี คือ สีแดง และสีเขียว ในเวลาต่อมาจึงได้เกิดการพัฒนาสีต่างๆ มากขึ้น นอกจากสีแดงและสีเขียวแล้วยังมีสีน้ำเงิน สีขาว สีฟ้า และสีชมพู ซึ่งการลงยาสีชมพูนี้พบมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

โดยทั่วไปเครื่องทองลงยาจะมีเพียง ๒ สี คือ สีแดง และสีเขียว เท่านั้น ต่อมาได้เกิดเครื่องลงยาอีกประเภทที่มีชื่อเรียกว่า “เครื่องลงยาราชาวดี” นิยมเป็นอย่างมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ โดยพระยาอนุมานราชธนได้เขียนที่มาของคำว่า “ราชาวดี” ไว้ว่า เป็นชื่อยา (ลงยา) สีพลอยขึ้นกการเวก หรือสีฟ้า หรือหากความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้คำนิยาม “ราชาวดี” ไว้ว่า เป็นการลงยาสีชนิดหนึ่งสำหรับเคลือบทองให้เป็นสีฟ้า (เปอร์เซีย)

เครื่องลงยาสีราชาวดี ในประเทศไทยนี้ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปวัฒนธรรมทางตะวันตก ซึ่งชาวอาหรับและเปอร์เซีย (อิหร่าน) ถือได้ว่าเป็นแหล่งต้นกำเนิดของการลงยาสี ในปัจจุบันนั้น นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์มีข้อคิดเห็นว่าคำว่า “ราชาวดี” นั้นมาจากคำว่า Lajward (ลาจญวัรฺด) ในภาษาเปอร์เซีย หมายถึงรัตนชาติกึ่งสูงค่าสีน้ำเงินสด (ลาปิสลาซูลี Lapis lazuli) เมื่อชาวอาหรับรับคำว่า Lajward ไปก็เพี้ยนเสียงเป็น Lajward หรือ Lazaward เมื่ออินโดนีเซียรับคำนี้มาใช้ก็แปลงเสียงเป็น Royowerdi โดยคำว่า “Royo” แปลว่า “พระราชา” “werdi” แปลว่า “สี” เมื่อสยามรับคำนี้เข้ามาใช้จึงแปลงเสียงเป็น “ราชาวดี”

มีนักวิชาการบางส่วนตั้งสมมติฐานว่าเครื่องลงยาชนิดนี้ถือกำเนิดขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และอาจจะเพราะการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ทำให้งานศิลปกรรมมีค่าสูญหายไปจนสิ้น จึงไม่สามารถพบหลักฐานที่เป็นรูปธรรมถึงเครื่องลงยาราชาวดีที่เก่าแก่กว่าสมัยรัชกาลที่ ๑ ทว่า จากตำราพระเครื่องต้น ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ได้กล่าวถึงเครื่องประดับของพระเจ้าแผ่นดิน ๙ อย่าง ซึ่งมี ๒ อย่างเป็นเครื่องลงยาราชาวดี คือ ทองพระกรลงยาราชาวดี ประดับพลอย และรองพระบาทลงยาราชาวดี ประดับพลอย ซึ่งเป็นหลักฐานที่แย้งสมมติฐานเดิมที่ว่ากำเนิดสมัยต้นรัตนโกสินทร์และชี้ให้เห็นว่า ลงยาราชาวดีมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ยังมีอีกข้อสมมุติฐานหนึ่งสำหรับการลงยาสีฟ้านั้นช่างไทยอาจจะเลียนแบบเครื่องประดับของจีนในสมัยราชวงศ์หมิง ที่นิยมประดับด้วยขนนกกินปลา (Kingfisher) ซึ่งสีของขนนกกินปลานี้มีสีฟ้าแบบหินเทอควอยซ์ และหินดังกล่าวที่จีนนำมาประดับเครื่องใช้ต่างๆ แล้วในสมัยราชวงศ์ส่าง (๑๗๖๖-๑๑๒๒ ก่อนคริสตศักราช) โดยใช้ประดับทั้งบนสำริดและหยก เมื่อประเทศไทยกับประเทศจีนมีสัมพันธไมตรีต่อกัน จึงมีการส่งเครื่องราชบรรณาการแก่พระเจ้าแผ่นดินไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งคงจะชื่นชอบในความงาม จึงโปรดให้ช่างทองของไทยทำเครื่องทองที่มีการประดับด้วยการลงยาสีขึ้นกการเวกขึ้นมาบ้าง และช่างไทยก็ทำได้สำเร็จ ดังนั้นพระเครื่องต้นจึงมีเครื่องทองลงยาราชาวดี ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ฟื้นฟูงานศิลปกรรมแขนงนี้เพื่อทดแทนเครื่องลงยาที่เสียหายไป

In ancient time, the materials used for enameling were difficult to find. Thai craftsmen, therefore, could only make two types of color – red and green. Later, more colors were developed including dark blue, white, light blue, and pink. Pink was very common during the reign of King Rama V. Another type of enameled works is “Rajawadee Enameled Works” which were very popular during the reign of King Rama V.

Phraya Anuman Rajadhon wrote about the origin of the word “Rajawadee” that it is the name of enameled color – either turquoise or light blue. According to Dictionary of Royal Academy B.E. 2525, the definition of Rajawadee is enameling color to make gold into light blue (Persia). Rajawadee enameled works in Thailand receive influence from western art. The Arabs and Persians (Iranians) were believed to be in the inventors of color enameling. At present the linguists believe that the word “Rajawadee” comes from the Persian word “Lajward” which is a semi-precious stone in bright blue color (Lapis Lazuli). The Arabs called it “Lajward or Lazaward”. Indonesia called it “Royowerdi”. The word “Royo” in Indonesian means “king” and “werdi” means “color”. Siam called it “Rajawadee”.

Some academics believe that color enameling started in Rattanakosin period while there is an assumption that after the Second Fall of Ayutthaya, many valuable art objects were destroyed or disappeared that the Rajawadee Enameled Works older than King Rama I period could not be located. However, according to Tamra Phra Kruang Ton (Amulet Textbook) composed during Ayutthaya period during the reign of King Narai, nine royal accessories of the king were mentioned, two of which were Rajawadee Enameled Works– Rajawadee enameled bracelet decorated with ruby and Rajawadee enameled shoes decorated with ruby. These objects provided contrast to the old assumption and indicated that Rajawadee enameling was already there in Ayutthaya period.

As for assumption on light blue enameling, Thai craftsmen probably copied from Chinese craftsmen in Ming Dynasty which normally used kingfisher with turquoise color for decoration. The Chinese also used such stones to decorate the utensils in Shang Dynasty (1766-1122 B.C.) on bronze and jade. When Thailand and China had diplomatic relationship, the Chinese sent tributes to Thailand. Thai kings during Ayutthaya period, consequently, had Thai craftsmen made goldware enameled with turquoise. King Rama I had the art of enameling restored during his reign in order to replace the ones which were destroyed.

พระนาคสวาสดิ์ เรือนแก้ว เป็นพระพุทธรูปสลักจากหยกองค์นี้ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในอาณาจักรล้านช้างประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ พระนาคสวาสดิ์ เรือนแก้ว เป็นพระแก้วประจำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวกันว่า เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) เมื่อคราวเป็นแม่ทัพสยามยกไปปราบเจ้าอนุเมืองล้านช้างเป็นผู้นำเข้ามาถวายจากเวียงจันทน์ ในปีพุทธศักราช ๒๓๗๐ ซุ้มเรือนแก้วและบุษบกที่ทรงพระนาคสวาสดิ์และฉัตร ๕ ชั้น นั้นเป็นพระราชศรัทธาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสร้างขึ้นถวาย (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

Phra Naksawad Ruenkaew, Buddha image in meditation position made from jade. It was assumed that this Buddha image was built during Lan Chang Kindom around Buddhist Era 2200-2300s. It was a Buddha image for King Rama III. It was said that when Chao Phraya Bodindecha (Sing Singhaseni) was the Commander of Siam and moved his troop to defeat Chao Anu Meung of Lan Chang brought this Buddha image from Vientiane in B.E. 2370. The top arch and the throne where the Buddha image was resided as well as the five-tiered umbrella were constructed as per King Rama III's order. (Picture from King Rama IV book)

การใช้งานด้านศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรม

Religion, Belief, and Ritual

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ พระมหากษัตริย์ ทรงมีพระราชนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องราชาภรณ์อย่างพระมหากษัตริย์ เพื่อเป็นการแสดงถึงบุญญาธิการของพระองค์ หรือเป็นการอุทิศพระราชกุศลแด่พระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์ที่เสด็จสวรรคต หรือสิ้นพระชนม์ไปแล้ว หรือยังดำรงพระชนม์อยู่ ซึ่งเครื่องทองพระพุทธรูปต่างๆ เหล่านี้ล้วนสร้างด้วยทองคำลงยาประดับอัญมณีทั้งสิ้น

ในความเชื่อของสังคมไทยพระพุทธศาสนากับไสยศาสตร์ เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ทั้งนี้เพราะก่อนที่คนไทยจะนับถือพระพุทธศาสนา ก็นับถือผีมาก่อนแล้ว ทั้งยังได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาด้วยจึงทำให้เกิดการประสานองค์ประกอบของการเชื่อรวมเข้าไว้ด้วยกันในรูปลักษณ์ของเครื่องรางของขลัง

ในตำราพิชัยสงครามกล่าวว่า เครื่องรางของขลังที่นักรบสมัยโบราณจะมีติดตัวเป็นมงคลมีด้วยกันหลายชนิด เครื่องรางของขลังนั้นๆ มาจากพระเกจิอาจารย์ซึ่งมั่นคงในคุณงามความดีและมีวัตรปฏิบัติที่น่าเชื่อถือศรัทธา และได้จาการสืบทอดสรรพตำราตกทอดกันมาอย่างเนิ่นนาน ซึ่งมักเป็นของพระราชทาน

"ตะกรุด" เป็นเครื่องรางของขลังที่ผู้ชายไทยมีความคุ้นเคยมาแต่ครั้งโบราณ โดยเฉพาะเวลาจะออกรบทัพจับศึก เพื่อให้แคล้วคลาดและคงกระพันชาตรี แรกเริ่มได้จาการนำเอากระดูกของสัตว์ที่ตายแล้ว ไม้มงคลต่างๆ มาล้างทำความสะอาดและขัดมันจากนั้นนำมาจารลงอักขระยันต์โดยรอบ หากใช้แผ่นโลหะก็จะม้วนให้เป็นแท่งกลม ให้มีช่องว่างที่แกนกลางพอร้อยเชือกได้เพื่อสวมใส่ติดตัว โดยส่วนใหญ่ผู้ชายมักใช้คาดที่เอว

ตะกรุดที่ทำด้วยแผ่นทองคำ แผ่นเงิน หรือทองแดง ลงอักขระหรือผูกเป็นยันต์ โดยส่วนใหญ่จะเป็นบทสรรเสริญพุทธคุณ โดยมีความเชื่อว่าตะกรุดชนิดนี้ ให้คุณด้านเสน่ห์ เมตตามหานิยม การค้าขาย โชคลาภ กลับดวง พลิกชะตา เลื่อนยศร้ายกลายเป็นดี ซึ่งมักใช้ในลักษณะสวมใส่คอ

ตะกรุดที่ทำด้วยแผ่นทองคำลงยาหรือที่ประดับด้วยอัญมณีมีค่า มักเป็นของพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง

During Buddhist Era 2300s, it was popular for the kings to have the Buddha images made with full royal king-like costumes in order to display his power or dedicate the merit to the deceased kings or royal family members. These Buddha images were made from enameled gold decorated with jewelries.

In Thai society, people believe that Buddhism and superstition are inseparable. Before the arrival of Buddhism, people believe in ghosts.

The Pichai Songkhram Textbook (Thai Book on the Art of War) mentioned about various types of amulets which warriors carried on themselves for protection and good luck including Ta-krud, which protects the wearer from harm and enables the wearer to be invulnerable.

Ta-krud was normally made from bone of dead animal or sacred wood which was cleaned and polished and inscribed the sacred words in it. If the metal is used, the metal would be rolled first into a small roll with empty slot in the middle so that a string rope can be threaded inside. However, more often, Ta-krud was strapped on the waist.

พระพุทธรูปประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การสร้างพระพุทธรูปครองจีวรลงยาเช่นนี้ เป็นเอกลักษณ์พระราชนิยมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปองค์นี้คงสร้างขึ้นก่อนที่พระองค์จะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทั้งนี้เพราะทรงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างสูง (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

Buddha image of King Rama III.
(Picture from King Rama IV book)

Ta-krud is usually made from gold, silver, or copper with inscription of sacred words typically praising Lord Buddha. It is believed that Ta-krud would bring about popularity, success, promotion, prosperity, fortune. Ta-krud was generally worn around the neck. Ta-krud made from enameled gold metal or decorated with jewelries were often presented to royal family members or nobles as gift from the king.

พระมหาสังข์พิธีพราหมณ์ เป็นสังข์ของหลวงมีมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ สำหรับพราหมณ์ใช้ถวายน้ำเทพมนตร์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์ ในงานพระราชพิธีต่างๆ พระมหาสังข์พิธีพราหมณ์เป็นสังข์เวียนขวายาว ๑๕ เซนติเมตร ริ้วเวียนรอบหัวสังข์หุ้มทองคำสลักลายลงยาฝังพลอย ขอบปากสังข์เลี่ยมทองคำลงยาสลักลายดอกประจำยามฝังเพชรพลอย ที่ตัวสังข์มีดอกมะเขือฝังดอกมะเขือฝังนพเก้าร่องปลายปากสังข์จารึกอักขระ อุมีมังสีทองคำลงยารองรับ (ภาพจาก หนังสือพระมหาสังข์พิธี)

Chank shell or conch for Brahminical Ceremony is a royal sacred chank which existed since the period of King Rama I. It was used by Brahmin to offer sacred water to the king and royal family members in various royal ceremonies. The chank for Brahminical Ceremony is a 15 cm long conch shell. Its apex was covered with enameled gold and embedded with rubies. The lips of the conch were inlaid with enameled gold, carved with Prajamyam motif, and decorated with jewelries. The body is decorated with egg-plant flower motifs and nine gems while the tip was inscribed with letters. The conch is placed on a supporting enameled golden tray (picture from Phra Maha Sang Pitee – Chank shells for Ceremonies book).

สังวาลทองคำลงยาประดับอัญมณี สำหรับพระพุทธสิหิงค์ ศิลปะรัตนโกสินทร์ สังวาลเส้นนี้ มีลักษณะเป็นดอกไม้สี่กลีบขนาดใหญ่สลับกับดอกไม้สี่กลีบขนาดเล็กที่เชื่อมต่อกันด้วยห่วงกลม ดอกไม้สี่กลีบแต่ละกลีบแต่ละดอกฝังลงยา แล้วประดับด้วยพลอยสีแดงและสีขาว สันนิษฐานว่าอาจเป็นพระมหากษัตริย์หรือกรมพระราชบวรสถานมงคลหรือเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งจัดทำขึ้นถวายพระพุทธสิหิงค์หรือเป็นเครื่องพุทธบูชา (ภาพจากกรมศิลปากร)

Enameled golden Sangwan (breast chain) decorated with jewelries for Sihing Buddha image. The breast chain is in the shape of large four-petal flowers alternate with small four-petal flowers which are joined together by circular chains. Each petal was enameled and decorated with red and white jewelries. It was assumed that the king or the crown prince or any other royal family member had it made for offering to Sihing Buddha image or used as Buddhist offering. (Picture from Fine Arts Department)

การใช้งานในราชสำนัก

Usage in Royal Court

ในสมัยโบราณเครื่องใช้ที่ทำขึ้นจากโลหะมีค่า คนสามัญทั่วไปนั้นไม่อาจนำมาใช้ได้ เพราะเป็นของหายากและมีราคาแพง ส่วนมากมักจะเป็นของที่บรรดาเจ้านาย และขุนนางชั้นสูงเป็นผู้ใช้ และก็จะใช้เพียงในกิจพิธีที่สำคัญๆ เท่านั้น หรือไม่ก็เป็นเครื่องประดับยศไป ซึ่งมีกฎหมายกล่าวถึงบุคคลที่สามารถใช้ได้ไว้ด้วยว่าต้องมีบรรดาศักดิ์ชั้นใด ใครใช้ของเกินบรรดาศักดิ์ของตนที่พึงจะได้รับถือว่าผิดกฎ อาจต้องรับโทษหนักเบาตามแต่ความผิดนั้น ดังนั้นเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนเครื่องประดับที่ทำจากโลหะที่มีค่านี้ สามารถแยกได้เป็น ๒ ประการใหญ่ๆ คือ ของที่พระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์ทรงใช้ รวมถึงที่ขุนนางใช้ด้วย กับของที่ราษฎรสามัญทั่วไปใช้

หลักฐานที่ยืนยันความเชื่อเรื่องเครื่องลงยาเป็นเครื่องใช้ชั้นสูงเห็นได้จาก พระราชบัญญัติที่ประกาศใช้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๔๓ (กฎหมายตราสามดวง ฉบับตีพิมพ์โดยกรมศิลปากร พ.ศ.๒๕๒๑) ซึ่งห้ามไม่ให้ข้าราชการ รวมทั้งราษฎรประดับเครื่องลงยาราชาวดี ดังนี้

“...แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ให้ข้าราชการและราษฎรทำตามหย่างทำเนียมแต่ก่อน ครั้งนี้โปรดเกล้าฯ ให้แต่ขุนนางผู้ใหญ่กั้นร่มผ้าศรีผึ้ง คาดราตคดหนามขนุนห้ามอย่าให้ข้าราชการผู้น้อยใส่เสื้อครุยกรองคอสังเวียนสำรฎคาดราตคดหนามขนุนนุ่งสมปักท้องนากสายเข็มขัดอย่าให้มีดอกประจำยามกั้นร่มผ้าศรีผึ้ง ใส่เสื้อครุยได้แต่กรองปลายมือ จะแต่งบุตรและหลานก็ให้ใส่ได้แต่จี้เสมา จำหลักประดับพลอยแดง เขียว แต่เท่านี้อย่าให้ประดับเพชรถมญาราชาวะดี ลูกประวะหล่ำเล่า ก็ให้ใส่แต่ลายแทงแลเกลี้ยงเกี้ยว อย่าให้มีกระจังประจำยาม ๔ ทิศ และอย่าให้ใส่กระจับปิ้งพริกเทศทองคำกำไลทองคำใส่เท้าอย่าให้ข้าราชการผู้น้อยแลราษฎรกั้นร่มผ้าศรีผึ้ง แลกระทำให้ผิดด้วยหย่างทำเนียมเกินบันดาศักดิเปนอันขาดทีเดียว แลห้ามอย่าให้ช่างทองทั้งปวงรับจ้างแลทำจี้เสมาภควจั่น ประดับเพชรถมญาราชาวะดี แลกระจับปิ้งพริกเทศ กำไลเท้าทองคำ แลแหวนถมญาราชาวะดีประดับพลอย ห้ามมิให้ซื้อขายเปนอันขาดทีเดียว ถ้าข้าราชการผู้น้อยแลอนาประชาราษฎรช่างทองกระทำให้ผิดด้วยอย่างทำเนียมแต่ก่อน จะเอาตัวเปนโทษจงหนัก...”

Mostly are for articles of use of royalty and nobles in important ceremonies or used as regalia to indicate position or rank. There was a law on the usage. If anyone used the decoration which was higher than their own rank, they would be subject to penalty. The articles of usage and decoration can be divided into two groups: for king, royal family members, and nobles and for general people. There was an evidence from the Act announced during the reign of King Rama I in 1800 prohibiting government officials and commoners to use Rajawadee enameled works,

“...From this moment onwards, the government officials and people have to follow the traditional custom...the low-rank government officials cannot wear gown with Nam Kanun waist sash, Sompak Thong Nak wraparound cloth...their children and grandchildren can wear only pendant, Sema decorated with red or green jewelries. They cannot be decorated with diamonds or enameled with Rajawadee. The low-rank government officials and people cannot over-dress higher than their ranks. The goldsmiths are forbidden to provide the service and make pendants, necklace, and money cowry which are decorated with diamonds or enameled with Rajawadee and Krajapping (girl undergarment), gold foot bracelet, and Rajawadee enameled rings decorated with jewelries. These items are also forbidden to trade. If anyone violates this traditional custom, they are subject to severe punishment...”

เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์
(ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Five Royal Regalia. Almost all items in five royal regalia are decorated with enamel works.
(Picture from National Archives of Thailand)

พระมหาพิชัยมงกุฎ ทำด้วยทองคำลงยาประดับเพชร (ภาพจากหนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Great Crown of Victory made from enameled gold decorated with diamonds. (Picture from King Rama I book)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงพระมหาพิชัยมงกุฎในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

King Rama VII wore the Great Crown of Victory during the coronation ceremony. (Picture from National Archives of Thailand)

ด้วยเหตุนี้ ในสมัยโบราณเครื่องทองลงยาจึงพบเฉพาะในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค เครื่องประกอบอิสริยยศ และเครื่องราชบรรณาการ เช่น

เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ คือ เครื่องใช้ที่เป็นเครื่องหมายของพระมหากษัตริย์ เนื่องด้วยเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาทำให้เครื่องลงยาที่สำคัญสำหรับพระมหากษัตริย์สูญหายและชำรุดไป เพราะฉะนั้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงมีการสร้างขึ้นมาใหม่เพื่อใช้สำหรับพระราชพิธีปราบดาภิเษก มีทั้งสิ้น ๕ รายการ เกือบทั้งหมดทำด้วยกรรมวิธีการลงยา ได้แก่

๑. พระมหาพิชัยมงกุฎ เป็นเครื่องศิราภรณ์หรือเครื่องประดับพระเศียรสำหรับพระมหากษัตริย์ ใช้ในพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระมหาพิชัยมงกุฎนี้ ทำด้วยทองคำลงยาประดับเพชร ในสมัยโบราณ ประเทศไทยถือว่าพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นราชกกุธภัณฑ์ที่มีคุณค่าเท่าเทียมเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์รายการอื่น ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ประเทศไทยมีการติดต่อกับต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศแถบยุโรป ซึ่งถือว่าขณะทรงสวมพระมหาพิชัยมงกุฎนั้นคือการขึ้นครองสิริราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทรงรับพระมหาพิชัยมงกุฎแต่มิได้วางไว้ดังเช่นรัชกาลก่อน พระองค์ทรงรับมาสวมไว้ นับจากนั้นเป็นต้นมาถือการสวมพระมหาพิชัยมงกุฎเป็นพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์เป็นราชประเพณีสืบต่อมาจนปัจจุบัน และพระมหาพิชัยมงกุฎนับว่าเป็นเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่สำคัญที่สุด

Because of this, enameled gold wares can only be found in royal articles of use such as **Five Royal Regalia.** Almost all items in five royal regalia are decorated with enamel works.

1. Great Crown of Victory - A crown worn during important ceremonies such as coronation ceremony, is made from enameled gold decorated with diamonds. In ancient time, it was considered as royal regalia with equal rank with other royal regalia. However, the European countries viewed the wearing of crown as a symbol of ascending to the throne, King Rama IV consequently wore the Great Crown of Victory during the coronation ceremony instead of putting it on the side as the custom. With this, the Great Crown of Victory became the most important of all five royal regalia.

พระแสงขรรค์ชัยศรี ทำด้วยทองคำลงยาประดับด้วยอัญมณี (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Royal Victory Sword made from enameled gold (Picture from King Rama I book)

๒. พระแสงขรรค์ชัยศรี หรือ พระแสงราชศัสตรา คืออาวุธประจำองค์พระมหากษัตริย์ ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีศรีสัจปานกาล (พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา) พระราชพิธีฉัตรมงคล เป็นต้น องค์พระขรรค์นั้นได้จากชาวประมงเมืองเสียมราฐ ซึ่งทอดแหในทะเลสาบเขมรและเก็บองค์พระขรรค์ขึ้นมา โดยเห็นเป็นของโบราณและเป็นงานที่มีความประณีตเกินกว่าจะเป็นสมบัติของสามัญชน ดังนั้นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) ข้าหลวงผู้สำเร็จราชการแคว้นเขมรของไทยจึงนำขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในวันที่เชิญพระขรรค์มายังพระบรมมหาราชวัง เกิดเหตุการณ์ฟ้าผ่าลงมาตามเส้นทางที่เชิญพระขรรค์ถึง ๗ แห่ง นับเป็นความอัศจรรย์อย่างยิ่ง ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ช่างหลวงทำด้ามพระแสงขรรค์นี้ขึ้นใหม่เป็นทองคำลงยาประดับด้วยอัญมณี

๓. ธารพระกร ทำด้วยไม้ชัยพฤกษ์ หุ้มด้วยทองตลอด

2. Sword of Victory (Phra Saeng Khan Chaisri) - Phra Saeng Khan Chai Sri (Royal Victory Sword) is the most important Royal Swords (Phra Saeng Ratchasattra) of the Thailand. This sword features heavily in the Coronation Ceremony and the Oath of Allegiance Ceremony. Phra Saeng Khan Chai Sri's history has been shrouded in myth and legend. In 1784, Cambodian fishermen found the blade in their fishing net at Tonle Sap, Siamreab. They gave it to the ruler and he then offered the blade to Chao Phraya Apai Pubet (Baen). Chao Phraya Apai Pubet decided to give it to King Rama I of Thailand. According to legend, it was said that the moment the blade arrived in Bangkok, seven lighting strikes hit the city simultaneously. A new enameled gold handle decorated with gemstones was then created for this sword.

3. Royal Staff – It is made of cassia wood covered with gold gilt.

พัดวาลวิชนี และพระแส้จามรี พัดทำด้วยใบตาลปิดทองทั้งสองด้าน ด้ามและเครื่องประกอบทำด้วยทองลงยา (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Valvichani Fan (Royal Fan) and Royal Whip made from palm leaves sandwiched together. The holder and accessories made from enameled gold. (Picture from King Rama I book)

๔. พัดวาลวิชนี และพระแส้จามรี พัดทำด้วยใบตาลปิดทองทั้งสองด้าน ด้ามและเครื่องประกอบทำด้วยทองลงยา ส่วนพระแส้ทำจากขนจามรี และด้ามทำจากทองคำลงยา

4. Valvichani Fan (Royal Fan) and Royal Whip. The Royal Fan was made from palm leaves sandwiched together. The holder and accessories are made from enameled gold. The Royal Whip is made from yak tails and holder is made from enameled gold.

ฉลองพระบาทเชิงงอน ทำด้วยทองคำลงยาประดับเพชร (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Royal Slippersmade from enameled gold decorated with diamond (Picture from King Rama I book)

๕. ฉลองพระบาทเชิงงอน ทำด้วยทองคำลงยาประดับเพชร ใช้สวมเฉพาะในพระราชพิธีขณะทรงประทับเท่านั้น

5. Royal Slippers with the front curling upwards into a point is used for royal ceremonies.

พระชฎามหากฐิน เป็นเครื่องราชศิราภรณ์ สร้างในรัชกาลที่ ๑ สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงแทนพระมหาพิชัยมงกุฎในบางโอกาส องค์พระชฎาเป็นทองคำลงยาราชาวดีประดับเพชร (ภาพจากหนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Phra Chada Maha Kathin, created in the reign of King Rama I, was made from white gold enameled with Rajawadee and decorated with diamond. (Picture from King Rama I book)

เครื่องราชศิราภรณ์ คือ เครื่องประดับพระเศียร เช่น พระชฎา และพระมาลาองค์ต่างๆ ที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงแทนพระมหาพิชัยมงกุฎในบางโอกาส

พระชฎามหากฐิน เป็นเครื่องราชศิราภรณ์ สร้างในรัชกาลที่ ๑ สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงแทนพระมหาพิชัยมงกุฎในบางโอกาส เช่น ในการเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราไปถวายผ้าพระกฐิน ลักษณะของพระชฎาต่างกับพระมหามงกุฎอย่างเห็นชัด คือ ช่วงบนเหนือเกี้ยวขึ้นไปถึงยอดเป็นกลีบคล้ายผ้าพับพันไขว้กันไว้ ยอดงอนช้อยเล็กน้อย มีใบสัน (หรือยี่ก่า) ประกอบอยู่ที่เกี้ยวชั้นบนสุดเบื้องซ้าย องค์พระชฎาเป็นทองคำลงยาราชาวดีประดับเพชร มีน้ำหนักเบากว่าพระมหาพิชัยมงกุฎมาก ดังนั้นในการพระราชพิธีที่ไม่สำคัญนัก จึงทรงพระชฎาแทน บางโอกาสก็พระราชทานให้พระบรมราชวงศ์บางพระองค์ทรง

Royal Headdress (Krueng Ratcha Siraporn), Royal Headdress is a headdress created during the reign of King Rama I for the king to use instead of Great Crown of Victory in certain occasions.

Phra Chada Maha Kathin (Royal Thai Theatrical Headdress) was made in the reign of King Rama I. It was used during the royal procession to offer robes to Buddhist monks. The shape of chada is evidently different from that of the crown. The upper part above Phra Kiao to the top is folds which look like folded crisscross cloths. The top is slightly curled upward. There was a ridge decorated on the left side of the top level Phra Kiao. The chada is made from white gold enameled with Rajawadee and decorated with diamonds. This headdress is much lighter than Great Crown of Victory. Because of its light weight, the king sometimes wore chada instead of crown. In some occasions, the king asked some of royal family members to wear the chada.

พระมหามาลา เป็นเครื่องราชศิราภรณ์ สร้างในในรัชกาลที่ ๑ สำหรับพระมหากษัตริย์ทรง เมื่อทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ตามโบราณราชประเพณี เครื่องประดับเครื่องยอดเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Royal Hat, made during the reign of King Rama I. Its top is enameled gold decorated with jewelries. (Picture from King Rama I book)

พระมหามาลา เป็นเครื่องราชศิราภรณ์ สร้างในรัชกาลที่ ๑ สำหรับพระมหากษัตริย์ทรง เมื่อทรงเครื่องบรมขัตติยราชภูษิตาภรณ์ตามโบราณราชประเพณี แต่ไม่ทรงมงกุฎ องค์พระมาลาทำด้วยตาดทอง เครื่องประดับเครื่องยอดเป็นทองคำลงยาประดับอัญมณี ปักขนนกการเวกเหนือใบสัน (ยี่ก่า) เบื้องซ้าย

Royal Hat. This was normally worn together with the Royal Clothing according to traditional custom. The Royal Hat is made from golden brocade. The top is enameled gold decorated with jewelries. A bird feather is inserted over the left ridge.

พระมาลาเส้าสูง เครื่องยอดเป็นทองคำประดับอัญมณีตามสีสักหลาด เส้นสักหลาดดำลงยาประดับเพชร (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

The top of this royal hat is made from gold decorated with jewelries in the color matching the velvet. The velvet is enameled and decorated with diamond. (Picture from King Rama I book)

พระมาลาเส้าสูง เป็นพระมาลาสักหลาด พับปีกซ้ายขึ้นข้างหนึ่ง แต่เดิมท่านสร้างไว้ ๗ สี สำหรับทรงตามสีฉลองพระองค์ประจำวัน เว้นองค์สักหลาดดำตามในภาพ ทรงได้โดยไม่กำหนดว่าทรงฉลองพระองค์สีใด เครื่องประดับเครื่องยอดเป็นทองคำประดับอัญมณีตามสีสักหลาด เส้นสักหลาดดำลงยาประดับเพชร มีขนนกการเวกปักเหนือใบสัน (ยี่ก่า) เช่น เดียวกับพระมหามาลา พระรอบมาลาคาดเกี้ยวทองคำลงยาสีเขียวแดง

Royal Top Hat is made from velvet. The left wing of the hat is rolled up. Originally, there were total seven colors to match with the royal costumes for each day of the week. The king did not designate the black one in the photo with any specific color costumes. Its top is made from gold decorated with jewelries in the color matching the velvet. The velvet is enameled and decorated with diamonds. The hat is decorated with small gold Phra Kiao enameled in green and red colors.

พระแสงอัษฎาวุธ ตามประเพณีไทยที่มีมาแต่บรรพกาล ได้เทิดทูนพระมหากษัตริย์ว่าเป็นทั้งสมมติเทพ เป็นยอดนักรบ เป็นประมุขผู้นำของชาติและปวงชน ดังนั้น ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอัญเชิญเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ นอกจากจะมีการถวายพระปรมาภิไธยจารึกลงบนแผ่นทองคำ ที่เรียกว่า “พระสุพรรณบัฏ” ถวายพระราชลัญจกรประจำรัชกาล สำหรับประทับกำกับพระบรมราชโองการ ถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ อันเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์และถวายเครื่องราชูปโภคอันเป็นเครื่องประกอบพระบรมราชอิสริยยศแล้ว ยังมีการถวายพระแสงอัษฎาวุธด้วย

พระแสงอัษฎาวุธ มี ๘ องค์ มีทั้งประเภทที่ถือเป็นคติมาแต่โบราณว่าเป็นอาวุธคู่พระหัตถ์แห่งเทพเจ้า และประเภทที่ใช้ในการยุทธในลักษณะต่างๆ เช่น ใช้ในการยุทธหัตถี ใช้ในการยุทธบนหลังม้า ใช้ในการยุทธนบนพื้นดินทั้งในลักษณะของการสู้กันตัวต่อตัว และการสู้กับอริราชศัตรูซึ่งมีอยู่หลายคน รวมทั้งอาวุธที่ใช้ต่อสู้ในระยะไกลด้วย พระแสงอัษฎาวุธที่มีอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทุกองค์สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในที่นี้ขอกล่าวถึงพระแสงองค์ที่ตกแต่งด้วยวิธีการลงยา ได้แก่

Royal Weapons (Phra Saeng Asadawut) were used during coronation ceremony. Besides inscribing the king’s signature onto the golden plate called “Phra Subannabat”, offering personal royal seal for affixing on royal commands, offering Five Royal Regalia and royal articles of use, royal weapons are also offered.

The eight royal weapons in the Rattanakosin period were built during the reign of King Rama I. The ones which were decorated with enamel works include:

พระแสงดาบคาบค่ายองค์นี้ด้ามและฝักตกแต่งด้วยการลงยาประดับเพชรและอัญมณี (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

The handle and case of the sword decorated with enamel works and jewelries. (Picture from King Rama I book)

พระแสงดาบคาบค่าย เป็นพระแสงดาบสำคัญสำหรับแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงสร้างเป็นอนุสรณ์ในพระมหาวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งทรงนำทหารเพียง ๑๓๙ นาย เข้าปีนค่ายทัพหลวงของหงสาวดี ซึ่งมาตั้งล้อมกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๒๑๑๓ ขณะปีนค่ายทรงคาบพระแสงดาบเอาไว้ พระแสงดาบคาบค่ายองค์นี้ด้ามและฝักตกแต่งด้วยการลงยาประดับเพชรและอัญมณี

Phra Saeng Dab Kabkai (Royal Sword Kabkai) King Rama I had it made to commemorate the triumph of King Naresuan who lead only as few as 139 soldiers into the royal Burma camp of Hongsavadee which surrounded Ayutthaya in 1570. While climbing the wall of the camp, King Naresuan held the royal sword in the mouth. The handle and case of the sword is decorated with enamel works and diamonds and jewelries.

พระแสงดาบใจเพชร เป็นพระแสงราชศาสตราสำคัญสำหรับแผ่นดินอีกองค์หนึ่ง สร้างในรัชกาลที่ ๑ บริเวณด้ามพระแสงตกแต่งด้วยการลงยาราชาวดีประดับอัญมณี ฝักดาบฝังเพชร กลางฝักเป็นระยะๆ ที่สันดาบครำทอง ด้ามและที่กลางใบดาบลงอักขระ

Phra Saeng Dab Jai-Pech (Royal Sword Jai-Pech) is another important royal sword of the country. It was built during the reign of King Rama I. The handle of the sword is decorated with Rajawadee enamel works and decorated with jewelries. The case of the sword is decorated with diamonds. The edge is inlaid with gold while the handle and in the middle of the blade are inscribed with letters.

พระแสงดาบใจเพชร ตกแต่งด้วยการลงยาราชาวดีประดับอัญมณี (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Phra Saeng Dab Jai-Pech decorated with Rajawadee enamel works and jewelries. (Picture from King Rama I book)

เครื่องราชูปโภค เครื่องประกอบพระอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ จากซ้าย พระสุพรรณศรี พานพระขันหมาก พระมณฑปรัตนกรัณฑ์ พระสุพรรณราช ทั้งหมดทำด้วยทองคำลงยา (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Royal Articles of Use are items which signify the rank of the king. There are a total of four items, all made from enameled gold. (Picture from National Archives of Thailand)

เครื่องราชูปโภค คือ เครื่องประกอบอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นเครื่องใช้ต่างๆ มีทั้งหมด ๔ รายการ ทำด้วยทองคำลงยาทั้งสิ้น มีทั้งหมด ๒ สำรับ สำรับใหญ่สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขทรงเป็นผู้อำนวยการสร้าง ซึ่งพานพระขันหมากในสำรับนี้ประดับตกแต่งด้วยการลงยาราชาวดี และสำรับเล็กสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔ ประกอบด้วย

๑. พานพระขันหมากทองคำลงยา มีลักษณะเป็นพาน ๒ ชั้น รูปสี่เหลี่ยมย่อมุม มีซองพานและตลับพร้อมสำหรับใส่หมาก แม้ปัจจุบันพระมหากษัตริย์ไม่เสวยพระศรี (หมาก) แล้ว แต่ยังมีการเชิญออกมาทอดไว้ข้างพระราชอาสน์ตามราชประเพณี ในพระราชพิธีสำคัญเสมอ

๒. พระมณฑปรัตนกรัณฑ์ ทองคำลงยา เป็นภาชนะรูปทรงมณฑป มีพานรองพร้อมฝา สำหรับใส่น้ำเย็น มีจอกลอยอยู่ภายใน

๓. พระสุพรรณศรี ทองคำลงยา เป็นกระโถนเล็ก ทำเป็นรูปบัวแฉก สำหรับบ้วนพระโอษฐ์

๔. พระสุพรรณราช เป็นกระโถนปากแตรขนาดใหญ่

Royal Articles of Use are items which signify the rank of the king. There are a total of four items, all made from enameled gold. There are two sets. Big set was built during King Rama I. The Betel Nut Tray in this big set is decorated with Rajawadee enamel works. The small set built during King Rama IV which included Betel Nut Set made from enameled gold.

1. Betel Nut Tray is a two-layer tray made from enameled gold. Though chewing betel nut is not popular anymore, betel nut trays are still presented at royal ceremonies.

2. Phra Momdop Rattanakran is a container with Mondop shape that comes with a tray and a lid and made from enameled gold.

3. Phra Suphansri is a small potty or spittoon made from enameled gold in the form of blooming lotus to be used for spitting water from mouth cleaning.

4. Phra Suphanraj is a large spittoon.

พานพระขันหมาก ทองคำลงยา สำรับใหญ่ สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๑
(ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

A big set of betel nut tray made from enameled gold.
(Picture from King Rama I book)

เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ จากหลักฐานเอกสารต่างๆ สามารถพบเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศซึ่งเป็นงานลงยาหลากหลายชิ้น ดังตัวอย่างบางส่วน เช่น เครื่องราชอิสริยยศตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ในพระราชพิธีเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานพระสุพรรณบัฏ เครื่องราชลังกาภรณ์ และเครื่องพระราชอิสริยยศ

นอกเหนือจากนี้ ยังมีเครื่องประกอบพระอิสริยยศของพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่นซึ่งเป็นงานลงยาเช่นกัน อาทิ จาก สาส์นสมเด็จ ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ.๒๔๕๗ เรื่อง พระองค์เจ้าพรรณราย ได้รับพระราชทานเครื่องยศ ดังนี้ ๑. หีบหมากไม้แดง หุ้มทองคำลงยาตราปราสาท ๒. หีบหมากทองคำ เครื่องยศฝ่ายใน ๓. กาทองคำ ๔. กระโถนทองคำ

และจากหนังสือ พระอภิเนาว์นิเวศน์ พระราชนิเวศน์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดย หม่อมราชวงศ์แน่งน้อย ศักดิ์ศรี ได้บันทึก เรื่องที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระศรีสุนทรโวหาร จดรายการสิ่งของพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าน้องยาเธอหลายพระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรปักษ์ พระราชทานตลับทองคำลงยาใส่ทองบางสะพานหนัก ๕ ตำลึง... เป็นต้น

จากหลักฐานที่กล่าวถึงข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ในสมัยก่อน ผู้ครอบครองเครื่องลงยาจำกัดเฉพาะเชื้อพระวงศ์ เพราะเครื่องลงยาถือเป็นงานศิลปกรรมมีค่าเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ เครื่องลงยาจึงถูกใช้เป็นเครื่องราชบรรณาการที่พระมหากษัตริย์ของแผ่นดินไทย พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ต่างแดนที่เจริญสัมพันธไมตรีต่อกัน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้คณะราชทูตไทย เชิญพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการไปถวายแด่สมเด็จพระราชินีนาถวิคตอเรีย ที่ประเทศอังกฤษ นอกจากนั้นแล้วยังได้ส่งไปถวายแด่ พระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ที่ประเทศฝรั่งเศสด้วย ซึ่งหนึ่งในเครื่องมงคลราชบรรณาการที่ส่งไปถวายในครั้งนั้นก็มีเครื่องทองลงยารวมอยู่ด้วย

Royal Regalia, According to the handwritten letters of Prince Narisara Nuwattiwong to Prince Damrong Rajanubhab dated 5 January 1914 on Princess Phannarai receiving the following royal regalia: 1. Betel nut case made from red wood, covered in enameled gold; 2. Betel nut case, regalia for inner royal court; 3. Golden kettle; Golden spittoon.

Also according to the book Phra Aphinao Niwes, Royal Palace in King Rama V by M.R. Nangnoi Saksi, King Rama IV asked Phraya Srisoontorn Voharn to make a list of the royal gifts to his sons, daughters, brothers, and sisters including Prince Mahamala Kromphra Bamrab Porapak which the king gave an enameled gold case containing 5 Tamlung (equivalent to 20 Baht) of gold.

From this evidence, it can be seen that enamelware was only limited to the royal family members because it was considered as high value art. Consequently enamelware was often used as tributary objects given to royal family members of foreign countries which Siam had diplomatic relationship. During the reign of King Rama IV, Thai envoys were sent to give royal letter and tributes to Queen Victoria of England and also to Napoleon III of France. One of the tributes was gold enamelware.

พระมหามงกุฎ ทองคำลงยาประดับอัญมณี ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายแด่พระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ที่ประเทศฝรั่งเศส (ภาพจาก หนังสือ ราชอาณาจักรสยาม ณ ฟงแตนโบล)

Great Crown with enameled gold decorated with jewelries that King Rama IV presented to Napoleon III (Picture from the book Le Siam A Fontainebleau).

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายแด่พระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ที่ประเทศฝรั่งเศส (ภาพจาก หนังสือ ราชอาณาจักรสยาม ณ ฟงแตนโบล)

White Elephant Insignia which King Rama IV presented to Napoleon III. (Picture from the book Le Siam A Fontainebleau)

พระสางวงเดือนงาช้างกรอบและด้ามทองคำลงยา ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถวายแด่พระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ที่ประเทศฝรั่งเศส (ภาพจาก หนังสือ ราชอาณาจักรสยาม ณ ฟงแตนโบล)

Circular Shaped Comb made from ivory. The holder is made from enameled gold. (Picture from the book Le Siam A Fontainebleau)

เครื่องลงยาถูกจำกัดเฉพาะพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นเช่นนี้ตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ ๑-๔ เนื่องด้วยเป็นไปตามความเชื่อและราชประเพณีที่สืบทอดจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระองค์เสด็จต่างประเทศบ่อยครั้ง และการติดต่อระหว่างประเทศไทยกับชาติตะวันตกได้เพิ่มมากขึ้น มีการรับชาวตะวันตกเป็นข้าราชการในประเทศไทย ทำให้ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมมีการปรับเปลี่ยนตามสากลนิยมมากขึ้น รวมถึงการที่สามัญชนสามารถมีเครื่องประดับได้อย่างอิสระ มีการสั่งประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ และเครื่องประดับจากชาติตะวันตก มีร้านค้าของชาวตะวันตกที่มาตั้งในประเทศไทย ประชาชนจึงได้มีโอกาสชื่นชมงานศิลปะอย่างเสรี และงานลงยาได้ลงมาสู่สามัญชนนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา

The enamelware was limited to kings and royal family members until the period of King Rama V. That was when Thailand had more contact with foreign countries which resulted in some changes in the traditional customs to be more international. Common people could buy utensils and accessories from shops which Westerners opened in Thailand. People got to freely admire art works. As a result, general people could appreciate enamelware.

หีบพระศรีทองคำลงยา ประดับเพชรพร้อมหีบลูก ๓ ใบ ฝีมือช่างชาวตะวันตก ที่ฝามีพระบรมฉายาสาทิสลักษณ์ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ประดับเพชรโดยรอบ ตรงกลางมีแผ่นทองคำลงยาสีชมพู เป็นรูปริ้บบิ้นซึ่งมีพระปรมาภิไธย “จุฬาลงกรณ์” ประดับเพชรประดิษฐานอยู่ หีบนี้เรียกกันว่า “หีบสามสิบปี” เนื่องจากเป็นหีบเครื่องยศที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ข้าราชสำนักฝ่ายใน ที่ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณมาครบ ๓๐ ปี (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Heeb Phra Sri (betel nut case) made from enameled gold decorated with diamonds. The large case came together with three smaller cases. They were made from Western craftsmen and the cover contained the photo of King Rama V surrounded by diamonds. In the middle is a pink-enameled gold in the shape of ribbon with the king’s name “Chulalongkorn” and adorned with diamonds. This case is called “30 year case” as it was the insignia that the king gave to inner court officials who had been in service for at least 30 years. (Picture from Fine Arts Department)

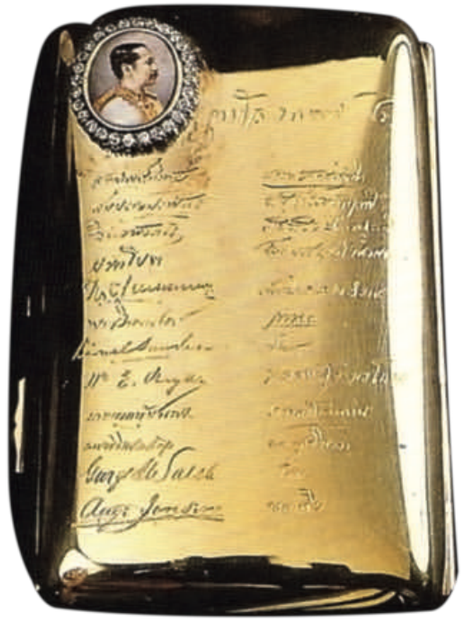

หีบพระโอสถมวนทองคำ มีพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวล้อมเพชรอยู่ด้านหน้า พร้อมทั้งรายพระนามและรายนามของคณะผู้ตามเสด็จพระราชดำเนิน ทำเป็นที่ระลึกคราวเสด็จพระราชดำเนิประพาสยุโรป ร.ศ. ๑๑๖ ส่วนด้านหลังเป็นภาพเรือ พระที่นั่งมหาจักรี ซึ่งเป็นพระราชพาหนะ (ภาพจาก หนังสือ ของสวยของดีครั้งแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง โดย ศาสตราจารย์พิเศษธงทอง จันทรางศุ)

On the cigarette case was the enameled image of Royal Ship Chakri with the inscription "Royal Ship Chakri, in commemoration of His Majesty's visit to Europe from 7 April to 16 December, Rattanakosin Era 116." On the other side was the photo of the king with enamel works at the corners with the king's name along with inscription of names of followers. (Picture from the book Beautiful and Nice Items in the Reign of King Chulalongkorn by Proffessor Thongthong Chantarangsu.)

หลักฐานชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นการใช้งานเครื่องลงยาจากชนชั้นสูงสู่สามัญชน และมีการใช้โลหะเงินในการลงยา คือ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรป ครั้งแรกเมื่อ ร.ศ. ๑๑๖ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๔๐ เสด็จพระราชดำเนินประพาสนาน ๘ เดือนเศษ ระหว่างเสด็จพระราชดำเนินกลับจากเอเด็น มาโคลัมโบ

ขณะที่เรือพระที่นั่งจักรีซึ่งเป็นราชพาหนะ อยู่ในมหาสมุทรอินเดีย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานซองบุหรี่แก่ผู้ตามเสด็จคนละซอง ซองนี้มีรูปเรือพระที่นั่งมหาจักรีลงยา มีคำจารึกว่า *"เรือพระที่นั่งมหาจักรี ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป ตั้งแต่วันที่ ๗ เมษายน ถึงวันที่ ๑๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖"*

อีกหน้าหนึ่งมีพระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ ลงยาที่มุมซอง พร้อมพระปรมาภิไธย และมีจารึกชื่อผู้ตามเสด็จ ซองบุหรี่พระราชทานคราวนี้ ทำด้วยเงินลงยา เว้นองค์ที่สันนิษฐานว่าเป็นเครื่องต้นทำด้วยทองคำแท้เป็นพิเศษ

One of the evidences which demonstrated the transfer of art works to the general people and that silverwares were used in enamel works was when King Rama V visited Europe for the first time in 1897 (B.E. 2440) for a little over 8 months.

On his way from Aden to Colombo in the Royal Ship Chakri, while sailing in the Indian Ocean, King Rama V gave a cigarette case to each of follower. On the cigarette case was the enameled image of Royal Ship Chakri with the inscription

"Royal Ship Chakri, in commemoration of His Majesty's visit to Europe from 7 April to 16 December, Rattanakosin Era 116."

On the other side was the photo of the king with enamel works at the corners with the king's name along with inscription of names of followers. Most of these cigarette cases were made of enameled silver, some were made of enameled gold.

ประเภทเครื่องลงยา

Types of Enamel

ปัจจุบันงานลงยาของไทยโดยทั่วไปแบ่งเป็นประเภทได้ ดังนี้

๑. เครื่องราชูปโภค และ เครื่องประกอบพระอิสริยยศ

๒. เครื่องใช้ เช่น ภาชนะต่างๆ ขันน้ำ พานรอง แจกัน ผอบ และตลับ เป็นต้น

๓. เครื่องประดับ เช่น สร้อย แหวน กำไล และกระดุม เป็นต้น

๔. ของที่ระลึก เช่น พวงกุญแจ ตราสัญลักษณ์ เหรียญที่ระลึก และพระพุทธรูป

Enamelware can be used as

1. Royal articles of use and royal insignia of rank

2. receptacles, such as container, bowl, tray, vase, and case

3. Accessories, such as necklace, bracelet, and button

4. Gifts and souvenirs, such as key chain, sign, coin, Buddha image

เทคนิคการทำเครื่องลงยา

The Enamel Technique

เทคนิคการทำเครื่องลงยาในภาษาอังกฤษเรียกว่า ‘Enamel’ มีความหมายถึง การเคลือบ คาดว่ามาจากภาษาเยอรมันโบราณ คือ Smelzan หรือ Smelt ในภาษาอังกฤษ ที่แปลว่า “หลอมเหลว” ตรงกับภาษาฝรั่งเศสว่า Esmail และภาษาละติน Smaltum คือการประดับตกแต่งโลหะด้วยการเคลือบ แล้วนำหินแร่มาบดและหลอมไฟ ผลิตเป็นเครื่องใช้เครื่องประดับต่างๆ

โดยกรรมวิธีการลงยาแบบโบราณซึ่งเป็นหลักสากล สามารถแบ่งออกเป็น ๔ วิธี ได้แก่

๑. คลัวซอนเน่ (Cloisonné หรือ Cell Enamel) เป็นวิธีลงยาที่เก่าแก่ที่สุด กรรมวิธีคือ สร้างลายโดยใช้เส้นลวดเล็กๆ มาขดและเชื่อมกันให้เป็นลายตามที่ออกแบบไว้ จากนั้นนำตัวยาสีมาหยอดลงในช่องลายเหล่านั้น นำไปเผาให้น้ำยาแข็งตัวเป็นสีประดับลายที่ทำไว้ กลึงและขัดให้เรียบ ในอดีตยังมีการตกแต่งด้วยการฝังอัญมณี แก้ว และวัสดุอื่นๆ ต่างเรียกรวมกันว่า คลัวซอนเน่ ด้วยสมัยอาณาจักรไบแซนไทน์ เครื่องเคลือบที่ใช้หินโกเมนสีแดงเคลือบแก้ว ตัดกับสีทองด้วยวิธีคลัวซอนเน่ ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ในประเทศไทยมีการค้นพบเครื่องลงยาโบราณทำด้วยวิธีคลัวซอนเน่ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งสภาพส่วนใหญ่ชำรุดเสียหาย ตัวลงยากะเทาะออกหมด พบแต่ภาชนะที่ยังมีเส้นลวดขดติดอยู่

The “enamel” technique means to coat. It is assumed to come from an ancient German word “Smelzan” or English word “Smelt” which means “melt”. The word matches with the French word “Esmail” and Latin word “Smaltum”. Enamel is to decorate the metal by coating. The minerals are crushed and melt using fire before applying on various utensils or accessories.

The enamel production process can be categorized into 4 types, namely:

1. Cloisonné or Cell Enamel – This is the oldest way to make enamel. This is a process to use tiny wires to curl into a pattern and attach it onto prepared material. Once acquiring a pattern, drop colorful solution along the pattern. Then, have it burnt to make the solution dry and turn into color on the pattern. After that, have it lathed and polished. In Thailand, ancient enamelware found in Ayutthaya was made by Cloisonné as seen from the copper threads.

๒. ชองเปลเว่ (Champleve หรือ Pit Enamel) ต่อมาในยุคกลางของยุโรป คลัวซอนเน่ถูกแทนที่ด้วยวิธีชองเปลเว่ คือ การเจาะช่องเล็กๆ บนพื้นผิวแทนการทำลวดลายด้วยเส้นโลหะกั้นช่อง ซึ่งต่อมาได้พัฒนาการทำร่องลายโดยใช้กรดกัด หรือใช้แม่พิมพ์กดให้เป็นร่อง จากนั้นลงยาไปตามร่องลายนั้น ชาว Celts ในอาณาจักรโรมันเป็นผู้ค้นพบวิธีการทำนี้ในศตวรรษที่ ๑-๒ วิธีชองเปลเว่นี้ดีกว่าวิธีคลัวซอนเน่ตรงที่สามารถออกแบบลวดลายได้อิสระกว่า แม้สีที่ใช้ลงยาจะใช้ได้เพียงสีทึบ แต่ทว่าในสมัยโบราณคุณภาพของสีทึบดีกว่าสีใส ซึ่งเมื่อนำไปเผาจะเหลวน้อยกว่าสีใส สะดวกต่อการใช้หลายๆ สีตกแต่งเพราะจะไม่ไหลปะปนกัน แม้แต่เครื่องใช้ชิ้นเล็กๆ ก็สามารถใช้การลงยาด้วยวิธีชองเปลเว่ได้ แตกต่างจากวิธีคลัวซอนเน่ที่ไม่สามารถทำร่องลายเล็กๆ สะดวกนัก

๓. การเขียนลายลงยาสี (Painted Enamel หรือ Limoges) เป็นวิธีลงยาด้วยการระบายสี ค้นพบครั้งแรกใน Limoges ประเทศฝรั่งเศส โดยวาดลวดลายที่ต้องการ จากนั้นลงยาไปตามลวดลาย ซึ่งช่างต้องมีฝีมือในการวาดภาพจึงจะทำได้ ไม่เพียงแค่นั้น ช่างลงยายังต้องทราบจุดหลอมเหลวของแต่ละสีที่ใช้ และจะต้องลงยาไล่จากสีที่มีจุดหลอมเหลวสูงไปหาต่ำ ดังนั้นบางชิ้นงานต้องให้ความร้อนโดยเข้าเตาอบไม่ต่ำกว่า ๒๐ ครั้ง และการระบายสียังต้องต่อเนื่องกลมกลืนด้วย นับว่าเป็นกรรมวิธีลงยาที่ยากและต้องอาศัยช่างฝีมือโดยเฉพาะ การเขียนลายลงยาได้แพร่เข้าสู่ประเทศจีนในสมัยราชวงศ์ชิง ในรัชกาลพระเจ้าคังชี (ค.ศ.๑๖๖๒-๑๗๒๓) และสืบทอดกันมานับจากนั้น วิธีการนี้ยังเข้าถึงเมืองคันตันในมณฑลกวางตุ้งผ่านทางเรือ ซึ่งทำให้รู้จักกันในชื่อ “เครื่องลงยาของคันตัน” เข้าใจว่าวิธีการนี้เข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลางด้วย

๔. กีโยเช่ อีน่าเมล (Guilloche enamel) เป็นงานลงยาอันเป็นการนำเทคนิคที่นิยมในยุคร็อคโคโค่ เป็นกรรมวิธีที่ต้องการความประณีตทางหัตถศิลป์เป็นอย่างสูง โดยเริ่มจากขูดขีดเนื้อโลหะเป็นลวดลายเกลียวคลื่น รัศมีแสงอาทิตย์ เกล็ดปลา หรือซิกแซก จากนั้นก็ลงน้ำยาใส ๕-๖ ชั้น เพื่อทำให้เครื่องลงยานั้นออกสีเหลืองแบบโอปอลไปในตัว จากนั้นใช้ลูกกลิ้งทำจากไม้เนื้ออ่อนหุ้มด้วยหนังชามัวร์ ขัดไปเรื่อยๆ จนกว่าเนื้อยาในโลหะจะมีความเนียน ซึ่งถือเป็นกรรมวิธีสุดท้าย

การลงยาในประเทศไทยสันนิษฐานว่าวิวัฒนาการมาจากวิธีคลัวซอนเน่ แต่มีการพัฒนาให้ประณีตและสวยงามกว่า

2. Champlevé or Pit Enamel – In Europe, champleve was then more popular than cloisonné. The champlevé process consists of cutting away troughs or cells in a metal plate and filling the depressions with pulverized vitreous enamel. The raised metal lines between the cutout areas form the design outline. It figured in the Celtic art of Western Europe in the Roman period. Champlevé can be distinguished from the similar technique of cloisonné by a greater irregularity in the width of the metal lines

3. Painted Enamel or Limoges, Limoges enamel has been produced in the city of Limoges in France over several centuries up to the present. The technique required multiple firings at closely controlled temperatures to fire the various colors. Twenty firings are required to make some kinds of Limoges enamel. This painstaking process makes Limoges enamel extremely time-consuming, explaining why there are few masters to the craft.

Later, Limoges enamel spread to China during the reign of Kang Si (1662-1723) during Ming Dynasty. This enamel making was called “Canton’s Enamelware”. It is assumed that Limoges enamel was brought to Thailand in Ayutthaya period.

4. Guilloche enamel - Guilloche enamel is a decorative technique in which very intricate and repetitive patterns are engraved into an underlying material. Many people refer to the pattern as guilloché but the word techinically applies to the process. During the process, translucent enamel or fused glass is applied over a metal surface which has been engraved in some way - very often with a spirograph design. The last step is to polish an enameled object with a piece of softwood covered with Chamois leather to make it shiny.

It has been assumed that Enamelware in Thailand was initially made by Cloisonné, but Thai craftsmen succeeded in making it much more intricate and beautiful.

วิธีการทำเครื่องลงยา

Production Steps for Enamelware

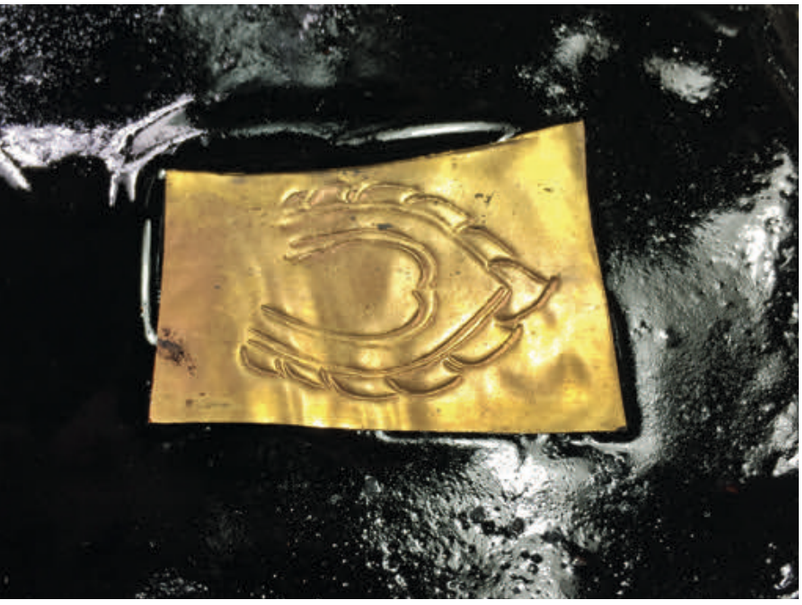

การขึ้นรูป ตัดแผ่นโลหะเพื่อนำมาขึ้นรูปตามแบบที่ต้องการ และขึ้นลาย ด้วยวิธีสลักดุน

Cutting a work piece as desired. Carving or engraving into patterns

๑. การขึ้นรูป ตัดแผ่นโลหะเพื่อนำมาขึ้นรูปตามแบบที่ต้องการ

๒. การขึ้นลาย ด้วยวิธีแกะสลัก กัดกรด หรือปั๊มลายตามแบบที่กำหนด

๓. การลงยาสี นำสีที่เตรียมไว้ถมลงในตำแหน่งและลวดลายที่ดุนไว้ตามแบบที่กำหนด โดยใช้ไฟจากหัวเป่าแล่นเผา ขณะลงยาต้องคำนึงด้วยว่าสีใดต้องใช้ความร้อนเท่าใด เพราะแต่ละสีใช้ความร้อนไม่เท่ากัน และต้องแน่ใจว่าสีนั้นหลอมละลายประสานติดเนื้อโลหะสนิทแน่นเรียบร้อยดี

๔. ตรวจงานเก็บความเรียบร้อย ภาษาช่างเรียกว่าการถา หมายถึง การขัด ถู เพื่อให้ชิ้นงานที่ทำมีความเรียบกับพื้นลายและเน้นให้ลวดลายเด่นชัดขึ้น

น้ำยาลงยา มีลักษณะคล้ายน้ำยาเคลือบถ้วย คือมีความใส ดูคล้ายแก้ว ซึ่งเกิดจากผสมแร่บางชนิดที่หลอมละลายได้ เช่น ซิลิเกต และ บอเรต ถ้าต้องการให้เกิดสีสันต่างๆ เติมอ๊อกไซด์ของธาตุลงไป เช่น อ๊อกไซด์ของเหล็กจะให้สีแดง อ๊อกไซด์ของโคบอลต์ให้สีน้ำเงิน เป็นต้น สีจะขุ่นมากน้อยขึ้นอยู่กับตัวภาชนะ

การลงยาในสมัยโบราณ ปัจจุบันจะเรียกว่า “การลงสียาร้อน” เพราะใช้ความร้อนในการหลอมละลายสีให้เข้ากับพื้นผิวภาชนะ ซึ่งต้องใช้ความชำนาญเป็นอย่างมาก ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่จึงคิดค้นวิธีการลงยาที่ทำได้ง่ายมากขึ้น เรียกว่า “การลงยาเย็น” โดยการใช้สีวิทยาศาสตร์ เรียกว่า “สีเรซิ่น” ซึ่งไม่ต้องนำไปหลอมละลายกับความร้อนอีกต่อไป เพียงตั้งชิ้นงานที่ลงสีผึ่งอากาศให้แห้งสนิท ทั้งนี้สีจากกรรมวิธีการลงยาเย็นจะไม่ทนทานเท่ากับลงยาสีร้อน

ปัจจุบันเครื่องลงยามิได้จำกัดเฉพาะแต่ชนชั้นสูงของสังคมอีกต่อไป ประชาชนทั่วไปสามารถครอบครองเครื่องลงยาได้เช่นกัน โดยเครื่องลงยามีการปรับเปลี่ยนสถานะไปบ้าง จากของใช้กลายมาเป็นของที่ระลึก เป็นเหรียญวัตถุมงคล หรือเป็นเครื่องประดับชิ้นเล็กชิ้นน้อยตามสมัยนิยม ด้วยกระแสสังคมที่เปลี่ยนไปส่งผลให้บทบาทและความนิยมในเครื่องลงยาลดลง เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ส่งผลให้ช่างที่สืบทอดวิชาลงยาด้วยวิธีโบราณก็สูญหายไปตามกาลเวลา อย่างไรก็ตาม ด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ในปัจจุบันได้มีการคิดค้นสีลงยาที่เรียกว่า สีเรซิ่น

ซึ่งสามารถใช้ความร้อนจากแสงอาทิตย์อบให้แห้งแทนการนำไปเผาด้วยไฟดังเช่นวิธีสมัยเก่า จึงสร้างความสะดวกสบายต่องานลงยามากขึ้น แต่ทั้งนี้คุณค่าของงานลงยา และความคงทนก็ลดลงไปด้วยเช่นกัน ส่วนการลงยาด้วยวิธีโบราณ ยังมีช่างที่สืบทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาอยู่บ้างแต่ก็มีอยู่น้อยมาก

เครื่องลงยา เป็นงานหัตถศิลป์อีกแขนงหนึ่งที่โดดเด่นในด้านความวิจิตรงดงาม ซึ่งสะท้อนถึงความสามารถอันสูงส่งของช่างฝีมือไทยให้สาธารณชนทั่วโลกได้ประจักษ์ นับเป็นงานหัตถศิลป์ที่เชิดหน้าชูตา และนำความภาคภูมิใจสู่คนไทยโดยทั่วกัน

1. Cutting a work piece as desired.

2. Carving or engraving into patterns

3. Enameling - This technique required multiple firings at closely controlled temperatures to fire the various colors.

4. Polishing and cleaning

The ancient enamel works are called “hot enamel” because heat is used to melt the color into the surface of the container. This requires a lot of expertise. Later a new technique was invented which makes enamel works easier to be achieved. This new technique is called “cold enamel”. Scientific colors or “resin colors” which do not need to be melt. The objects can be left to dry at normal temperature without baking.

Enamelware is a type of handicraft which displays exquisite expertise of Thai craftsmen to the world. At present, enamelware is not limited only to high class people. The enamel works changed from only utensils to souvenirs, coins, sacred objects, or small accessories. The craftsmen have used ancient technique less and less because of the advanced development in new techniques.

การลงยาสี นำสีที่เตรียมไว้ถมลงในตำแหน่งและลวดลายที่ดุนไว้ตามแบบที่กำหนด

Enameling - This technique required multiple firings at closely controlled temperatures to fire the various colors.

เครื่องถม

Nielloware

เครื่องถม ถือเป็นงานหัตถกรรมแขนงหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน สามารถสืบค้นหลักฐานการปรากฏของเครื่องถมตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยเชื่อว่างานหัตถกรรมชนิดนี้เจริญรุ่งเรืองจากจังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วแพร่หลายเข้ามายังเมืองหลวงจนได้รับความนิยมในราชสำนัก ซึ่งนอกจากจะนำมาทำเป็นภาชนะเครื่องใช้แล้ว เครื่องถมยังถูกเลือกเป็นเครื่องราชบรรณาการถวายแด่พระมหากษัตริย์ในต่างแดนเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีด้วย

เครื่องถมเป็นงานฝีมือที่มีลักษณะเด่นคือ เกิดจากการขูดหรือ แกะสลักลวดลายลงบนผิวภาชนะซึ่งมักทำจากเงิน จากนั้นนำยาดำถมลงร่องที่ขูดนั้นให้เต็มเพื่อให้ลวดลายที่แกะไว้เด่นชัดสวยงามขึ้น จึงเป็นที่มาของชื่อ “เครื่องถม” ซึ่งตาม พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน ให้นิยามความหมายของเครื่องถมไว้ว่า “เรียกภาชนะหรือเครื่องประดับนั่น แล้วขัดผิวให้เงางามว่า เครื่องถม หรือถม เช่น ถนนคร ถมทอง ถมเงิน...”

Nielloware is a handicraft, with its history back since Ayutthaya period. It has been believed to be flourishing in Nakhon Si Thammarat and transferred to the capital city until it was widely used in the royal court. Apart from being used as appliances, it was also used as part of a tribute to foreign kings to boost friendly relationship.

Neiloware is made by carving a pattern onto a surface of silver utensil. Then, put black solution onto the groove to make the pattern become apparent. According to the Royal Institute Dictionary, the meaning of neiloware refers to “an utensil or ornament that has been polished, such as, golden niello ware, silver niello ware, Nakorn nielloware.”

พระยาบริรักษ์ภูธร (ขำ ณ นคร) เป็นบุตรของพระยาบริรักษ์ภูธร (แสง ณ นคร) ผู้สำเร็จราชการเมืองพังงาคนแรก โต๊ะด้านข้าง ตั้งเครื่องยศกาน้ำพร้อมฝาถมทอง (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Phraya Borirakphuthorn (Kham Na Nakon), the Regent of Pang Nga, and his gold nielloware kettle. (Picture from National Archives of Thailand)

ความสำคัญและประโยชน์การใช้งาน

Importance and Usage

จากการขุดค้นพบเครื่องถมโบราณที่ยังหลงเหลือและตกทอดมาถึงปัจจุบัน พบว่าหลากหลายชนชาติรู้จักกรรมวิธีการทำเครื่องถม ไม่ว่าจะเป็นชาวตะวันตก เช่น ชาวกรีก-โรมัน ชาวตะวันออก เช่น ชาวอินเดีย หรือแม้กระทั่งชาวไทยในแถบจังหวัดนครศรีธรรมราช ความแพร่หลายของภูมิปัญญานี้น่าจะมีส่วนมาจากการถ่ายเททางวัฒนธรรมตั้งแต่สมัยโบราณ ผ่านการเมืองการปกครอง รวมทั้งการค้าขายระหว่างประเทศ ตัวอย่างเช่น คำศัพท์ที่ใช้เรียกเครื่องถมในแต่ละประเทศมีความคล้ายคลึงกัน ในภาษาอังกฤษเรียกเครื่องถมว่า 'NIELLO WARE' แปลว่าเครื่องใช้ที่มีสีดำ คำว่า NIELLO (อ่านว่า นิลโล) นี้ เดิมเป็นคำภาษาอิตาเลี่ยนซึ่งมาจากภาษาละตินว่า 'NIGELLUM' แผลงมาจากคำว่า 'NIGER' แปลว่า ดำ โดย "นิลโล" คล้ายคลึงกับภาษาบาลีและสันสฤตในคำว่า "นีล" (อ่านว่า นีละ) หรือ "นิล" ที่แปลว่า ดำ เช่นกัน ความคล้ายคลึงนี้ไม่อาจสืบค้นให้แน่ชัดได้ว่าชนชาติใดได้อิทธิพลจากชนชาติใดก่อน แต่คาดคะเนว่ามาจากการติดต่อระหว่างกันของอาณาจักรโบราณ จึงเป็นเหตุให้สามารถพบเครื่องถมตามแหล่งอารยะธรรมต่างๆ ของโลก

เครื่องถมที่เก่าแก่ที่สุดที่มีการขุดค้นพบถูกสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยยุคโรมัน สันนิษฐานได้ว่าเครื่องถมน่าจะมีขึ้นตั้งแต่สมัยกรีกโบราณหรือก่อนหน้านั้น จนมาถึงยุคโรมันแล้วเจริญรุ่งเรืองในภาคพื้นยุโรป ก่อนจะลดความสำคัญลงในเวลาต่อมา ซึ่งในสมัยโบราณชาวกรีกถือว่าเครื่องถมเป็นเครื่องใช้ชั้นสูงมีคุณค่ายิ่ง จะใช้สำหรับขุนนางในราชสำนักและวัดวาอารามต่างๆ ส่วนมากนิยมทำจากเครื่องเงินเพราะนอกจากความอุดมสมบูรณ์ของแร่เงินในยุคสมัยนั้นแล้ว ความสุกสกาวของเครื่องเงินเมื่อตัดกับสีดำของยาถมยิ่งขับให้ลวดลายเด่นชัดสวยงาม เครื่องถมโรมันซึ่งเก่าแก่ที่สุดได้รับการเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์ในประเทศอังกฤษ มีอยู่ด้วยกัน ๒ ชิ้น ชิ้นแรกมีลักษณะเป็นรูปนายพลโรมัน เชื่อว่าเป็นฝีมือช่างในพุทธศตวรรษที่ ๖ ส่วนอีกชิ้นเป็นหีบเครื่องสำอางของสุภาพสตรี สันนิษฐานว่าอายุไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ ๙ ศิลปะการทำเครื่องถมได้แพร่หลายในทวีปยุโรปและเจริญสูงสุดที่ประเทศอิตาลี ช่วงยุคกลางระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๓-๑๒ มีการใช้เครื่องถมแต่งถาดเรี่ยไรตามโบสถ์และแต่งหน้าแท่นบูชา จากนั้นค่อยเสื่อมความนิยมลง ทางด้านรัสเซียมาสิ้นสุดความนิยมสมัยพระเจ้าซาร์ ในศตวรรษที่ ๑๘ ที่ประเทศจีน เป็นอีกแหล่งอารยธรรมหนึ่งที่รุ่งเรืองมายาวนานกว่าชาติตะวันตก แต่กลับไม่พบงานศิลปหัตถกรรมประเภทเครื่องถมให้เห็นหลงเหลืออยู่เลย

According to evidence from ancient nielloware, it has been believed that nielloware has been known to many nationalities, including Greek, Roman, Indian or even Thai people in Nakhon Si Thammarat. This knowledge might have been passed through contact among nearby kingdoms. Thus, it has been found in many places of civilization of the world. A term to call nielloware in each place is also similar, which is all related to black utensil, such as in English, Italian, Pali and Sanskrit.

The oldest nielloware discovered was believed to be made during Roman Period. However, its existence has been believed to be even earlier than that. Ancient Greek people considered nielloware as appliances for nobility in royal courts and monastery. It was normally made of silver as an easy-to-find material during that time. Besides, silver also yields brightness in contrast to black color of enamel solution to make a pattern more vivid. Two pieces of the oldest nielloware of Roman have been kept at the museum in United Kingdom. The first one is in a figure of a Roman general, aged around the 6th Buddhist Era. The other one is a cosmetic case, aged not older than the 9th Buddhist Era. Nielloware production was widespread in Europe and reached its highest prosperity in Italy, during the middle age. Nielloware has been found as decoration at churches and altars. Then, it lost its popularity. In Russia, nielloware came to its end during the 18th century. As for China, even though it has had longer history, no such evidence of nielloware has been found.

หัวเข็มขัดทองถมยาดำ ของชาวแองโกล-แซกซัน ชาวแองโกล-แซกซัน เป็นคำที่ใช้เรียกชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางใต้และตะวันออกของสหราชอาณาจักร ชาวแองโกล-แซกซัน เรียกตนเองว่า "Englisc" (อิงกลิสก์) ซึ่งเพี้ยนมาเป็นคำว่า "English" (อิงกลิช)
(ภาพจาก https://en.wikipedia.org/wiki/Niello)

Anglo-Saxon niello gold belt buckle. The Anglo-Saxons were a people who inhabited and ruled territories that are today part of England and Wales. They called themselves Englisc or English.
(Picture from https://en.wikipedia.org/wiki/Niello)

เครื่องถมของไทยสันนิษฐานว่ามีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น หรืออาจจะก่อนหน้านั้น เนื่องจากมีหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่สำคัญคือกฎมณเฑียรบาล ซึ่งตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑ ได้ระบุถึงการใช้เครื่องถมเป็นเครื่องประกอบยศอย่างหนึ่งของขุนนางสมัยนั้นไว้ว่า

"นา ๑๐๐๐ กินหมวกล่วมทอง ขี่ยั่วยานกันชิงหุ้มผ้าขาว เรือคฤ ๓ ตอนบดลาด ขี่ลานลายทองทังสรรพาง กินเจียดถมยาดำรองตะลุ่ม เรือคฤ ๓ ตอนเลวหาบดลาด มิได้แอกเลี่ยมทอง"

หลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่ยืนยันได้เป็นอย่างดีคือ ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบันทึกไว้ในสาส์นสมเด็จ เล่ม ๑๘ พบว่าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ ได้มีการกล่าวถึงเครื่องถมไว้ในบัญชีเครื่องบรรณาการว่าเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ให้ทำไม้กางเขนด้วยเครื่องถมส่งไปถวายโป๊ปอันหนึ่ง และในเอกสารประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๘ ก็ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งที่พระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่งทูตานุทูตสยามไปถวายเครื่องราชบรรณาการแด่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ไว้ดังนี้

"...ราชทูตเชิญพานแว่นฟ้าทองคำ รับราชสาส์นๆ จารึกลงในแผ่นสุพรรณบัฏ กว้าง ๖ นิ้ว ยาวศอกเศษ ม้วนบรรจุไว้ในผอบทองคำลงยาราชาวดีอย่างใหญ่ พระสุพรรณบัฏกับผอบรวมน้ำหนักประมาณทอง ๒ ชั่ง มีถุงตาดเทศดวงทองหุ้มผอบและมีสายรัดผูกปากถุง มีภู่ทองสองภู่ติดที่ปลายสายรัดด้วย ผอบนั้นนั้น ตั้งอยู่ในหีบถมตะทองๆ ตั้งอยู่บนพานแว่นฟ้าทองคำ...

...อุปทูตเชิญเครื่องมงคลราชบรรณาการ มีถุงตาดตาตั๊กแตนหุ้ม ตั้งบนพานทองคำชั้นเดียว ตรีทูตเชิญของถวายเจ้าพระยาวิชาเยนทร์อัครมหาเสนาบดีกรุงสยาม มีถุงเข้มขาบเขียวหุ้ม ๑ ถุง ตั้งบนพานถมตะทองสำหรับถวายโป๊ป..."

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็มีการทำเครื่องถมกันมาอย่างแพร่หลาย และยังคงปรากฏหลักฐานศิลปะโบราณวัตถุประเภทนี้ศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงสนพระทัยสืบค้นและทรงกล่าวถึงเครื่องถมไว้หลายครั้งในสาส์นสมเด็จ เล่ม ๑๘ ดังตัวอย่างเช่น...

“...การทำเครื่องถมในเมืองไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ทำแต่ในกรุงเทพฯ กับเมืองนครศรีธรรมราช ๒ แห่งเท่านั้น คนนับถือกันว่าฝีมือช่างถมเมืองนครฯ ทำดีกว่าในกรุงเทพฯ จนเครื่องถมที่ทำดีมักเรียกกันว่า “ถมนคร” เลยมีคำกล่าวกันว่าช่างถมเดิมมีแต่ที่เมืองนครฯ ชาวกรุงเทพฯ ไปเอาอย่างมาทำยังสู้ฝีมือครูไม่ได้...

...เมื่อหม่อมฉันเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยลงไปเมืองนครศรีธรรมราชอยากดูการทำเครื่องถม การนั้นพวกช่างก็ทำตามบ้านเรือนของตนอย่างเดียวกับบ้านพานถมในกรุงเทพฯ พวกกรมการเขาพาไปดูหลายแห่ง สังเกตดูช่างถมแต่งตัวเป็นแขกมลายูทั้งนั้นที่เป็นคนไทยหาไม่มี หม่อมฉันประหลาดใจถามเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) เมื่อยังเป็นพระยานครฯ ท่านกล่าวความหลังให้ฟังจึงรู้ เรื่องตำนานว่า เมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๒ เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ยังเป็นพระยานครฯ ลงไปตีเมืองไทรได้เชลยมลายูมามากจึงเลือกพวกเฉลยให้หัดทำการช่างต่างๆ หาครูลงไปจากกรุงเทพฯ บรรพบุรุษของพวกนี้ได้หัดเป็นช่างถมสืบกันมาจนทุกวันนี้...”

เครื่องถมที่ทำขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราชเพื่อถวายเป็นเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์มีหลักฐานปรากฏตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยในหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ได้กล่าวถึงเจ้าพระยานครฯ เข้าไปกรุงเทพฯ นำพระเสลี่ยง พระราชยานถมกับพระแท่นเสด็จออกขุนนางถม เข้าไปถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากหลักฐานข้างต้น เป็นที่แน่ชัดว่าเครื่องถมมีในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น อย่างไรก็ตามยังคงมีข้อถกเถียงที่ไม่อาจชี้ชัดได้คือ ภูมิปัญญาการทำเครื่องถมนั้นคนไทยได้มาอย่างไร ซึ่งนักวิชาการบางท่านได้ตั้งสมมติฐานถึงการรับอิทธิพลการทำเครื่องถมจากดินแดนต่างๆ ไว้ดังต่อไปนี้

According to historical records, it has been assumed that nielloware in Thailand could be originated during early Ayutthaya period. The royal family laws in the reign of King Borommatrailokkanat (1431-1488) mentioned the usage of Nielloware as rank decoration.

“A court official with Sakdina 1000 can have many valuables, for example, a golden betel case (luam thong), a personal vehicle, a boat decorated with gold, a nielloware bowl with lid (jiad)on a tray (ta-loom), and a litter carried by slaves.”

During the reign of King Narai (1656-1688), a governor of Nakhon Si Thammarat was ordered to recruit skillful nielloware craftsmen to make nielloware as the gift for Louis the Great of France.

According to San Somdet (Princely Letters) written by Prince Damrong Rajanubhab and Prince Narisara Nuvativongse, it was assumed that the neilloware was ordered by Constantine Phaulkon to give to the Pope.

According to the 18th section of the annals of the reign of King Narai, it was also mentioned that Siamese envoys were sent to present the royal letter altogether to the gift, which was a nielloware cross, made by Nakhon Si Thammarat craftsmen, to the Pope in Rome.

“...The Royal official customary letter slightly written in Siamese characters upon a solid golden plate and wrapped in the Royal solid golden envelope and sealed with Royal peculiar seal and enclosed in a golden case richly enamelled.

The royal tributes include Constantine Phaulkon’s nielloware in a green bag on the tray made by the technique of silver nielloware with gold painted on the surface (Thom Ta Thong).”

According to San Somdet (Princely Letters) Vol.18, Prince Damrong Rajanubhab mentioned the nielloware.

"...Nielloware making was found only in Bangkok and Nakhon Si Thammarat. However, Nakhon Si Thammarat has been considered the best source of nielloware. A catchword of "Thom Nakorn" guarantees quality of nielloware here.

"When I was an administrator of Ministry of Interior. I took some officials to see the nielloware making in Nakhon Si Thammarat. I asked Chao Phraya Sutham Montri why I found only Malay craftsmen there. He told me that nielloware was brought to Nakhon Si Thammarat by captured Malays during the reign of King Rama II. Once relocated, the Malay craftsmen shared their skills with local people. Descendants of Nakhon Si Thammarat have inherited this knowledge from generation to generation..."

Nielloware from Nakhon Si Thammarat was used by the king of Siam in many royal ceremonies. According to the royal annals of King Rama III, the ruler of Nakhon Si Thammarat offered King Rama III a nielloware royal palanquin, a royal vehicle, and a movable throne.

According to mentioned evidence, nielloware of Thailand has proved to be the prestige of the nation and has been existing since Ayutthaya period.

ภาพคณะราชทูตในสมเด็จพระนารายณ์มหาราชถวายพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการแด่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๙ (ภาพจาก หนังสือ ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังฟงแตนโบล)

Kosa Pan presenting King Narai's letter to Louis XIV at Versailles in 1686. (Picture from Le Siam A Fontainebleau book)

สมมติฐานที่ ๑ ไทยได้รับศิลปหัตถกรรมเครื่องถมจาก “โปรตุเกส”

Assumption 1: Thailand received influence of nielloware from Portugal

ในรัชสมัยพระรามาธิบดีที่ ๒ พ.ศ. ๒๐๖๑ พระเจ้ามานูเอลแห่งโปรตุเกสแต่งทูตเข้ามาเจริญราชไมตรีช่วงเวลานั้นโปรตุเกสเข้ายึดมะละกาสำเร็จ ซึ่งน่าจะเป็นยุคที่ไทยได้เรียนรู้ศิลปหัตถกรรมจากชาวอินเดีย ชาวอาหรับ และชาวโปรตุเกสที่อยู่ในมะละกา เมื่อไทยกับโปรตุเกสได้มีสัมพันธไมตรีต่อกัน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงอนุญาตให้ฝรั่งโปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานการค้าในราชอาณาจักรไทยได้ ๔ เมือง ได้แก่ กรุงศรีอยุธยา นครศรีธรรมราช ปัตตานี และมะริด เชื่อว่าเมื่อมีการติดต่อสัมพันธ์ก่อให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรม เช่น การติดตลาดนัด การชนวัว และเครื่องถม ซึ่งได้แพร่เข้ามาจากจังหวัดนครศรีธรรมราชสู่อยุธยา จนผ่านมาถึงรัตนโกสินทร์ที่เครื่องถมได้รับความนิยมในราชสำนักเป็นอย่างยิ่ง

แผนที่แสดงเส้นทางการเดินเรือของชาวต่างชาติ ที่เข้ามายังกรุงศรีอยุธยา
Map of foreigners’ routes The entrance to Ayutthaya.

During the reign of King Ramathibodi II of Ayutthaya, King Manuel of Portugal sent envoys to boost friendly relationship. At that time, Malacca was also under control of Portugal, Thai people were believed to learn art and craft from Indian, Arab and Portugese in Malacca. Portugal was the first nation that King Ramathibodi II allowed to settle down in Thailand in Ayutthaya, Nakhon Si Thammarat, Pattani and Myeik. Their culture, including nielloware, was therefore spread from Nakhon Si Thammarat to Ayutthaya. During Rattanakosin period, nielloware was also popular in the royal court.

สมมติฐานที่ ๒ ไทยได้รับศิลปหัตถกรรมเครื่องถมจาก “อินเดีย”

Assumption 2: Thailand received nielloware art and handicraft from ‘India’

อินเดียเป็นแหล่งกำเนิดศิลปวัฒนธรรมที่ไทยและประเทศเพื่อนบ้านได้อิทธิพลมาหลายประการ ตามพงศาวดารของราชวงศ์จีน ระหว่าง พ.ศ. ๘๑๑ ถึง ๘๓๐ ทูตจีนเดินทางไปยังอินเดียได้พบว่าชาวอินเดียเป็นช่างแกะสลักเงินรูปพรรณสำหรับประดับตกแต่งร่างกาย ภาชนะที่ใช้ในการรับประทานอาหารทำด้วยเงิน ภาษีอากรจ่ายเป็นทองคำ เนื้อเงิน ไข่มุก และน้ำหอม จึงอนุมานได้ว่าชาวอินเดียมีศิลปหัตถกรรมเครื่องเงินและได้นำภูมิปัญญาวิชาช่างเหล่านั้นเผยแพร่ออกมายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ เขมร พม่า มลายู ชวา และไทย ที่เมืองตามพรลิงค์ หรือ นครศรีธรรมราชในปัจจุบัน เมื่อชาวนครศรีธรรมราชรับความรู้เรื่องเครื่องถมจากชาวอินเดียแล้ว ได้เผยแพร่สู่กรุงศรีอยุธยาในเวลาต่อมา

India has been the source of art and culture spreading its huge influence to Thailand and neighboring countries. According to the annals of Chinese dynasty during 268- 287, a Chinese envoy found that India had carvers for silver, ornament and utensil. Taxes were paid through gold, silver, pearl and fragrance. It has been assumed that craftsmanship from India spread into South East Asia region, including Khmer, Burma, Malay and Thailand or Nakhon Si Thammarat. Later on, this knowledge was transferred to Ayutthaya.

สมมติฐานที่ ๓ ศิลปหัตถกรรมเครื่องถมในไทย กำเนิดขึ้นจากชาวนครศรีธรรมราชเอง

Assumption 3: Nielloware in Thailand was originated from people in Nakhon Si Thammarat themselves

ตามตำนานเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวว่า พระยาศรีธรรมโศกราช ผู้สร้างเมืองเป็นพราหมณ์ชาวอินเดียชื่อ พราหมณ์มาลี ได้พาสมัครพรรคพวกหนีภัยจากมุสลิมลงเรือมายังทุ่งตึก เมืองตะกั่วป่า พร้อมสร้างราชธานี ณ แห่งนี้ และสถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์พระนาม พระยาศรีธรรมโศกราช ต่อมาได้ย้ายราชธานีเนื่องจากถูกพวกมุสลิมมาตีแตก รวมถึงเกิดโรคระบาดด้วย จนมาถึงหาดทรายแก้ว คือเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน พระยาศรีธรรมโศกราชได้ให้พราหมณ์ทำพิธีสร้างเงินตรานโมขึ้น เมื่อเสร็จให้นำไปฝังไว้รอบเมือง ๔ ทิศ เพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บและป้องกันอันตรายทั้งปวง เงินตรานโมนี้เชื่อว่าเก็บไว้กับตัวสามารถป้องกันภัยได้ จึงนำเป็นส่วนประกอบทำอาภรณ์ เช่น แหวน สร้อย เป็นต้น จากความเชื่อนี้ชี้ให้เห็นว่าบรรพบุรุษชาวนครศรีธรรมราชมีวิชาความรู้ในทางเล่นแร่แปรธาตุ ประดิษฐ์โลหะเป็นข้าวของเครื่องใช้ นักวิชาการบางท่านจึงได้ตั้งข้อสังเกตว่า เครื่องถมมีความเป็นไปได้จะมีที่มาจาก “เมฆพัด” เมฆพัดนี้เมื่อนำเงินผสมลงไปจะกลายเป็นวัตถุคล้ายยาถม พบมากตามพระเครื่อง เมื่อช่างทำเงินเห็นสีดำมีเงาเป็นสีน้ำเงินดูงดงามดี จึงอาจจะลองทาบนแผ่นเงินแล้วปรากฏลวดลายที่มีพื้นดำ นำไปสู่การต่อยอดเป็นเครื่องถมต่อไป

According to the legend of Nakhon Si Thammarat, the city founder was an Indian Brahman, called Brahman Malee. He led his folks in evacuation to Takua Pa and built the city there. Then, he appointed himself as a king, called Phraya Sri Thammasokkaraj. Then, he relocated the city to Nakhon Si Thammarat after the city was hit by war and epidemic. Phraya Sri Thammasokkaraj ordered to create Namo medals and have them buried at 4 directions of the city. This Namo medal was believed to help for protection. Thus, it has been created as ornament, such as, rings or bracelets. This kind of belief implies that ancestors of Nakhon Si Thammarat were capable of alchemy and invention of appliances. It has been assumed that nielloware might stem from “Mek Pad”. Once mixed with silver, it turns into blackish color. If ancestors of Nakhon Si Thammarat were able to invent Namo medal, it was not beyond their capability to invent nielloware as well.

เงินตรานโม
Namo medal

สมมติฐานที่ ๔ ศิลปะหัตกรรมเครื่องถมในไทย กำเนิดขึ้นจากชาวอยุธยา

Assumption 4: Nielloware in Thailand was originated from people in Ayutthaya

ข้อสมมติฐานข้อสุดท้าย คือเครื่องถมดำเป็นของไทยที่คิดทำได้ตั้งแต่สมัยอยุธยา มีหลักฐานยืนยันว่าอย่างน้อยในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ไทยมีเครื่องถมแล้ว และในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การทำเครื่องถมก็รุ่งเรืองมาก จนถึงการใช้เครื่องถมเป็นของกำนัลไปถวายเจ้านายต่างประเทศ ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาก็ยังทำกันอย่างแพร่หลายในกรุงศรีอยุธยา

ในยุคต่อมาแม้ไม่อาจยืนยันได้ก็ตามว่า เครื่องถมไทยถือกำเนิดขึ้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชโดยมิได้รับอิทธิพลจากชนชาติใดเลย แต่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า**นครศรีธรรมราชคือแหล่งผลิตเครื่องถมที่เจริญรุ่งเรืองและมีฝีมือที่สุดของประเทศไทย โดยเครื่องถมจากจังหวัดนี้มีชื่อที่เรียกกันติดปากว่า “ถมนคร”**ลูกหลานชาวนครศรีธรรมราชได้สืบทอดความรู้การทำถมนคร ของขึ้นชื่อประจำจังหวัดเรื่อยมา แต่เป็นเพียงการถ่ายทอดผ่านรุ่นสู่รุ่นมิได้เปิดสอนอย่างเป็นกิจจะลักษณะอย่างใด จนมีพระภิกษุรูปหนึ่ง เป็นผู้ให้กำเนิดโรงเรียนช่างถมนครศรีธรรมราชขึ้น โดยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริให้จัดการศึกษาในประเทศไทย ทรงแต่งตั้งให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นองค์ประธานอำนวยการศึกษาและพระศาสนาในหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ และมณฑลหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงแต่งตั้งพระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช (ม่วง รัตนธัชโชเปรียญ) หรือชาวบ้านท้องถิ่นเรียกว่า เจ้าคุณวัดท่า เป็นผู้อำนวยการศึกษาและการศาสนา มณฑลนครศรีธรรมราชกับมณฑลปัตตานี เจ้าคุณวัดท่าได้วางรากฐานการศึกษาโดยจัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาช่างถมขึ้นที่วัดท่าโพธิ์ และกลายเป็นสถานศึกษาแห่งเดียวของประเทศไทยที่สอนวิชาช่างถมอย่างจริงจังครบถ้วน

ตามที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวไว้ว่า **สถานที่อีกแห่งที่พบว่ามีการทำเครื่องถมในสมัยรัตนโกสินทร์คือ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีหมู่บ้านที่ทำเครื่องถมจนมีชื่อเรียกว่า “บ้านพานถม”** และมีการบอกเล่าต่อกันมาว่าชาวบ้านอพยพมาจากนครศรีธรรมราชในสมัยรัชกาลที่ ๑ และประกอบอาชีพทำพาน ทำขันถม ฝีมือทำของชาวบ้านยังไม่ถึงขั้นดี กล่าวกันว่า น้ำยาถมสีดำเหมือนถ่านไม่มีมันเป็นเงา ทั้งการถมก็ไม่เรียบสนิท มีรูพรุนเรียกว่า ตามด ต่อมา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้ริเริ่มฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมเครื่องถมในกรุงเทพฯ เมื่อครั้งเป็น หลวงไพศาลศิลปาสาตร เจ้ากรมราชบัณฑิต ได้ก่อตั้งกองช่างแกะไม้ และตามด้วยช่างถม จนขยายเป็นสาขาต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานนามว่า “โรงเรียนเพาะช่าง” มีการทำตำราถมนครเพื่อฝึกสอนแก่นักเรียนจนสำเร็จด้วยดี และคิดค้น**วิธีทำเครื่องถมที่ง่ายขึ้น โดยการสกรีนลายเส้นแทนการแกะด้วยมือล้วน เรียกวิธีที่คิดค้นขึ้นใหม่นี้ว่า “ถมจุฑาธุช”**

There was evidence that nielloware has been existing since the reign of King Borommatrailokkanat (1448-1488). The most flourishing period of nielloware was during the reign of King Narai. During the reign of King Phetracha, nielloware was still widely made.

Even though there was no clear evidence that neilloware was originated in Nakhon Si Thammarat without receiving influence from any nations, **Nakhon Si Thammarat has been considered the best source of nielloware still. A catchword of “Thom Nakorn” guarantees quality of nielloware here.**

Descendants of Nakhon Si Thammarat have inherited knowledge of making neilloware from generation to generation. During the reign of King Rama V, a formal education was established in Thailand. Prince Vajirayanavarorasa was appointed to preside education and religion nationwide. Phra Rattana Thatchamunee Sri Thammarat or Chao Khun Wat Tha was appointed a director of Education and Religion Department.

Then, a school for neilloware was established at Wat Tha Pho and has become the only school providing a complete course of nielloware making.

Prince Damrong Rajanubhab mentioned about "Ban Pan Thom" as a place of neilloware making in Bangkok. It was believed that villagers evacuated from Nakhon Si Thammarat during the reign of King Rama I and made nielloware for a living. However, their skill was still limited. Later, Chaophraya Thammasakmontri restored nielloware in Bangkok by establishing a department for wood carving and then for nielloware. Later, King Rama VI renamed the department to a "School of Arts and Crafts" or Pohchang School. Text books about how to make Thom Nakorn were developed and new ways of making nielloware were also introduced. **Pattern screening was introduced in replacement of manual engraving. This is called "Thom Chuthathut".**

ขันถมทอง (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)
Silver neilloware bowl (Picture from National Archives of Thailand)

ในสมัยโบราณศิลปวัตถุเครื่องถม นิยมทำขึ้นเป็นข้าวของเครื่องใช้ชนิดต่างๆ ซึ่งจะนำออกมาใช้สอยในโอกาสพิเศษ เช่น เกี่ยวเนื่องกับศาสนา มีแขกสำคัญมาเยี่ยมเยียน มักไม่นิยมใช้ในชีวิตประจำวัน จึงเป็นของสำหรับชนชั้นสูงของสังคม เช่น ขุนนาง เชื้อพระวงศ์ และในการฝ่ายพระราชสำนักก็นิยมใช้เครื่องถมกันโดยมาก สามารถจำแนกเครื่องใช้จากเครื่องถมได้ ๔ ประเภท ดังต่อไปนี้

In the past, nielloware was commonly made as appliances to be exclusively used in important occasions, such as, religious rites, hosting important guests. The items were therefore considered for upper class, such as nobleman, scion of a royal house. Appliances made of nielloware can be categorized into 4 types as follows:

๑. เครื่องพุทธบูชา

1. Buddhist Offerings

พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางมารวิชัย องค์พระทำด้วยโลหะบุทอง ฐานชุกชี ตกแต่งด้วยวิธีการถมทอง ศิลปะรัตนโกสินทร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Decorated Buddha Image, the attitude of subduing Mara, made of metal, lined with gold. Plaster base of a Buddha image was decorated with neilloware technique, Rattanakosin Art, 25th Buddhist Era, Bangkok National Museum. (Picture from Fine Arts Department)

พุทธศาสนานำมาซึ่งประเพณีและศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าในแต่ละท้องที่อาจมีพิธีการ ประเพณี ตลอดจนความเชื่อและค่านิยมในการทำบุญแตกต่างกันไป แต่ศรัทธาอันเหนียวแน่นต่อพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นตัวแทนเป็นหลักคำสอน และเป็นผู้สืบทอดศาสนานั้น ฝั่งรากอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนไม่เสื่อมคลาย ดังจะเห็นได้จากศาสนสถานทั่วไป ที่พุทธศาสนิกชนแสดงออกซึ่งศรัทธาต่อศาสนาด้วยการสร้างวัตถุสิ่งของด้วยสิ่งของมีค่าเพื่อถวายต่อศาสนาเพื่อเป็นพุทธบูชา

Following the Buddha's teachings, and offering food, flower and incense are believed to create a vast amount of merit (good fortune). The practice of offering is considered very important by Buddhists. Due to strong religious beliefs, Buddha statues and Buddha images are always created to offer to temples.

พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปารมารวิชัยองค์นี้ องค์พระทำด้วยโลหะบุทอง ทรงเครื่องทองคำประดับเพชรซีกและทับทิม ประทับนั่งบนฐานชุกชีถมทองเป็นลายกลีบบัว ลายดอกประจำยามเรียงต่อกันตกแต่งที่หน้ากระดาน พระยาอภัยภูเบศร์ (ชุม) สร้างขึ้นถวายวัดหลวง จังหวัดปราจีนบุรี และนำมาประดิษฐานที่วัดพระศรีมหาธาตุ ต่อมาพันตรีควง อภัยวงศ์ มอบให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

Buddha image in the attitude of subduing Mara, This Buddha image sitting on a lotus petal base is wearing a golden robe decorated with gemstone. The whole body is made of metal decorated with gold. It was made for Wat Luang in Prachinburi province and relocated to Wat Pra Si Mahatat. Then, it was given to Bangkok National Museum by Khuang Aphaiwong.

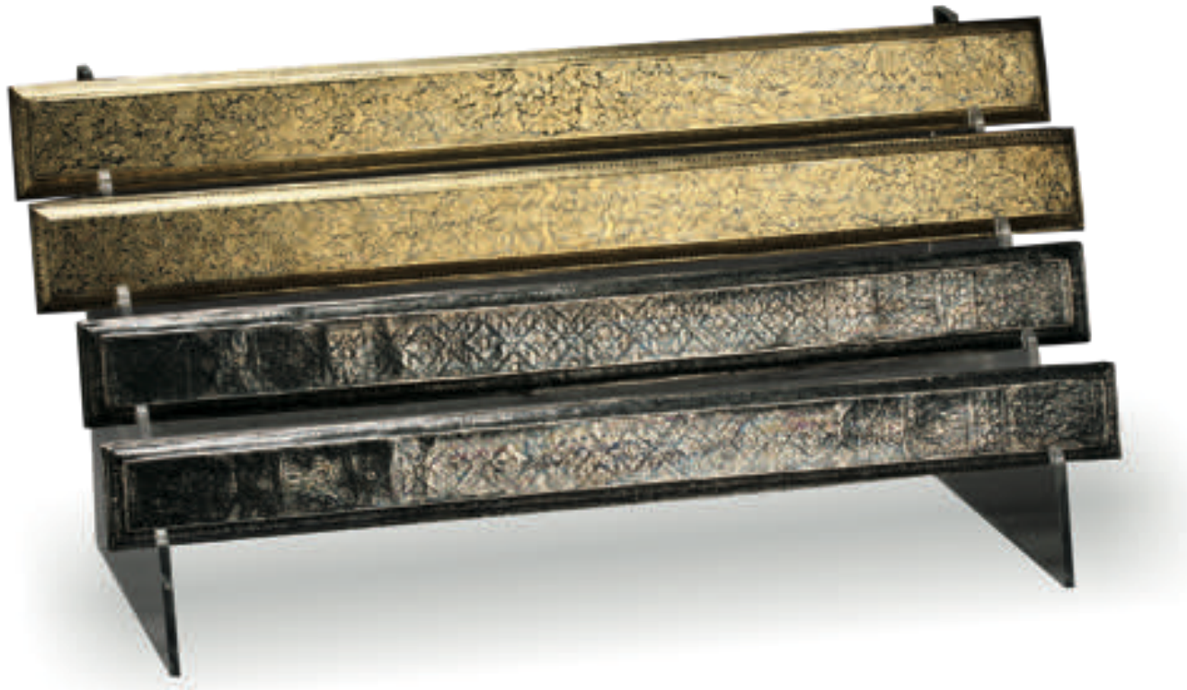

ประกับคัมภีร์ถมทอง และถมเงิน ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๕ หรือประมาณ ๑๐๐ ปีมาแล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพจาก กรมศิลปากร)

A wainscot for scripture made with golden and silver nielloware, Rattanakosin Art, 25th Buddhist Era, Bangkok National Museum (Picture from Fine Arts Department)

ประกับคัมภีร์ถมทอง และประกับคัมภีร์ถมเงิน เป็นลายพันธุ์พฤกษาและสัตว์ต่างๆ ประกับคัมภีร์ถมมีลักษณะเช่นเดียวกับไม้ประกับคัมภีร์ ซึ่งใช้สำหรับประกบคัมภีร์สองข้างให้แน่น ในอดีตหนังสือสำคัญทางพุทธศาสนาหรือโหราศาสตร์ คัมภีร์ต่างๆ มักเขียนลงบนสมุดข่อยหรือใบลาน แล้วเก็บรวมกันเป็น “ผูก” มี “ไม้ประกับคัมภีร์” หรือ “ไม้ประกับใบลาน” ประกบทั้งด้านหน้าและด้านหลังให้คัมภีร์เรียบ เปรียบเหมือนกับปกหนังสือในปัจจุบัน เวลาเก็บพระคัมภีร์จะต้องห่อด้วย “ผ้าห่อคัมภีร์” เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายหรือไม่ให้แมลงเข้าไปทำลาย

Wainscots for scripture or scripture covers made with golden and silver nielloware, They are decorated with floral and animal designs. Scripture is often wrapped with cloth to keep insects away.

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒนสัตยา พระมหาราชครูพราหมณ์พิธีเป็นผู้อัญเชิญพระแสงราชศัสตรามาแทงหรือชุบน้ำในขันพระสาครถมทอง พร้อมกับอ่านคำสาบานแช่งน้ำ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

The royal court's Chief Brahmin dipping the Royal Sword into a gold nielloware bowl of sacred water during the Oath of Allegiance Ceremony. (Picture from National Archives of Thailand)

๒. เครื่องราชูปโภคและเครื่องใช้ในเขตพระราชฐาน

2. Royal articles of use

เครื่องยศ หรือ เครื่องหมายที่แสดงความเป็นพระมหากษัตริย์มีหลายประเภท คือ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องสูง พระสังวาล พระธำมรงค์ เครื่องราชูปโภค เครื่องประโคม เครื่องนมัสการ พระราชยาน พระคชาธาร ราชรถ เรือพระที่นั่ง ตลอดจนพระบรมโกศ เครื่องยศสำคัญสำหรับพระมหากษัตริย์นั้นทำจากทองคำประดับอัญมณีมีค่าต่างๆ แต่จะมีเครื่องราชูปโภคบางอย่างและสิ่งของเครื่องใช้ในเขตพระราชฐานที่ทำจากเครื่องเงินในรูปของการถม ตามความเหมาะสมกับการใช้งานของสิ่งของแต่ละชนิด

ในงานพระราชพิธีที่สำคัญต่างๆ มีการนำเครื่องใช้ที่เป็นเครื่องถมมาใช้เป็นเครื่องประกอบในพระราชพิธีเหล่านั้นด้วย เช่น จากหลักฐานพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการบันทึกการนำเครื่องถมมาใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ดังความว่า

"เมื่อ ณ วันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๒ ค่ำ ปีกุนตรีศก โหรมีชื่อคำนวณพระฤกษ์มหามงคลอันอุดม ตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน บายศรีตอง ขุนสารประเสริฐได้จารึกพระนามลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏทองเก้าน้ำ พระสุพรรณบัฏกว้าง ๗ นิ้ว ยาว ๑๔ นิ้ว เมื่อพระมหาราชครูจุณเจิมแล้วพันด้วยไหมเบญจพรรณใส่ในพระกล่องทองคำจำหลักลายกุดั่น แล้วประดิษฐานไว้ในหีบถมทองคำ สวมถุงเข้มขาบประทับตราประจำครั่ง เชิญขึ้นประดิษฐานไว้ในพานทองคำ ๒ ชั้น สำรับใหญ่ ปิดคลุมหักทองขวาง..."

Nielloware is often used as decoration of royal articles of use which include royal regalia, royal vehicles, royal staff, royal costumes and accessories. Some of them are restricted to royalty and members of the court and used for royal ceremonies.

According to the royal annals of Rattanakosin, during the reign of King Rama IV, there was a record that nielloware was used during the coronation ceremony.

"...During the ceremony, rice offerings (baisri) made of glass, gold, silver and banana leaf are placed on the shrine. Khun San Prasert engraves the King's name on a golden sheet called Supannabat. The royal court's Chief Brahmin makes auspicious marking on the golden sheet and ties it with colored silk threads. He puts it in a golden case and keeps it in a larger gold nielloware box. Then the box is put into a precious bag made of striped gold brocade fabric and placed on a golden two-layer tray..."

หรือจากบันทึกของเซอร์จอห์น เบาว์ริ่ง ที่มาถวายพระราชสาส์นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยฯ ในหมู่พระมหามณเฑียร เป็นการเสด็จออกแบบทรงเครื่องเต็มยศ ตั้งแต่จัดเรือเอกชัยลงไปรับพระราชสาสน์ เรือกันยาลงไปรับราชทูตและคณะ ความหนึ่งในรายละเอียดที่เซอร์จอห์น บาวริ่ง ได้บรรยายไว้ในบันทึกที่เกี่ยวกับเครื่องถม ความว่า

"...เมื่อพ้นแถวทหารอย่างเก่า ผ่านแถวทหารอย่างฝรั่งก็วันธิยาวุธตามแบบฝรั่ง ส่วนเครื่องดลตรีของไทยที่ใช้ในการศึกนั้นมีแต่ปี่กลอง แต่ใช้ตีกลองมากเขาได้พาเราทั้งหมดไปคอยอยู่ที่ตึกที่พักรอคอยเสด็จออก เจ้าพนักงานได้ยกเอาบุหรี่และน้ำชามาเลี้ยง เครื่องใช้ล้วนแล้วแต่เครื่องทองคำ กระโถนที่ตั้งอยู่ริมเท้าข้าพเจ้านั่ง เป็นกระโถนถมปากกว้างอยู่ในราวสิบสี่นิ้ว..."

Nielloware was also mentioned in the record of Sir John Bowring during his visit to Bangkok at Amarin Winitchai Throne Hall, where King Rama IV, upon his boat-like throne, received the ambassadors.

"...While waiting for the King, cigarettes and tea were served from precious containers. They were all made of gold. The gold nielloware spittoon was placed right next to me..."

ภาพแสดงการใช้ขันพระสาครถมทอง ในงานพระราชพิธีในเขตพระราชฐานชั้นใน (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Gold nielloware bowl used in the royal ceremony (Picture from National Archives of Thailand)

เครื่องนมัสการกระบะถม ตามปกติจะมีเครื่องนมัสการสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงใช้อยู่หลายชุด ส่วนใหญ่เป็นทอง แต่มีกระบะถมชุดหนึ่ง เป็นเครื่องบูชาขนาดย่อม ตัวกระบะทำด้วยถม เชิงและพานข้างในทำด้วยทอง ใช้ในการภายในพระราชฐาน

Kraba Thom: A nielloware tray as part of oblation normally used by a king, a queen, princes and princesses in informal ceremonies at provinces.

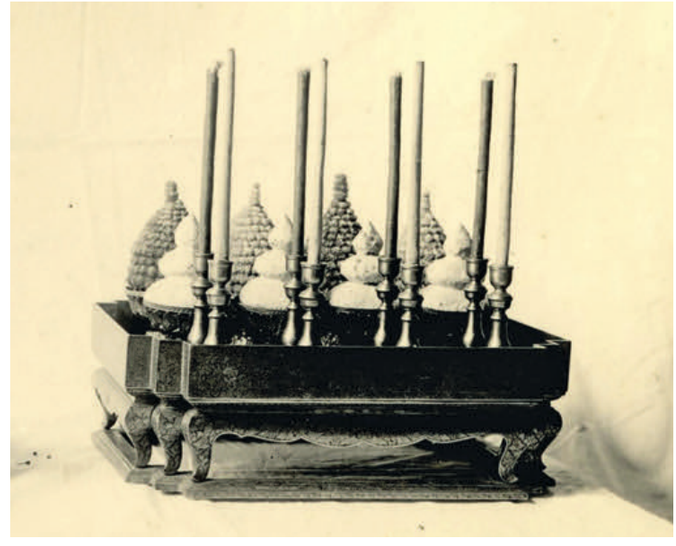

เครื่องนมัสการกระบะถม ประกอบด้วยกระบะถมทองย่อมุมไม้สิบสอง ๑ ใบ เชิงทองคำ ๘ เชิง สำหรับปักธูประกำ ๔ เทียน ๔ พานทองคำ ๘ สำหรับใส่พุ่มข้าวตอก ๔ พุ่มดอกไม้ ๔ ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จเจ้าฟ้าทรงจุดนมัสการในงานอย่างไม่เป็นทางการตามหัวเมือง และยังใช้สำหรับพระอนุวงศ์ชั้นพระองค์เจ้าทรงจุดนมัสการด้วย (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร)

A nielloware tray as part of oblation, consisting of a golden nielloware tray with "12 indented corners, 8 golden candlesticks, 8 golden trays with pedestal. This has been normally used by a king, a queen, princes and princesses in informal ceremonies at provinces. (Picture from National Archives of Thailand)

พนักเรือกัญญา ถมทอง สำหรับเรือพระที่นั่งประจำทวีป ประดับลายตราแผ่นดิน ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช (ภาพจาก กรมศิลปากร)

A backrest in a barge used on state occasion made with golden nielloware, decorated with great seal, Rattanakosin Art, King Rama V's reign from Nakhon Si Thammarat National Museum (Picture from Fine Arts Department)

พระราชยาน และพระที่นั่ง มีพระที่นั่งและพระราชยานประกอบพระอิสริยยศพระมหากษัตริย์อยู่หลายองค์ ทั้งที่เป็นแบบคานหามและไม่มีคานหาม ใช้ในพระราชพิธีต่างๆ บ้างก็เป็นไม้สลักหุ้มทองลงยาหรือปิดทองหรือทำด้วยงา มีชื่อเรียกต่างๆ ใช้ในโอกาสต่างๆ กัน ตามที่ต่างๆ กัน ในจำนวนนี้มีพระราชยานและพระที่นั่งถมทองที่สำคัญ ๓ องค์ ได้แก่

"พระราชยานถม" สำหรับประทับราบๆ และพิงได้ มีคานหามคู่ มีแอกทั้งหน้าหลังทำด้วยไม้หุ้มด้วยเงินถมทอง เจ้าพระยานคร (น้อย ณ นคร) ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

"พระที่นั่งราชยานพุดตานถม" ทำด้วยไม้หุ้มเงินสลักลายเบาถมยาทาทอง เดิมสร้างสำหรับเป็นพระราชอาส์น คือที่ประทับประจำพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ทำเป็นพระราชยานได้โดยมีห่วงและคานหาม พระยาเพชรพิชัย (จีน) ทำถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

"พนักหรือพระที่นั่งกราบถม" เป็นเรือประจำทวีป สร้างด้วยไม้ ตัวเรือทาน้ำมัน ตั้งบัลลังก์กัญญา เป็นถมทอง

Royal Vehicle and Royal Throne There are a lot of royal vehicles and thrones used by Kings of Thailand in various ceremonies. However, the most important nielloware royal vehicles are

"Phra Ratchayan Thom" A royal vehicle made with gold nielloware technique was given to King Rama III by Chao Praya Na Nakhon (Noi Na Nakhon).

"Phra Thinang Ratchayan Pudtan Thom" A carved wooden throne chair decorated with gold nielloware technique was given to King Rama V by Praya Phet Pichai (Jean).

"Backrest or Phra Thinang Krab Thom" A royal barge used on state occasion is made of wood and decorated with golden nielloware technique.

ลวดลายที่ด้านหลังของพนักหลัง (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Patterns at the back of the backrest. (Picture from Fine Arts Department)

จากหลักฐาน สาสน์สมเด็จ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ลงวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้กล่าวถึงเครื่องราชูปโภค พระราชยานและพระที่นั่งที่ทำด้วยถม ดังต่อไปนี้

According to San Somdet (Princely Letters) of Prince Damrong Rajanubhab and Prince Narisara Nuvativongse written on 1 July 1943, they mentioned the nielloware royal vehicles. The nielloware royal articles of use

ลวดลายที่ด้านหน้าของพนักหลัง
(ภาพจาก กรมศิลปากร)

Patterns at the front of the backrest. (Picture from Fine Arts Department)

"...เครื่องราชูปโภคที่ทำด้วยถมนี้ ปรากฏว่าในรัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยาพระนคร (น้อย) ทำพระแท่นที่เสด็จออกขุนนางกับพระเสลี่ยง ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเข้าไปกรุงเทพฯ ครั้งหลังที่สุด เกิดแขกขบถตีเมืองสงขลา ถึงรัชกาลที่ ๔ (กลาง) ทำเก้าอี้ถม อนุโลมจากพระแท่นและพนักเรือพระที่นั่งกราบด้วยถม อนุโลมจากพระเสลี่ยงถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อสั่งเข้ามาเฝ้างานเฉลิมราชมนเฑียรพระอภิเนาวนิเวศน์ จึงโปรดให้ใช้พระเก้าอี้ถมนั้นเป็นพระที่นั่งภัทรบิฐในงานนั้น แล้วเลยเป็นพระที่นั่งภัทรบิฐในงานบรมราชาภิเษกต่อมา ครั้งถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท โปรดให้พระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) เมื่อเป็นพระยาศรีธรรมราชเป็นนายงานให้ช่างถมที่เมืองนครทำพระที่นั่งพุดตานถม ซึ่งตั้งในท้องพระโรงกลาง ทรงอ้างว่าตามเยี่ยงอย่างบิดาและปู่ พระยานครจะขอทำเป็นของถวาย ดูเหมือนไม่พระราชทานอนุญาตดำรัสว่า "เพราะได้ตรัสสั่งให้ทำจะออกเงินด้วย หาควรไม่"..."

"...The royal palanquin made of nielloware technique created by Chao Phraya Nakhon (Noi) was given to King Rama III when visited Bangkok. Chao Phraya Nakhon also presented King Rama IV the nielloware royal chair and the backrest of the royal barge. Then King Rama IV used the nielloware chair as his Bhadrabith Throne under the royal nine-tiered umbrella. During the reign of King Rama V, Pud Tan Thom Throne made of nielloware was created by nielloware craftsmen in Nakhon Si Thammarat under the supervision of Phraya Si Thammarat (Phraya Sutham Montri-Nuphrom). Phraya Si Thammarat tried to offer King Rama V this throne chair but the king refused to do so..."

คณะทูตจากประเทศไทยโดยมีพระยามนตรี สุริยวงศ์ (คนสวมหมวกปีกใหญ่) ราชทูตเป็นหัวหน้าคณะทูต เชิญพระราชสาส์นซึ่งจารึกในพระสุพรรณบัฏ และเครื่องมงคลบรรณาการ ถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย ที่พระราชวังวินเซอร์ เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๐ (ภาพจาก หนังสือ กษัตริย์ และ กล้อง วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. ๒๓๘๘-๒๕๓๕)

Praya Montri Suriwongse, head of Siamese envoys, presenting the letters and tributes from the King of Siam to Queen Victoria of England at the Windsor Palace on November 19, 2400. (Picture from the book King and Camera: evolution of photography in Thailand 1845-1992)

๓. เครื่องบรรณาการ

3. A Tribute

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ **ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงแต่งราชทูตไปเจริญพระราชไมตรีตอบแทนพระเจ้ากรุงอังกฤษ ควีนวิคตอเรีย และในครั้งนั้นได้ทรงพระราชทานเครื่องราชบรรณาการแด่พระเจ้ากรุงอังกฤษ ซึ่งมีเครื่องใช้สอยตกแต่งด้วยวิธีการถม** ดังที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงประสบมาและตรัสเล่าว่า

“สิ่งที่ข้าพเจ้าอดจะนำมาเล่าสู่กันฟังมิได้ก็คือพระราชินีนาถอลิซาเบธ ได้โปรดให้จัดของไทยๆ เช่น ขันน้ำและพานรองลงยาราชาวดี หีบทองลงยา ตลับยานัตถุ์ทองลงยา ซองบุหรี่ทองลงยา ดาบฝักทองคำจำหลักที่ยาถมตะทอง เป็นต้น มาประดับประดาตกแต่งห้องนั่งเล่นของเราภายในพระราชวังบักกิ่งแฮม เพื่อเราทั้งสองจะได้รู้สึก “เหมือนบ้าน” ของเหล่านั้นเป็นของขวัญที่รัชกาลที่ ๔ ส่งไปพระราชทานควีนวิคตอเรีย โดยโปรดเกล้าให้ราชทูตมีพระยามนตรีสุริวงศ์และคณะ คือ หม่อมราโชทัย เป็นต้น นำไปถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ หรือ ค.ศ. ๑๘๕๗ ตามธรรมดาได้ยินว่าของเหล่านี้เก็บอยู่ในพระราชวังวินด์เซอร์” (ที่มา หนังสือ พระบารมีปกเกล้า ธนาคารกรุงเทพฯ จัดพิมพ์เนื่องในพิธีรัชดาภิเษก พ.ศ. ๒๕๑๔)

According to historical records, Siamese envoys were appointed by King Rama IV to boost friendly relationship in return to Queen Victoria of England. The tribute, consisting of appliances decorated with nielloware was presented to the Queen. Her Majesty Queen Sirikit once told that

“Queen Elizabeth II ordered to have antique items from Thailand decorated in the living room in Buckingham Palace during her reception to make us feel ‘like home’. Those items were given by King Rama IV to Queen Victoria back in 1857. The items have been kept at Windsor Palace.” (Phra Baramee Pokklao, Bangkok Bank, Printed for the occasion of Silver Jubilee in 1971)

ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสประเทศต่างๆ ในเอเชียและยุโรป คง พระราชทานเครื่องเงิน หรือเครื่องถมเป็นของกำนัลแก่ประมุขของประเทศต่างๆ ดุจเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นพระบรมชนกได้ทรงปฏิบัติมาแล้ว

นอกจากนั้น ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ เสด็จประพาสนานาประเทศ หรือในการต้อนรับราชอาคันตุกะที่มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชอาณาจักรไทย ของขวัญหรือของกำนัลที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานแก่ประมุขของประเทศเหล่านั้น ตลอดจนราชอาคันตุกะ คือ เครื่องเงินถม เครื่องถมตะทอง เป็นส่วนใหญ่ และเมื่อครั้งเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้เสด็จเยี่ยมโรงพยาบาลที่พระองค์ประสูติ ณ เมืองบอสตัน ทรงมอบหีบบุหรี่ถมทอง แก่หมอวิตต์มอร์ นายแพทย์ผู้ถวายการประสูติ และในโอกาสเดียวกันได้พระราชทาน ตลับแป้งถมทอง แก่นางพยาบาลทั้ง ๔ คน ที่ได้ร่วมในการถวายประสูติและอภิบาลพระองค์

Silverware or nielloware have been used as souvenirs for King Rama IV and King Rama V to give to heads of countries during royal visits or welcoming royal guests.

During the state visit to the United States of America in 1960, King Rama IX gave a gold nielloware cigarette casket to Dr. W. Stewart Whittemore, who delivered and recorded his birth at Mount Auburn Hospital in Boston, and gave gold nielloware makeup cases to 4 nurses who attended the delivery of the King's birth as well.

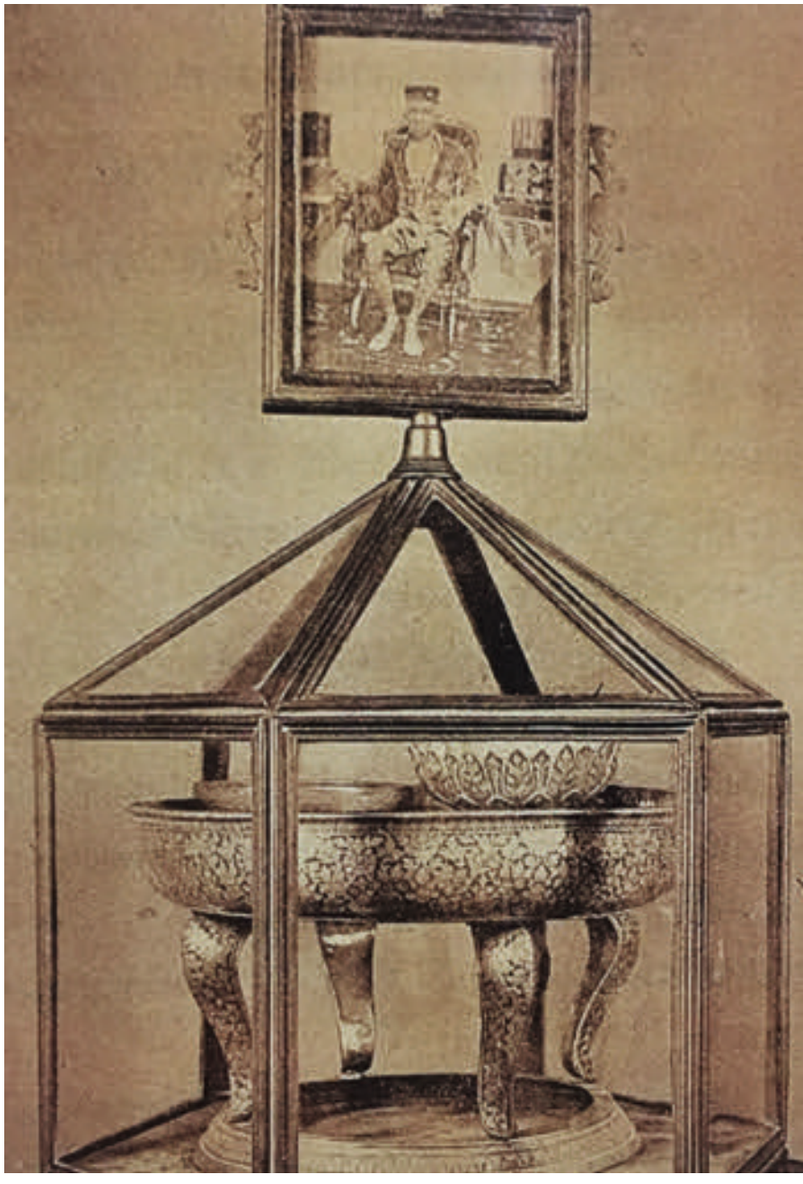

พระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และโตกกลมถมทอง พานกลีบบัวถมทอง ขันน้ำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมงคลราชบรรณาการที่พระราชทานแก่พระสันตะปาปาปิอัสที่ ๙ กรุงวาติกัน พ.ศ. ๒๔๐๔ ภาพจากวารสาร The Journal of The Siam Society, June 1949 (ภาพจาก หนังสือ กษัตริย์ และกล้อง วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. ๒๓๘๘-๒๕๓๕)

King Rama IV and the nielloware gift for Pope Pius IX which includes a round shaped box, a tray in a shape of a petal of the lotus blossom and a bowl in 1406. (Original picture from Journal of The Siam Society, June 1949 published in the book King and Camera: evolution of photography in Thailand 1845-1992)

๔. เครื่องยศขุนนาง

4. Rank Decoration

นอกจากเครื่องราชูปโภค และเครื่องราชบรรณาการแล้ว **เครื่องถม ยังใช้เป็นเครื่องยศที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบแก่ขุนนางหรือข้าราชบริพาร ได้ระบุถึงการใช้เครื่องถมเป็นเครื่องประกอบยศอย่างหนึ่งของขุนนาง**

สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจแต่งตั้งบุคคลในตำแหน่งต่างๆ ด้วยพระองค์เอง ไม่ว่าจะทรงแต่งตั้งจากพระราชวงศ์หรือขุนนางใดๆ ก็ตาม การแต่งตั้งสมัยนั้นมีการพระราชทานเครื่องยศประกอบบรรดาศักดิ์ที่ทรงแต่งตั้งด้วย

เครื่องยศ เป็นเครื่องหมายแสดงเกียรติยศ ขุนนางที่ได้รับแต่งตั้งจะนำเครื่องยศของตนไปใช้แสดงเกียรติตามโอกาสต่างๆ มีระเบียบตราขึ้นเป็นประเพณีว่ายศใดจะได้รับเครื่องยศสิ่งใดบ้างตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยปกติเครื่องยศสำหรับบุคคลที่เป็นพระราชวงศ์กับบุคคลที่เป็นสามัญชนที่ดำรงตำแหน่งเดียวกัน แม้จะเป็นสิ่งเดียวกันแต่จะต่างลักษณะกัน ระบบเครื่องยศหมดไปในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระองค์ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าขึ้นพระราชทานแก่ข้าราชการและราชตระกูล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ (เริ่มมีมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ แต่เพิ่งตราเป็นกฎหมายในรัชกาลที่ ๕) ตัวอย่างพระราชทาน เครื่องถมเป็นเครื่องยศให้แก่ข้าราชการ ขุนนาง ตามลำดับยศต่างๆ ดังเช่น

Nielloware has been used as rank decoration given as rewards to noblemen or court officials. **When Siam was ruled by the Absolute Monarchy, the king has sole power to appoint court officials.**

Regulation on how to give rank decoration was established since Ayutthaya period. Normally, rank decoration was different in terms of characteristics between common people and royal family, even though they hold the same title. Rank decoration scheme was abolished during the reign of King Rama V. The Most Illustrious Order of Chula Chom Klao was established to give to crown servants and royalty in 1873. (This started since the reign of King Rama IV but the law was just established later.)

เจียดเงินถมตะทองลายก้านขดช่อหางโต ศิลปะอยุธยา เป็นเครื่องประกอบยศ ใช้ใส่อาหาร (ภาพจาก หนังสือ เครื่องเงินในประเทศไทย)

A bowl with lid made by the technique of silver nielloware with gold painted on the surface (Thom Ta Thong), Ayutthaya Art. (Picture from Silverware in Thailand book)

ถมเงิน : Silver Nielloware

ถมเงิน เจ้าราชบุตรเมืองน่าน ศักดินา ๒๔๐๐ และเจ้าสุริยวงศ์เมืองน่าน ศักดินา ๒๐๐๐ พระราชทานพานเงินกลีบบัว เครื่องในเงินถมเขียวปริกทอง คนโทเงินถมดำ กระโถนเงินถมดำ

Silver nielloware – Chao Ratchabut of Nan with Sakdina 2400 and Chao Suriyawong of Nan with Sakdina 2000 were given silver trays in a shape of a petal of the lotus blossom, silver nielloware ewers and silver nielloware spittoons.

ขันถมเงิน ลายสัตว์หิมพานต์ ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๔ (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Silver neilloware bowl in a pattern of Himmapan creature, Ayutthaya period, 24th Buddhist Era. (Picture from Fine Arts Department)

ถมทอง – ถมตะทอง : Gold nielloware – Thom Ta Thong

หลวงบาลเบิกบูรีรัตน์ (กิม) ศักดินา ๔๐๐ พระราชทานโต๊ะเงินถมตะทอง กาเงินถมตะทอง

พระราชเสนา (ขลิบ) ศักดินา ๘๐๐ พระราชทานหีบหมากถมตะทอง

พระราชวงษ์เมืองน่าน ศักดินา ๓๐๐๐ พระราชทานพานกลีบบัวถมตะทอง เครื่องในเงินถมเขียวปริกทอง คนโทเงินถมตะทอง กระโถนเงินถมตะทอง

เจ้าราชวงษ์เมืองเชียงใหม่ ศักดินา ๓๐๐๐ พระราชทานพานถมเครื่องในทองคำ ๘ สิ่ง คนโททอง กระโถนทอง

เจ้าอุปราชเมืองน่าน ศักดินา ๕๐๐๐ พระราชทานพานเงินกลีบบัวถมตะทองพร้อมเครื่องใน คนโททอง กระโถนทอง

พระปทุมเทวาธิบาล เจ้าเมืองหนองคาย พระราชทานพานเงินกลมกลีบบัว เครื่องในเงินถมปริกทองคำ ๗ สิ่ง คนโทเงินถมตะทอง กระโถนเงินถมตะทอง

พระยารัตนภักดีศรีราชบดินทร (พระยารามัน) พระราชทานครอบกลมกลีบบัวถมตะทองเครื่องในทองคำพร้อมคนโทถมตะทอง กระโถนถมตะทอง

Luang Balbirk Burirat (Kim) with Sakdina 400 was given a table and a kettle made with Silver Thom Ta Thong.

Phra Ratcha Sena (Khlib) with Sakdina 800 was given a betel case made with Thom Ta Thong.

Phra Ratchawong of Nan with Sakdina 3000 was given a Thom Ta Thong tray in a shape of a petal of the lotus blossom, a Thom Ta Thong ewer and a Thom Ta Thong spittoon.

Chao Ratchawong of Chiang Mai with Sakdina 3000 was given a Thom Ta Thong tray, a golden ewer and a golden spittoon.

Chao Upparat of Nan with Sakdina 5000 was given a Thom Ta Thong tray in a shape of a petal of the lotus blossom, a golden ewer and a golden spittoon.

Phra Pathum Thevaphibal of Nhong Kai was given a silver tray in a shape of a petal of the lotus blossom, a Thom Ta Thong ewer and a Thom Ta Thong spittoon.

Phraya Rattana Phakdi Sri Ratchabodinthorn (Phaya Raman) was given a Thom Ta Thong tray in a shape of a petal of the lotus blossom, a Thom Ta Thong ewer and a Thom Ta Thong spittoon.

หีบถมทอง ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๕ หรือประมาณ ๑๐๐ ปีมาแล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Golden nielloware case, Rattanakosin Art, 25th Buddhist Era or around 100 years ago, Bangkok National Museum. (Picture from Fine Arts Department)

โตกกลมถมทอง ลายเทพพนมและดอกพุดตาน ศิลปะรัตนโกสินทร์ ใช้เป็นถาดล้างหน้าเพื่อรองรับน้ำล้างหน้าของพระบรมวงศ์หรือเจ้านายชั้นสูง โดยจะวางโตกหรือถาดล่างหน้าตั้งไว้บนโต๊ะเคียงคู่คันฉ่อง (ภาพจาก หนังสือเครื่องเงินในประเทศไทย)

Gold nielloware round shaped box decorated with Thai patterns, such as Deva and Pudtan flower often used by members of the royal family, Rattanakosin Art. (Picture from Silverware in Thailand book)

กระโถนถมทอง ทรงปลีลายพันธุ์พฤกษาและสัตว์ต่างๆ ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๕ หรือประมาณ ๑๐๐ ปีมาแล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Gold nielloware spittoon decorated with floral and animal designs, Rattanakosin Art, 25th Buddhist Era, Bangkok National Museum (Picture from Fine Arts Department)

ประเภทของเครื่องถม

Types of Nielloware

เนื้อถม หรือยาถม
Niello amalgam

การแบ่งประเภทของเครื่องถม จำแนกได้ ๔ ประเภท คือ

๑. ถมดำ หรือ ถมเงิน นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้วที่มีหลักฐานกล่าวถึง “ถมยาดำ” หรือ “ถมดำ” ซึ่งใช้กำหนดเป็นเครื่องยศอย่างหนึ่งของขุนนางในสมัยนั้น การทำถมดำหรือถมเงินจึงมีมานานแล้วและน่าจะเชื่อได้ว่าเป็นเครื่องถมที่มีอายุเก่าแก่กว่าเครื่องถมชนิดอื่นๆ การทำถมเงินทำได้โดยแกะลวดลายลงบนพื้นผิวภาชนะเครื่องเงินจนเป็นร่องลึก แล้วลงยาถมดำไปตามร่องที่สลักลวดลายซึ่งอยู่ต่ำกว่าระนาบผิวนั้นจนเต็ม

กรรมวิธีทำยาถมโดยทั่วไป คือ หลอมตะกั่ว ๓๐ ส่วน ทองแดง ๒๕ ส่วน และเงิน ๑๕ ส่วน หลอมเข้าด้วยกันในเบ้าหลอมที่ความร้อน ๓๐๐ องศาเซลเซียส เป็นเวลาประมาณ ๕ ชั่วโมง

แล้วจึงเปิดฝาเบ้าซัดด้วยกำมะถันเหลืองจนเห็นว่าน้ำยาขึ้นสีดำใสปราศจากฟอง จึงเทลงบนเบ้าแบนทิ้งไว้ให้แห้ง นำไปป่นจนได้ขนาดเท่าเมล็ดงาเรียกสิ่งนี้ว่า “เนื้อถม” หรือ “ยาถม”

๑. เนื้อถม หรือ ยาถม สำหรับตัวเครื่องถมควรเป็นเงินบริสุทธิ์ประมาณ ๙๕ เปอร์เซ็นต์ เพราะหากเงินมีความบริสุทธิ์น้อยจะทำให้หมองคล้ำได้ง่าย ยิ่งถ้าเนื้อเงินต่ำกว่า ๕๐ เปอร์เซ็นต์จะถมเนื้อถมไม่ติดเลยหรือที่เรียกว่า “ถมร้าว” แต่ก็ไม่นิยมเครื่องเงินที่บริสุทธิ์ร้อยเปอร์เซ็นต์เพราะจะมีความอ่อนตัวสูงไม่เหมาะต่อการทำภาชนะ

ขั้นตอนต่อมาของการทำเครื่องถมหลังจากได้เนื้อถมหรือยาถมแล้ว คือสะตุเนื้อถมกับน้ำประสานทองให้ข้น แล้วเทลงบนพื้นผิวของภาชนะรูปพรรณที่สลักลายไว้แล้วจนเต็ม เกลี่ยเนื้อถมให้เสมอกันทุกส่วน โดยใช้ความร้อนหรือเป่าแล่นจนเนื้อถมไปจับติดกับเนื้อเงินจนทั่ว จากนั้นช่างจะทำการแต่งภาชนะให้ได้รูปทรงตามต้องการ ด้วยการถูตะไบและกระดาษทรายจนหมดรูตามดและเห็นลายเงินได้ชัดเจนอย่างที่เรียกว่า “พื้นขึ้น”

Nielloware is categorized into 4 kinds:

1. Silver or Black Nielloware, There was evidence that nielloware has been existing since the reign of King Borommatrailokkanat (1448- 1488). It has been used as rank decoration given as rewards to noblemen or court officials.

Each Nielloware maker has his own formula for the composition of the Niello amalgam. After combining the desired amounts of silver, copper and lead in a crucible, melt the mixture in a forge at 300°C for four hours. Continue by mixing the amalgam with sulphur making sure there are no bubbles or scum.

Niello amalgam, 95% pure silver should be used for the composition of the niello amalgam, so the nielloware will not crack even when it crashes.

Mix niello amalgam powder with soldering flux and fill in the carved-out design. Apply heat using a blowpipe in order for the amalgam to dissolve and to adhere firmly to the object. Once the amalgam is applied thoroughly to the whole object, it is set to cool. In this step of the process the makers are very careful so there are no minute holes (ant eyes) in the surface.

The nielloware maker sands the surface of the object with sanding papers then rubs it with soft wood. After polishing by using a machine and benzine, the maker engrave the object to add finely chiseled details then rub it with soft cloth.

แกะแรหรือแรลายซึ่งเป็นการแกะสลักแต่งลวดลายในส่วนละเอียดของชิ้นงาน
Engraving (Kae Rae) to create small detail of the patterns.

ช่างทำการขัดพื้นชิ้นงานเพื่อให้ลวดลายขึ้นเงาเด่นชัดยิ่งขึ้น
Polished the nielloware object by hand.

“ช่างแกะแร” เป็นผู้รับงานในขั้นต่อมาโดยจะขัดด้วยกระดาษทรายละเอียดแล้วถูด้วยไม้เนื้ออ่อนจนผิวเกลี้ยง จากนั้นก็ขัดด้วยเครื่องขัดหรือยาขัดโลหะ เช็ดให้แห้งแล้วจึงแกะแรหรือแรลายซึ่งเป็นการแกะสลักแต่งลวดลายในส่วนละเอียดของภาพบนผิวเงินนั้นจนเงางาม นำเข้าเครื่องอีกครั้งจึงลงยาขัดละเอียดเช็ดด้วยผ้านุ่มๆ ก็จะได้ชิ้นงานถมเงินที่แวววาว มีลวดลายเด่นชัดสวยงาม

ผอบถมเงิน ลายราชสีห์ ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๔ หรือประมาณ ๒๐๐ ปีมาแล้ว ขุดได้ที่ลัดคลองสุภา อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ย้ายมาจากห้องกลางกระทรวงมหาดไทย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพจาก กรมศิลปากร)

A silver nielloware casket in a pattern of a lion, Ayutthaya Art, 24th Buddhist Era or around 200 years ago. Found at Supa Canal, Phitsanulok. The item was transferred from the central hall, Ministry of the Interior to Bangkok National Museum. (Picture from Fine Arts Department)

๒. ถมทอง การทำถมทองอาจจะทำบนเครื่องรูปพรรณที่มีเนื้อวัสดุเป็นทองคำหรือจะเป็นภาชนะเครื่องเงินก็ได้ โดยส่วนใหญ่แล้วมักไม่นิยมทำถมบนเครื่องทองกันเท่าใดนัก เนื่องจากทองคำราคาสูงมากจึงเป็นข้อจำกัด แต่หากจะทำเครื่องถมจากทองคำจริงๆ ก็มีกรรมวิธีการทำเช่นเดียวกับถมเงิน ต่างกันเฉพาะวัสดุรูปพรรณที่ใช้ เครื่องถมทองที่ได้จะมีลวดลายสีทองเด่นแวววาวบนพื้นผิวยาถมสีดำ

การทำถมทองโดยมากนิยมทำบนภาชนะที่เป็นเครื่องเงิน แต่จะมีการทำลวดลายที่เป็นสีเงินนั้นให้เปลี่ยนเป็นสีทอง โดยช่างถมจะใส่ทองคำลงในปรอท ปรอทก็จะละลายทองคำให้เป็นของเหลว แล้วช่างถมถึงใช้พู่กันชุบน้ำทองนั้นเขียนทับลงบนลวดลายสีเงิน

การใช้ความร้อนเป่าไล่ปรอทออกจากทอง เพื่อให้เฉพาะเนื้อทองเกิดลวดลายที่ชิ้นงาน

Mercury volatilized by heat, leaving only gold on the surface

วิธีเขียนน้ำทองละลายปรอทนี้จะต้องใช้ความประณีตเป็นอย่างมาก ช่างจะเขียนทับเฉพาะลวดลายเส้นเงินเท่านั้น เมื่อเวลาไล่ปรอทออกจากทองก็ใช้ความร้อนเป็นตัวเร่งจนเหลือเฉพาะที่ติดอยู่บนลวดลายของภาชนะที่เขียนทองนั้นก็จะได้ชิ้นงานถมทองที่มีลวดลายทองเด่นชัดสวยงาม

2. Gold Nielloware, Thom (Niello) is a process of making incised pattern onto gold surface, filling it with black and thick liquefied niello amalgam. Once the amalgam is applied evenly and thoroughly to the whole object it is set to cool. Gold nielloware features a pattern in gold on black background and the object is called Thom Thong (Gold Nielloware).

กาน้ำถมทอง ลายก้านแย่งพุดตานใบเทศ ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๕ หรือประมาณ ๑๐๐ ปีมาแล้ว นายจิตตเกษม ชูโต มอบให้เมื่อ ๓ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๐ (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Golden nielloware kettle in a pattern of Kan Yaeng Pud Tan Bai Thes, Rattanakosin Art, 25th Buddhist Era or around 100 years ago. Mr. Jittkasem Chooto gave it on 3 May 1977. (Picture from Fine Arts Department)

ขันน้ำถมตะทอง ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๔ จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช (ภาพจาก กรมศิลปากร)

A bowl made by the technique of silver nielloware with gold painted on the surface (Thom Ta Thong), Ayutthaya period, 24th Buddhist Era, Nakhon Si Thammarat National Museum. (Picture from Fine Arts Department)

๓. ถมตะทอง เครื่องถมชนิดถมตะทองมีหลักฐานการทำมาแล้วตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยในสมัยนั้นเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาติดต่อสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสก็มีหีบถมตะทอง และพานถมตะทองปรากฏอยู่ในรายการเครื่องราชบรรณาการ **วิธีการทำถมตะทอง ทำขึ้นจากถมเงินหรือถมดำ คือเป็นการตกแต่งเครื่องเงินแล้วเปียกทองทาตรงลายที่ต้องการ** ซึ่งการทำเปียกทองนั้นสามารถทำได้โดยเอาทองมารีดเป็นแผ่นบางๆ แล้วตัดเป็นชิ้นเล็กๆ ต่อจากนั้นนำไปบดให้ละเอียด แล้วนำมาผสมกับปรอทบริสุทธิ์จนเข้ากันดีมีลักษณะข้นเรียกว่า “ทองเปียก” แล้วจึงนำตัวภาชนะเครื่องเงินที่สลักลวดลายไว้แล้วมาทาทองเปียกที่ลายเส้นและภาพตามที่ต้องการ เมื่อทาจนทั่วแล้วจึงนำไปผึ่งแดดหรือเข้าอบด้วยความร้อนอ่อนๆ ประมาณ ๖ ชั่วโมงให้ปรอทระเหยออกเหลือแต่ทองติดอยู่ ทำซ้ำๆ เช่นนี้ ๓-๔ ครั้ง แล้วครั้งสุดท้ายก็อบด้วยเครื่องความร้อนสูงให้ตัวภาชนะร้อนจัด เพื่อให้ปรอทระเหยออกให้หมดเหลือแต่เนื้อทองที่ติดแน่น จากนั้นจึงนำไปตกแต่งลวดลายหรือ “เพลาลาย” ให้สวยงามเรียบร้อยก็จะได้ถมตะทองที่มีลวดลายสีทองเป็นแห่งๆ ตามที่ตะทองไว้ กับลวดลายส่วนที่เป็นสีเงินซึ่งไม่ได้ตะทองบนพื้นถมยาดำ

3. Thom Ta Thong, Thom Ta Thong is a word used by nielloware makers. Thom Ta Thong is silver nielloware with gold painted on certain places of the surface, such as on flower pattern while the rest remains in silver. Pure Gold Gilding is a process by which fine gold is combined with mercury; the liquefied gold or wet gold (Thongpiek) is applied to metallic surfaces (mostly silver), and mercury is subsequently volatilized by heat. Repeat the process 3-4 times.

Then, fire it until all lead is burnt and leaving only gold on the surface. The gold coating will solidly bind to the piece. If gilding is employed on some portions of an object only to accentuate patterns as usually done on Nielloware, the technique is specified as Ta Thong (Parcel-gilt). This particular type of Nielloware is named Thom Ta Thong.

หีบบุหรี่เงินถมจุฑาธุช ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๔๙๗ ของนายทองอยู่ พุฒพัฒน์ ได้รับเป็นที่ระลึกจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม มอบให้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๗ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร (ภาพจาก กรมศิลปากร)

A cigarette casket made with Thom Chuthathut technique, Rattanakosin Art, 1954. Mr. Thongyu Potpat got it as a souvenir from Field Marshal P. Pibulsongkram. The item was given to Bangkok National Museum on 22 May 1954. (Picture from Fine Arts Department)

๔. ถมจุฑาธุช คำว่า จุฑาธุช มาจากชื่อ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ผู้ทรงคิดค้นโดยนำวิธีการเขียนลวดลายและวิธีการถ่ายภาพมาประยุกต์ใช้ทำเครื่องถมแทนวิธีสลักลวดลายแบบโบราณซึ่งทำได้ช้าและต้องผ่านหลายขั้นตอน อีกทั้งวิธีการโบราณไม่สามารถพลิกแพลงทำรูปทรงที่ยากได้ **ถมจุฑาธุชที่ทรงคิดค้นใช้วิธีทำบล็อกมาช่วย** เริ่มจากเขียนต้นฉบับเป็นลวดลายต่างๆ และนำมาถ่ายเป็นกระจกเปียก (ในสมัยที่ยังไม่ใช้ฟิล์ม) เป็นภาพเพื่อใช้อัดลงแผ่นเงินที่รีดให้เรียบ นำแผ่นเงินมาเคลือบน้ำยาไวแสงเพื่อใช้อัดภาพลงไป และทำตามกรรมวิธีทำบล็อกโลหะ คือ นำแผ่นเงินไปกัดกรด ส่วนที่กรดกัดลึกจะลงยาถม ส่วนที่ไม่ถูกกัดจะเป็นเนื้อเงิน วิธีนี้เหมาะสำหรับใช้ทำกล่องถม หรือกล่องที่มีฝาเปิดปิด ส่วนเครื่องเงินที่มีส่วนโค้งเว้า เช่น ขัน ตลับ แจกัน ใช้วิธีเขียนแล้วกัดกรด

วิธีสังเกตชิ้นงานถมจุฑาธุชคือ ด้านหลังของลวดลายจะเป็นพื้นเรียบ ลวดลายทำได้ละเอียดและคมชัด ลักษณะรูปทรงจะเรียบร้อยสวยงาม โดยทั่วไปจะมีแค่ถมเงินเท่านั้น ไม่นิยมทาทองเพราะหลุดง่าย ใช้วิธีแต่งลวดลายด้วยการแกะแร เพราะจะป้องกันการกะเทาะของพื้นถม พื้นถมจะไม่มีตามด สามารถทำกับรูปพรรณยากๆ ได้ทุกรูปแบบ เนื้อวัสดุเกิดจากการกัดกรดและแต่งลวดลายจึงหลุดง่าย

4. Thom Chuthathut The term Chuthathut is stemmed from Prince Chudadhuj Dharadilok, Prince of Bejrapurana who initiated and applied a technique of drawing a pattern and taking a photo to make nielloware instead of carving a pattern which was time-consuming and not flexible for complicate shape. Building a block technique is applied for this Thom Chuthathut. The process starts from drawing a pattern and then have it transferred onto a wet plate to make a picture. Then, press it onto a silver plate. Coat the silver plate with photosensitive solution to further make photogravure. Then, proceed with metal block making by etching. This method is suitable for a nielloware box with a lid. Curve shaped nielloware, such as a bowl or a vase, is more suitable with drawing before etching. The unique characteristic of Thom Chuthathut is that the back of the pattern is smooth, a pattern is vivid in a good shape. The items have been commonly made with silver as gold is prone to be peeled off easier.

เครื่องถมไทยในปัจจุบันได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากรัฐบาล และได้มีสมาคมเครื่องถมและเครื่องเงินในพระบรมราชูปถัมภ์ มีการออกกฎหมายเพื่อกำหนดมาตรฐานของเครื่องถมให้ได้คุณภาพเพราะสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญที่สุดของเครื่องถม ก็คือการผลิตเครื่องถมที่ไม่ได้มาตรฐาน และทำมาขายในราคาต่ำ

เครื่องถมที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง เป็นพลังสำคัญที่เสริมให้หัตถศิลป์ชั้นเอก ยังคงเป็นศิลปกรรมที่ทรงคุณค่าอยู่มาจนคนรุ่นหลังได้เห็นและรู้จัก กว่าช่างหนึ่งคนจะรังสรรปั้นแต่งเครื่องถมให้มีลักษณะที่สมบูรณ์ได้นั้น ต้องอาศัยทั้งฝีมือและความอดทน เพราะลักษณะดังกล่าวต้องใช้ความประณีตในการแกะสลักลวดลาย และความชำนาญในการถมน้ำยา ซึ่งน้ำยาถมที่ดีนั้นต้องติดแน่นกับเนื้องานที่แกะสลักพื้นดำจากสีของน้ำยาถม ตามความนิยมทั่วไปต้องไม่มีตามด คือผิวเรียบเนียนไม่มีรูพรุน

เครื่องถมเป็นที่รู้จักกันในฐานะศิลปหัตถกรรมชั้นสูงที่เก่าแก่ เป็นหัตถกรรมอันวิจิตรตระการตาเป็นเครื่องแสดงศิลปะและวัฒนธรรมของชาติไทย เป็นเครื่องเชิดหน้าชูตาของชาติไทย ฉะนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างที่สุดที่เราจะต้องสงวนรักษา และส่งเสริมเครื่องถมไทยให้คงอยู่สืบไปตราบนานเท่านาน ดังที่

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำรัสแก่สมาชิกสมาคมเครื่องถมไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ว่า **“จงรักษาศิลปหัตถกรรมอันนี้ของชาติไว้ให้ดี”** ซึ่งในฐานะลูกหลานชาวไทยเป็นหน้าที่ที่ต้องสงวนรักษาและส่งเสริมศิลปหัตถกรรมอันเป็นเอกลักษณ์คู่ชาติชนิดนี้ ให้คงอยู่ตลอดไปไม่สิ้นสูญ

At present, Thai nielloware has been promoted by the government. Thai Nielloware and Silverware Association under the royal patronage has been established. Laws have been legislated to ensure quality and standard of nielloware. Point of concern is the selling of non-standard nielloware at low price to gain profit. Lots of effort, skill, patience and delicacy in engraving, expertise in mixing nielloware solution are all required to make a perfect piece of work. Nielloware has been therefore known as old and high class handicraft, representing art and culture of Thailand. It also symbolizes Thailand. Therefore, it is supposed to be conserved and promoted to ensure its everlasting existence.

His Majesty King Bhumibol Adulyadej once had the royal words to members of Thai Nielloware Association in 1965 that “Do conserve this art and handicraft. It is our duty as descendants of Thailand to conserve and promote this kind of handicraft which has been identity of the nation to last forever.”

งานคร่ำ

Kram (Inlaid Metalwork)

เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค พระแสงอัษฎาวุธ อัญเชิญเพื่อมาจัดพระแท่นมณฑล ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Royal weapons and regalia for the coronation ceremony. (Picture from National Archives of Thailand)

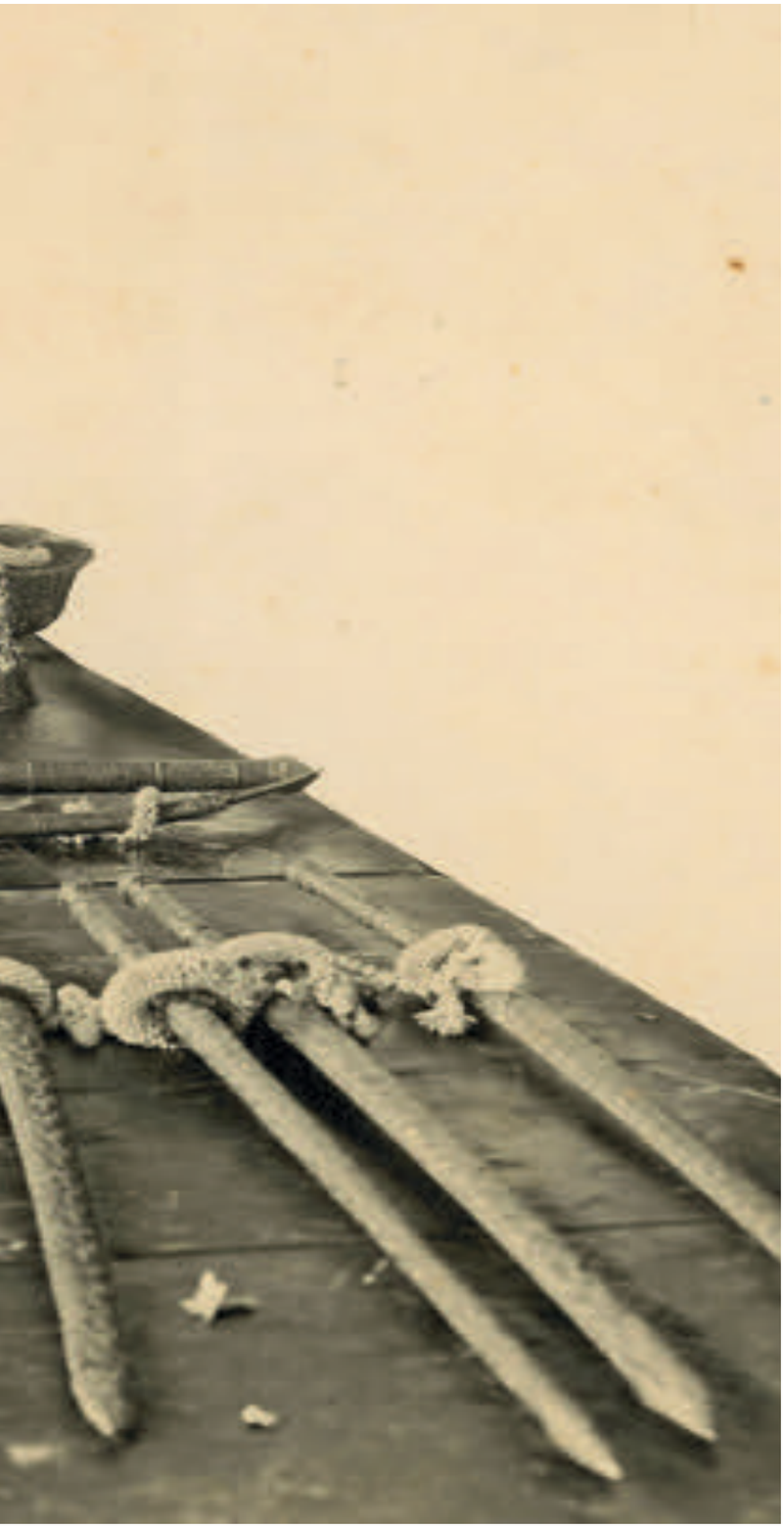

“การคร่ำ” คือวิธีที่ใช้เติมแต่งลวดลายและความงามให้แก่งานเหล็ก ซึ่งมักนำมาทำเป็นเครื่องใช้ประเภทของมีคมและศาสตราวุธ ถือเป็นอีกหนึ่งวิชาช่างที่สะท้อนเอกลักษณ์ของชาติอันสำคัญยิ่ง

เครื่องคร่ำ คือ การประดับตกแต่งเครื่องโลหะโดยเฉพาะที่ทำจากเหล็ก เช่น ตะบันหมาก กรรไกร หัวไม้เท้า ไปจนถึงเครื่องราชูปโภคประเภทอาวุธ ด้วยการนำเส้นโลหะอื่น เช่น เงิน หรือ ทอง มาทำเป็นเส้นลวดเล็กๆ หรือทำเป็นแถบแบนๆ แล้วนำไปฝังลงในร่องลวดลายที่ขุดไว้ เรียกวิธีการนี้ว่า “คร่ำเงิน” และ “คร่ำทอง”

จากหนังสือ อักขราภิธานศรับท์ พจนานุกรมของหมอบรัดเลย์ ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ ระบุคำว่า “คร่ำ” ไว้ว่า

“คร่ำ คืออาการช่างอย่างหนึ่ง เหมือนคนเอาเงินบ้าง ทองบ้าง ตอกลงไปที่มีดบ้าง ของอื่นบ้าง ให้ติดเปนรูปต่างๆ นั้น

คร่ำเงิน คือการช่างที่คนเอาเงินตอกลงไปที่สิ่งของทั้งปวง มีมีด แลตไกรเปนต้น ให้ติดเปนลวดลายแลรูปสัตว์ต่างๆ

คร่ำมีด คือการที่คนเอาเงินแลทอง ทำเปนลวดลายต่างๆ คร่ำให้ติดลงไปที่มีดนั้น”

Inlaid metalwork is the art of decoration of metal ware made from steel, often found in sharp objects e.g. scissors, cane heads, and royal weapons.

Metal such as silver or gold are made into refine or thin stripes before inlaying in the carved decorative pattern. This method is called “Kram Ngern” (silver inlay) and “Kram Thong” (gold inlay).

The book “Akkarapitansap” (Dictionary) by Dan Beach Bradley which was first published in 1873 stated that “Kram is a kind of craft. It is like a person taking silver or gold and hammer it into a knife or other objects in order to create designs. Kram Ngern (silver inlay) is when the craftsman hammers silver into objects such as knives and scissors, etc. to create animal designs. Kram Meed (inlaid knife) is when the craftsman uses silver and gold to create inlay designs on the knife”.

ความสำคัญและประโยชน์การใช้งาน

Importance and Usage

งานคร่ำเป็นหัตถกรรมที่เชื่อว่าแพร่หลายในตะวันออกกลางช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ต่อมาเดินทางเข้าสู่ประเทศอิตาลีในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เข้าสู่สเปนและฝรั่งเศสเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๔ **การประดับตกแต่งโลหะด้วยวิธีคร่ำ นิยมทำกันมาแต่โบราณโดยช่างทองที่กรุงดามัสกัส (Damascus) เมืองหลวงของประเทศซีเรีย จึงเชื่อว่าน่าจะเป็นที่มาของคำเรียกงานคร่ำ อีกทั้งยังเป็นเทคนิคที่ช่างโลหะในภูมิภาคตะวันออกกลางใช้จวบจนปัจจุบัน ทำให้สันนิษฐานได้ว่า การทำคร่ำถือกำเนิดจากแถบประเทศตะวันออกกลาง แล้วแพร่หลายสู่ทวีปยุโรป จากนั้นเดินทางสู่ทวีปเอเชีย**

ในสมัยโบราณ มักใช้การคร่ำสำหรับตกแต่งภาชนะใส่น้ำ ดาบ ลำกล้องปืน และอาวุธโลหะที่มีความทนทาน ปัจจุบันยังพบการทำเครื่องคร่ำในประเทศอียิปต์และอิหร่าน (เปอร์เซีย) ทว่ามีการปรับกรรมวิธีให้มีความสะดวกมากขึ้น โดยใช้การสลักลายด้วยเครื่องสลักไฟฟ้าแทนการสลักหรือสกัดด้วยมือตามแบบโบราณ

การทำเครื่องคร่ำในประเทศไทย สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากชาวอาหรับ ซึ่งเข้ามาทำการค้ากับคนไทย แต่ก็มีบางส่วนเห็นต่างว่า ผู้นำความรู้วิชาช่างแขนงนี้เข้ามาคือกลุ่มชาติตะวันตก อย่างไรก็ตาม ก็มิอาจสรุปได้ว่าชาวไทยรู้จักวิธีการทำเครื่องคร่ำได้อย่างไร และตั้งแต่สมัยใด อีกทั้งยังไม่สามารถยืนยันได้อีกว่า ช่างไทยทำเครื่องคร่ำขึ้นเองโดยดูแบบจากงานของต่างชาติ หรือช่างต่างชาติเป็นผู้ทำตามรับสั่งของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยเมื่อแรกเริ่ม

อย่างไรก็ดี เชื่อว่าเครื่องคร่ำน่าจะมีมาแล้วในแผ่นดินไทยอย่างน้อยตั้งแต่ รัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เนื่องด้วยตามพระราชพงศาวดาร เหตุการณ์สมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จยกทัพตีเมืองตะนาวศรี พ.ศ. ๒๑๒๙ ที่ได้มีการกล่าวถึง “ปืนจ่ารงคร่ำทอง” ไว้ จึงถือได้ว่า**เครื่องคร่ำในประเทศไทยมีปรากฏตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และสืบทอดภูมิปัญญาเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์** ดังปรากฏในพระราชบัญญัติเรื่องการไล่ตัวไพร่หลวงที่เป็นทาส จุลศักราช ๑๑๗๘ (พ.ศ.๒๓๕๙) สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ที่มีการระบุถึง ช่างคร่ำ เป็นช่างประเภทหนึ่งจาก ๔๒ หมู่งานช่าง

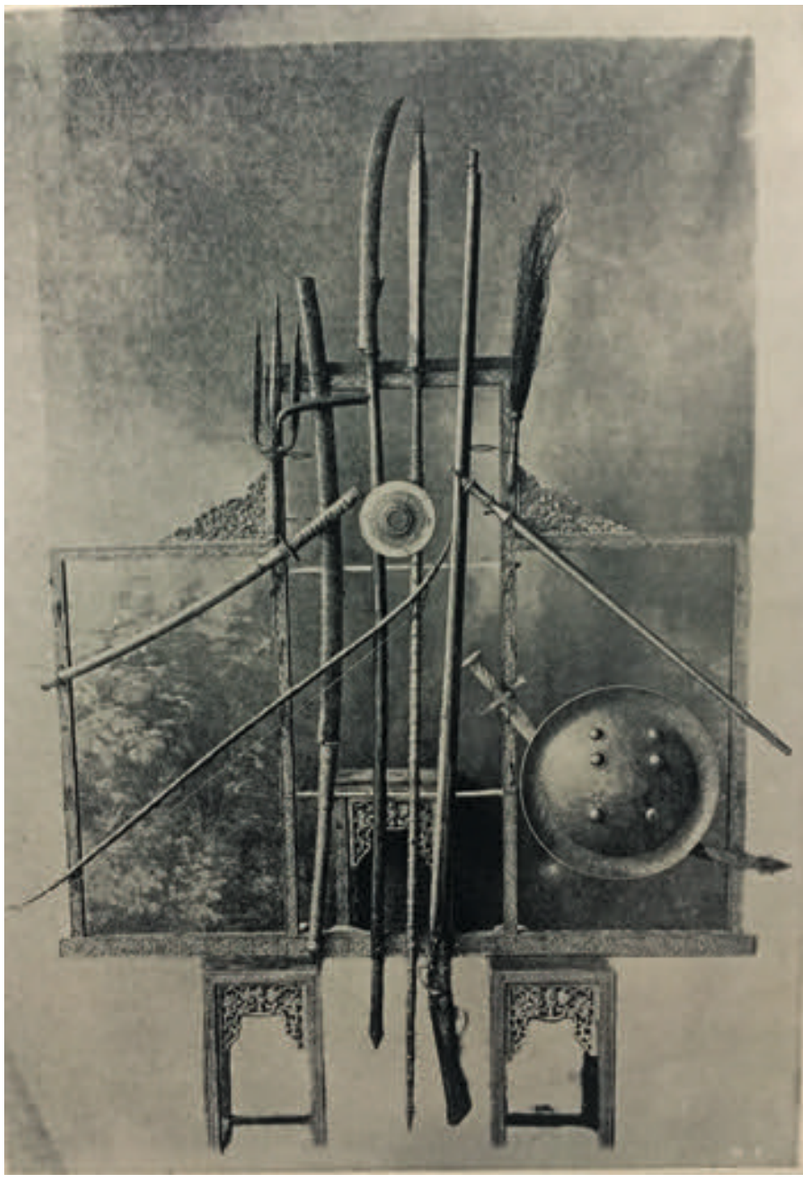

พระแสงอัษฎาวุธ มีอยู่ ๘ องค์ คือ มีทั้งประเภทที่ถือเป็นคติมาแต่โบราณว่าเป็นอาวุธคู่พระหัตถ์แห่งเทพเจ้าและประเภทที่ใช้ในการยุทธในลักษณะต่างๆ เช่นใช้ในการยุทธหัตถี ใช้ในการยุทธบนหลังม้า ใช้ในการยุทธบนพื้นดินทั้งในลักษณะของการสู้กันตัวต่อตัว และการสู้รับกับอริราชศัตรูซึ่งมีอยู่หลายคน รวมทั้งอาวุธที่ใช้ในระยะไกลด้วย พระแสงอัษฎาวุธที่มีอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทุกองค์สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระแสงอัษฎาวุธ นิยมตกแต่งลวดลายด้วยงานคร่ำบนโลหะ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

There are eight types of royal weapons. They are believed to be the weapons of gods and are used in various kinds of combats e.g. elephant duel, horse-back combat, ground battle (both one-on-one and troop), and long-range weapons. All the royal weapons in the Rattanakosin era were made during King Rama I and were often decorated with inlay work. (Picture from National Archives of Thailand)

Inlay work in English is sometimes known as ‘Damascene’ because this type of work was done in ancient time in a Syrian town called Damuscus. This technique has been used in the Middle East up until present. With this, it is assumed that inlay work was originally born in this area and became prosper during B.E. 1700s and entered into Italy in B.E. 2100s, Spain and France in B.E. 2400s and finally entered Asia.

In the past, inlay work was often used in water containers, guns, and metal weapons. At present, inlaid metalwork is found in Egypt and Iran but the carving is performed busing electrical tool instead of by hand.

Inlaid metalwork in Thailand is believed to receive influence from Arabians who came to trade in Thailand or from the western countries. It is still inconclusive whether Thai craftsmen created inlaid metalwork by copying from foreigners or foreign craftsmen created inlaid metalwork by following the order of the king.

However, inlaid metalwork is believed to be presence since King Naresuan of Ayutthaya period. According to the Royal Chronicles on the event that King Ekathotsarot led the troop to seize Tanintharyi of Myanmar in B.E. 2129 (A.D. 1586), “gold inlaid gun” was mentioned. The gun used to give signal to the soldiers to lean the stairs against the city wall and climb over into the city (from the Royal Chronicles of Ayutthaya, Panjantanumas Edition, in the Golden Jubilee Chronicles Volume 3). **This proves that inlaid metalwork existed in Ayutthaya period. The work has been carried forward to Rattanakosin period.** The Ransom of King’s Slave Act B.E. 2359 during the reign of King Rama II mentioned about inlay work as one of 42 craftsmanships.

พระแสงปืนข้ามแม่น้ำสะโตง มีการตกแต่งด้วยการคร่ำทอง เป็นพระแสงปืนนกสับยาวเก้าคืบ พระแสงองค์นี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือกระบอกที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงยิงต้องสุระกำมา ซึ่งยืนช้างอยู่คนละฝั่งแม่น้ำสะโตงถึงแก่ความตาย (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Royal Gun of Satong is a royal gun with gold inlay with 78 inch length. In Ayutthaya period, King Naresuan used this gun to fire over Satong River to kill Surakamma. (Picture from King Rama I book)

ความสำคัญและประโยชน์การใช้งาน

Importance and Usage

พระแสงจักร ตกแต่งลวดลายด้วยการคร่ำทอง-พระแสงตรีศูล ด้ามหุ้มทองคำ สลักลายตลอด ปลายด้ามฝังทับทิม ที่คอพระแสงองค์กลางหล่อรูปพระนารายณ์ทรงครุฑคร่ำลายทองติดตรึงกับพระแสงองค์กลางทั้งสองด้าน พระแสงสององค์นี้เป็นอาวุธทรงของพระนารายณ์ การถวายเทพอาวุธแก่พระมหากษัตริย์ มีความหมายว่า ประชานิกรได้เทิดพระเกียรติพระองค์ว่าทรงเป็นสมมติเทพ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

A royal chakra (discus) and a royal trident decorated with gold inlay. An image of Vishnu riding Garuda is carved at the handle of the trident and decorated with ruby. (Picture from National Archives of Thailand)

รูปแบบของงานคร่ำที่มีอยู่ส่วนใหญ่ เป็นการตกแต่ง เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค เครื่องราชศัสตรา หรือ อาวุธที่สำหรับใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์ เช่น พระแสงดาบ พระแสงหอก พระแสงง้าว ขอพระคชาธาร และพระแสงปืน เป็นต้น ในสมัยอยุธยา จนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ต้องเป็นนักรบหรือเรียกว่าจอมทัพ ดังนั้นอาวุธของผู้นำแห่งกองทัพจึงมีการประดับประดาด้วยลวดลายวิจิตรงดงาม แต่เนื่องจากเหล็กมีเนื้อแข็ง การประดับด้วยวิธีประดับอัญมณีหรือลงยานั้นทำไม่ได้ และติดไม่ทน จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการคร่ำแทน **นอกจากนั้นงานคร่ำยังใช้ตกแต่งเครื่องประกอบพระอิสริยยศของพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนใช้ตกแต่งเครื่องราชบรรณาการที่พระมหากษัตริย์ พระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ต่างแดนที่เจริญสัมพันธไมตรีต่อกัน**

During Ayutthaya and early Rattanakosin periods, the kings were also commander of the troop. The weapons of the troop leader must, consequently, be beautifully decorated. Because these weapons were made from iron which had solid texture, it was impossible to use precious stones or enamel for decoration. The only option was to use inlay work. Inlaid metalwork was also used as decoration of costumes of royal family members as well as royal articles of use in auspicious ceremonies such as regalia which was used as a symbol of regal authority.

เครื่องราชกกุธภัณฑ์

Regalia

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ตามรูปศัพท์แปลว่า เครื่องใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ มีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นพระมหากษัตริย์ จึงเป็นสิ่งที่จะต้องนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระมหาราชครูถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในสมัยรัตนโกสินทร์ ประกอบด้วย พระมหาเศวตฉัตร พระมหาพิชัยมงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร วาลวีชนี และฉลองพระบาทเชิงงอน ซึ่งธารพระกรนั้น มีการประดับตกแต่งด้วยการคร่ำ

Regalia is used during the coronation ceremony. The regalia that the royal court's Chief Brahmin presents to the king during the coronation ceremony in Rattanakosin period includes Royal Nine-Tiered Umbrella, Great Crown of Victory, Sword of Victory, Royal Staff, Royal Fan, and Royal Slippers with the front curling upwards into a point.

ธารพระกร ของเดิมทำด้วยไม้ชัยพฤกษ์ปิดทอง หัวและส้นเป็นเหล็กคร่ำทอง ที่สุดส้นเป็นซ่อมลักษณะเหมือนกับไม้เท้าพระภิกษุที่ว่าใช้ในการชักมหาบังสุกุล ธารพระกรองค์นี้มีชื่อเรียกว่า ธารพระกรชัยพฤกษ์ ครั้งถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างธารพระกรขึ้นใหม่องค์หนึ่งด้วยทองคำ ภายในมีพระแสงเสน่า (ศาสตราวุธคล้ายมีดใช้ขวาง) ยอดมีรูปเทวดา เรียกว่า ธารพระกรเทวรูป แต่ที่แท้ลักษณะเป็นพระแสงดาบมากกว่าธารพระกร และทรงใช้แทนธารพระกรชัยพฤกษ์ ครั้งตกมาถึงรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้กลับเอาธารพระกรชัยพฤกษ์ออกใช้อีกครั้ง (ภาพจากหนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

The Royal Staff of Chaiyaphruek is made of cassia wood covered with gold gilt. The knob and three prongs are decorated with gold inlay. King Rama IV had one Royal Staff made from gold. The Royal Short Knife was hidden inside. The top displays an image of angel. It is called Royal Staff of Angel. However, the appearance looks more like Royal Sword than Royal Staff. The Royal Staff of Chaiyaphruek had been replaced by this Royal Staff of Angel until the reign of King Rama VI who asked to use the Royal Staff of Chaiyaphruek once again.

พระแสงหอกเพชรรัตน์ (บน) พระแสงหอกเพชรรัตน์นั้นเมื่อเปลื้องฝักออกจะพบใบพระแสงที่ประดับด้วยกรรมวิธีการคร่ำ พระแสงหอกเพชรรัตน์นี้เป็นพระแสงคู่พระหัตถ์สำหรับทรงใช้ในการยุทธนาการบนหลังม้า และ พระแสงของ้าวแสนพลพ่าย (ล่าง) พระแสงของ้าวแสนพลพ่ายนั้น ส่วนด้ามและกระบังตกแต่งลวดลายด้วยกรรมวิธีการคร่ำตั้งแต่ครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ภาพจากหนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

When removing the case of Royal Spear of Petcharat (top), we can see the royal spear decorated with inlay work. It is used as royal spear during horseback battle. The handle and brim of Royal Halberd of San Pol Pai (bottom) have been decorated with inlay work since King Rama I. (Picture from King Rama I book)

พระแสงราชศัสตรา

Phra Saeng Ratchasattra (Royal Sword)

พระแสงราชศัสตรา หมายถึง อาวุธมีคมของพระมหากษัตริย์ที่ใช้สำหรับเป็นเครื่องฟันแทง หมายรวมถึงอาวุธทุกชนิด พระแสงราชศัสตราถือเป็นหนึ่งในเครื่องประกอบพระอิสริยยศอย่างหนึ่งในชุดเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ อันแสดงฐานะความสำคัญของพระมหากษัตริย์ และพระราชอำนาจอันเป็นอาญาสิทธิ์สูงสุดในการปกครองแผ่นดิน ซึ่งมีมานับตั้งแต่ครั้งอดีตตราบจนถึงปัจจุบัน พระแสงราชศัสตราซึ่งใช้เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศแห่งพระมหากษัตริย์นี้มีองค์เดียว คือ พระแสงขรรค์ชัยศรี ถือได้ว่าเป็นพระแสงสำคัญเหนือกว่าพระแสงทั้งปวง กำหนดให้ใช้ในการพระราชพิธีสำคัญ อาทิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

Phra Saeng Ratchasattra is part of the royal regalia of the King of Thailand. The sword represents the highest authority and power in the state of the king. The sword features heavily in the Oath of Allegiance Ceremony where the King ceremoniously dip the sword into a bowl of sacred water, and then drink the water as an example, followed by senior civil servants and military officers as a sign of allegiance to the institution of the monarchy. Phra Saeng Khan Chai Sri (Royal Victory Sword) is the most important royal sword of the Thailand.

พระแสงขรรค์ชัยศรี (ภาพจาก หนังสือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Phra Saeng Khan Chai Sri (The Royal Victory Sword) (Picture from King Rama I book)

พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงรับพระแสงขรรค์ชัยศรี จากพระราชครูพราหมณ์ แล้วทรงวางไว้บนโต๊ะข้างพระที่นั่งภัทรบิฐทางเบื้องขวา (ภาพจาก หนังสือพระแสงราชศัสตราประจำเมือง)

The royal court's Chief Brahmin presenting the sword of victory to the king during the coronation ceremony. (Picture of Royal Swords Book)

พระแสงขรรค์ชัยศรี องค์นี้ ใบพระขรรค์เป็นของเก่า ชาวประมงทอดแห่ได้ที่ทะเลสาบนครเสมราฐ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๗ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร (แบน) ให้พระยาพระเขมร เชิญเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้ทำด้ามและฝักขึ้นด้วยทองคำลงยาประดับอัญมณี ใช้เป็นเครื่องราชกุธภัณฑ์สืบมา

พระแสงขรรค์ชัยศรี มีลักษณะตัวพระขรรค์เป็นเหล็กกล้ามีสองคม โคนพระขรรค์ครำ่ทองจำหลักรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ประกอบด้วยพระนารายณ์ทรงครุฑอยู่เบื้องล่าง ถัดมาเป็นพระอินทรงช้างเอราวัณ แต่ละองค์อยู่ภายในซุ้มเรือนแก้วเล็กๆ ที่เรียงซ้อนขึ้นไปอีกทีหนึ่ง ด้ามของพระขรรค์เป็นทองคำลงยาประดับพลอย ส่วนบนของด้ามทำเป็นลายกลีบบัว และส่วนบนของกลีบบัวเป็นครุฑแบก ตรงกลางด้ามทำเป็นลายหน้าสิงห์ก้านแย่ง และที่สันด้ามทำเป็นเทพนมซ้อนกันในรูปของหัวเม็ด ฝักทองคำลงยาที่โคนและปลายฝัก ส่วนลายตรงกลางนั้นเป็นเงินฉลุประดับพลอย

The sword's history has been shrouded in myth and legend. In 1784, Cambodian fishermen found the blade in their fishing net at Tonle Sap. They gave it to the ruler and he then offered the blade to Chao Phraya Apai Pubet (Baen). Chao Phraya Apai Pubet decided to give it to King Rama I of Thailand.

The sword contained in a golden scabbard decorated with floral and flame-like vegetal motifs studded with a variety of gems. The gilded enamel handle is decorated with gemstones. The blade was made of iron and double-edged. The knob of the handle is beautiful decorated with precious stones. The swords neck between the blade and the hilt is decorated with gold inlaid miniatures of Singha and Devas and embellished with enamel decoration.

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒนสัตยา พระมหาราชครูพราหมณ์พิธีเป็นผู้อัญเชิญพระแสงราชศัสตรามาแทงหรือชุบน้ำในขันพระสาคร พร้อมกับอ่านคำสาบานแช่งน้ำ สาปแช่งผู้คิดคดทรยศ และให้พรผู้ตั้งอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริตและกตัญญู (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

The royal court's Chief Brahmin dipping the Royal Sword into a bowl of sacred water during the Oath of Allegiance Ceremony (Picture from National Archives of Thailand)

พระแสงราชศัสตราประดิษฐาน ณ ธรรมาสน์ศิลา ในมณฑลพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา (ภาพจาก หนังสือ พระแสงราชศัสตราประจำเมือง)

The Royal Sword for the Oath of Allegiance Ceremony (Picture from Royal Swords of State book)

พระแสงราชศัสตราถือเป็นเครื่องราชูปโภคประเภทเครื่องศัตราวุธ ซึ่งหมายรวมถึงพระแสงทุกองค์ ทั้งกระบี่ หอก ดาบ ง้าว หลาว แหลน ฯลฯ และในบรรดาพระแสงเหล่านี้มีพระแสงดาบสำคัญองค์หนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงเลือกใช้ประจำพระองค์ และถือเป็นพระแสงสำคัญประจำรัชกาลด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชาธิบายถึงแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องพระมหากษัตริย์และอาวุธประจำพระองค์ไว้ตอนหนึ่งในหนังสือ “พระราชพิธีสิบสองเดือน” ความว่า

“เมื่อขัตติยะทั้งปวงประพฤติในการซึ่งถือว่าเป็นธรรมและใช้ธรรมอยู่เช่นนี้ ผู้ใดมีวิชาชำนิชำนาญในการใช้ศัสตราวุธและพวกพ้องมาก พวกพ้องเหล่านั้นก็ย่อมถือการชำนิชำนาญในศัสตราวุธเป็นที่ตั้ง ปราบปรามขัตติยะทั้งปวงให้ตกอยู่ใต้อำนาจได้มาก คนทั้งปวงก็ย่อมเป็นที่หวาดหวั่นกลัวเกรง จึงยกให้เป็นพระราชาสำหรับที่จะได้ดูแลบังคับผิดและชอบในบ้านเมือง แล้วแบ่งสันปันส่วนทรัพย์สมบัติอันตนหาได้ ให้เป็นเครื่องเลี้ยงอุดหนุนแก่ขัตติยะผู้เป็นพระราชานั้น ด้วยเหตุว่าขัตติยะเป็นผู้ถือลัทธิว่าหาเลี้ยงชีวิตด้วยคมอาวุธเช่นนี้ จึงเป็นที่คนทั้งปวงยำเกรงมากว่าตระกูลอื่นๆ คนทั้งปวงจึงมักจะเลือกตระกูลขัตติยะขึ้นเป็นพระราชา...ก็เมื่อชาติขัตติยะถือว่าคมอาวุธเป็นทางหากินเช่นนี้แล้วก็เป็นการจำเป็นที่จะเสาะแสวงหาศัสตราวุธอาวุธที่เป็นอย่างดีวิเศษสำหรับตัวที่จะได้ใช้ให้คล่องแคล่วสมดังประสงค์ อาวุธนั่นย่อมเป็นที่รักยิ่งกว่าทรัพย์สมบัติอื่นๆ ที่มี ไม่วางห่างกายเลย”

ความสำคัญของพระแสงดาบประจำพระองค์ หรือพระแสงสำคัญประจำรัชกาลนั้น มีหลักฐานปรากฏชี้ชัดในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ในแต่ละรัชกาลได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระแสงสำคัญประจำรัชกาลขึ้น ดังนี้

รัชกาลที่ ๑ พระแสงดาบใจเพชร เป็นพระแสงดาบ ฝักและด้ามทำด้วยทองคำลงยาฝังเพชร ใบดาบตกแต่งด้วยการคร่ำทอง

The Royal Sword is one of the royal articles of use classified under weapon category, including swords, spears, javelins, and halberds, etc. An important sword is selected for a king’s personal use. It also represents as a symbolic sword of the reign. King Rama V explained the importance of sword of state for a king in the Royal Ceremony the Twelve-Months that

“...Members of the Royal family have developed sophisticated weapons to fill their arsenals. They tried to find the best ones because they believed such weapons would spread fear among their adversaries. As leaders or Kings, these men had a well-thought-out system on how the military should function, and a well-developed strategy for the battlefields. The good swords were their best asset in hands and always by their side.”

During Rattanakosin Period, important swords of state of each reign have been established as follows:

King Rama I: Phra Saeng Dab Jai-Pech or literally Diamond Hearted, a sheath and a handle are made of enamel gold and gem. The blade was inlaid with gold. There is inscription in the middle of the blade.

พระแสงดาบใจเพชร (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Phra Saeng Dab Jai-Pech
(Picture from King Rama I book)

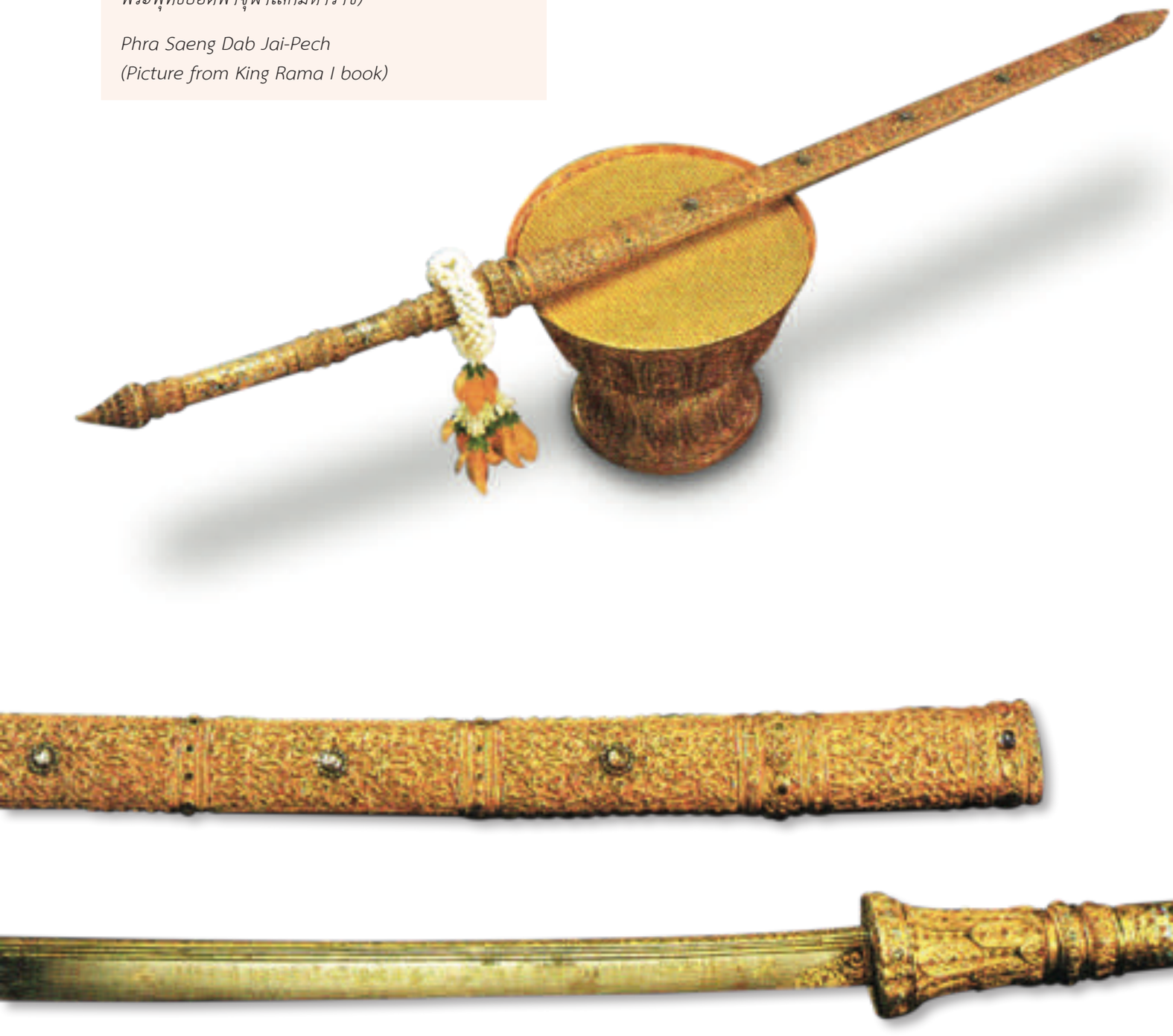

พระแสงดาบใจเพชร มีลักษณะ ฝักดาบฝังเพชรกลางฝักเป็นระยะๆ ที่สันดาบคร่ำทองและที่กลางใบดาบลงอักขระ (ภาพจาก หนังสือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

Phra Saeng Dab Jai-Pech's sheath is decorated with gold inlay and studded with diamond. (Picture from King Rama I book)

รัชกาลที่ ๒ พระแสงดาบเวียด เป็นพระแสงดาบ ฝักและด้ามทำด้วยทอง พระเจ้าเวียดนาม (องเชียงสือ) ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าโลกมหาราช และต่อมาได้พระราชทานแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

รัชกาลที่ ๓ พระแสงดาบฟันปลา หรือ พระแสงดาบญี่ปุ่น เป็นพระแสงดาบที่มีลักษณะคมดาบคล้ายฟันปลา ฝักและด้ามทำด้วยทอง

รัชกาลที่ ๔ พระแสงหัตถ์นารายณ์

รัชกาลที่ ๕ พระแสงฝักทองเกลี้ยง เป็นพระแสงดาบ ฝักและด้ามทำด้วยทองประดับเพชร มีเรื่องเล่าประวัติความเป็นมาว่าพระแสงองค์นี้เป็นฝีพระหัตถ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงตีขึ้น ที่ชานชาลา พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ฟากตะวันออก และทรงใช้เป็นพระแสงคู่พระหัตถ์อยู่ระยะหนึ่ง ครั้งเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงอิศรสุนทร เสด็จขึ้นอุปราชภิเษกเป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล นอกจากจะได้พระราชทานเครื่องอิสริยยศอย่างอื่นตามราชประเพณีแล้ว ยังได้พระราชทานพระแสงองค์นี้ด้วย ในรัชกาลต่อๆ มา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระแสงองค์นี้แก่สมเด็จพระบรมราชโอรสสืบทอดกันต่อๆ มา

รัชกาลที่ ๖ พระแสงนิล

รัชกาลที่ ๗ พระแสงมรกต

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบบประชาธิปไตยใน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว ในรัชกาลต่อๆ มาไม่ปรากฏว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการสถาปนาพระแสงสำคัญประจำราชกาลขึ้นอีกต่อไป

King Rama II: Phra Saeng Dab Viet, a sheath and a handle are made of gold. The sword was offered by Gia Long Emperor to King Rama I and given to King Rama II after that.

King Rama III: Phra Sang Dab Fun Pla (Japanese Sword), the blade is similar to serration. A sheath and a handle are made of gold.

King Rama IV: Phra Saeng Hut Narai (Vishnu's hands)

King Rama V: Phra Saeng Fak Thong Kliang, a sheath and a handle are made of gold and gem. It has been told that this sword was forged by King Rama I at the courtyard in the east of Amarin Winitchai Throne Hall. The sword was used by the King for a while. Upon the appointment as the Uparaja or the viceroy, this sword was also given to Prince Itsarasunthon, apart from traditional royal regalia. This sword had been given to princes in the succeeding periods.

King Rama VI: Phra Saeng Nil

King Rama VII: Phra Saeng Morakot. After the Siamese revolution of 1932, no more swords have been appointed as the important sword for each reign.

(ภาพจากบน) พระแสงดาบคาบค่าย, พระแสงขรรค์ชัยศรี, พระแสงดาบใจเพชร และ พระแสงดาบเวียด (ภาพจาก หนังสือ พระแสงราชศัสตราประจำเมือง)

(From top to bottom) Phra Saeng Dab Kab Kai, Phra Saeng Khan Chai Sri, Phra Saeng Dab Jai-Pech and Phra Saeng Dab Viet.

พระแสงดาบอาญาสิทธิ์ ดาบประจำตำแหน่งแม่ทัพ และดาบประจำตัวของเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (ภาพจาก หนังสือ พระแสงราชศัสตราประจำเมือง)

Phra Saeng Dab Ayasit given by King Rama III to Chao Phraya Bodindecha who was both a top military general and Chief Minister in charge of civilian affairs. (Picture from Royal Swords of State book)

เนื่องจากพระแสงราชศัสตรามีความสำคัญยิ่งในฐานะเป็นสัญลักษณ์ หรือเครื่องหมาย แทนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ฉะนั้น**จึงปรากฏธรรมเนียม ว่าเมื่อใดก็ตาม ที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระแสงราชศัสตรา หรือ พระแสงดาบอาญาสิทธิ์ให้แก่เจ้านายหรือขุนนางผู้หนึ่งผู้ใด มีความหมายว่าพระองค์มีพระราช ประสงค์ให้บุคคลผู้นั้นมีอำนาจราชสิทธิ์เด็ดขาดในการปฏิบัติราชกิจแทนพระองค์ในวาระสำคัญต่างๆ** ดังเช่น การพระราชทานพระแสงราชศัสตราให้แก่แม่ทัพในยามศึกสงคราม ซึ่งหลักฐานจากพระราช พงศาวดารกล่าวว่าเป็น “ผู้ถืออาญาสิทธิ์” หรือพระราชทานให้แก่เจ้านายหรือขุนนางซึ่งทำหน้าที่ปกครองดูแลหัวเมืองต่างพระเนตรพระกรรณ เป็นต้น ด้งนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าบุคคลผู้ใดที่ได้รับพระราชทานพระแสงราชศัสตรา จึงเปรียบเสมือนเป็นผู้แทนพระองค์ในการใช้อำนาจราชสิทธิ์ มีความชอบธรรมในฐานะผู้มีอำนาจเต็ม สามารถดำเนินการออกคำสั่งในกิจการงานใดๆ ได้เด็ดขาดทุกเรื่อง แม้จนกระทั่งสามารถตัดสินพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิดถึงขั้นสูงสุดคือ สั่งประหารชีวิตได้โดยไม่ต้องกราบบังคมทูลให้ทราบความก่อน

Since a sword of state symbolizes the power of a king during the absolute monarch period, there was a tradition that any nobleman or aristocrat, who were given a sword of state, were given absolute power on a king’s behalf to carry out important missions, such as death penalty without reporting a case to the king.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระแสงราชศัสตราประจำมณฑลจันทบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๐ (ภาพจาก หนังสือ พระแสงราชศัสตราประจำเมือง)

King Rama V bestowed a sword of state for Monthon Chanthaburi on 15 November 1907. (Picture from Royal Swords of State book)

ปัจจุบันถึงแม้ว่าการเมืองการปกครองของไทยจะเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบอบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ก็ยังคงธำรงไว้ ซึ่งความสำคัญเช่นเดิม ด้วยทรงเป็นองค์พระประมุขและเป็นศูนย์รวมจิตใจของปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า อาจกล่าวได้ว่า**ไม่ว่าสถานการณ์บ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปเช่นไร พระแสงราชศัสตรายังคงมีความหมายและความสำคัญในฐานะเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์อยู่จนถึงทุกวันนี้** เหตุสืบเนื่องมาจาก รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง พระแสงราชศัสตรา สำหรับพระราชทานไว้ประจำหัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวง เพื่อเป็นที่ระลึกในคราวเสด็จพระราชดำเนินถึงและประทับค้างแรม ณ เมืองนั้นๆ โดยมีพระราชประสงค์หลักที่จะให้พระแสงราชศัสตราประจำเมืองต่างๆ เป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ ตลอดจนใช้สำหรับแทงน้ำในการพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในหัวเมืองเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ในรัชกาลต่อๆ มาจึงได้ทรงยึดถือเป็นแบบอย่างธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมา

Even though Thailand has been ruled under democratic system, a sword of state still plays an important role representing a king up to the present time. King Rama V ordered to have swords of state made and bestowed to provinces in remembrance of his visits to those cities. The swords also symbolized himself. The sword of state has been also used in the Oath of Allegiance Ceremony at provinces. This had been practiced as a tradition in the succeeding reigns.

พระแสงศัสตราประจำมณฑลปัตตานี ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานให้มหาอำมาตย์ตรี พระยาเดชานุชิต (หนา บุนนาค) สมุหเทศาภิบาลมณฑลปัตตานี เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๘ (ภาพจาก หนังสือ พระแสงราชศัสตราประจำเมือง)

A sword of state for Monthon Pattani given by King Rama VI to Phraya Dechanuchit (Nha Bunnag) on June 11, 1915. (Picture from Royal Swords of State book)

พระแสงศัสตราประจำมณฑลปัตตานี มีลักษณะด้ามทองฝักทองลงยาสี ใบพระแสงตกแต่งสันด้วยการคร่ำทอง และจารึกข้อความเหมือนกันทั้งสองด้านว่า “มณฑลปัตตานี” ด้วยการคร่ำทอง (ภาพจาก หนังสือ พระแสงราชศัสตราประจำเมือง)

Pha Saeng Sattra of Monthon Pattani. The handle is made of enamel gold and gem, and the blade is decorated with gold inlay. (Picture from Royal Swords of State book)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงรับพระแสงราชศัสตราประจำเมือง ที่ผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี ทูลเกล้าฯ ถวาย (ภาพจาก หนังสือ พระแสงราชศัสตราประจำเมือง)

King Rama IX received a Sword of State presented by Pattani Governor. (Picture from Royal Swords of State book)

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ไม่ได้มีการพระราชทานพระแสงราชศัสตราประจำเมือง ด้วยมีพระราชนิยมโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธนวราชบพิตร พระราชทานไปประดิษฐาน ณ จังหวัดต่างๆ แทน อย่างไรก็ตาม ทรงตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์สืบสานธรรมเนียมโบราณราชประเพณีอันดีงาม ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาจังหวัดที่เคยได้รับพระราชทานพระแสงราชศัสตราประจำเมืองทูลเกล้าฯ ถวายพระแสงศัสตราประจำเมืองคืนไว้ประจำพระองค์ ในวโรกาสที่เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐาน หรือในการประกอบพระราชพิธีสำคัญ ณ จังหวัดนั้นๆ และเมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับ จึงพระราชทานพระแสงราชศัสตราประจำเมืองคืนไว้แก่จังหวัดนั้นๆ ดังเดิม

In the reign of King Bhumibol, His Majesty did not send any sword of state to the provinces in Thailand but sent Buddha images instead. However, the king tried to preserve the royal tradition by getting the swords of each city back and returning them to the governor when he visited there.

เครื่องอิสริยยศ

Royal Insignia of Rank

เครื่องอิสริยยศ คือ เครื่องหมายแสดงเกียรติยศ เครื่องประกอบยศ และบำเหน็จความชอบที่พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมาสร้างขึ้นเพื่อพระราชทานให้แก่ ราชตระกูล ขุนนาง ข้าราชการและบุคคลทั่วไป ที่มีตำแหน่ง หน้าที่ความชอบในแผ่นดินให้ปรากฏตามยศชั้น และฐานันดรศักดิ์นั้นๆ ของผู้ได้รับพระราชทาน ตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร รวมทั้งเครื่องประกอบพระอิสริยยศเชื้อพระวงศ์ลำดับอื่น มีรายการที่เป็นเครื่องคร่ำ ประกอบด้วย

เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระราชทานสำหรับพระราชพิธีเฉลิมพระนามาภิไธย มีเครื่องคร่ำ ได้แก่

“พระแสงกระบี่สั้นปรุคร่ำทอง ฝักและด้ามศีรษะนาคลงยาราชาวดีประดับพลอยทรงเดิม ๑”

เครื่องประกอบพระอิสริยยศสมเด็จฯ เจ้าฟ้า ในพระราชพิธีโสกันต์ (ชุดที่ ๑) มีเครื่องคร่ำ ได้แก่

“มีดเจียนหมากและตลับภู่ทองคำลงยา มีดเจียนหมากเฉพาะที่สันมีดคร่ำทองคำลายกนกเปลว”

เครื่องประกอบพระอิสริยยศพระองค์เจ้าฝ่ายใน มีเครื่องคร่ำ ได้แก่

“มีดเจียนหมากสันคร่ำทองคำ ด้ามทองสลัก ลายสลักที่ด้ามเป็นลายใบเทศครั่นเป็นลายรักร้อย ตลับภู่ยอดทองคำ สลักลายยอดปริก ลายที่ตัวตลับเป็นลายใบเทศ”

Royal insignia of ranks are signs of rank and rewards bestowed by a king to his courtiers. They symbolize prestige and rank and are also rewards for good service. This has been practiced since the old days. The insignia of ranks have been made to bestow to royal families, noblemen and common people. Inlaid metalwork has been part of the royal insignia of crown prince and other scion of a royal house.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในพระราชพิธีโสกันต์

King Rama V at the top-knot cutting ceremony of the Crown Prince.

When Prince Maha Vajirunhis was granted the title of Crown Prince, the Royal Insignia of Rank which King Rama V presented to him during the Royal Naming Ceremony included inlaid metalwork such as

“Royal Short Saber whose case and handle decorated with gold inlay in the image of naga head, enameled with light blue color, and ornamented with precious stone 1”.

The Royal Insignia of Rank of the Crown Prince during the Royal Topknot-Cutting Ceremony included inlaid metalwork such as

“Betel Nut Peeling Knife whose ridge is decorated with gold inlay in Kanok Plaew (Thai design similar to fire) design”.

The Royal Insignia of Rank of the princes in the royal inner court included inlaid metalwork such as

“Betel Nut Peeling Knife whose ridge is decorated with gold inlay and golden handle is engraved with Bai Tes alternate with Rak Roi designs”.

เครื่องราชบรรณาการ

Royal Tribute

เครื่องราชบรรณาการ พระมหากษัตริย์ของแผ่นดินไทยพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ต่างแดนที่เจริญสัมพันธไมตรีต่อกัน จากหลักฐาน จดหมายเหตุเรื่องทูตไทยไปประเทศอังกฤษ โดย หม่อมราโชทัย (หม่อมราชวงศ์กระต่าย อิศรางกูร) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นล่ามหลวงไปกับคณะราชทูตไทยที่เชิญพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการ เดินทางไปถวายสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย ที่ประเทศอังกฤษ ในบัญชีเครื่องราชบรรณาการและสิ่งของที่ส่งไปพระราชทานมีเครื่องคร่ำรวมอยู่ด้วย เช่น

“เครื่องราชบรรณาการฝ่ายพระบวรราชวัง ได้แก่ พระแสงทวน คร่ำทอง เครื่องทองประดับทับทิม ๒ ของกรมหลวงวงศาฯ ประทานลอดร์ดคลาเรนดอน ได้แก่ หอกคร่ำทอง”

The king presented royal tributes to members of royal family in foreign countries which have good relationship. From the evidence in the Annals on Thai Envoy to England by Mom Rachothai (Mom Rajawongse Kratai Issarangkul) who was sent by King Rama IV as royal interpreter to accompany the royal Thai envoy who brought the royal letter and tribute to present to Queen Victoria of England. In the list of tributary objects and royal gifts, there were some inlaid metalworks such as

“the royal tributes for the palace included Royal Lance decorated with gold inlay, gold ornaments decorated with ruby 2. The item from Krom Luang Wongsa to Lord Clarendon included spear with gold inlay”.

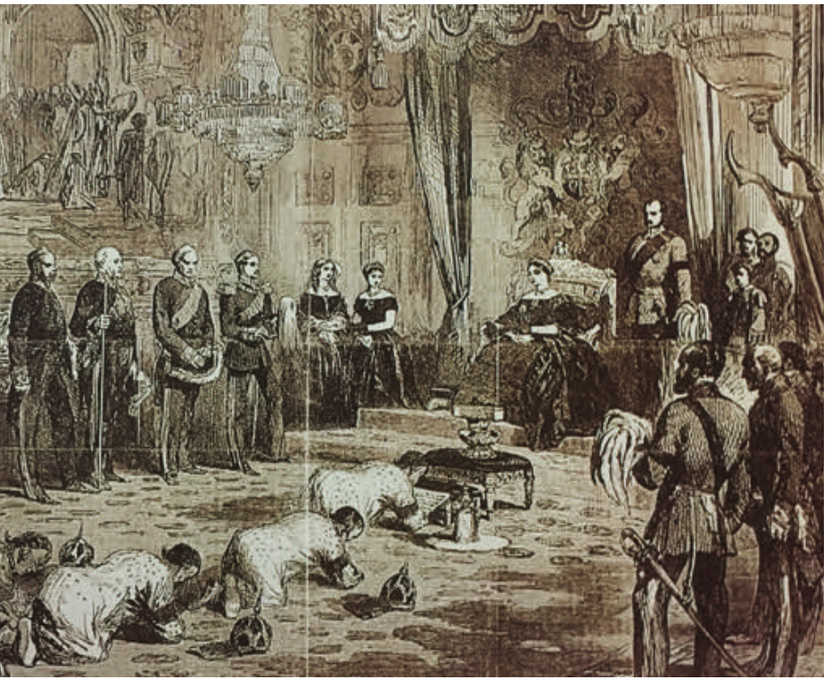

สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย ได้เสด็จออกรับคณะทูตเมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๐๐ ที่พระราชวังวินเซอร์ พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ราชทูตเป็นหัวหน้าคณะทูต ซึ่งประกอบด้วย จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ เป็นตรีทูต หม่อมราโชทัย เป็นล่าม เชิญพระราชสาส์นซึ่งจารึกในพระสุพรรณบัฏ ส่วนเครื่องมงคลราชบรรณาการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสองพระองค์ได้จัดวางไว้ทั้ง ๒ ด้านของพระที่นั่ง ภาพจากหนังสือพิมพ์ THE ILLUSTRATED LONDON NEWS 5 DECEMBER 1857 (ภาพจาก หนังสือ กษัตริย์ และ กล้อง วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. ๒๓๘๘-๒๕๓๕)

Phraya Montrisuriyawongse (Chuang Bunnag), Siamese Ambassador to the Court of St. James along with other Siamese Diplomats including Mom Rachothai making a Royal Audience to Queen Victoria on 19 November 1857 at the Windsor Palace Original published in THE ILLUSTRATED LONDON NEWS Issued 5 December 1857

เทคนิคเชิงช่างในงานคร่ำ

Materials and Manufacturing Procedures

โดยทั่วไป เหล็ก คือ โลหะที่นิยมนำมาตกแต่งด้วยวิธีคร่ำมากที่สุด โดยการสลักลายเป็นช่องลึกลงในเนื้อเหล็ก แล้วบรรจุเนื้อเงินหรือทองลงไป เป็นคร่ำเงิน หรือ คร่ำทอง จนเมื่อใช้งานเครื่องคร่ำไปจนตัวเหล็กเกิดสนิม เลี้ยงสนิมให้เป็นมันเงาแล้วลายเส้นทองจะสุกเงางาม ทำให้ลวดลายที่ทำไว้เด่นชัดขึ้นมา สำหรับขั้นตอนการทำเครื่องคร่ำนั้นสามารถอธิบายเป็นลำดับได้ดังนี้

Steel is the preferred metal used for inlay work. The patterns are carved into the steel before inlaying silver or gold to create the silver inlay or gold inlay. After a period of use, the steel usually becomes darker and the patterns are much more clearly evident. The procedures in making inlaid metalwork are as follows:

๑. วัสดุที่จะนำมาใช้

1. Preparing the materials

๑.๑ การคร่ำเงิน คร่ำทองนั้น ต้องใช้เส้นลวดเป็นวัสดุในการทำลวดลาย (โดยปกติจะไม่นิยมใช้เส้นลวดเงินและเส้นลวดทองผสมในงานชิ้นเดียวกัน) โดยนำเส้นลวดที่เตรียมไว้ไปหลอมแล้วเทลาดให้เป็นเส้นเรียวยาว นำมาตีให้เป็นเส้นเล็กๆ แล้วนำเข้าเครื่องรีดให้ขนาดของเส้นลวดมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๕ มิลลิเมตร

1.1 Silver inlay and gold inlay require wires as materials in creating patterns. Typically, silver wires and gold wires aren’t used on the same piece of work. The prepared wires are melted and poured into a long slender line before forging into small refine wires. The wires are inserted into rollform machine to make 0.5 mm diameter wires.

เส้นลวดเงิน เส้นลวดทอง
Gold and silver wires

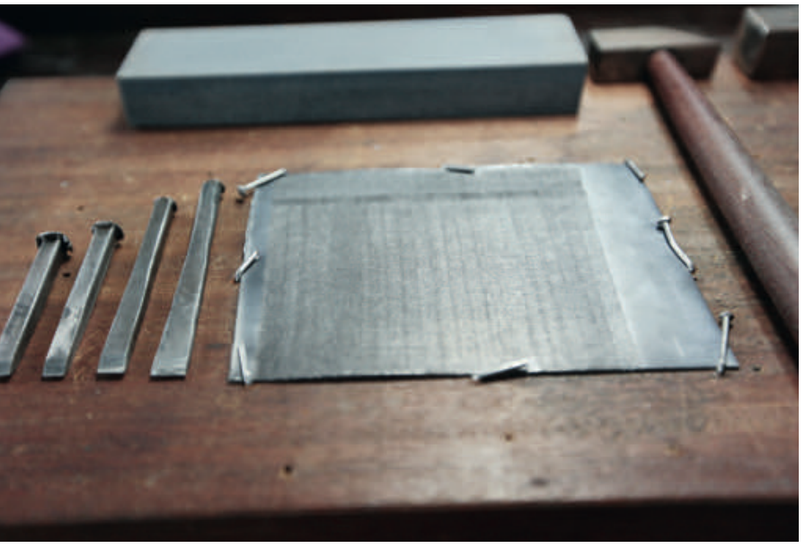

อุปกรณ์ที่สำคัญในการครำ ได้แก่ เหล็ก สิ่วสกัด ค้อน เป็นต้น
Metal sheet, chisels and hammer.

๑.๒ นำมาขึ้นรูปเป็นเครื่องใช้ตามต้องการ เช่น มีด ดาบ กรรไกร กรอบรูป เป็นต้น และเครื่องมือที่สำคัญ เช่น สิ่วสกัดแบบต่างๆ ค้อน กรรไกร เป็นต้น

1.2 Make a form of utensil as required e.g. knife, sword, scissors, picture frame.

๒. กระบวนการทำ

2. Procedures

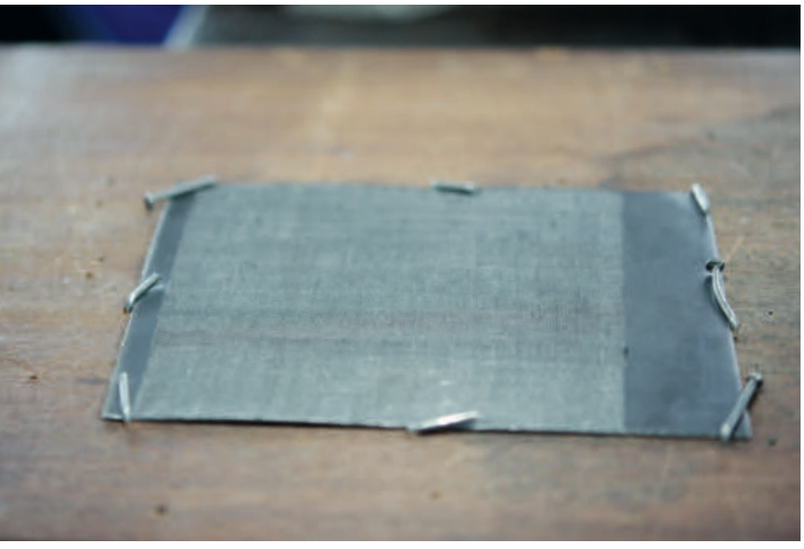

การยึดติดแผ่นแหล็กที่จะทำการคร่ำ เพื่อไม่ให้ขยับ
Tying a metal sheet with the supporting tool.

๒.๑ เมื่อขึ้นรูปชิ้นงานที่จะทำการคร่ำเรียบร้อยแล้ว จากนั้นทำการปรับผิวหน้าของชิ้นงานให้เรียบโดยใช้กระดาษทรายน้ำขัดแต่ง พร้อมทำความสะอาดผิวเหล็กให้หมดสนิมและคราบน้ำมัน ต่อมาทำการสกัดสับพื้น ให้พื้นผิวของชิ้นงานนั้นๆ เกิดเป็นผิวหยาบตามภาษาช่างคร่ำ เรียกว่า “ฟู” เพื่อจะได้จับเส้นลวดติด ก่อนลงมือสับต้องนำเหล็กยึดติดบนที่รองรับ เพื่อไม่ให้หลุดลื่นหรือขยับขณะทำงาน

2.1 When the object to be inlaid is obtained, use sand paper to smooth the surface. Ensure that there are no rust and oil left on the surface. Chisel the surface in the areas where inlay is to be done so that the areas become rough in order to hold the wires better. Before proceeding, the cleaned steel object is placed on the small supporting bench. Use a piece of cloth or wire to tie the object with the supporting tool so that it will not move.

๒.๒ การสกัดสับพื้น แบ่งได้เป็น ๘ ขั้นตอน แยกเป็น สับหนัก ๔ ขั้นตอน และสับเบาอีก ๔ ขั้นตอน เมื่อสับเหล็กแต่ละครั้งจะทำให้ได้พื้นผิวเหล็กในบริเวณครั้งละ ๒ ตารางนิ้ว เมื่อสับเหล็กครบทั้ง ๘ ครั้งในพื้นที่ ๒ ตารางนิ้วแล้ว จะต้องรีบลงเส้นลวดเพื่อทำลวดลายในทันที มิฉะนั้นจะเกิดสนิมถ้าทิ้งค้างไว้และทำให้ลงลวดลายไม่ติด ขั้นตอนการลงลวดเงิน ลวดทอง ลงไปในเนื้อเหล็กที่สับจนขึ้นฟูแล้ว เรียกว่า “เหยียบลาย”

2.2 The chiseling process can be subdivided into 8 procedures: 4 hard chiseling and 4 light chiseling. Every chisel is done in the area of 2 square inch. Once the 8 chiseling procedures (hard and light) are completed, the inlay wires must be placed immediately or else the object will become rusty and the patterns cannot be made. The procedure in placing silver wires or gold wires into the substrate steel is called “Yiab Lai” in Thai.

การสกัดสับพื้น
Chiseling a substrate metal.

๒.๓ การเหยียบลาย หรือการลงลายซึ่งใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “เหล็กเหยียบ” ตอกลงบนเส้นลวดเงิน เส้นลวดทอง ที่วางทับลงบนผิวเหล็กที่ฟู หรือสับเกสรทีละน้อยให้เกิดลวดลายที่ต้องการ ลายที่ใช้จะเป็นลายไทยซึ่งนิยมแต่โบราณมีด้วยกัน ๓ ลาย คือ ๑. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ๒. ลายก้านขด ๓. ลายมะลิเลื้อย ลายทั้งสามสามารถผสมผสานได้ภายในชิ้นงานเดียว ในขณะที่เหยียบลาย (ลงลาย) อยู่หากทำค้างไว้ต้องใช้แผ่นเทปใสปิดบริเวณที่สับเหล็กไว้แล้ว เพื่อป้องกันมิให้เกิดสนิม

2.3 Yiab Lai or creating pattern, a tool called “Lek Yiab” (steel for creating pattern) is used to hammer the desired patterns onto the silver wires or gold wires which were placed on the steel or hit little by little to create the required patterns. The patterns used are Thai popular patterns: 1. Poom Khao Bin (head of rice); 2. Kan Khod (vines); Mali Luay (jasmine vines). The three patterns can be mixed coherently in the same work while hammering the patterns. If the work cannot be finished all at once, a transparent tape needs to be put over the area where the steel is chiseled in order to prevent rusting.

การเหยียบลาย
Creating patterns (Yiab Lai).

๒.๔ การกวด เป็นการย้ำเส้นลวดที่กดคร่ำให้ติดสนิทลงในพื้นที่ด้วยการใช้ค้อนตีเบาๆ บริเวณที่ลงลายแล้ว เพื่อให้พื้นผิวเรียบ

เมื่อทำการสกัดสับเหล็กและเหยียบลายเรียบร้อยแล้ว จึงสับเหล็กทำพื้นที่ขยายเพิ่มออกไปอีก ครั้งละ ๒ ตารางนิ้ว จนกระทั่งครบทั้งชิ้นงานทั้งหมด

๒.๕ การขัด ใช้กระดาษทรายน้ำชนิดละเอียดขัดเบาๆ บนผิวของงานที่แล้วเสร็จ ผิวจะเนียนเรียบไม่สะดุดมือ สวยงามและขึ้นเงามันวาว

2.4 Kuad or reinforcing the inlaid wires to stay on the steel object. This is done by hammering lightly in the pattern area in order to smoothen the surface. Once the first two procedures are completed, the steel object is chiseled in the area of 2 square inch at a time until completing the whole object.

2.5 Sanding. Use refine sandpaper to sand lightly on the surface in order to create smooth, beautiful, and shiny finish.

กรรไกรบิดโลหะคร่ำเงินคร่ำทอง ศิลปะรัตนโกสินทร์ (ภาพจาก พิพิธภัณฑ์พระนคร)

Scissors with gold inlay (below) and scissors with silver inlay (above) Rattanakosin Art, 25th Buddhist Era (Picture from Bangkok National Museum)

ตะบันหมากโลหะคร่ำทอง (ซ้าย) ตะบันหมากโลหะคร่ำเงิน (ขวา) ศิลปะรัตนโกสินทร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพจาก พิพิธภัณฑ์พระนคร)

Betel-shredding metal mortar with gold inlay (left) and Betel-shredding metal mortar with silver inlay (right), Rattanakosin Art, 26th Buddhist Era, Bangkok National Museum (Picture from Bangkok National Museum)

การทำเครื่องคร่ำ เป็นงานช่างโบราณที่นับวันจะหาผู้รู้ในวิชาช่างแขนงนี้ได้ยากยิ่ง ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๒ นายสมาน ไชยสุกุมาร เจ้าพนักงานภูษามาลา กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง ผู้สืบทอดวิชาช่างทำคร่ำจากขุนสารพัดช่าง (นิ่ม ไชยสุกุมร) ข้าราชการสังกัดกรมช่างสิบหมู่ผู้เป็นบิดา ได้ถวายวิชาคร่ำแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หลังจากเก็บวิชานี้เป็นเวลานานโดยไม่ได้ถ่ายทอดให้ผู้ใด และด้วยพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ ทรงเล็งเห็นคุณค่าและทรงเกรงว่าศิลปะแขนงนี้จะสูญหายไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูงานคร่ำขึ้นมาอีกครั้ง โดยให้นายสมาน ไชยสุกุมาร สอนวิชาทำคร่ำให้นักเรียนศิลปาชีพในสวนจิตรลดา ซึ่งปัจจุบันได้มีการพัฒนาต่อยอดริเริ่มทดลองทำคร่ำบนโลหะทองคำขาวเป็นผลสำเร็จ เป็นผลให้เกิดความก้าวหน้าในช่างศิลป์แขนงนี้

เครื่องคร่ำ เป็นงานหัตถกรรมที่คนไทยอาจจะไม่คุ้นชินนัก เนื่องด้วยเป็นงานที่มักพบจำกัดในเครื่องใช้มีคม และอาวุธโบราณ จึงไม่เป็นที่แพร่หลายในวงกว้างเท่าโลหะศิลป์ชนิดอื่น ซึ่งพบได้ในของใช้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันหลากหลายชนิด ทำให้การหาผู้ที่ทำงานคร่ำในปัจจุบันค่อนข้างยากยิ่ง ดังนั้นแล้วจึงควรแก่การอนุรักษ์และตระหนักถึงคุณค่าของงานหัตถศิลป์ชนิดนี้ ก่อนที่จะสูญหายไปจากแผ่นดินไทย

Mr. Saman Chaisugumarn, a Royal Dressing Officer, Royal Ceremonial Affairs Division, Bureau of the Royal Household, who was the successor of the inlay work techniques from his father, Khun Sarapadchang (official responsible for multi-disciplinary crafts), a government officer under Department of Ten Crafts, has passed the knowledge to HRH Princess Maha Chakri Sirindhorn during 1979-1980. Later, Her Majesty Queen Sirikit ordered the restoration of inlay work by inviting Mr. Saman to teach craftsmen of the SUPPORT Foundation at Chitralada Villa and successfully made inlay work on platinum.

Inlaid metalwork is one of the crafts that Thai people are not very familiar with because the objects are often limited to sharp weapons. Therefore, it is not extensively used. As a result, it is difficult to find the craftsmen to do the work. Inlaid metalwork should be preserved before it disappears.

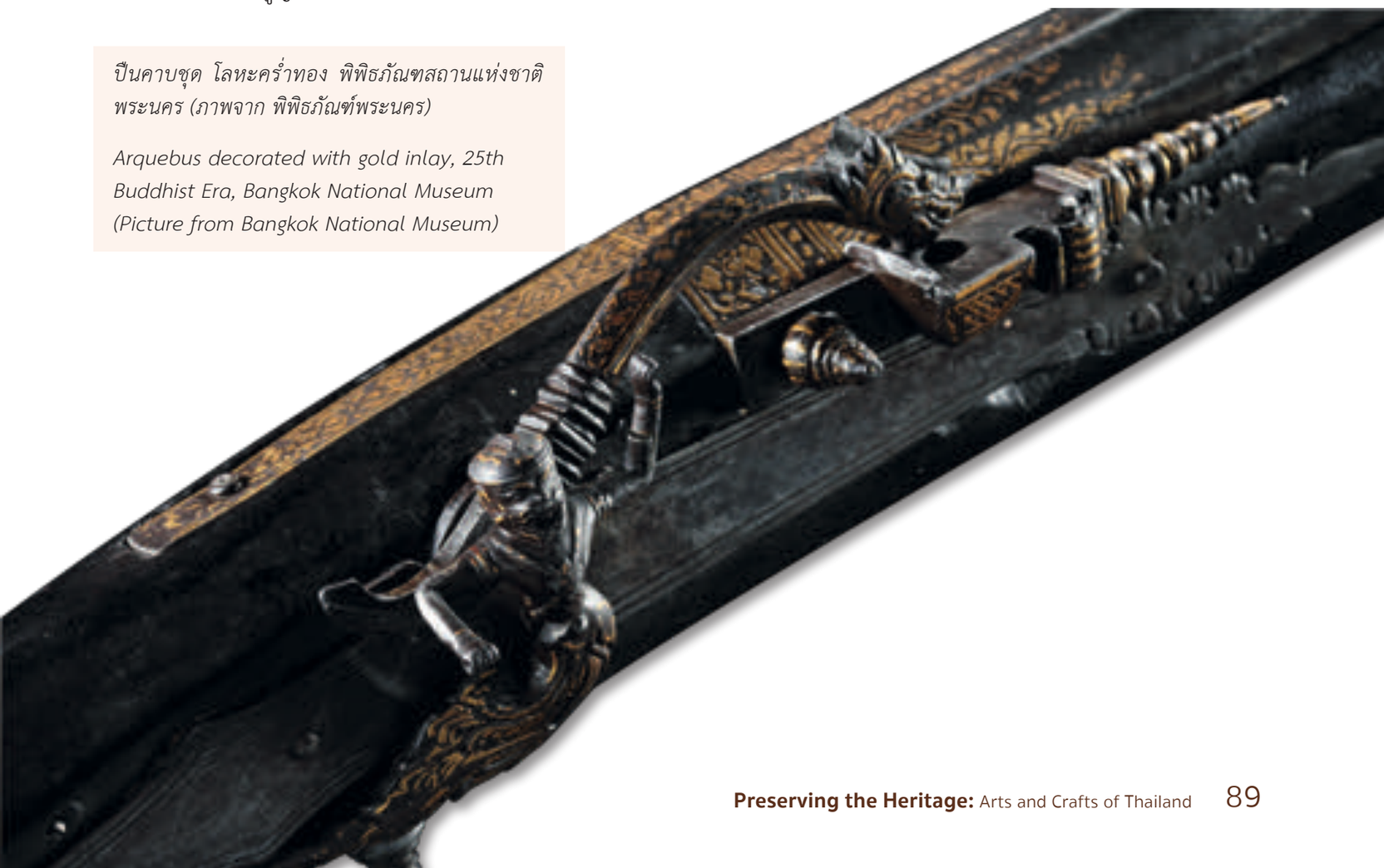

ปืนคาบชุด โลหะคร่ำทอง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพจาก พิพิธภัณฑ์พระนคร)

Arquebus decorated with gold inlay, 25th Buddhist Era, Bangkok National Museum (Picture from Bangkok National Museum)

เครื่องมุก
Mother-of-Pearl Inlay

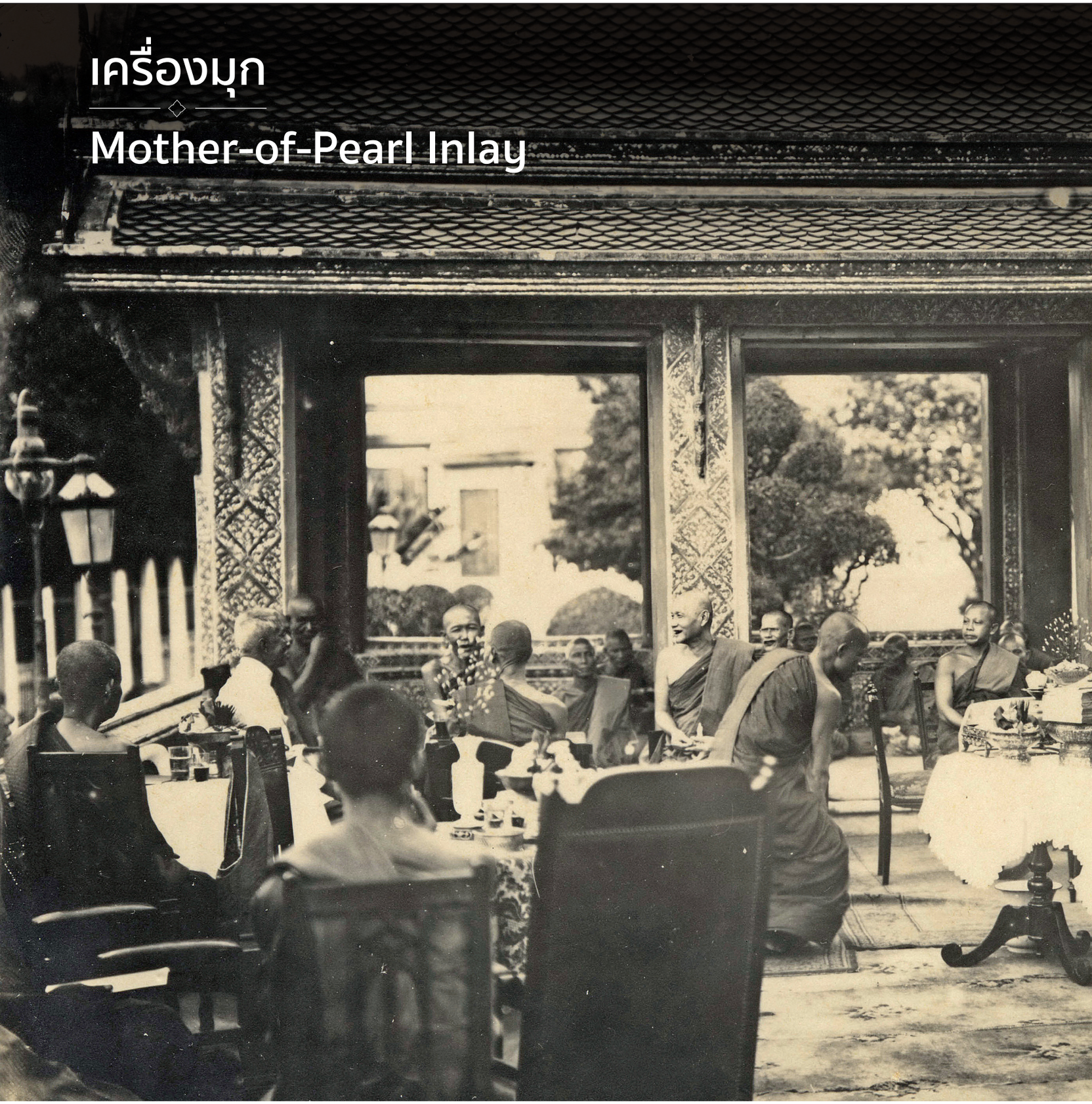

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (หม่อมเจ้าภุชงค์ ชมพูนุท สิริวฑฒโน ป.ธ.๕) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ประทานสิ่งของโดยมีตะลุ่มมุก เป็นภาชนะในการรองรับสิ่งของเพื่อมอบให้แก่พระภิกษุที่มาร่วมในงานแซยิด เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

The Supreme Patriarch Chinnaworn Siriwat, abbot of Wat Ratchabophit, giving Taloom Mook, a wooden receptacle inlaid with mother-of-pearl, to the monks who attended his 60th birthday celebration on 16 December 1927. (Picture from National Archives of Thailand)

เครื่องมุก คืองานศิลปะหัตกรรมไทยที่นำวัสดุจากธรรมชาติ ได้แก่ “เปลือกหอย” มาใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการรังสรรค์ชิ้นงาน โดยอาศัยความแวววาวของเปลือกหอยสะท้อนแสงเกิดเป็นสีเหลือบ ตัดกับพื้นผิวซึ่งทำให้เป็นสีดำ กำเนิดเป็นลวดลายประดับข้าวของเครื่องใช้ที่งดงาม ทั้งยังแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทย

เครื่องมุก คือวิชาช่างเพื่อการประดับตกแต่งภาชนะสาขาหนึ่ง ซึ่งนำเปลือกหอยมาฉลุเป็นชิ้นเล็กๆ ประดับลงบนสิ่งของเครื่องใช้ บานประตู หน้าต่าง ฯลฯ โดยมี “รัก” เป็นตัวเชื่อมให้มุก (เปลือกหอย) ฝังตัวอยู่บนพื้นผิวภาชนะ ความแวววาวเมื่อเปลือกหอยสะท้อนแสงซึ่งจะเกิดเป็นสีเหลือบ แดง ส้ม เหลือง เขียว และคราม ทำให้ภาชนะสวยงามและน่าสนใจ ประกอบกับลวดลายความสัมพันธ์ของช่องไฟที่ต้องอาศัยฝีมือในการกำหนดจังหวะให้พอดี ยิ่งขับให้ชิ้นงานสวยงามยิ่งขึ้น

Mother-of-Pearl Inlay is another kind of craftsmanship for utensil decoration. This kind of craftsmanship requires skill to define proper space to place mother of pearl. It has been therefore considered as the handicraft representing Thai identity.

Tiny shells are engraved and decorated on appliances having “lacquer” as a welder to affix a shell to the surface of utensils. Reflecting with the light, the shell yields iridescent colors, such as red, orange, yellow, green and indigo, in contrast to black color of the background.

ความสำคัญและประโยชน์ในการใช้งาน

Importance and Usage

ประเทศไทยรู้จักการประดับมุกตั้งแต่เมื่อใดนั้น ไม่สามารถสืบทราบเป็นที่แน่ชัดเพราะขาดหลักฐานการบันทึกที่พอจะบอกได้ ส่วนช่างฝีมือไทยได้รับอิทธิพลศิลปะการทำเครื่องมุกจากประเทศจีน เวียดนาม หรือญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศใกล้เคียงที่มีการนำเปลือกหอยมาใช้ในงานศิลปกรรมเหมือนกันนั้น ก็ไม่มีบันทึกปรากฏเป็นที่แน่ชัดพอจะยืนยันได้เช่นกัน เพียงแต่ว่าประเทศจีนรู้จักการนำเปลือกหอยมาใช้ประดับตกแต่งก่อนไทยหลายร้อยปี จึงอาจจะเป็นไปได้ว่าประเทศไทยอาจจะรับอิทธิพลมาบ้าง แต่ทั้งนี้ศิลปะการทำลวดลายเครื่องมุกของไทยที่สืบทอดกันมา ช่างฝีมือได้พัฒนาและคิดค้นขึ้นเองจนเป็นแบบฉบับของไทยอย่างแท้จริง ซึ่งลวดลายเหล่านั้นช่างฝีมือจีนหรือชาติใดก็ตามไม่สามารถทำได้เหมือนแม้แต่น้อย

สำหรับแนวความคิดการนำเปลือกหอยมาตกแต่งภาชนะ มีมาตั้งแต่โบราณกาล จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ นักโบราณคดีจากกรมศิลปากรได้พบการประดับมุกที่ชิ้นส่วนปูนปั้นประดับองค์เจดีย์ เมื่อตรวจสอบอายุชิ้นงานพบว่าเป็นศิลปะสมัยทวารวดี มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ซึ่งหมายความว่าการประดับมุกนี้มีอายุมากถึง ๑,๔๐๐ ปีมาแล้ว นอกจากนั้นยังพบการประดับมุกที่พระเนตรของพระพุทธรูป นับตั้งแต่สมัยเชียงแสน สุโขทัย และอยุธยาเป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม การประดับมุกดังกล่าวเป็นเพียงชิ้นส่วนเล็กๆ ในชิ้นงานเท่านั้น

หากจะกล่าวถึง**งานเครื่องมุกที่เป็นชิ้นเป็นอันและมีอายุเก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีการค้นพบ คือเมื่อสมัยอยุธยา เป็น “ตู้พระไตรปิฎกประดับมุก”** ปัจจุบันตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีลวดลายกระหนกหางนาค บานตู้ด้านซ้ายประดับเป็นภาพพระนารายณ์ทรงครุฑ บานตู้ด้านขวาประดับเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ตู้ดังกล่าวนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสันนิษฐานจากลักษณะลวดลายว่าน่าจะเป็นของสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ ประมาณ พ.ศ. ๒๒๔๖-๒๒๕๑ **รองลงมาคงเป็น “บานประตูประดับมุก” ที่สร้างขึ้นสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ** (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓) ได้แก่ บานประตูพระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งประดิษฐานพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก และ

There has been no evidence confirming when this mother-of pearl inlay was originated in Thailand. It has been assumed that this might be an influence from China, Vietnam or Japan where shells were also used in handicraft. China had known how to use shells for decoration many years ahead of Thailand. However, the production of mother-of pearl inlay of Thailand has evolved and has become unique that no one can compare.

The initiative of using shell in utensil decoration existed since the ancient time. An archeologist from Fine Arts Department discovered a piece of mother of pearl inlay as part of pagoda decoration at Khubua Ancient City, Ratchaburi in 1961. It was Dvaravati arts, which existed since 11th-16th Buddhist Era. This mother of pearl inlay therefore has been already existing around 1,400 years old. Mother of pearl inlay was also decorated at eyes of Buddha Images in Chiang Saen, Sukhothai and Ayutthaya period.

The oldest and largest mother of pearl inlay piece of work that has been found is the “Tripitaka Cabinet inlaid with mother-of-pearl”, currently maintained at the national museum. The cabinet from Ayutthaya period was carved into Thai decorative pattern, also featuring a statue of Vishnu the God on Garuda and a statue of Indra the God on Erawan the elephant. According to Prince Narisara Nuvativongse, this cabinet might have created in the reign of King Suriyenthrathibodi of Ayutthaya (1703-1709). The next ones are ‘mother-of-pearl inlaid door panels’ found at Wat Phra Si Rattana Mahathat, Phitsanulok and at Wat Borom Phuttharam, Ayutthaya. Prince Narisara Nuvativongse mentioned these door panels in his letter on May 21, 1940 that

“บานประตูประดับมุก” พระวิหารวัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เท่าที่พบมีเพียงสองลายเท่านั้น คือ ลายอีแปะในวงเป็นรูปสัตว์หิมพานต์ และลายก้านขดเดินท่ารักร้อยมีรูปอินทร์พรหมอีกอย่างหนึ่ง ดังที่ปรากฏในสาสน์สมเด็จที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เขียนถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ วันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๔๘๓

“...ลายมุกบานประตูซึ่งทำครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมโกศตามที่เคยพบก็มีลายสองอย่างเท่านั้น คือ ลายเต็มมีรูปเทวราชอยู่กลางแห่งหนึ่ง กับลายช่องกลมๆ มีหัวรูปสัตว์และรูปภาพครึ่งตัวอยู่ในช่องอีกอย่างหนึ่ง ดูประหนึ่งว่าทำคละกันไปในสองอย่างนั้น...”

“The door panels have been assumed to be built during the reign of King Borommakot. Only two patterns have been found, namely a full pattern with a figure of God in the middle and a pattern of dividing circle featuring an animal head in one circle and another part in another circle.”

ตู้พระไตรปิฎกประดับมุก มีลวดลายกระหนกหางนาค บานตู้ด้านซ้ายประดับเป็นภาพพระนารายณ์ทรงครุฑ บานด้านขวาประดับเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Tripitaka Cabinet inlaid with mother-of-pearl was carved into Thai decorative pattern, featuring a statue of Vishnu the God on Garuda and a statue of Indra the God on Erawan the elephant. (Picture from Fine Arts Department)

ตู้ประดับมุกทรงมณฑปใหญ่ ประดิษฐานพระไตรปิฎก ๘,๔๐๐ พระธรรมขันธ์ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น อยู่ภายในพระมณฑป วัดพระศรีรัตนศาสดา (ภาพจาก หนังสือ สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง)

Tripitaka Cabinet inlaid with mother-of-pearl was created in the reign of King Rama I. It is now placed in the mondop of Wat Phra Kaew. (Picture from The Architecture of the Grand Palace book)

ในสมัยโบราณลายประดับมุกนิยมทำบนบานประตู หน้าต่าง ของพระอุโบสถ พระวิหาร ที่เป็นพระอารามหลวง ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธเจดียสถาน ทรงพระราชอุทิศเป็นพุทธบูชาในพระศาสนาตามราชประเพณีและพระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง พระแท่นราชบัลลังก์ พระแท่นบรรทมของพระมหากษัตริย์ อีกทั้งยังนิยมทำลงบนภาชนะใช้สอยและเครื่องใช้สำหรับพระภิกษุสงฆ์ เช่น ตู้พระธรรม หีบพระธรรม ตะลุ่ม พานแว่นฟ้า ฝาบาตร เชิงบาตร ประกับคัมภีร์ใบลาน กระบะ เตียบ เป็นต้น ส่วนใหญ่งานประดับมุกทำโดยช่างหลวง เพราะเป็นงานที่ตอบสนองต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ เนื่องจากคนธรรมดาสามัญไม่นิยมใช้เพราะถือว่าเป็นของสูง มีคุณค่าและใช้ระยะเวลาในการทำค่อนข้างนาน ควรคู่แก่ชนชั้นสูงในสังคมเท่านั้น

งานประดับมุกในสมัยก่อนเป็นที่น่าสังเกตว่า มักจะใช้กับงานที่สนองต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นบานประตู บานหน้าต่าง ของวัดวาอารามและปราสาทราชวัง งานประดับมุกที่สำคัญและยังหลงเหลือให้ศึกษา เช่น

In the past, mother of pearl inlay usually related to royal institution and Buddhism. The work can be found as door or window panels at temples and palaces or in a form of appliances for upper class rather than for common people due to its value and high price. Important and surviving mother of pearl inlay works include the following:

บานประตูประดับมุก บริเวณนมอกเลากลางประดับเป็นภาพหนุมานแบกบุษบก พระวิหารวัด พระศรีรัตนมหาธาตุ (ภาพจาก หนังสือ Thai Mother-of-Pearl Inlay)

The mother-of-pearl inlaid door panel at Wat Phra Si Rattana Mahathat featuring the design of Hanuman carrying a throne. (From Thai Mother-of-Pearl Inlay book)

บานประตูประดับมุก พระวิหารวัด พระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช ตามหลักฐานจากกองโบราณคดีอ้างว่า บานประตูวิหารนี้เดิมเป็นลายจำหลักไม้อย่างงดงามในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ถอดไปใส่ประตูวิหารพระแท่นศิลาอาสน์ และโปรดเกล้าฯ ให้ทำประตูลายประดับมุกนี้ขึ้นแทนใหม่ ที่โปรดเกล้าฯ ให้ถอดไปใส่ประตูวิหารพระแท่นศิราอาส์นนั้น น่าจะมีการปฏิสังขรณ์พระวิหารใดวิหารหนึ่ง หรือทั้งสองวิหารพร้อมกัน

ลายประดับมุกบานประตูนี้ ประดับเป็นลายกระหนกหางกินนร มีภาพสัตว์หิมพานต์ ได้แก่ ราชสีห์ คชสีห์ เหมราช ครุฑ และกินนรรำออกจากช่อกระหนกบรรจุอยู่ในวงกลม มีกระหนกหูช้างประกอบช่องไฟ ขอบรอบบานประดับเป็นลายประจำยามก้ามปู บานประตูตอนบนประดับเป็นลายกรวยเชิงอกเลาประดับเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ สองข้างมีกระหนกก้านแย่งประกอบช่องไฟ นมอกเลากลางประดับเป็นภาพหนุมานแบกบุษบก นมอกเลาเชิงล่างประดับเป็นภาพกุมภกรรณถือตะบองท่าสำแดงฤทธิ์

The mother-of-pearl inlaid door panels at the Buddha Image Hall, Wat Phra Si Rattana Mahathat, Phitsanulok. The door panels have been assumed to be built during the reign of King Borommakot. Later, King Borommakot ordered to have them removed and relocated to the hall of Phra Thaen Si La At. Then, the new mother-of-pearl inlaid door panels were ordered to be built in replacement of the old ones.

These panels feature Thai decorative patterns, such as Phumkhaobin (head of rice), Kranok (flame) and Himmapan creatures, such as Rachasri or king of beasts, Kochasri or a fabulous animal having a lion's body and an elephant's trunk, count, reckoning and Kinnara or a bird with a human head.

ตู้พระไตรปิฎกดัดแปลงมาจากบานประตูประดับมุก พระวิหาร วัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร)

The door panels transformed into a Tripitaka Cabinet, Wat Borom Phuttharam, Ayutthaya (Picture from Bangkok National Museum)

บานประตูประดับมุก พระวิหารวัดบรมพุทธาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันดัดแปลงเป็นตู้พระไตรปิฎก ตั้งอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร อีกส่วนหนึ่งนำไปใส่เป็นบานประตูหอพระมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ลายประดับมุกที่ตู้พระไตรปิฎกดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับลวดลายบานประตูวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเช่นเดียวกัน

The mother-of-pearl inlaid door panels at the Buddha Image Hall, Wat Borom Phuttharam, Ayutthaya. The door panels are currently transformed into a Tripitaka Cabinet and the door panels at Phra Monthian Tham Hall in the Temple of the Emerald Buddha. The pattern of the Tripitaka Cabinet inlaid with mother-of-pearl is similar to that of the door panels at the Buddha Image Hall, Wat Phra Si Rattana Mahathat, Phitsanulok as both were built during the reign of King Borommakot.

บานประตูประดับมุก หอพระมณเฑียรธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ฝีมือช่างสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (ภาพจาก หนังสือ สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง)

The mother-of-pearl inlaid door panels at Wat Phra Kaew built during the reign of King Borommakot. (Picture from The Architecture of the Grand Palace book)

ลายประดับมุก ภาพนารายณ์ทรงครุฑหรือนารายณ์ทรงสุบรรณ บานประตู หอพระมณเฑียรธรรม (ภาพจาก หนังสือ สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง)

The door panel was carved into a decorative pattern of Vishnu riding Garuda. (Picture from The Architecture of the Grand Palace book)

ส่วนอีกคู่ซึ่งนำมาประกอบเป็น **บานประตูประดับมุก ของหอพระมณเฑียรธรรม ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม** ประดับด้วยลายลักษณะแถวกลาง ภาพรูปต้นจากด้านล่างขึ้นไปเป็นภาพท้าวเวสสุวัณยืนถือตะบอง ต่อมาเป็นภาพนารายณ์ทรงครุฑหรือนารายณ์ทรงสุบรรณ ภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ภาพพระพรหมทรงหงส์ และสุดบานด้านบนเป็นภาพพระวิมานมีพุ่มจามรีห้อยย้อยงดงาม คาดว่าจะหมายถึงชั้นอักนิษฐ คือเป็นชั้นพรหมที่ ๑๖ หรือเรียกว่า ชั้นพรหมโลก ลายประกอบ ๒ ข้าง ผูกเป็นลายกระหนก ๓ ตัว ก้านขดไว้เกี่ยวคล้องกัน มีภาพครุฑ นาค ราชสีห์ เหมราช ออกจากช่อกระหนกอันงดงาม ขอบรอบทั้ง ๔ ด้านประดับเป็นลายประจำยามก้ามปู นมอกเลา กลางประดับเป็นภาพหนุมานเหาะ นมอกเลาเชิงบนและล่างเป็นภาพพระพักตร์ของท้าวเวสสุวัณ

As for **the door panels at Phra Monthian Tham Hall** feature a statue of Vaisravana holding a club, a statue of Vishnu the God on Garuda, a statue of Indra the God on Erawan the elephant, a statue of Brahma the God on Swan and the picture of paradise is illustrated in the upper part, assumed to be the 16th level of Brahmaloka. Thai decorative patterns as well as pictures of Garuda, Naga, and Rachasri are exhibited at both sides of the panels.

ซุ้มพระทวารด้านข้าง พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีบานพระทวารเป็นบานประตูประดับมุกเต็มลาย ฝีมือช่างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ (ภาพจาก หนังสือ สถาปัตยกรรม พระบรมมหาราชวัง)

The mother-of-pearl inlaid door panels at the Ubosot of Wat Phra Kaew created in the reign of King Rama I. (Picture from The Architecture of the Grand Palace book

บานพระทวารประดับมุก พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๒๓๒๕ ลวดลายประดับบนบานประตูเป็นลายกระหนกสามตัว (กระหนกหางกินนร) บรรจุอยู่ในรูปวงกลม มีภาพสัตว์หิมพานต์ออกตามช่องลายกระหนก ขอบรอบบานประตูทั้งสี่ด้าน ประดับเป็นลายประจำยามก้ามปู ระหว่างขอบวงกลมประดับเป็นลายหูช้างเพื่อประกอบกับช่องไฟ อกเลาประตูตอนสันกลางประดับเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ริมหลังสองข้างมีลายกระหนกก้านแย่งประกอบช่องไฟ นมอกเลาเชิงล่างประดับเป็นภาพท้าวเวสสุวัณยืนถือตะบอง บานพระทวารนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประทานความเห็นว่า

“บานทวารประดับมุกข์ เปนฝีมือที่น่าชมอย่างยิ่ง เห็นว่าตั้งใจทำแข่งขันกับบานที่ทำครั้งแผ่นดินพระเจ้าบรมโกฐ ซึ่งอยู่ที่วิหารยอดในวัดนี้เองคู่ ๑ อยู่ที่วัดพระมหาธาตุเมืองพิษณุโลกอีกคู่ ๑”

The mother-of-pearl inlaid door panels at Ubosot of the Temple of the Emerald Buddha. King Rama I ordered the door panels to be built in 1782. The door panels feature various Thai decorative patterns, such as Kranok, Prajamyamkampoo, Phumkhaobin or funnel like float filled with rice used as offerings as well as Himmapan creatures. Prince Narisara Nuvativongse admired the beauty of the door panels inlaid with mother-of-pearl and said that *“These door panels were assumed to be built in competition with the ones built during the reign of King Borommakot. One pair of the door panels has been located at Viharn Yod in the temple and another pair at Wat Phra Si Rattana Mahathat, Phitsanulok”.*

ลายประดับมุกเรื่องรามเกียรติ์ หน้าบานประตูพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคราราม (ภาพจาก หนังสือ โบสถ์วัดโพธิ์)

The door panels at the Ubosot of Wat Pho featuring a story of Ramayana. (Picture from Ubosot of Wat Pho book)

บานประตูประดับมุก พระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้รื้อพระอุโบสถเดิมเหตุเพราะมีขนาดเล็กไป แล้วโปรดเกล้าฯ สร้างพระอุโบสถใหม่ที่กว้างใหญ่กว่าเดิมขึ้น ในการประดับมุกบานประตูพระอุโบสถ โปรดเกล้าฯ ให้ประดับมุกเป็นภาพเรื่องรามเกียรติ์ ประตูด้านทิศตะวันออกด้านทิศใต้ (ประตูหน้าด้านซ้าย) ประดับมุกเป็นภาพตอนวิรุณจำบังหนีลงไปซ่อนในฟองน้ำ ประตูทิศตะวันออกด้านทิศเหนือ (ประตูหน้าด้านขวา) ประดับมุกเป็นภาพตอนสหัสเดชะถูกหนุมานจับมัดติดต้นไม้ ประตูด้านทิศตะวันตกด้านทิศเหนือ (ประตูหลังด้านซ้าย) ประดับมุกเป็นภาพตอนพระมงกุฎและพระลบลาพระมารดาประพาสป่า ประตูด้านทิศตะวันตกด้านทิศใต้ (ประตูหลังด้านขวา) ประดับมุกเป็นภาพตอนพระมงกุฎและพระลบไล่จับม้าอุปการ เหตุที่โปรดเกล้าฯ ทำลวดลายเป็นเรื่องรามเกียรติ์ หลวงวิศาลศิลปกรรมตั้งสมมติฐานไว้ว่า ๑. เพราะรามเกียรติ์ เป็นเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์ ๒. ถ้าเป็นภาพชาดกจะเป็นภาพที่ไม่มีกระหนกก้านหรือลวดลายงดงามถึงศิลปะได้อย่างภาพเรื่องรามเกียรติ์

The mother-of-pearl inlaid door panels at Ubosot of Wat Phra Chetuphon Vimolmangklararm (Wat Pho). During the renovation in the reign of King Rama III, the old ubosot was dismantled since it was too small. The bigger ubosot was ordered to be built in replacement, and decorated with mother of pearl inlay. Each side of the door panels features a story of Ramakien. Luang Wisan Silpakam made two assumptions why King Rama III ordered to have a story of Ramakien displayed as part of the decoration. The assumptions include 1) the story was composed by King Rama II and 2) the story of Ramakien can be depicted more beautifully with Thai decorative patterns than Jataka stories.

บานประตูประดับมุก พระอุโบสถ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดับเป็นลวดลายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เฉพาะชั้นสายสะพายหรือชั้นที่ ๑ รวม ๕ ตระกูล ไล่เรียงตั้งแต่ดวงล่างขึ้นไปดวงบน ดังนี้

๑. นพรัตนราชวราภรณ์

๒. มหาจักรีบรมราชวงศ์

๓. ปฐมจุลจอมเกล้า

๔. มหาวราภรณ์ (เมื่อ ๓๐ ธันวาคม ๒๔๖๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้แก้นามบัญญัติว่า ประถมาภรณ์ช้างเผือก)

๕. มหาสุราภรณ์ (เมื่อ ๓๐ ธันวาคม ๒๔๖๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎสยามขึ้นใหม่ และให้แก้นามบัญญัติว่า ประถมาภรณ์มงกุฎสยาม จากนั้นเมื่อ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๘๔ และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จึงเปลี่ยนชื่อเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้ใหม่ว่า “เครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติยศยิ่งมงกุฎไทย”)

บานประตูพระอุโบสถประดับมุก วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ลายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ฝีพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ (ภาพจาก หนังสือ ศิลปกรรมวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม)

The door panels at the Ubosot of Wat Ratchabophit featuring signs of a total of 5 families of the first class of the Royal Orders. The designs were created by HRH Prince Kashemasri Supayok, the Prince (Kromma Muen) Tivakarawongse Pravati. (Picture from The Art of Wat Ratchabophit book)

บานประตูพระอุโบสถประดับมุก ลายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์มงกุฎไทย (ภาพจาก หนังสือ ศิลปกรรมวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม)

The Most Noble Order of the Crown of Thailand. (Picture from The Art of Wat Ratchabophit book)

ลวดลายประดับมุกบนบานประตูนี้มีลักษณะเป็นดาราอยู่ตรงกลาง มีสายสะพายล้อมเป็นวงกลมรอบ มีสังวาลหรือสายสร้อยทับอยู่บนสายสะพายอีกชั้นหนึ่ง ใต้สายสะพายมีดวงตราห้อยอยู่ทุกสายระหว่างวงของสายสะพายอีกชั้นหนึ่ง มีภาพเรียงเป็นคู่ๆ จากด้านบนของประตูเรียงลงด้านล่าง คู่บนสุดเป็นภาพพรหมสี่หน้า ภาพเทพพนม ภาพนางเทพอัปสรฟ้อนรำ ภาพกินนรรำ ภาพหนุมานเหาะ และคู่ที่อยู่ล่างสุดเป็นภาพอินทรชิตเหาะ ระหว่างภาพและดวงตราประดับเป็นลายกระหนกเปลว ขอบรอบทั้งสี่ด้านประดับเป็นกระหนกและประจำยามก้ามปู **ฝีมือประดับมุกดังกล่าวมานี้เป็นฝีพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ**

The mother-of-pearl inlaid door panels at Ubosot of Wat Ratchabophit Sathit Maha Simaram. The door panels were built during the reign of King Rama V, featuring signs of a total of 5 families of the first class of the Royal Orders including

1 The Ancient and Auspicious Order of the Nine Gems

2 The Most Illustrious Order of the Royal House of Chakri

3 Knight Grand Cross (First Class) of the Most Illustrious Order of Chula Chom Klao

4 The Most Exalted Order of the White Elephant

and 5 The Most Noble Order of the Crown of Thailand.

The patterns of these mother-of-pearl inlaid door panels feature a star in the middle, which is encircled with a shoulder-strap. Breast chain was placed on top of the shoulder-strap. A seal is hung underneath each breast chain. Pictures are laid out in pairs from bottom to top.

The lowest pair features flying Indrajit, the next one is dancing Kinnara, followed by dancing Apsara, and a figure of deva and followed by Brahma with four faces. Thai decorative designs are scattered among the pictures.

บานประตูพระอุโบสถประดับมุก ลายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์ช้างเผือก (ภาพจาก หนังสือศิลปกรรมวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม)

The Most Exalted Order of the White Elephant. (Picture from The Art of Wat Ratchabophit book)

ภาชนะเครื่องใช้ที่นิยมประดับตกแต่งด้วยลายประดับมุก

Receptacles decorated with mother of pearl inlay

นอกจากจะนิยมประดับมุกที่บานประตู บานหน้าต่างของพระอุโบสถหรือพระวิหารแล้ว ยังนิยมประดับมุกที่ภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ โดยเฉพาะเครื่องใช้ที่เกี่ยวเนื่องกับประโยชน์ใช้สอยของพระภิกษุสงฆ์มักนิยมเป็นพิเศษ เนื่องจากเครื่องประดับมุกนี้เป็นภาชนะที่เหมาะสมสำหรับพระสงฆ์ใช้โดยไม่ขัดต่อหลักพระวินัย สำหรับภาชนะเครื่องใช้ของชนชั้นสูงหรือขุนนางในอดีต ก็นิยมการประดับมุกด้วยเช่นกัน

Not only mother-of-pearl inlaid door and window panels as explained above, other appliances, especially those for Monks, are also decorated with mother of pearl inlay.

ฝาบาตร และเชิงบาตรประดับมุก ลายช้างสามเศียรเทิดพานแว่นฟ้า ประดิษฐานพระเกี้ยวมีรัศมี ด้านซ้ายขวามีฉัตรและคชสีห์ ราชสีห์ข้างละตัว มีลายแถบริบบิ้น จารึกพระนามพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นของซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จำทำอุทิศพระราชทานแก่พระราชาคณะ เนื่องในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ (สมบัติของวัดพระเชตุพนวิมลมังคาราม)

A lid of a bowl, apart from Thai decorative patterns, King Rama 5 also ordered to make lids of a bowl inlaid with mother-of-pearl, featuring a pattern of a three-headed elephant supporting an ornate tray to offer to patriarchs in the Coronation Ceremony in 1873.

ตะลุ่ม มีลักษณะคล้ายพานเชิง แต่ขอบปากคุ้มเข้า ซึ่งขอบปากมีรูปร่างทั้งกลม สิบเหลี่ยม หรือสิบสองเหลี่ยม ตะลุ่มนิยมทำเป็นเถา โดยแต่ละเถาจะมีกี่ใบก็ได้ไม่กำหนดตายตัว ในเถาหนึ่งนั้นประกอบด้วยตะลุ่มใบใหญ่สุด เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๔๐ เซนติเมตร แล้วมีขนาดเล็กไล่ลงไปจนใบเล็กสุดมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๗ เซนติเมตร ตะลุ่มนิยมใช้ใส่ของถวายพระสงฆ์ เช่น ใช้ใส่สำรับอาหาร ผ้าไตร ธูป เทียน ฯลฯ และถ้าเป็นตะลุ่มใบเล็กนิยมใช้ใส่หมากพลู

Taloom, A receptacle, usually made of wood and inlaid with mother-of-pearls, looks similar to a tray with pedestal but its rim is curled inwards. It can be made in a round shape, a decagon shape or a dodecagon shape. It is commonly made in set with no definite number for each. It is normally used to carry offerings for monks, such as sets of monk's robes. A smaller one is normally used for betel.

ตะลุ่มประดับมุก จัดชุดสำรับอาหารคาวหวาน สำหรับถวายพระเถระชั้นผู้ใหญ่ (สมบัติของ วัดพระเชตุพนวิมลมังคาราม)

Taloom Mook used to carry food for senior monks. (from Wat Pho)

ถาดประดับมุก หรือ กระบะกระบะประดับมุก ถาดใส่ของ ก็มีชื่อเรียกต่างกันตามประโยชน์ใช้สอย และคนไทยนิยมทำถาดที่มีขอบสูงขึ้นมา บางครั้งจึงเรียกว่ากระบะ ซึ่งมีทั้งทรงกลม แปดเหลี่ยม และสี่เหลี่ยม กระบะเหล่านี้มักใส่เครื่องบูชาเป็นพุทธบูชา และเรียกว่า กระบะบูชา แต่ถ้าใส่เครื่องสำหรับรับประทานหมากจะเรียกว่า กระบะหมาก เป็นต้น

Tray, It can be called differently according to the usage. It is commonly made with high edge, and used to carry offerings for monks or betel.

กระบะกลมประดับมุก (สมบัติของ วัดพระเชตุพนวิมลมังคาราม)

Wooden round shaped bowl inlaid with mother-of-pearls. (from Wat Pho)

กระบะเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองประดับมุก (สมบัติของ วัดพระเชตุพนวิมลมังคาราม)

Dodecagon box (from Wat Pho)

ที่ชาชุดญวน ประกอบด้วยกี่ไม้ประดับมุก ปั้นชา (กาน้ำชา) ถ้วยชาไม่มีฝา ๔ ใบ (สมบัติของวัดพระเชตุพนวิมลมังคาราม)

Wooden tea set and tray inlaid with mother-of-pearls. (from Wat Pho)

พานแว่นฟ้า
Waen Fa Tray

พานแว่นฟ้า เป็นพานซ้อนกัน ๒ ชั้น ประกอบด้วยพานรองเป็นพานสี่เหลี่ยมย่อมุมขนาดใหญ่ ใช้รองรับพานทรงสูงสี่เหลี่ยมย่อมุมเช่นกัน พานแว่นฟ้ามักมีประจำอยู่ตามวัด ใช้สำหรับใส่ผ้าไตรถวายพระในงานบวช หรืองานทอดกฐิน

จากหลักฐาน พระราชสาส์นไปเมืองจีน ครั้งรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีมะเมียฉศก จุลศักราช ๑๑๙๖ (พ.ศ. ๒๓๗๗) ด้วยสัมพันธไมตรีที่ดีกับประเทศจีนเรื่อยมา จึงมีการแต่งตั้งให้ราชทูตและอุปทูต เชิญเครื่องมงคลราชบรรณาการออกมาจิ้มก้องสมเด็จพระเจ้าเต้ากวงผู้ใหญ่ ตามขนบโบราณราชประเพณี ซึ่งมีพานแว่นฟ้าประดับมุกอยู่ในรายการด้วย

“จารึกพระราชสาส์น ณ วันเสาร์เดือน ๘ หลังขึ้น ๒ ค่ำ ปีระกาสัปตศก เพลาเช้า ๔ โมงเศษ จารึกในหอพระมณเฑียรธรรม พนักงานคลังวิเศษจัดเจียดประดับมุกด์ ในปิดทองทึบใส่กล่อง พานแว่นฟ้าสองชั้นประดับมุกด์ครองเจียดลุ้งลายรดน้ำพื้นแดงใส่เจียด คือ

เจียดประดับมุกด์ในปิดทองทึบ ถุงอัตลัดดอกเล็กพื้นแดง ปากถุงแพรเหลืองสำหรับใส่กล่องพระราชสาส์น มีนวมรองสำรับ ๑

พานแว่นฟ้าสองชั้นประดับมุกด์รองเจียด ถุงแพรเหลืองปากถุงแพรแดง สำหรับใส่เจียดสำรับ ๑”

Waen Fa Tray, An ornate tray consists of two trays overlapping the other. The lower one is a big square tray reducing the size of an angle or corner to support a high square tray also reducing the size of an angle or corner. This is commonly found at temples, which is used to carry sets of monk’s robes to offer in ordination ceremony or Kathin, which is a religious ceremony of presenting robes to the Buddhist monks. According to the evidence, an ornate tray was also part of a tribute of King Rama III offered to a Chinese emperor.

เตียบประดับมุก ฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์ โครงทำด้วยหวายและไม้ลงรักประดับมุกเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์หน้าสิงห์ ประกอบลายกระหนกเปลว มีลักษณะคล้ายพานหรือตะลุ่ม มีฝาครอบเป็นทรงกรวย ย่อมุมไม้สิบสองทั้งตัวและฝา ใช้สำหรับใส่เครื่องบริโภคสำหรับพระภิกษุ หรือเจ้านายผู้มีฐานะ

Tiab, A food tray with a base and a cone-lid, used to contain a set of food for monks.

กล่องกลมประดับมุก ฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์ โครงทำด้วยไม้ลงรักประดับมุก ฝากล่องด้านบนตรงกลางเป็นภาพหงส์แบบจีน มีลายก้านขดกระหนกเปลว ล้อมรอบขอบฝากล่องเป็นลายประจำยามก้ามปู ตัวกล่องประดับมุกเป็นลายเทพนมและลายประจำยามขอสร้อย

Round shaped box inlaid with mother-of-pearls, Rattanakosin Art. A Chinese-style swan design is decorated at the lid. The box is carved into Thai decorative patterns, such as Prajamyam Kampu, Prajamyam Korsoi and Deva.

พานกลีบบัวประดับมุก สำหรับใส่ของทั่วไปหรือใส่ของถวายพระสงฆ์

Tray in a shape of a petal of the lotus blossom used to carry offerings for monks.

พานประดับมุก มีรูปทรงต่างๆ เช่น พานแปดเหลี่ยม พานกลม และพานกลีบบัว โดยมากมักใช้สำหรับใส่ของถวายพระสงฆ์ หรือใส่ของทั่วไป

A tray with pedestal which can be made in various forms, such as an octagon tray, a round tray and a tray in a shape of a petal of the lotus blossom. This is commonly used to contain offerings to monks or general stuff. It can be further classified based on shape and utilization

วัสดุอุปกรณ์และกรรมวิธีการผลิตเครื่องมุก

Material, Equipment and Mother-of-Pearl Inlay Production Process

เปลือกหอยที่ผ่านการขัดหินปูนผิวนอกออก และตัดแบ่งชิ้นมุกเพื่อนำไปใช้งาน (ภาพจาก หนังสือ ช่างศิลป์ไทย)

Thick shells polished and cut properly before using. (Picture from Thai Artisans book)

วัตถุดิบที่จำเป็นในการผลิตเครื่องมุก

The necessary raw materials

๑. เปลือกหอย นิยมใช้หอยมุกไฟ หรือหอยอูด หรือชาวบ้านมักเรียกว่าหอยโข่งมุก ซึ่งทั้งสามชื่อหมายถึงหอยทะเลชนิดเดียวกันแต่มีชื่อเรียกหลากหลาย หอยชนิดนี้มีลักษณะคล้ายหอยโข่งน้ำจืดแต่มีขนาดใหญ่กว่ามาก และมีเปลือกหนาซึ่งมักมีหินปูนเกาะผิวนอกอยู่ทั่วไป เมื่อนำมาใช้งานต้องทำการตัดและขัดแต่งให้ได้ขนาดความหนาที่พอเหมาะก่อนจึงจะนำไปใช้ แต่เนื่องจากปัจจุบันมีราคาที่สูงจึงมีการใช้หอยกาบทดแทนบ้าง

๒. รัก น้ำยางจากต้นรัก มีสีดำปนน้ำตาล ผสมเข้ากับสมุกเพื่อถมลายมุก และใช้ติดชิ้นมุก แต่ปัจจุบันหายางรักคุณภาพดียากขึ้นจึงมีการใช้วัตถุบางชนิดที่มีคุณสมบัติเมื่อแห้งแล้วคล้ายรัก

๓. สมุก ทำจากถ่านใบตองกล้วยตานี หรือเศษผ้าอบให้เป็นถ่าน ปัจจุบันใช้ผงคาร์บอนหรือผงเคมีสีดำแทน

๔. ไม้และหวาย ใช้สำหรับทำภาชนะหรือวัตถุที่ประดับมุก

1. Shell, the commonly used one is mother-of-pearl which is called differently. It has a thick shell, so it must be polished and cut properly before using. Since the price is getting higher at present, therefore a calm is used in replacement.

2. Lacquer from a black-varnish tree, which is in black-brown color. It is mixed with lacquer liquid and ashes to make a pattern and affix a piece of mother of pearl. However, good quality lacquer is scarcely found at present, substitution materials having the same quality have been used instead.

3. Lacquer liquid and ashes is made from charcoal of wild banana leaves or remnant of cloth. Currently, carbon powder or black chemical powder is used instead.

4. Wood and rattan are used to make utensil or item to be inlaid with mother of pearl.

ขั้นตอนการเตรียมเปลือกหอยมุกให้พร้อมสำหรับการนำมาใช้งาน

Process to Prepare Mother of Pearl

๑. ขัดหินปูนผิวนอกออก

๒. ตัดแบ่งชิ้นมุก ตามปกติจะได้ชิ้นมุกที่พร้อมใช้งานสามส่วน อีกหนึ่งส่วนที่เหลือเป็นขื่อมุก คือไส้กลางของเปลือกหอยที่ไม่สามารถนำมาใช้ประดับลายได้ แต่ขื่อมุกก็ใช้ประโยชน์ในงานอื่น เช่น การทำเขี้ยวยักษ์หรือเขี้ยวลิงในหัวโขนได้

๓. ขัดแต่งชิ้นมุกเพื่อใช้งาน โดยเจียรเอาเปลือกด้านในที่มีความแข็งมากที่สุดออก (เรียกว่าน้ำลายมุก) แล้วขัดแต่งความหนาให้พอดีกับการใช้งานโดยให้หนาเท่ากันตลอดทั้งชิ้นงานได้จะเป็นการดี

1. Polish lime at external surface.

2. Cut mother of pearl into pieces. Normally, three parts can be used. The leftover is a joint connecting the two shells of a pearl oyster which cannot be used for decoration. But it can be used to make a fang of a giant or a monkey for an actor's mask.

3. Polish a piece of mother of pearl by cutting the innermost shell which is hardest part out. Polish it until it gets thick as desired.

คัดเลือกเปลือกหอยให้เหมาะสมกับการออกแบบ แล้วให้ลอกลายลงกระดาษแก้ว เพื่อทำการโกรกฉลุลายต่อไป (ภาพจาก หนังสือ ช่างศิลป์ไทย)

Placing the tracing papers with patterns onto the surface of the shells. (Picture from Thai Artisans book)

ในการออกแบบลวดลายมุกให้สวยงามและเหมาะสมกับภาชนะที่นำมาประดับ ต้องมีความเข้าใจในเรื่องลวดลายอย่างลึกซึ้ง เพราะการออกแบบลายมุกจะแตกต่างจากการออกแบบลายงานหัตถกรรมชนิดอื่น คือ ตัวลายจะขาดออกจากกันเป็นตัวๆ เพื่อความสะดวกในการสร้างงาน เนื่องจากเปลือกหอยมีความโค้งจึงไม่สามารถวางลายบนพื้นเรียบได้ยาวนัก ต้องตัดทอนเป็นช่วงสั้นๆ เพื่อให้ลายต่อเนื่องกันได้ เมื่อออกแบบเรียบร้อยแล้วให้ลอกลายลงกระดาษแก้วไว้อย่างน้อย ๓ ชุด ชุดแรก เป็นแบบสำหรับตรวจทานดูความเรียบร้อยในการประดับลาย ชุดที่สอง ใช้ตัดลายผนึกลงบนผิวชิ้นมุกด้วยกาวน้ำเพื่อทำการโกรกฉลุลายต่อไป ชุดที่สาม ใช้ประกอบการประดับลาย

Good understanding of a pattern is really required to make a beautiful and suitable design for a utensil. Designing a pattern for a mother of pearl is different from other handicraft as it is done separately for convenience in making a piece work. As a shell is normally in a curve shape, a pattern cannot be placed on the surface long enough. The pattern has to be divided, yet still need to be coherent. At least 3 copies of the pattern on the tracing paper are required. The first one is for quality check. The second one is for cutting and placing onto the surface of mother of pearl and the last one is for decorating the pattern.

ขั้นตอนการประดับมุก

Process of Decoration with Mother of Pearl

การเลื่อยมุกให้เป็นรูปทรงตามลายที่ออกแบบ (ภาพจาก หนังสือ ช่างศิลป์ไทย)

Carving a pattern on the shell. (Picture from Thai Artisans book)

กระดาษแก้วที่ใช้ประกอบการประดับลายมุกภายหลังที่ฉลุลายเสร็จแล้ว (ภาพจาก หนังสือ ช่างศิลป์ไทย)

The tracing paper that has been designed with a pattern onto the mother of pearl. (Picture from Thai Artisans book)

เมื่อจัดเตรียมวัสดุ และออกแบบลวดลาย พร้อมลอกลายเรียบร้อยแล้ว นำกระดาษแก้วที่เขียนลายทาบลงบนชิ้นมุก เลื่อยมุกให้เป็นรูปทรงตามลาย จากนั้นใช้ตะไบแต่งริมให้เรียบ ติดกระดาษแก้วลงบนเปลือกหอยที่ตัดไว้แล้วด้วยกาว

ส่วนภาชนะที่จะประดับมุก นำมาลงรักรองพื้นให้ทั่วครั้งหนึ่งแล้วทิ้งให้แห้ง เมื่อลวดลายที่เลื่อยไว้พร้อมแล้ว ให้ลงรักบนภาชนะเป็นครั้งที่สอง ทิ้งไว้ให้พอหมาดและข้นเหนียวดีแล้ว นำแผ่นกระดาษแก้วที่ประดับมุกทาบลงไป กดให้มุกติดกับพื้นรักแน่นจากนั้นลอกกระดาษแก้วออก

การถมรักระหว่างพื้นลายมุก ใช้รักผสมสมุก เกลี่ยลงบนลายมุกให้เต็มช่อง เมื่อรักแห้งสนิทดีแล้วใช้หินกากเพชรหรือหินคมๆ ขัดพอให้เห็นลายมุก เมื่อขัดไปแล้วพื้นรักที่เกลี่ยไว้ไม่เต็มเสมอทั่วกัน ให้เกลี่ยรักเพิ่มลงไปจนเสมอกัน ทิ้งไว้จนแห้งสนิทแล้วจึงขัดลงไปจนถึงเส้นมุก จากนั้นขัดอีกด้วยหินลับมีดโกนหรือถ่านไม้จนเรียบ ขั้นสุดท้ายคือขัดมันด้วยใบตองแห้งผสมน้ำมะพร้าวเพื่อให้ขึ้นมัน

Place the tracing paper that has been designed with a pattern onto the mother of pearl. Saw the mother of pearl into shape as designed. Polish the edge with a rasp properly. Place the tracing paper on the mother of pearl with glue.

Cover a utensil with lacquer thoroughly and leave it dry. Once acquiring the pattern after sawing, cover the utensil with lacquer for the second time. Leave it half dry. Place the tracing paper that was decorated for mother of pearl. Press mother of pearl until it is firmly affixed and peel the tracing paper off.

The surface among patterns of the mother of pearl is painted with niello. Once the lacquer is dry, polish it with sharp stone until the pattern is visible. Make sure to fill the surface with lacquer to be even thoroughly. Leave it dry and then polish until the mother of pearl is visible. Polish one more time until it is all even. The last step is to polish with dry banana leave and coconut oil to make it shiny

ขั้นตอนการประดับมุกลงที่ชิ้นงาน ถมรักระหว่างพื้นลายมุก และขัดให้ขึ้นเงาเป็นขั้นตอนสุดท้าย (ภาพจาก หนังสือ Thai Mother-of-Pearl Inlay)

The surface among patterns of the mother of pearl is painted with niello, covered with lacquer, and polished. (Picture from Thai Mother-of-Pearl Inlay book)

แม้ว่างานศิลปกรรมประเภทเครื่องมุกของไทยจะเป็นงานเก่าแก่ที่ทรงคุณค่า แต่เมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนไป การประดับเปลือกหอยมุกที่ต้องใช้ระยะเวลาและใช้ความประณีตสูง การประดับมุกในปัจจุบันจึงนิยมทำเฉพาะของชิ้นเล็กๆ เป็นลักษณะของที่ระลึก เช่น พาน โตก กล่องบุหรี่ จนถึงไฟแช็ค มากกว่าจะทำเป็นสิ่งของที่มีขนาดใหญ่เช่นครั้งสมัยโบราณ อีกทั้งยังมีการประยุกต์วิธีการทำเพื่อความสะดวกยิ่งขึ้น เช่น การใช้สีโป๊ว หรือสีรองพื้นแทนรัก การฉลุลายก็ทำเป็นแบบซ้ำๆ แล้วนำมาประกอบเป็นลวดลาย ซึ่งสะดวกสำหรับเครื่องใช้ทุกรูปทรง ทั้งยังประหยัดเวลาและแรงงาน

ในภาคใต้มีการนำเปลือกหอยมุกมาทำงานศิลปกรรม และสิ่งประดิษฐ์ เช่น จังหวัดภูเก็ต มีการผลิตหัตถกรรมจากเปลือกหอยมุกมากที่สุด สิ่งที่ผลิตส่วนใหญ่ ได้แก่ โคมไฟ ไม้แขวน จานรองแก้ว พวงกุญแจ เป็นต้น เป็นการใช้เปลือกหอยมุกให้เกิดประโยชน์ด้วยขบวนการทางหัตถกรรม และกึ่งอุตสาหกรรมตามสภาพสังคมปัจจุบัน นอกจากนั้น โรงเรียนช่างฝีมือในวัง (ชาย) ยังมีการอนุรักษ์วิชาช่างแขนงนี้ โดยเปิดสอนวิชาช่างฝีมือประดับมุก เพื่อสืบสานภูมิปัญญาและส่งต่อให้อนุชนรุ่นหลังมิให้หัตถกรรมไทยอันทรงคุณค่าแขนงนี้สูญหายไปจากแผ่นดินไทย

เครื่องมุก เป็นงานประณีตศิลป์ที่สำแดงฝีมือละเอียดอ่อนไร้ที่ติของช่างศิลป์ไทย ซึ่งยากจะหาชาติไหนทำได้เทียมเท่า ถือเป็นอีกหนึ่งความภาคภูมิใจของชาติไทยและช่างฝีมือของไทย

Decoration with mother of pearl is a time-consuming process and requires high meticulousness. At present, mother of pearl inlay is commonly made for only small items, such as souvenirs, rather than big items as in the past. Improved production process has been introduced to make it more convenient. For example, prime coat is used in substitution of lacquer, stencil is done repeatedly and applied with suitable items for time and labor saving.

Shells are also used for art work in the southern part of Thailand. For example, in Phuket, shells can be made into a lamp or a saucer. Additionally, the Royal Craftsmen College has provided courses on mother of pearl inlay craftsmanship to help conserve and promote this kind of handicraft to new generation.

Mother of pearl inlay has been one of fine art works featuring unbeatable skill and expertise of craftsmen. Therefore, it has been considered as another pride of the nation.

พระราชโมลี (แจ่ม โกวิทญาโณ) วัดราชบูรณะ ถ่ายพร้อมกับเครื่องถมปัด ซึ่งเป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์และพัดยศตลอดจนพัดรองที่ได้รับพระราชทาน (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Phra Ratcha Moli (Chaem Kowittayano) of Wat Ratchaburana photographed with the enameled Krueng Thom Pad for priest's ranks. (Picture from National Archives of Thailand)

เครื่องถมปัด

Krueng Thom Pad (Bead Niello Work)

ถมปัด แม้ชื่อจะคล้ายเครื่องถม จนน่าเชื่อว่าเป็นงานหัตถกรรมประเภทเดียวกัน แต่เมื่อศึกษาไปถึงกรรมวิธีการทำอย่างละเอียดแล้ว ถมปัด มีความแตกต่างจากเครื่องถมหลายประการ คงมีแต่เพียงชื่อเรียกและการลงยาที่เชื่อมโยงสองสิ่งนี้ให้ใกล้กัน ในขณะที่เครื่องถมนิยมทำด้วยเงินหรือทอง แต่**ถมปัดนิยมทำจากทองแดง จึงมักพบถมปัดเป็นเครื่องยศประกอบสมณศักดิ์ของสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ และพระราชาคณะตั้งแต่อดีตกาล** เพราะเหตุว่าทองแดงนั้นมิใช่ “วัตถุอนามาส” แต่เป็นวัตถุที่พระสงฆ์สามารถจับต้องได้ โดยที่ไม่ผิดพระวินัย โดยจารึกกัลยาณี เรื่องพงศาวดารสมณวงศ์นิกายฝ่ายใต้ปรากฏหลักฐานว่า พระเจ้าภูวเนกพาหุ ได้ถวายสิ่งของอันควรแก่พระภิกษุสงฆ์ เช่น ตาลปัตรด้ามงา แอบหมาก เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันตาลปัตรด้ามงาคือพัดยศประจำตำแหน่ง และแอบหมากคือพานพระศรีขนาดใหญ่ประกอบด้วยตลับ ๑ จอก ๑ ซองพลู ๑ ซึ่งเป็นเครื่องถมปัดสำหรับสมเด็จพระสังฆราช

คำว่า “ถมปัด” ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายคำนี้ว่า “ภาชนะทองแดงที่เคลือบน้ำยาประสมด้วยลูกปัดป่นให้เป็นผงให้เป็นสีและลวดลายต่างๆ”

จากความหมายตามพจนานุกรมสังเกตได้ว่า “ลูกปัด” เป็นส่วนประกอบสำคัญในการผลิต โดย**กรรมวิธีการทำถมปัดคล้ายกับเครื่องลงยาของจีน คือมีการใช้ยาซึ่งทำจาก “ลูกปัดแก้ว” สีต่างๆ ที่นำไปบดให้เป็นผงละเอียดแล้วผสมลงไป จากนั้นเขียนสี วาดลวดลายบนภาชนะ คำว่า “ปัด” จึงหมายถึงลูกปัด ที่นำมาใช้ในการผลิต และเป็นสาเหตุที่ทำให้ถมปัดเป็นเครื่องใช้ที่มีสีสันหลากหลาย**

อย่างไรก็ดี ถึงแม้จะว่ามีคำว่า “ถม” ในชื่อเช่นเดียวกับเครื่องถม แต่**ถมปัดไม่ถูกจัดอยู่ในประเภทเครื่องถม** เหตุผลสำคัญคือ ความแตกต่างของวัสดุที่นำมาทำรูปพรรณ โดยถมปัดใช้ทองแดงเป็นวัสดุ ส่วนเครื่องถมใช้เงินหรือทองในการทำรูปพรรณ สำหรับเหตุผลว่าทำไมจึงมีคำว่า “ถม” อยู่ในชื่อนั้นน่าจะมาจากที่ถมปัดมีการลงยาคล้ายเครื่องถม เพียงแต่ว่ามิได้เป็นสีดำแต่เป็นสีสันอื่นๆ แทน

Thom Pad, even though its name sounds similar to Thom or nielloware which is misleading that they are the same kind, actually they are very different. Nielloware is normally made of silver or gold, **while Thom Pad is the niello made on a copper base. Therefore, it is normally used as accessories for priest’s ranks.** This is because copper is the material that a monk can touch according to the code of monastic discipline. According to the Kalyani Inscriptions, there is an evidence that Phra Chao Phuwanekphahu offered items suitable for monks, including a talipot with an ivory handle and a set of betel containers (Aeb Mak). Currently, a talipot with an ivory handle is a fan of rank and Aeb Mak is a big tray with pedestal, consisting of 1 small case, 1 tumbler and 1 pack of betel leaves. All of these are Thom Pad for a Supreme Patriarch.

According to the Royal Institute Dictionary, 2554 B.E., the meaning of Thom Pad is defined as “copper utensil that is coated with solution mixed with colorful powdered beads”.

Beads are therefore an important ingredient. The production of Thom Pad is similar to that of Chinese enamel ware, by using solution that is made of colorful powdered “glass beads” to paint on the utensil. The term “Pad” here means ‘beads’ or Look Pad in Thai to make the utensil colorful.

Even though the term ‘Thom’ exists in the name, this is not considered nielloware due to copper as a main ingredient. The reason it is also called “Krueng Thom” or nielloware might stem from the way it is produced with enamel, even though it does not turn into black but colorful instead.

พัดแฉกถมปัดด้ามงา เป็นพัดยศที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างถวายสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ถือเป็นพัดยศเฉพาะพระองค์ มีลักษณะเป็นพัดแฉก ทำด้วยทองแดงลงยาสีเหลืองเป็นพื้น เขียนลายลงยา (ถมปัด) เป็นลายก้านต่อดอกด้วยสีน้ำเงิน สีแดง และสีเขียว ด้ามเป็นงา คอแกะเป็นลายบัวกลุ่ม ส้นกลึง (ภาพจากหนังสือ ตาลปัตรพัดยศ ศิลปบนศาสนวัตถุ)

The ceremonial fan used by a high-rank monk, was ordered to be built by King RamaIII exclusively for Somdej Phra Mahasamanachao Krom Phraya Pawareswariyalongkorn. The fan is in a form of v-shaped projection, made of copper, enameled with yellow background. The fan was painted into blue, red, and green flowers pattern. The handle was made of ivory. The neck was also carved into a lotus design consisting of row upon row of lotus petals. (Picture from a Book of Talapad Pad Yod, Art on Religious Object)

ความสำคัญและประโยชน์การใช้งาน

Importance and Usage

ถมปัดเกิดขึ้นเมื่อใด และสถานที่ใดในประเทศไทยไม่มีหลักฐานแน่ชัด ซึ่งแต่เดิมประเทศไทย มีเครื่องลงยาที่ใช้น้ำยาผสมด้วยแก้วอยู่แล้ว แต่ทว่าใช้โลหะเงินหรือทองคำแทนการใช้ทองแดง อีกทั้งยังไม่ได้เรียกว่าถมปัด มีผู้สันนิษฐานว่า การลงยาสีนั้นประเทศไทยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปวัฒนธรรมจากทางตะวันออก ซึ่งชาวอาหรับและชาวเปอร์เซีย (อิหร่าน) ถือได้ว่าเป็นแหล่งต้นกำเนิดของการถมและลงยาสี ต่อมาชาวตะวันออกได้รับอิทธิพลจากชาวตะวันตก ได้แก่ ประเทศกรีก ซึ่งกรีกมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปหัตถกรรม เช่น เครื่องเงิน เครื่องทอง รูปพรรณ เครื่องตกแต่งในอารามวิหารและราชสำนัก โดยส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องลงยาสี และเครื่องประดับอัญมณี

อย่างไรก็ดี ในประเทศญี่ปุ่นยังมีเครื่องใช้สอยชนิดหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายเครื่องถม เรียกเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า “ชิปโป” (Shippo) ทำด้วยทองแดงและโลหะอื่น เคลือบน้ำยาผสมด้วยแก้ว ในขณะที่ฝั่งยุโรปก็มีเครื่องใช้ที่เรียกว่า “คลัวซอนเน่” (Cloisonne) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับถมปัดเช่นกัน ด้วยเหตุที่ไม่มีหลักฐานที่ยืนยันชัดเจนจึงไม่สามารถชี้ชัดได้ว่า แท้จริงแล้วประเทศไทยได้รับอิทธิพลการทำเครื่องใช้ลักษณะนี้จากตะวันออก หรือจากชนชาติใดแน่ **มีแต่เพียงการคะเนว่า ถมปัดน่าจะเจริญรุ่งเรืองทีหลังเครื่องถม และรุ่งเรืองถึงขีดสุดในปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ ทรงเป็นผู้กำกับวิชาการช่างแขนงนี้**

สมัยโบราณเครื่องใช้ในราชสำนักที่มีคุณค่า มีการประดับตกแต่งให้เกิดสีสันด้วยการใช้หินสี (มณี หรืออัญมณี) อันมีค่า เช่น ทับทิม เพชร พลอยสี มาประดับเรียงร้อยเป็นใบ เป็นดอก ประกอบกันอย่างสวยงาม ต่อมาหินสี (มณี หรืออัญมณี) เหล่านี้มีราคาแพงขึ้นช่างจึงต้องหาวัสดุชนิดอื่นเพื่อมาใช้ทดแทน ได้แก่ แก้วสี ซึ่งสมัยนั้นประเทศไทยรับค่านิยมต่างชาติมาใช้บ้างแล้ว จึงมีการใช้แก้วสีต่างๆ มาบดละเอียด แล้วใช้ความร้อนจากการเผามาหลอมละลาย ประดับเป็นลวดลายต่างๆ ให้เกิดสีสันสวยงาม และกลายมาเป็นถมปัดลงยาสีในปัจจุบัน แต่กระนั้นการใช้แก้วสีก็เริ่มหมดไปเพราะความยุ่งยากของวิธีการทำ ช่างจึงได้คิดค้นวิธีการใหม่ขึ้นโดยใช้วัตถุชนิดใหม่ ซึ่งช่างไทยเรียกว่า “วัตถุลงยา” มาแทนที่หินสีและแก้วสี แต่เนื่องจากวัตถุลงยาในสมัยโบราณหายากหรืออย่างไรไม่ทราบได้จึงมีสีเพียง ๒ สีในชิ้นงานลงยา คือ สีแดง และสีเขียว ส่วนสีขาว น้ำเงิน และฟ้าเกิดขึ้นตามมาในภายหลัง

There has been no evidence of where and when Thom Pad was originated in Thailand. It has been assumed that this initially came from the influence of Arab and Persia (Iran) as the source of nielloware and later from Greece which enjoyed its prosperity in art and craft.

Japan also has appliances similar to Thom Pad called “Shippo”, which is made of copper and other metal that is enameled with solution mixed with glass. Europe has “Cloisonne” which is also similar to Thom Pad. **It has been assumed that Thom Pad became popular after nielloware and reached its highest prosperity by the end of the reign of King Rama IV. Phra Chao Borommawongthur Kromkhun Worachakthranupab directed this kind of art himself.**

In the past, appliances in the royal court were decorated with precious gemstones, such as ruby and diamond. Later jewel had become more expensive, so other materials, such as powdered colorful bead, was introduced in replacement and has become colored enamel Thom Pad in the present time. However, colorful glass has become scarcely found due to its difficult production process, therefore, “enameled material” has been introduced in replacement of such jewel and colorful glass. Due to scarcity, only red and green colors were mostly found, while white, blue and light blue were added later.

เครื่องถมปัดซึ่งทำจากทองแดงเป็นหลักนั้น ส่วนมากใช้เพื่อเป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์สำหรับพระภิกษุสงฆ์ ด้วยเหตุว่า ทองแดงไม่มีค่าเช่นทองคำจึงเหมาะสำหรับผู้ทรงศีลที่ตัดจากกิเลสแล้วใช้ คล้ายกับที่เจ้านายหรือเชื้อพระวงศ์จะทรงใช้เครื่องที่ทำด้วยทองไม่ได้ในวันธรรมสวนะ หรือ วันพระ จึงทรงใช้เครื่องนากแทน เพราะนากเทียบเท่ากับเครื่องทองแดง โดย**พระภิกษุสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์ตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราชลงไปจนถึง พระครูในกรุงเทพ จะได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานเครื่องถมปัดลงยาสีประกอบสมณศักดิ์เป็นจำนวนมากน้อยลดหลั่นกันตามลำดับของสมณศักดิ์ ส่วนพระครูต่างจังหวัด ได้รับพระราชทานเครื่องกระเบื้องแทนเครื่องถมปัด** ปัจจุบัน พระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ตั้งแต่พระราชคณะ “ชั้นธรรม” ลงมา ไม่มีเครื่องประกอบสมณศักดิ์ คงได้รับพระราชทานแต่พัดยศและสัญญาบัตรเท่านั้น

เครื่องถมปัดของไทยที่พระเจ้าแผ่นดินทรงถวายให้เป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์นั้น ส่วนมากมักจะลงยาสีพื้นเป็นสีเหลือง ซึ่งอาจจะหมายถึงสีของกษัตริย์ที่เป็นผู้ถวาย เนื่องจากว่าประเทศไทยอาจจะได้รับแนวคิดเรื่องสีนี้มาจากประเทศจีนที่ถือเรื่องสีเป็นเรื่องสำคัญและมีความหมายมาก โดยเฉพาะในสมัยราชวงศ์ชิง สีเหลืองจำกัดการใช้เฉพาะจักรพรรดิเท่านั้น เพราะนอกจากเรื่องความสดใสสวยงามแล้ว ยังเป็นสีของทองอีกด้วย เพราะฉะนั้นเครื่องราชูปโภคและของใช้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินจึงเรียกกันว่า “เครื่องสีเหลือง” หรือ “เครื่องใช้แห่งสวรรค์”

Krueng Thom Pad is described in Thailand as copper receptacles coated with an amalgam made from beads crushed into powder, to show various colors and designs. It has been mostly used as accessories for priest’s ranks as copper which is a main ingredient is less valuable than gold. Thus, it is more suitable for monkhood. **Monks holding a rank from provost up to Supreme Patriarch in Bangkok area are entitled to receive enameled Krueng Thom Pad as part of accessories for priest’s ranks. The offerings varie according to a priest of rank.**

Krueng Thom Pad that is offered by a king as accessories for priest’s ranks is mostly enameled into yellow, representing color of a king. Thai people may have adopted this idea of color from China.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทโว) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ณ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร ฉายภาพพร้อมกับเครื่องถมปัด ซึ่งเป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์และพัดยศตลอดจนพัดรองที่ได้รับพระราชทาน (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Somdet Phra Ariyawongsakhatayan of Wat Ratchapradit Sathitmahasimaram, the ninth supreme patriarch of Thailand, photographed with the enameled Krueng Thom Pad for his rank. (Picture from National Archives of Thailand)

เครื่องประกอบสมณศักดิ์

Accessories for priest's ranks

พระเถระผู้ซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานสมณศักดิ์แล้วนั้นจะได้รับพระราชทานเครื่องประกอบสมณศักดิ์ตามลำดับชั้น ซึ่งแต่ละชั้นจะมีเครื่องประกอบสมณศักดิ์คล้ายกัน หรือแตกต่างกัน โดยตำแหน่งสูงสุด คือ สมเด็จพระสังฆราช ประมุขแห่งคณะสงฆ์ ซึ่งตามกฎหมายคณะสงฆ์บัญญัติให้ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ที่มาและอำนาจหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราชเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ สมเด็จพระสังฆราช เป็นตำแหน่งที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ดังมีหลักฐานจากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้จารึกคำว่าสังฆราชไว้ด้วย สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นตำแหน่งสมณะศักดิ์สูงสุดฝ่ายพุทธจักรของคณะสงฆ์ราชอาณาไทย ทรงเป็นองค์ประธานการปกครองคณะสงฆ์ ตำแหน่งนี้น่าจะมีที่มาจากคณะสงฆ์ไทย นำแบบอย่างมาจาก ลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงอัญเชิญพระเถระผู้ใหญ่ของลังกา ที่เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย มีเครื่องประกอบสมณศักดิ์ ดังนี้

๑. พัดยศ
๒. ตราพระตำแหน่ง
๓. ใบกำกับการเลื่อนสมณศักดิ์ หรือสัญญาบัตร
๔. พระบรมราชโองการ (ใหญ่) หรือใบประกาศเกียรติคุณ
๕. พระสุพรรณบัฏ
๖. ไตรแพร ๑ ไตร
๗. พระแท่นพร้อมฉัตร ๓ ชั้น ๑ ชุด
๘. เครื่องถมปัด ประกอบด้วย
  ๘.๑ ถาดที่สรงพระพักตร์
  ๘.๒ พานพระศรีขนาดใหญ่ มีตลับ ๑ จอก ๑ ซองพลู ๑
  ๘.๓ ขันน้ำพานรองมีจอกและฝาชีหุ้มตาด
  ๘.๔ หีบตราจักร
  ๘.๕ หีบพระโอสถหลังนูน
  ๘.๖ คนโท
  ๘.๗ กากลม
  ๘.๘ ลักจั่น
  ๘.๙ ฝาบาตร เชิงบาตร
  ๘.๑๐ กระโถนปากแตรใหญ่
  ๘.๑๑ กระโถนทรงกระทายเล็ก
  ๘.๑๒ ปิ่นโตกลมมี ๔ ชั้น

Accessories for the ecclesiastical peerages have been also bestowed to ecclesiastical peers by the rank. The highest rank is Supreme Patriarch who is the head of the order of Buddhist monks. Background and authorities of Supreme Patriarch have been in accordance with Sangha Act 2505 BE. The title of Supreme Patriarch was originated since Sukhothai Period. According to the inscription of King Ramkamhaeng the Great, it has been mentioned that Supreme Patriarch was supposed to be inherited from Siam Nikaya. King Ramkamhaeng the Great invited Buddhist priests who had been more than ten years in priesthood and had expertise in Tripitaka from Lanka, to propagate Theravada Buddism to Thailand. Accessories for the ecclesiastical peerages of Supreme Patriarch include

1. talapad pad yod (celemonial fan)
2. insignia
3. certificate
4. royal command letter
5. supannabat with an appointed title and name
6. monk's robe
7. set of tray with a three-tier umbrella
8. set of Krueng Thom Pad (Bead Niello Works):
  8.1 water tray
  8.2 set of tray and betel case
  8.3 bowl and tray
  8.4 box with chakra motif (discus)
  8.5 medicine box
  8.6 ewer
  8.7 tea kettle
  8.8 water container
  8.9 monk's alms-bowl
  8.10 big spittoon
  8.11 small spittoon
  8.12 food carrier

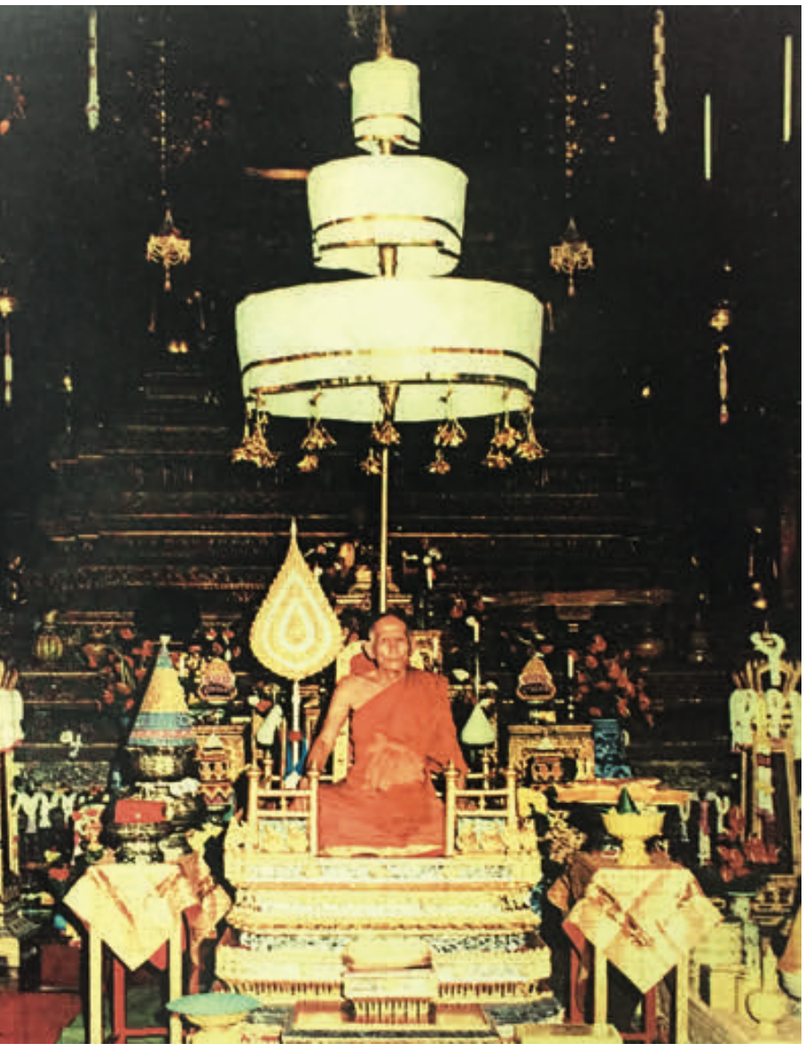

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาน (ปุ่น ปุณฺณสิริมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดพระเชตุพนวิมลมังลาราม ประทับบนพระแท่นภายใต้ฉัตร ๓ ชั้น พร้อมเครื่องประกอบสมณศักดิ์ เมื่อทรงได้รับการสาปนา วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ (ภาพจาก หนังสือ ตาลิปัตรวัดโพธิ์)

Somdet Phra Ariyavangsagatayana Somdet Phra Sangharaja (Pun Punnasiri) during the appointment ceremony on 21 July 1972. (From the book Talipot Wat Pho)

พระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก การตั้งแต่งที่ธรรมาสน์ศิลา ภายในประอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาดาราม พร้อมด้วยเครื่องยศสมณศักดิ์ประกอบด้วย ประกอบด้วยพระสุพรรณบัฏวางบนพานแว่นฟ้า กลีบบัวครอบด้วยคลุมปักดิ้นทอง ใบกำกับพระสุพรรณบัฏและใบประกาศพระบรมราชโองการสถาปนา สมเด็จพระสังฆราชวางที่ขอบพานกลีบบัว พระตราตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชวางบนตะลุ่มมุก พัดยศ ไตรแพรวางบนตะลุ่มมุก บาตรพร้อมด้วยฝาและเชิงบาตรถมปัด เครื่องถมปัดมีพานพระศรีประกอบด้วย มังสี ๒ ตลับพู่ ๑ จอก ๑ ซองพลู ๑ (พร้อมพลู) ขันน้ำพานรองมีจอกคลุมตาดรูปฝาชี ถาดสรงพระพักตร์ หีบตราจักรี (หีบหลังเจียด) คนโท กาทรงกระบอก หม้อลักจั่น ปิ่นโตกลม ๔ ชั้น สุพรรณราช สุพรรณศรี เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๒ (ภาพจาก หนังสือ จดหมายเหตุพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก)

The appointment ceremony of the Supreme Patriarch, Somdet Phra Yannasangwon Somdet Phra Sangkharat Sakonlamahasangkhaparinayok (Charoen Suwatthano), at the Ubosot of Wat Phra Kaew on 21 April 1989. The Ubosot was decorated with accessories for the ecclesiastical peerages, including Phra Supannabat, Royal Command Letter, monk's alms-bowl, fan, set of trays, betel case, water bowl, box, and ewer. (Picture from Annal of The appointment ceremony of Somdet Phra Yannasangwon Somdet Phra Sangkharat Sakonlamahasangkhaparinayok)

สมเด็จพระราชาคณะ เป็นสมณศักดิ์รองจากสมเด็จพระสังฆราช สูงกว่าพระราชาคณะเจ้าคณะรอง มีคำนำหน้าราชทินนามว่า “สมเด็จ” มีเครื่องประกอบสมณศักดิ์ ดังนี้

๑. พระสุพรรณบัฏ
๒. ไตรแพร ๑ ไตร
๓. ย่ามหักทองขวาง
๔. เครื่องถมปัด ประกอบด้วย
  ๔.๑ พานหมากมีเครื่องพร้อม
  ๔.๒ หีบตราจักร
  ๔.๓ หีบหมากเล็กใส่คำหมากตำ
  ๔.๔ ตะบันหมาก
  ๔.๕ กล่องหมากรูปหกเหลี่ยม มีเครื่องในพร้อม
  ๔.๖ ขันน้ำมีฝาชีหุ้มผ้าขาว
  ๔.๗ ขันน้ำพานรองมีฝา
  ๔.๘ คนโทมีพานรอง
  ๔.๙ ที่ล้างหน้ามีเครื่องพร้อม
  ๔.๑๐ กระโถนปากแตรอย่างใหญ่
  ๔.๑๑ กระโถนปากแตรอย่างกลาง
  ๔.๑๒ กระโถนกลมอย่างใหญ่
  ๔.๑๓ กระโถกลมอย่างกลาง
  ๔.๑๔ กระโถนเล็กทรงกระทาย
  ๔.๑๕ กาน้ำรูปทรงกระบอก
  ๔.๑๖ ที่ชา
  ๔.๑๗ ปิ่นโต
  ๔.๑๘ ลักจั่น
  ๔.๑๙ ฝาบาตร เชิงบาตร

Accessories for Somdet Phra Rachakhana include

1. supannabat with an appointed title and name
2. monk’s robe
3. monk bag decorated with metal net
4. set of Krueng Thom Pad (Bead Niello Works)
  4.1 set of tray and betel case
  4.2 box with chakra motif (discus)
  4.3 small betel box
  4.4 betel nut mortal and pestle
  4.5 hexagon betel box
  4.6 water bowl with lid
  4.7 bowl and tray
  4.8 ewer and tray
  4.9 set of water tray
  4.10 big spittoon
  4.11 medium spittoon
  4.12 large round-shaped spittoon
  4.13 medium round-shaped spittoon
  4.14 small bucket
  4.15 kettle
  4.16 tea set
  4.17 food carrier
  4.18 water container
  4.19 monk’s alms-bowl

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เข้ม) ถ่ายพร้อมกับพัดยศ และเครื่องถมปัด ซึ่งเป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์ ชั้นสมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่

Somdet Phra Puttajarn (Khem) with the Thom Pad accessories for Somdet Phra Rachakhana Cha Khana Yai.

สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน) ถ่ายพร้อมกับพัดยศ และเครื่องถมปัด ซึ่งเป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์ ชั้นสมเด็จพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่

Somdet Phra Wannarat (Phuen) with the Thom Pad accessories for Somdet Phra Rachakhana Cha Khana Yai.

หีบตราจักร ถมปัดพื้นเหลืองส่วนตัวหีบลายประจำยาม และลายก้านต่อดอก ส่วนตัวฝาตรงกลางลายจักรล้อมรอบด้วยลายเครือเถาว์ (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello box decorated with Thai motifs, such as Prajam Yam, Kan Tor Dok and Chakra (discus). (Picture from Wat Pho)

ฝาบาตร เชิงบาตร ถมปัดพื้นเหลือง (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello monk's alms-bowl with yellow background. (Picture of Wat Pho)

กาน้ำ ถมปัดสี (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello ewer. (Picture from Wat Pho)

หีบหมากทรงกลม ถมปัดพื้นเหลือง (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello round shaped box. (Picture from Wat Pho)

กระโถนปากแตร ถมปัดพื้นเหลือง (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello Spittoon with yellow background. (Picture from Wat Pho)

ปิ่นโต ๔ ชั้น ถมปัดพื้นเหลือง (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello food carrier with yellow background. (Picture of Wat Pho)

ขันน้ำพานรองพร้อมฝา ถมปัดพื้นเหลือง (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello bowl with lid (Picture from Wat Pho)

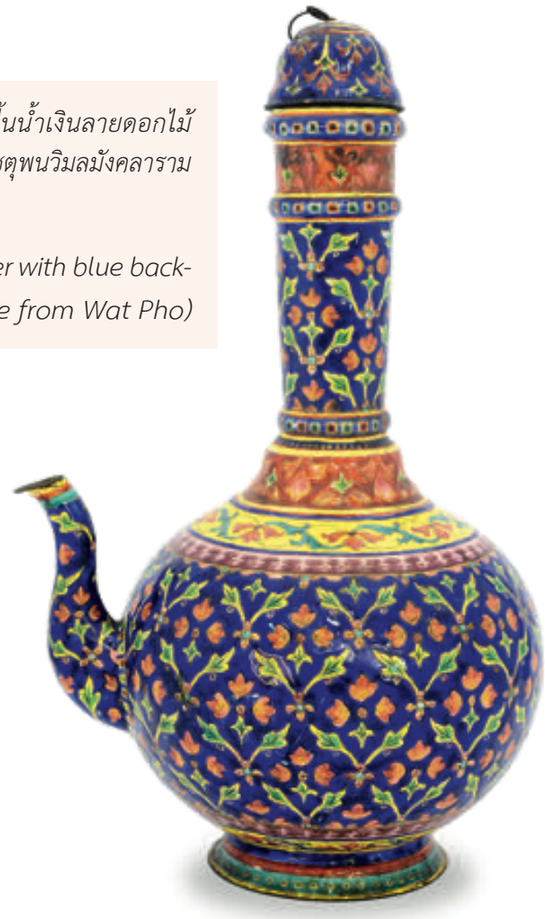

คนโทน้ำ ถมปัดพื้นน้ำเงินลายดอกไม้ (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello ewer with blue background. (Picture from Wat Pho)

หม้อลักจั่น ถมปัดพื้นแดง (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello water container with red background. (Picture from Wat Pho)

กระโถน ถมปัดสี (ภาพจาก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์))

Bead niello spittoon. (Picture from Wat Pho)

พระภิกษุสี่รูปสวดอภิธรรมในงานศพสมเด็จฯ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ที่วังปารุส โดยนั่งอยู่บนแท่นสวดพระพิธีธรรม ด้านหน้ามีการตั้งประดับเครื่องถมปัดและพัดรองตลอดจนตู้พระมาลัย ซึ่งพิธีนี้เป็นพระราชพิธีที่จะต้องจัดรูปแบบเต็มตามโบราณราชประเพณี (ภาพจาก หนังสือ ตาลปัตรพัดยศ ศิลปบนศาสนวัตถุ)

Monks doing a funeral chanting during the traditional royal funeral of Prince Chakrabongse Pownat Royal Phitsanulok Prachanat at Parus Gawan Palace. (Picture from Book: Talipot Fan, and Fan of Rank, Art on Religious Objects)

นอกจากเครื่องถมปัดจะใช้ประกอบในเครื่องสมณศักดิ์ของพระสงฆ์แล้ว เครื่องถมปัดยังสร้างขึ้นเพื่อถวายพระสงฆ์ในโอกาสต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องไทยทาน ดังเช่นในเอกสารขอพระราชทานทำบาญชีเครื่องไทยทาน โดยพระยาภาสกรวงศ์ในการฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายในงานสมโภชพระนคร ๑๐๐ ปี รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีการทำบุญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๔ พระองค์ และเถลิงพระที่นั่งใหม่ ได้มีการบันทึกการใช้เครื่องถมปัดสำหรับเป็นเครื่องไทยทาน ดังนี้

“พระสงฆ์ ๘๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ ของไทยทาน ไตรแพร ตราบพระแพร ตรวนปักอักษรพระนาม มงกุฎแลตัวอักษรในการพระราชพิธีเถลิงพระที่นั่ง ลายตามแบบที่สั่งจากจีน พัดรองด้าถมปัด ปักอามแผ่นดินเต็มดวง หน้าหนึ่งๆ ปักลายอักษรพระนาม ลายที่จะปักตามตัวอย่างที่จะสั่งจีน

บาตร ฝา เชิง ถมปัด ตลกบาตรแพรต่วนเหลืองลายมหาจักร

...หีบหมากถมปัด อย่างใหญ่คล้ายกับหีบล่วม มีเครื่องในพร้อม ๑

กาน้ำร้อนถมปัดมีถ้วยกระบอก ๑

...อนึ่งเครื่องถมปัตยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ามนุษนาคมานพ ซึ่งจะเป็นกรมนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์จะทรงสั่งตามแบบเครื่องยศกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เติมแต่หีบหมากเสวย ซองบุหรี่กับพานรองหีบ แลกาน้ำร้อน รูปกระบอกเป็นของเพิ่มขึ้นกับเครื่องถมปัดอื่นๆ ถ้าทรงโปรดแล้วท่านจะทรงสั่ง

เครื่องถมปัด } *ฝา เชิง บาตร*

สมเด็จกรมพระทรงสั่ง } *ด้ำพัดรอง หีบหมากใหญ่เครื่องในพร้อม กาน้ำร้อนถ้วยกระบอก”*

In the past, enameled Krueng Thom Pad which consists of various items, were offered to senior monks holding Supreme Patriarch title. Mostly they even had received the items, such as tray, case, betel container, box, bowl, tea pot and spittoon, during the time they hold a title as prelate.

According to the document Requesting approval to make a list of offerings given as alms by Phraya Passakornrawong in the occasion of celebrating the Temple of the Emerald Buddha in the Rattanakosin Commemoration 100 years during the reign of King Rama V, cremains ceremony was arranged for the 4 kings as well as celebration of a new throne. It was recorded that Krueng Thom Pad was used as offerings given as alms, which were made into various forms, such as a fan, monk’s alms-bowl, a betel container, a kettle, etc.

โถปริกถมปัด ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๕ หรือประมาณ ๑๐๐ ปีมาแล้ว พระยาอนุบาลดิตถกรรม (แสน โกศะโยดม) มอบให้ เมื่อ ๑๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๖ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

Jars with gold-top made with Thom Pad technique, given by Phraya Aunban Dittatham to the National Museum on 11 July 1943.

กรรมวิธีในการผลิต

Production Process

ในสมัยโบราณกรรมวิธีการถมปัดและการลงยาสี มีกรรมวิธีคล้ายกันคือ ต้องนำลูกปัดแก้วสีต่างๆ มาบดให้เป็นผงละเอียด เพื่อเป็นน้ำยาสำหรับถมลงบนลวดลายให้ภาชนะมีสีสัน ซึ่งในสมัยต่อมาได้มีการคิดค้นยาสีขึ้น โดยกรรมวิธีลงสีบนภาชนะที่นิยมใช้สามารถแบ่งได้เป็น ๓ รูปแบบ ได้แก่

๑. คลัวซอนเน่ คือ การใช้พื้นลวดเล็กๆ มาขดเป็นลายติดเข้ากับวัสดุที่เตรียมไว้ เมื่อได้ลายแล้ว นำน้ำยาสีหยอดลงไปตามช่องลายภายในขดเส้นลวดนั้น จากนั้นนำไปเผาให้น้ำยาแข็งตัวเป็นสีประดับลายที่ทำไว้ เสร็จแล้วกลึงและขัดภาชนะให้เรียบร้อย

๒. ซองเปลเว่ คือ การถมลงยาสีโดยใช้แม่พิมพ์กดลงไปที่ตัวภาชนะให้เป็นลายเด่นนูนขึ้น จากนั้นถมยาสีไปตามร่องลาย

๓. การเขียนลงยา คือการใช้น้ำยาสีเขียนลงไปตามลวดลายที่กำหนดบนภาชนะ

สำหรับการลงสีถมปัดของไทยนั้น พบได้ทั้งวิธีที่คล้ายกับคลัวซอนเน่ คือการใช้เส้นลวดขดเป็นลายลอยเด่น แล้วลงยาไปตามร่องเส้นที่ขุดขึ้น และการเขียนลงยา ซึ่งคาดว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากประเทศจีน ด้วยการเคลือบพื้นวัสดุที่เป็นทองแดงให้หนาตามต้องการเสียก่อน จากนั้นจึงเขียนสีวาดลวดลายลงไป ลักษณะเดียวกับการเขียนลายบนเครื่องถ้วยด้วยสีเคลือบ

เทคนิคการลงยาโดยใช้ผงแก้วระบายลงบนโลหะ น้ำยาที่ใช้ลงยามีลักษณะคล้ายกับน้ำยาเคลือบเครื่องถ้วยคือมีลักษณะใสดูคล้ายแก้วซึ่งเกิดจากการผสมระหว่าง ซิลิเกต กับบอเรต การลงยาที่อยู่ในขั้นสมบูรณ์นั้นจะให้สีขาวและแสงทะลุผ่านได้ แต่หากจะให้เกิดสีต่างๆ นั้นต้องผสมออกไซด์ของธาตุต่างๆ ลงไป เช่น ออกไซด์ของเหล็กจะให้สีแดง ออกไซด์ของโคบอลต์ให้สีน้ำเงิน เป็นต้น และจะให้สีขุ่นมากหรือขุ่นน้อยก็ขึ้นอยู่กับตัวภาชนะ

เครื่องลงยาของจีนส่วนใหญ่แล้ว ภาชนะหรือตัววัตถุจะทำด้วยทองแดง ต่อมาในสมัยราชวงศ์หมิงนิยมใช้ทองเหลืองที่มีส่วนผสมของทองแดงร้อยละ ๗๐-๘๐ สังกะสีร้อยละ ๒๐-๓๐ มีตะกั่วและดีบุกไม่น้อยกว่าร้อยละ ๑ เหตุที่นิยมทองเหลืองเพราะสามารถขัดให้ขึ้นเงาได้มาก ทั้งมีสีและความแวววาวเหมือนทองนั่นเอง เครื่องลงยานี้ในประเทศจีนนิยมนำมาใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมตั้งโต๊ะบูชา ต่อมาในสมัยราชวงศ์ชิง นิยมใช้ทองเหลืองเป็นพื้น ทองแดงมีบ้าง แต่ในรัชกาลพระเจ้าหย่งเจิ้นและพระเจ้าเฉียนหลงมีการใช้ทองคำด้วย

กระโถนและขันน้ำถมปัด ศิลปะรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๔ หรือประมาณ ๒๐๐ ปีมาแล้ว พระยาอุเทนเทพโกสินทร์ (ประสาน บุรณศิริ) ให้เมื่อ ๒๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

Bead niello spittoon and bowl given by Phraya Utain Thepkosin (Prasan Buranasiri), Rattanakosin Art, 24th Buddhist era, Bangkok National Museum

In the past, colorful glass beads were ground into powder to make solution for enameling onto patterns which make the utensil more colorful. Later, colorful solution was invented. The production process can be categorized into 3 types, namely:

1. Cloisonné: This is a process to use tiny wires to curl into a pattern and attach it onto prepared material. Once acquiring a pattern, drop colorful solution along the pattern. Then, have it burnt to make the solution dry and turn into color on the pattern. After that, have it lathed and polished.

2. Champlevé: This is another technique of color enamel using a mold pressed onto the surface to make a pattern bulge. Then, have it enameled along the pattern.

3. Painted Enamelware: This is to paint along a pattern on a utensil.

Krueng Thom Pad of Thailand can be made by both Cloisonné and Painted Enamelware methods. The latter is assumed to be Chinese influence. This is to paint a pattern onto enameled copper surface.

The enamel solution is similar to that for porcelain which is transparent or glass-like. This is a mixture of silicate and borate. The complete enameling process will yield white and translucent color. To make into various colors, mix it with oxide of other substances, such as oxide of iron to make it red, oxide of cobalt to make it blue. The level of opaqueness depends on type of utensil.

In the past, most of Chinese enamelware were made of copper. Later during Ming Dynasty, a mixture of various substances were introduced, namely, 70-80% of brass and 20-30% of zinc and less than 1% of lead and tin. The reasons why more portion of brass was used are because it can be polished and its brightness as gold. Enamelware in China was commonly used as accessories for a set of altar table. Later during Qing Dynasty, brass was commonly used as background, a little bit of copper could do. During the reign of Yongzheng Emperor and Qianlong Emperor, gold was also used.

ปัจจุบันเครื่องถมปัดยังคงมิใช่เครื่องใช้ที่พบได้ในบุคคลทั่วไป จึงเป็นงานหัตถกรรมไทยที่ไม่ได้รู้จักอย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ความนิยมในงานศิลป์ชนิดนี้ถดถอยและเสื่อมลงตามกาลเวลา คงมีแต่เพียงการใช้เพื่อเป็นเครื่องประกอบสมณศักดิ์ของภิกษุสงฆ์ดังเช่นเมื่อครั้งสมัยก่อน ซึ่งสืบทอดมาเป็นประเพณีปฏิบัติจนถึงบัดนี้

ถึงแม้ว่าเครื่องถมปัดจะไม่ได้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย แต่คุณค่าและความสำคัญมิได้น้อยไปกว่าหัตถกรรมชนิดอื่นใด ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงฝีมือช่างไทยและเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมไทยที่ไม่น้อยหน้าใครอีกด้วย

Krueng Thom Pad is a unique handicraft, so it is not widespread and loses its popularity. Normally it has been used as accessories to the priest's rank up to the present time.

Even though it has not been widely known, its value is not inferior to any other kinds of handicraft. It also represents craftsmanship and uniqueness of Thai Art.

กระโถน คนโท และกาน้ำถมปัด ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ หรือประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ ปีมาแล้ว พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

A spittoon, a flask and a kettle made with Thom Pad, the Art of Rattanakosin, 24th-25th Buddhist Era, Bangkok National Museum.

เครื่องแกะสลักและไม้จำหลัก
Wood Carving

ตั่งเครื่องพระสำอางไม้แกะสลัก ที่ห้องพระบรรทม บนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เพื่อเตรียมการเฉลิมพระราชมณเฑียร ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

A set of carved wood mirror and cases for the coronation ceremony in Chakkaphat Phiman Throne Hall. (Picture from National Archives of Thailand)

งานศิลปกรรมประเภท “ไม้” เป็นหนึ่งในวัสดุที่มีบทบาทสำคัญ ที่ช่างได้สร้างสรรค์ก่อเกิดเป็นผลงาน เครื่องมือเครื่องใช้ที่สะท้อนถึงทักษะฝีมือ ความชำนาญที่สามารถสร้างความประทับใจและแรงบันดาลใจบนเนื้อไม้ เกิดเป็นงานศิลปะที่เรียกว่า “เครื่องไม้แกะสลัก” อันเป็นมรดกทางศิลปะที่ยืนหยัดเคียงคู่ประวัติศาสตร์ไทยมาอย่างยาวนาน

“ไม้แกะสลัก” นั้น เป็นคำที่รวมวิธีการผลิตงานไม้ ๒ วิธีเข้าด้วยกัน คือ **“ไม้แกะ”** หมายถึง การแกะเนื้อไม้ให้เกิดร่องรอย มีเส้น ลวดลายตามต้องการ และเอาส่วนที่ไม่ต้องการออกไปด้วยเครื่องมือหรือของมีคม โดยไม่ใช้ค้อน มักใช้กับงานชิ้นเล็กหรืองานที่ต้องการความละเอียด เช่น แม่พิมพ์หรือดวงตรา เป็นต้น

ส่วน **“ไม้สลัก หรือ ไม้จำหลัก”** หมายถึง การทำให้เกิดลวดลายหรือรูปภาพบนเนื้อไม้ด้วยการใช้สิ่วตอก สกัด ซึ่งต้องใช้เครื่องมือจำพวกค้อนเข้าช่วยมักจะใช้กับงานชิ้นใหญ่ เช่น หน้าบัน พระพุทธรูป โขนเรือ เป็นต้น

The art work of “wood” is created from skill, expertise and creativity of craftsmen to transform wood into various kinds of appliance. “Wood Carving” has been, therefore, considered as another cultural heritage that has been long lasting in Thai history.

The term **“wood carving”** involves 2 forms of production of work of wood, including **“engraved wood”** which means carving wood into patterns as desired and removing parts that are not required by using tools or sharp weapon without using a hammer. It is normally found in tiny or delicate works, such as a mold or a seal, etc.

As for **“Wood Carving or Mai Jam Lak”**, this was done by creating patterns or pictures onto the wooden piece by nailing a chisel or chiseling which require tools like a hammer in the process. This is commonly found in a big piece of art work, such as pediment (Na Ban) or prow of a ship (Khon Rue), etc.

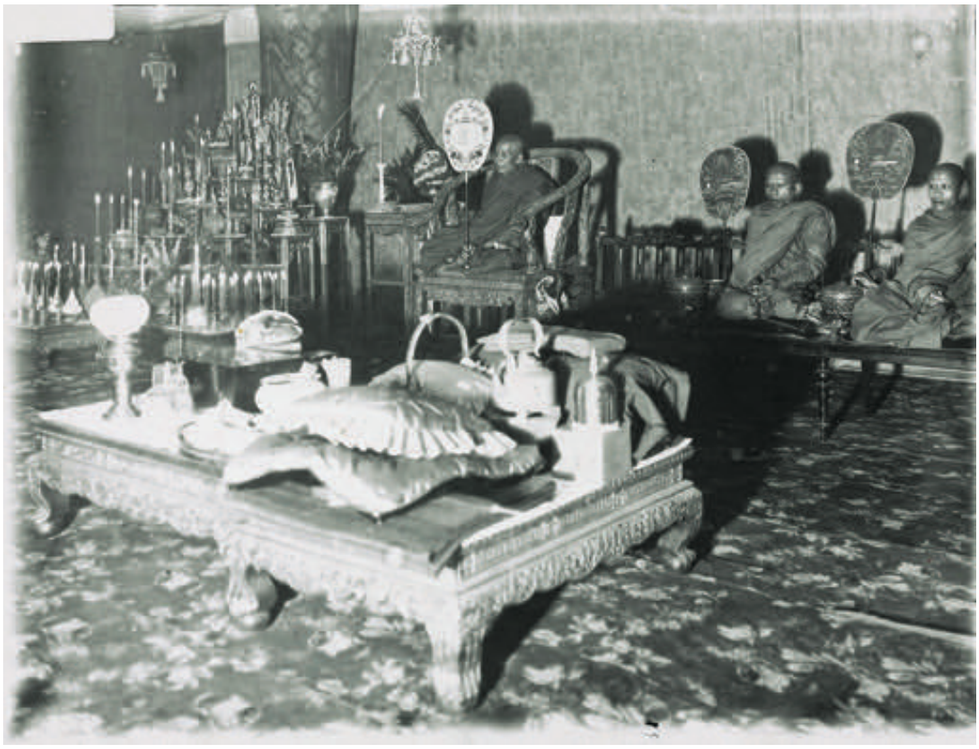

พระแท่นบรรทมไม้แกะสลัก บนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เพื่อเตรียมการเฉลิมพระราชมณเฑียร ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

A carved wood bed for the coronation ceremony in Chakkaphat Phiman Throne Hall. (Picture from National Archives of Thailand)

ความสำคัญและประโยชน์การใช้งาน

Importance and Usage

ในบรรดาเครื่องใช้ที่เป็นไม้หลายหลากนั้น มีทั้งที่เป็นไม้ที่ประกอบกันขึ้นอย่างเรียบๆ ง่ายๆ ด้วยฝีมือช่างทั่วไป และที่สลักเสลาลวดลายวิจิตรบรรจงด้วยเทคนิคเชิงช่างชั้นสูง นอกจากสลักลวดลายแล้ว บางทีก็ยังตกแต่งเพิ่มเติมให้งดงามหรูหรายิ่งขึ้นสุดแต่จินตนาการและความเชื่อตามสมัยนิยมจะบันดาลให้เป็นไป ในอดีตนั้นเครื่องไม้ที่มีการแกะสลักอย่างสวยงามวิจิตรด้วยเทคนิคเชิงช่างชั้นสูงนั้น จะปรากฏชัดเจนในประเภทที่ใช้เป็นศาสนวัตถุทั้งหลาย เช่น พระพุทธรูป ธรรมาสน์ ตู้ หีบพระธรรม และที่สำคัญก็คือ ส่วนประกอบที่ใช้ประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมทางศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ไม่ว่าจะเป็นหน้าบัน ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ คันทวย ประตู หน้าต่าง เป็นต้น

นอกจากพุทธศิลปวัตถุเหล่านี้แล้ว **มีเครื่องไม้แกะสลักชั้นยอดอันเป็นศิลปกรรมสำคัญของชาติส่วนหนึ่งก็คือ เครื่องใช้ประกอบพระอิสริยยศของเจ้านายชั้นสูง** สิ่งเหล่านี้นอกจากจะสลักลวดลายประกอบเป็นรูปร่างสมบูรณ์แล้ว ยังได้ประดับตกแต่งอย่างวิจิตรทั้งด้วยการลงรักปิดทอง ประดับกระจก หรือประดับตกแต่งด้วยวัสดุต่างๆ เครื่องใช้ประกอบพระอิสริยยศ

Wooden appliances can be those that are easily formed by general craftsmen and the intricate works that are engraved using advanced artisan technique. Sometimes gorgeous decoration is made based on imagination and belief during the period. In the past, wood works were made for general works, for example houses, boats, carts, rickshaws, or native tools, such as animal traps, farming tools, furniture, and musical instruments. As for intricate engraved wood works using advanced artisan technique, in the ancient time the items were apparently found in religious objects, e.g. Buddha images, pulpits, cabinets, and Dhammar book chests. The items were also found as parts of religious architectural decoration, such as Buddhist temples, Buddha images halls, sermon halls in a monastery. The items include pediment, gable apex (Chor Fah), row of blade-like projections along the bargeboard (Bai Raka), lower bargeboard finials (Hang Hong), corbel (Kan Thuay), doors, and windows, etc.

ดังที่ว่านี้ก็ เช่น ราชบัลลังก์ ราชยาน คานหาม ราชรถ เมรุมาศ พระบรมโกศต่างๆ เป็นต้น

นอกจากเครื่องใช้ในพระราชพิธีแล้ว เครื่องใช้ส่วนพระองค์ของเจ้านายชั้นสูงก็ล้วนแล้วแต่มีการแกะสลักด้วยช่างหลวงฝีมือชั้นยอด ไม่ว่าจะเป็นพระแท่น ลับแล และอื่นๆ ส่วนเครื่องใช้ของข้าราชบริพารชั้นสูงก็มีการแกะสลักด้วยเช่นเดียวกัน แต่อาจมีลวดลายที่วิจิตรลดหลั่นกันลงมาตามลำดับชั้น

แม้ว่าจะไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่า งานศิลปกรรมสลักไม้ เริ่มต้นตั้งแต่เมื่อครั้งใดเพราะหลักฐานเก่าแก่ไม่เหลือสภาพที่พอจะใช้ยืนยันได้ ที่คงเหลืออยู่มีแต่ที่อายุไม่มากนัก เนื่องจากว่าไม้เป็นวัสดุที่ไม่คงทน สามารถผุพังตามกาลเวลา จึงหลงเหลือหลักฐานอยู่เพียงเล็กน้อย แต่กระนั้นเชื่อว่าคนไทยรู้จักการสร้างงานศิลปกรรมด้วยไม้มาเป็นเวลานาน อย่างน้อยที่สุดนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี

Another top class wood carving which has been classified as another important work of art of the nation is accessories contributing to high ranking royalty. Apart from engraving and putting into a complete form, the items were also further decorated with lacquer, gold leaves, glass or other materials. The items of this kind include a throne, royal vehicles, litters, royal chariots, royal funeral pyre and royal urn.

Personal instruments of royalty were engraved by skillful royal craftsmen, be it a bed and a screen. This engraving has been also applied to the appliance of those high ranking courtiers, but the patterns would be less beautiful according to rank of the owners.

Even though it has been still unclear when this wood carving work was originated because the ancient evidences were too old that their initial form cannot be proved, while the remaining ones have not yet been old enough due to characteristics of wood which are not durable and it tends to deteriorate as time passes, resulting in less evidence of its root, it has been believed that Thais have known how to create art work of wood for a long time, at least since the time when Sukhothai was the capital city.

พระแท่นบรรทมไม้แกะสลัก บนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน เพื่อเตรียมการเฉลิมพระราชมณเฑียร ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

A carved wood bed for the coronation ceremony in Chakkaphat Phiman Throne Hall. (Picture from National Archives of Thailand)

เครื่องไม้จำหลักสมัยสุโขทัย

Wood Carving during Sukhothai period

เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ งานไม้จำหลักมีปรากฏให้เห็นในลักษณะต่างๆ เช่น ใช้เป็นส่วนประกอบตกแต่งโบสถ์ วิหาร อาคารสถาปัตยกรรม โดยพบซากโบราณสถานที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น เชื่อว่าคงประดับด้วยงานแกะสลักไม้ที่วิจิตรงดงาม แต่ด้วยกาลเวลาล่วงเลยมากว่า ๖๐๐ ปี ประกอบกับสภาพอากาศร้อน การกร่ำแดดกร่ำฝน ทำให้เครื่องไม้จำหลักในสมัยสุโขทัยเสื่อมสภาพ ผุพัง สูญหายไปจนหมดสิ้น จึงไม่เหลือหลักฐานให้ศึกษาได้ เท่าที่หลงเหลือมีเพียงบานประตูพระปรางค์ วัดพระศรีมหาธาตุ เมืองเชลียง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย ซึ่งปัจจุบันดูแลรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดพิษณุโลก

ในขณะเดียวกัน ทางด้านอาณาจักรล้านนา ตอนเหนือของกรุงสุโขทัย มีความเจริญรุ่งเรืองทางการเมืองและศิลปกรรม อีกทั้งพื้นที่แถบนั้นยังเป็นป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้งานไม้จำหลักเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในภูมิภาคนี้ ตัวอย่างงานเครื่องไม้จำหลักของดินแดนล้านนาสมัยพระเจ้าติโลกราช เจ้านครเชียงใหม่ (พุทธศักราช ๑๙๘๕-๒๐๓๑) ตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง นอกจากนั้นยังมีเครื่องไม้จำหลักโบราณซึ่งเก็บรักษาไว้ที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน ซึ่งล้วนงดงามน่าชมทั้งสิ้น

During Sukhothai period (19th-20th Buddhist Era), there have been evidences of wood carving as part of decoration of Buddhist temples, Buddha images halls and architectural buildings. Ancient remains that were built during that period are believed to be decorated with intricate wood carving. However, as more than 600 years has already passed, all wood carving during Sukhothai period has already deteriorated and lost, leaving no evidence to study. The only remaining one is a door panel of a stupa, Wat Phra Sri Mahathat, Muang Chaleang, Sukhothai. Currently, it has been maintained at the National Museum, Phitsanulok Province.

During that same period, Lanna Kingdom, located in the north of Sukhothai, also enjoyed its prosperity in politics and work of art. The area was abundant with forests, making wood carving well progressed in the region. A sample of wood carving of Lanna during the reign of King Tilokkarat, the ruler of Chiang Mai (1985-2031 BE.), has been located at Wat Phra That Lampang Luang. Besides, there have been ancient wood carving items which have been maintained at the National Museum of Chiang Mai and Haripunchai National Museum, Lampoon Province.

หน้าบันวิหารหลวง (ด้านทิศตะวันออก) วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง มีลักษณะตีไม้ปิดโครงสร้างกรอบจั่วทั้งหมด การตกแต่งใช้ลายแกะสลักไม้ ประกอบลายลงรักปิดทอง ลายแกะสลักไม้อยู่ในลักษณะ ๓ มิติ ลงรักปิดทองเสมือนเป็นพื้นหลัง ด้านบนเป็นลายแกะสลักไม้เป็นรูปเทวดายืนบนหลังแพะ ลายลงรักปิดทองโดยรอบเป็นลายเครือเถา ปลายลายเป็นเทวดาและเศียรนาค ด้านล่างเป็นไม้แกะสลักรูปเครื่องประกอบสมณศักดิ์ ของพระธรรมจินดานายก เจ้าคณะจังหวัดลำปาง ประกอบด้วย พัดยศ ขันน้ำพานรองพร้อมฝาและกระโถน ตรงกลางเป็นตราประจำตำแหน่งจำหลักชื่อ "พระธรรมจินดานายก เจ้าคณะจังหวัดนครลำปาง พ.ศ. ๒๔๖๖" ลงรักปิดทองโดยรอบเป็นลายกระหนกเครือเถา (ภาพจาก หนังสือ จุฬาฯ อาลัมพางค์)

The pediment of the hall (in the east), Wat Phra That Lampang Luang, Lampang Province. The whole frame of the gable is fully covered with wood. The decoration was made with wood carving pattern, lacquering and gilding. The wood carving was made in 3 dimensions. Lacquering and gilding serves as a background. On top, wood carving was made in a form of an angel standing on a goat's back. The surrounding lacquered and gilded pattern is a design of intertwined sprays. The end of the pattern is an angel and a head of Naga. The lower part is the wood carving in a form of accessory of Phra Thammajindanayok, the Monk Dean of Lampang Province, including a fan of rank, a bowl and a lid with a supporting stand and a spittoon. In the middle is a seal engraved "Phra Thammajindanayok, which is the name of the Monk Dean of Lampang Province, 2486 BE", surrounded by a design of double curve and intertwined sprays which was lacquered and gilded. (picture from Chula Arlampang Book)

เครื่องไม้จำหลักสมัยอยุธยา

Wood Carving during Ayutthaya period

งานไม้จำหลักในสมัยอยุธยายังพอหลงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน สมัยอยุธยาอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๓ ยุคสมัยนี้เครื่องไม้จำหลักมีความเจริญรุ่งเรืองที่สุด มีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น บานประตูโบสถ์ วิหาร สังเค็ด ธรรมาสน์ ตู้ใส่หนังสือพระไตรปิฎก อีกทั้งมีการคิดทำพระพุทธรูปแกะสลักด้วยไม้อีกด้วย มีตั้งแต่พระพุทธรูปองค์ขนาดเล็กไปจนถึงองค์ขนาดใหญ่ ซึ่งงานพระพุทธรูปนี้เรียกว่าเป็นประเภทประติมากรรมลอยตัว ช่างต้องใช้ฝีมือและความสามารถในการคัดเลือกท่อนไม้ที่มีขนาดพอเหมาะ เพราะหากเกิดข้อผิดพลาดจะแก้ไขได้ยากและอาจทำให้เสียรูปทรง ทั้งนี้ **งานจำหลักไม้ลอยตัวที่ได้รับการยกย่องว่างดงามชิ้นหนึ่งของสมัยอยุธยา ได้แก่ ครุฑโขนเรือ หรือ หัวเรือพระที่นั่ง** และพระพุทธรูปไม้จำหลักลอยตัว สูง ๑๑๒ เซนติเมตร ปัจจุบันทั้ง ๒ ชิ้น เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นอกจากนั้นยังมีเครื่องไม้จำหลักสมัยอยุธยาอีกหลายชิ้น ซึ่งเก็บไว้ตามพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในจังหวัดต่างๆ อีกมากมาย

Wood carving from Ayutthaya Period (20th-23rd Buddhist Era) could still be found these days. Wood carving during this period was the most prosperous. It was related to Buddhism, for example, door panels of Buddhist temples, Buddha images halls, shrines, pulpits, and Tripitaka cabinets. The whole wooden Buddha images were engraved in both big and small sizes, which is called as round relief. Craftsmen were required to have skill and were able to choose a log at a proper size. If any mistakes occurred, it would be difficult to fix and the log could be deformed. **The wood carving in round relief which has been acclaimed to be one of the most beautiful pieces of works of Ayutthaya Period is Garuda Figurehead of the Royal Barge** and a wooden Buddha Image in round relief which is 112 centimeters in height. Currently both items have been maintained at Chao Sam Phraya National Museum, Ayutthaya. Besides, many other wood carving items from Ayutthaya Period have been maintained at national museums in other provinces.

ครุฑโขนเรือ งานไม้จำหลักลอยตัวที่ได้รับการยกย่องว่างดงามที่สุดชิ้นหนึ่งในสมัยอยุธยา ซึ่งในสมัยอยุธยานั้นมีเรือครุฑชื่อว่า “เรือมงคลสุบรรณ” มีลักษณะเป็นครุฑยุดนาค ปรากฏในกาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ไชยสุริยวงศ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) เรียกว่า “เรือครุฑยุดนาคหิ้ว” (ภาพจาก หนังสือ นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา)

Garuda Figurehead of the Royal Barge, acclaimed to be one of the most intricate wood carving works in Ayutthaya period. During that time, there was a Garuda Barge called “Mongkholsuban Barge”, which was in a form of Garuda holding a Naga. It was also reflected in Prince Thammatibes Royal Barge Songs called “Rue Khrut Yud Nak Hiw”. (Picture from guide book of Chao Sam Phraya National Museum)

บานประตูไม้จำหลักรูปเทพทวารบาลทรงพระขรรค์ ศิลปะอยุธยาได้จากพระอุโบสถและซุ้มคูหาพระสถูปในวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพจาก หนังสือ นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา)

A wooden door carved with figures of guardian angel holding swords. This is an art in Ayutthaya Period found at the Buddhist Temple and a stupa at Wat Phra Sri Sanphet, Ayutthaya. (Picture from a guide book of Chao Sam Phraya National Museum)

หน้าบันไม้จำหลักรูปนารายณ์ทรงสุบรรณ มีหมู่ยักษ์แวดล้อม ศิลปะอยุธยา ได้จากวัดแม่นางปลื้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพจากหนังสือ นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา)

A carved wooden pediment into a form of Vishnu mounting the Garuda, surrounded by giants. This is the Art of Ayutthaya, found at Wat Maenangpleum, Ayutthaya. (Picture from a guide book of Chao Sam Phraya National Museum)

เครื่องไม้จำหลักสมัยรัตนโกสินทร์

Wood Carving in Rattanakosin period

เครื่องไม้จำหลักในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น สร้างสรรค์โดยช่างจากกรุงศรีอยุธยาซึ่งรอดพ้นจากสงครามเมื่อครั้งกรุงแตก กล่าวได้ว่าศิลปะไม้จำหลักของยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากสมัยอยุธยาโดยตรง ตัวอย่างเช่น หน้าบันไม้จำหลักรูปเทพพนม คันทวย ช่อฟ้า ใบระกาของวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียร ในพระบรมมหาราชวัง สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ล้วนแสดงถึงเอกลักษณ์ที่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยาทั้งสิ้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ มีบานประตูไม้จำหลักของพระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม ซึ่งเชื่อว่าเป็นฝีพระหัตถ์ของพระองค์เอง ด้วยความอุตสาหะในการจำหลัก ฝีมืออันประณีต และการวาดลวดลายอันสอดคล้องสัมพันธ์กันอันวิจิตรงดงามราวกับมีชีวิต นับได้ว่าบานประตูชิ้นนี้เป็นงานศิลปกรรมไม้จำหลักที่เยี่ยมที่สุดชิ้นหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์

บานประตูไม้จำหลักของพระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Wooden carved door panels at Wat Suthat Thepwararam. (Picture from the National Archives of Thailand)

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เกิดความนิยมศิลปะจีน มีการสอดแทรกอิทธิพลของศิลปะจีนเข้ามาทำให้งานไม้จำหลักในการทำช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ลดน้อยลง รวมถึงการสร้างบ้านเรือนที่เริ่มมีการใช้อิฐแทนการเข้าลิ่มสลักเดือยไม้ ส่วนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มีการรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ส่งผลให้ลวดลายของงานไม้จำหลักได้รับอิทธิพลจากศิลปะยุโรปเข้ามาผสมผสาน เช่น ลายดอกไม้ ลายเครือเถา ลายบัวหัวเสา เป็นต้น

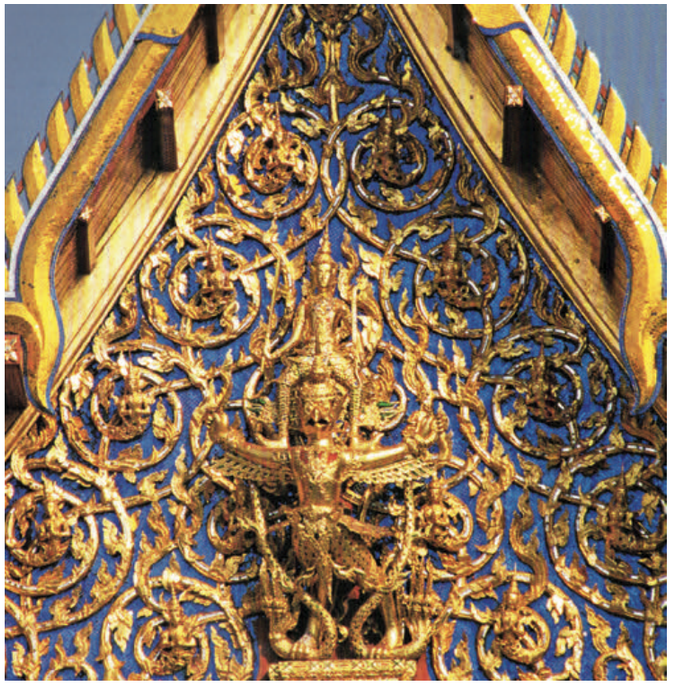

หน้าบันไม้จำหลัก ของพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดารามราม จำหลักเป็นภาพพระนารายณ์ทรงครุฑยุดนาคล้อมรอบด้วยลายเครือเถาว์ ก้านขดออกรูปเทพนม (ภาพจาก หนังสือ ช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร)

The wooden carved pediment of the Buddhist Temple, the Temple of the Emerald Buddha, engraved as Vishnu the God on Garuda holding Naga, surrounded by a pattern of intertwined sprays, Kankhod in a form of the figure of a deva clasping hands in token of worship (Picture from Chang Sip Mu Book, Fine Art Department)

Wood carving in the early Rattanakosin period was created by surviving craftsmen from Ayutthaya after the war of the second fall of Ayutthaya. Wood carving in this period was, therefore, directly inherited from the arts of Ayutthaya. Examples include the carved wooden pediment in a form of a deva clasping hands in token of worship, corbel, gable apex, ridge of a gable of the Temple of the Emerald Buddha. All throne halls and palaces in the Grand Palace constructed during the reign of King Rama I represent the characteristics that have been inherited from Ayutthaya period.

During the reign of King Rama II, there was a wooden carved door panel of the Hall at Wat Suthat Thepwararam which has been believed to be created by the King himself, exhibiting his effort, elaborate skill in carving and drafting patterns that are coherent and lifelike. This door panel has been acclaimed to be one of the best wood carvings of Rattanakosin period.

Later during the reign of King Rama III, Chinese Art became popular and its influence was intervened into the Art in this period. This caused wood carving in making Chor Fah, Bai Raka, and Hang Hong, to be lessened. Brick was employed in house construction in replacement of the mortise and tenon joint. As for the reign of King Rama IV, western culture was introduced, making the pattern of wood carving was influenced by the mix of the Art from Europe, for example, flower pattern, design of intertwined sprays, cornice, etc.

ประเภทของช่างแกะสลักไม้

Type of wood carver

ในสมัยโบราณ ช่างไม้มีอยู่ด้วยกันหลายประเภท และมีการแบ่งตามลักษณะงาน ดังนี้

๑. ช่างแกะตราสำหรับตำแหน่ง ได้แก่การแกะสลักเครื่องหมายดวงตรา ช่างแกะประเภทนี้ต้องมีความละเอียด รอบคอบ เพราะนอกจากจะแกะบนแผ่นไม้แล้ว ยังมีแกะบนชิ้นงาอีกด้วย

Type of wood carver can be categorized based on nature of work as follows:

1. Wood carver for insignia, mark, or seal Wood carver of this kind is required to be scrupulous because apart from carving on a piece of wood, carving on an ivory is also required.

พระราชลัญจกร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เป็นไม้จำหลักรูปพระมหาพิชัยมงกุฎ อันเป็นพระราชสัญลักษณ์ของพระปรมาภิไธยว่า “มงกุฎ” ซึ่งเป็นศิราภรณ์สำคัญของพระมหากษัตริย์อยู่ในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ มีฉัตรบริวารตั้งขนาบข้าง ที่ริมขอบทั้งสองข้างประดับลายเครือเถาว์ใบไม้ก้านขดเป็นกรอบวงกลม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระราชทานทรัพย์ให้หัวเมืองตามรายทาง สร้างประดับศาลากลาง ในคราวเสด็จเมืองพิษณุโลก พ.ศ. ๒๔๐๙ ศิลปะรัตนโกสินทร์ (ภาพจาก หนังสือ งานประณีตศิลป์ กรมศิลปากร)

The Privy Seal of King Rama IV is wood carving in a form of The Great Crown of Victory, which is the royal symbol of the King’s title “Mongkut”. This is an important head ornament of the king as part of the Crown Jewels. Many-tiered umbrellas stand at both sides of the crown. Intertwined sprays pattern encircles the seal. King Rama 4 bestowed money to provinces, during his royal visit to Phitsanulok in 1866, to create this seal and have it decorated at city town halls. This is Rattanakosin Art (Picture from Fine Art Work Book, Fine Art Department)

๒. ช่างไม้สูง เป็นช่างแกะสลักช่อฟ้า ใบระกา เครื่องประดับส่วนบนของอาคาร ซึ่งนอกจากจะมีความสามารถในการแกะสลักไม้ ยังต้องสามารถทำเดือย สอดลิ่ม เข้าปากไม้ ได้อย่างชำนาญ

2. Wood carver for architectural ornament This includes wood carver for gable apex (Chor Fah), row of blade-like projections along the bargeboard (Bai Raka) and other ornament for the higher part of the building. Apart from skill in carving, skills in making tenon, wedging proficiently are also required.

ช่อฟ้า ใบระกา พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ทำด้วยไม้แกะสลักประดับกระจก หน้าบันไม้แกะสลักปิดทองเป็นรูปพรหมพิมาน ท่ามกลางลายกระหนกก้านขด ปลายเถาออกเป็นรูปพระพรหมและหงส์ เหนือฐานกระจังตกแต่งรูปพระพรหม รวมทั้งสิ้น ๒๐ องค์ อันหมายถึงชั้นพรหมทั้ง ๒๐ ชั้น (ภาพจาก หนังสือ พระราชวังบวรสถานมงคล)

Wood carving found in architectural work at Puttaisawan Throne Hall, such as gable apex (Chor Fah) and row of blade-like projections along the bargeboard (Bai Raka), and lower bargeboard finials (Hang Hong).

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
(ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Puttaisawan Throne Hall
(Picture from National Archives of Thailand)

๓. ช่างแกะรูป เป็นงานแกะสลักประเภทประติมากรรมลอยตัวเช่น พระพุทธรูป พระบรมรูป

3. Sculptor This is for sculptor in round relief, e.g. Buddha Image, a statue of a king.

พระพุทธรูปไม้จำหลัก ปางมารวิชัย ประทับบนฐานบัวผ้าทิพย์ ศิลปะสมัยอยุธยา

A Buddha image in the attitude of subduing Mara sitting on a lotus base, Ayutthaya Period.

๔. ช่างแกะลาย เป็นช่างฝีมือที่แกะลวดลายที่บานประตู บานหน้าต่าง โต๊ะ ตู้ พระแท่น สิ่งของเครื่องใช้เครื่องเรือนที่ต้องมีการประดับลวดลาย

4. Carver This refers to craftsmen who crave patterns at door panels, window panels, tables, cabinets, beds, and furniture.

บานประตูและซุ้มประตูทางขึ้นหอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆสิตาราม ไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ประตูเป็นลายก้านต่อดอก ตอนล่างแกะลายมังกร ลายที่ซุ้มประตูเป็นลายก้านขดใบอะแคนทัส ศิลปะอยุธยาตอนปลาย หอไตร วัดระฆัง เป็นนิวาสถานเดิมในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งทรงพระยศที่ "พระราชวรินทร์" (ภาพจาก หนังสือ ศิลปะไม้แกะสลัก สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์)

The door panel and the arch to a hall for keeping the scripture, Wat Rakhang Khositaram, featuring wood carving, lacquered and gilded with golden leaves and decorated with glass. The door features a pattern of Kan Tor Dok, which is one of the decorating patterns. The lower part of the door panel was carved into a form of dragons. The pattern at the arch features a pattern of Acanthus leaves, which is the art of the end of Ayutthya period. The hall for keeping the scripture, Wat Rakhang Khositaram was the old homestead of King Rama I during the time he held a position as "Phra Rachawarinth" (Picture from a book of Wood Carving Art of Sukhothai, Ayutthaya and Rattanakosin)

ไม้จำหลักประดับอาคาร รูปเทพธิดา ศิลปะรัตนโกสินทร์ (ภาพจาก หนังสือ งานประณีตศิลป์ กรมศิลปากร)

Wood carving in a form of a goddess, Rattanakosin Art. (Picture rom Fine Art Work Book, Fine Art Department)

ประโยชน์ในการใช้งาน

Benefit from utilization

งานไม้จำหลักมักพบในงานสถาปัตยกรรมประดับตกแต่งอาคาร พระราชวัง เช่น บานประตูหน้าต่าง ช่อฟ้า ใบระกา รวมถึงงานประติมากรรม เช่น แกะสลักพระพุทธรูป รวมไปถึงเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน สำหรับงานที่มีการตกแต่งประณีตบรรจงเป็นพิเศษ มักเป็นของใช้ในราชสำนัก และคหบดี ทั้งนี้เพราะคติโบราณของไทยที่ให้ความเคารพยกย่องบุคคลตามฐานะ เครื่องใช้ของชนชั้นสูงของสังคมจึงได้รับการประดิษฐ์ตกแต่งอย่างสวยงาม ส่วนเครื่องไม้ของสามัญชนจะทำขึ้นอย่างเรียบง่าย เน้นความสะดวกสบายในการใช้สอยเป็นหลัก มากกว่าแสดงฐานะตำแหน่ง โดยสามารถแบ่งเป็นการใช้งานในด้านต่างๆ ดังนี้

Wood carving is commonly found in architectural work for building or palace decoration, such as door panels, window panels, gable apex, ridge of a gable, altogether to sculptures, for example, Buddha Images as well as tools and appliances in daily life. Pieces of work with extraordinary decoration normally represent appliances in royal court and for wealthy persons. This is according to ancient belief of Thai people to pay respect to persons according to their titles. Appliances of high ranking persons were therefore decorated with delicacy while those of ordinary people were commonly built, more focusing on convenience in usage rather than expressing title. The usage can be categorized as follows:

การใช้งานด้านศาสนาและพิธีกรรม

Usage that is related to religion and rites

พบงานเครื่องไม้จำหลักในงานด้านการศาสนาด้วยกันหลายชนิด เช่น พระพุทธรูป ตู้พระธรรม หีบพระธรรม ธรรมาสน์ ฐานพระ เนื่องจากถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ งานเครื่องไม้จำหลักประเภทนี้จึงมีการทำขึ้นอย่างประณีตบรรจงเป็นพิเศษ ตัวอย่างเช่น

๑. พระพุทธรูป ที่สร้างด้วยไม้มีหลักฐานการสร้างนานพอๆ กับที่สร้างจากวัสดุชนิดอื่น เช่น หิน โลหะ แต่ทว่าไม้เป็นวัสดุไม่คงทนจึงมีการผุพังตามกาลเวลา จึงหลงเหลือเพียงบางส่วน เช่น พระพุทธรูปปางไสยาสน์ แกะสลักบนแผ่นไม้ ที่วัดเขาหน่อ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งนักวิชาการบางท่านกำหนดอายุไว้ในสมัยสุโขทัย พระพุทธรูปทรงเครื่องที่เมืองโบราณ สมุทรปราการ และพระพุทธรูปทรงเครื่องลงรักปิดทองในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Many forms of wood carving that is related to religion can be found, such as, Buddha Images, scripture cabinets, Dhammar book chests, and bases of Buddha Image. As this kind of wood carving symbolizes and represents the Lord Buddha, it is therefore extraordinarily elaborately made.usage rather than expressing title. The usage can be categorized as follows:

1. There have been evidences that the creation of Buddha images that were made of wood existed at about the same time as Buddha images that were made of other materials, such as, stone or metal. However, due to characteristic of wood which is less durable and could be corrosive as time passes, only some parts still remain up to today. Examples include the Reclining Buddha image, carved on a piece of wood at Wat Khao Noh, Nakornsawan Province, which some scholars defined that this belongs to Sukhothai period, the Crown Buddha at Ancient City, Samut Prakarn and the lacquered and gilded with golden leaves Crown Buddha at Chao Sam Phraya National Museum, Ayutthaya.

พระพุทธรูปไม้จำหลัก ปางห้ามสมุทร ศิลปะสมัยอยุธยา

A standing Buddha image with both hands raised to chest level, which is known as the attitude of calming the ocean, Ayutthaya Period.

๒. ธรรมาสน์ คือ ที่สำหรับพระสงฆ์นั่งแสดงธรรม มีจารึกสมัยสุโขทัยกล่าวถึงวันธรรมสวนะเอาไว้อย่างสั้นๆ ว่ามีการนิมนต์พระเถรานุเถระขึ้นแสดงธรรมบนพระแท่นมนังคศิลาอาสน์ เช่นเดียวกับในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เจ้าพนักงานอาราธนา พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ประทับเหนือพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์บนพระแท่นราชบัลลังก์ แสดงพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ เพื่อเป็นสิริแก่พระราชบัลลังก์ จากเหตุดังกล่าวข้างต้นพุทธศาสนิกชนได้พัฒนาธรรมาสน์เป็นแบบต่างๆ เช่น

๒.๑ แท่นหรือเตียง เป็นธรรมาสน์แบบเก่าแก่ที่สุดตั้งแต่สมัยสุโขทัย สร้างด้วยไม้หรือหิน ถ้าเป็นไม้อาจเป็นแท่นหรือเตียงขาสิงห์ ขาหมู และขาคู้ ปัจจุบันวัดในชนบทยังมีการใช้ธรรมาสน์แบบนี้

๒.๒ ธรรมาสน์ตั่ง คล้ายเก้าอี้เตี้ย มีพนักพิงและเท้าแขน ๒ ข้าง นั่งได้สบาย มักเป็นตั่งไม้เท้าสิงห์ แกะสลักปิดทองล่องชาดหรือลงรักประดับมุก

๒.๓ ธรรมาสน์ยอด คือ ธรรมาสน์ที่สวยงามวิจิตรที่สุด มีหลังคาสูงเป็นยอดบุษบกหรือยอดปราสาท เรียกว่าบุษบกธรรมาสน์ ธรรมาสน์แบบนี้มี ๒ ชนิดคือ ธรรมาสน์เทศน์ และธรรมาสน์สวด มีหลักฐานว่าธรรมาสน์ยอดนี้มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่หลักฐานที่เหลืออยู่ในปัจจุบันมีตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางลงมา บางกรณีมีผู้เรียกเตียงสวดหรือธรรมาสน์สวดว่า “สังเค็ด” เนื่องจากเป็นของที่สร้างเป็นที่ระลึกในงานพระศพหรืองานพระเมรุ ของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศ์

2. A pulpit is a seat for a monk to give a sermon. There has been an inscription in Sukhothai period briefly mentioning about Buddhist holy days that there were invitations to all classes of Buddhist monks to give sermons on the Manangasila Seat. Similar to Rattanakosin period, during the coronation ceremony of King Rama 7, officials invited Prince Chinnaworn Siriwat, then the supreme patriarch, to sit and give one chapter of sermon on “Phra Thinang Pudtan Kannachanasinghat” on the royal throne for the luck of the royal throne. From the above events, Buddhists have evolved a pulpit into various forms.

2.1 A bed is the oldest kind of pulpit since Sukhothai period. It was made of wood or stone. If a bed is made of wood, it could be in a form of bed with lion, pig and rolled leg shaped pedestal. Currently, temples in the rural areas still use this kind of pulpit.

2.2 A stool pulpit looks similar to a chair with a backrest and a pair of armrests, making it convenient to sit. It is normally made of wood with lion shaped pedestal, carved, lacquered with rouge or decorated with pearl. This stool pulpit has been assumed to come after bed, but there has been no evidence that it came earlier than pointed roof pulpit.

2.3 A pointed roof pulpit is the most beautiful pulpit, with a moveable throne or a castle on top as the roof, called Busabok pulpit. There are 2 kinds of pulpit, namely, a pulpit for preaching and a pulpit for praying. There has been an evidence that this pointed roof pulpit has been existing since Ayutthaya period. However, the remaining evidences up to the present time show that they belong to the middle of Ayutthaya Period. Some people call this bed pulpit as “Sungkhet” as it was built in remembrance of funeral ceremony or royal funeral pyre of kings or royal families.

ธรรมาสน์ยอดไม้จำหลัก ธรรมาสน์ทรงบุษบก วัดค้างคาว จังหวัดนนทบุรี เป็นธรรมาสน์ทรงกลมมียอดสูงทรงมงกุฎ ส่วนล่างแกะสลักเป็นลายเชี่ยวกางเหยียบบนสิงห์ รอบเรือนธรรมาสน์ประดับด้วยกระจังใบเทศ บันไดขึ้นธรรมาสน์แกะสลักเป็นภาพมนุษยนาคอย่างอ่อนช้อย หัวบันไดสลักเป็นรูปมนุษยนาค ตัวนาคเป็นบันไดทอดขึ้นไปที่ตัวธรรมาสน์ นับได้ว่าเป็นธรรมาสน์กลมที่หลงเหลืออยู่เพียงหลังเดียว (ภาพจาก หนังสืองานประณีตศิลป์ กรมศิลปากร)

A wood carved pointed roof pulpit, in a form of Busabok, Wat Khangkhao, Nonthaburi. This is a round pulpit with a high crown shaped top. The lower part was carved in a form of Siewkang, or a god of door-keeper, standing on a lion. Around the pulpit is decorated with Krajung Bai Thes, which is a kind of decorative pattern. A ladder of the pulpit was delicately carved as a Naga man. The stairhead was also carved as a Naga man. The body of a Naga was placed along the ladder leading to the pulpit. This is considered the only remaining round pulpit. (Picture from Fine Art Work Book, Fine Art Department)

๓. เจว็ด คือรูปเทพารักษ์ที่ประดิษฐานไว้ในศาลพระภูมิหรือศาล มักเป็นรูปเทวดาถือพระขรรค์ บางทีก็เป็นพระสรัสวดี เทวดาผู้พิทักษ์กรมสรัสวดี (สัสดี) เทวดาซึ่งพระหัตถ์หนึ่งถือสมุดดำ อีกพระหัตถ์หนึ่งถือแส้ ซึ่งมีหน้าที่รักษาทะเบียนกำลังพลของกองทัพ

เจว็ด ทำเป็นรูปเทวดาถือคันไถ คือ พระพลเทพ (ชื่อตำแหน่งจตุสดมภ์ตำแหน่งหนึ่ง คือ เสนาบดีฝ่ายเกษตร) อยู่ในกรอบทรงเสมา มีลวดลายเป็นต้นข้าว ฐานแกะสลักภาพวัวคู่ที่ช่วยลากคันไถ อัญเชิญออกตั้งสมโภชในพิธีแรกนาขวัญ หรือจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ (ภาพจาก หนังสือศิลปะไม้แกะสลัก สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์)

A figurehead was built in a form of an angel holding a plough handle, or Phra Pollathep (a title of one of the four ministries in the ancient government which is a Chancellor of Agriculture) in a sema frame with a pattern of paddy. The base was carved into a couple of cows dragging a plough handle. The item has been shown during The Royal Ploughing Ceremony (Picture from a book of Wood Carving Art of Sukhothai, Ayutthaya and Rattanakosin)

3. A figurehead is a form of an angel housing in a shrine of the household god. This is commonly found in a form of an angel holding a sword or Sarasvati or a god protecting Registrar Department. It is a form of an angel holding a black book in one hand, while the other hand holding a whip. The angel is responsible for protecting a registrar of an army

เจว็ด ศิลปะรัตนโกสินทร์ แกะสลักเป็นรูปพระสรัสวดี เทวดารักษากรมสวัสวดี (สัสดี) พระหัตถ์หนึ่งถือสมุด อีกพระหัตถ์หนึ่งถือแส้ ทำหน้าที่รักษาทะเบียนกำลังพลของกองทัพ (ภาพจาก กรมศิลปากร)

A figurehead in a form of Sarasvati, an angel holding a book and a whip or a god protecting Registra Department. (Picture from Fine Arts Department)

๔. สัตภัณฑ์ไม้จำหลักเป็นรูปนาคเกี้ยว เป็นเครื่องสักการะของล้านนา ใช้สำหรับเป็นเชิงเทียนเพื่อสักการะพระรัตนตรัย

4. A wooden carved candle holder (Sattaphan) in a form of intertwined Naga (Nak Kiew), as the offerings in worship of Lanna. It is used as a candlestick to pay homage to Threefold refuge.

สัตภัณฑ์ (เชิงเทียน) ไม้จำหลักเป็นรูปนาคเกี้ยว หรือ นาคหวัน (ในภาษาล้านนา) ศิลปะล้านนา (ภาพจาก หนังสือ ช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร)

A wooden carved candle holder in a form of Nak Kiew or Nak Wan (In Lanna dialect), Lanna Art. (Picture from Chang Sip Mu Book, Fine Art Department)

พระแท่นราชบัลลังก์ภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร และพระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิมาน ประดิษฐานภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมไหสูรยพิมาน (ภาพจาก หนังสือ หมู่พระมหามณเฑียร)

The royal throne under a nine-tiered umbrella and Busabok Mala Maha Jakkapat Phiman Throne, housed at Amarin Winitchai Throne Hall (Picture from Moo Pra Maha Montien Book)

การใช้งานในราชสำนัก

Utilization in Royal Court

งานเครื่องไม้จำหลักที่เป็นเครื่องราชูปโภคที่สำคัญ ใช้สำหรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งถือปฏิบัติตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ “พระราชบัลลังก์” และ “พระแท่นบรรทม” พระมหากษัตริย์จะต้องเสด็จสถิตเหนือพระราชบัลลังก์เศวตฉัตร และบรรทมบนพระแท่นบรรทมเศวตฉัตรเพื่อเฉลิมพระราชมณเฑียร บัลลังก์ในสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ แบ่งได้ ๒ แบบ คือ พระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน และ พระแท่นราชบัลลังก์มหาเศวตฉัตร

พระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน เป็นสัญลักษณ์ที่ประทับของพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เหนือเขาพระสุเมรุ ที่แสดงในรูปบุษบก และพระแท่นราชบัลลังก์ ใช้เป็นที่เสด็จออกว่าราชการ หรือรับแขกเมือง ทำด้วยไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจก ประกอบด้วยฐาน ๓ ชั้น พระที่นั่งบุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน ตั้งอยู่บนแท่นสูง เหนือฐาน ๓ ชั้น ชั้นบนเป็นที่สถิตของเทวดา บริวารของพระอินทร์ ชั้นกลางของเขาพระสุเมรุ ที่อยู่ของพญาครุฑ ชั้นล่างเหนือเชิงเขาพระสุเมรุ ที่อยู่ของอสูร ลักษณะของพระที่นั่งบุษบก ที่เป็นที่นิยมในสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้สร้างพระราชบัลลังก์บุษบกมาลามหาจักพรรดิพิมานประจำพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมไหยสูรยพิมาน สำหรับเป็นที่เสด็จออกในงานพระราชพิธีสำคัญ นอกจากนี้ยังมีพระราชบัลลังก์บุษบกมาลาอีก ๒ องค์ ประจำพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

สำหรับพระที่นั่งบุษบกเกริน ประจำพระราชวังบวรสถานมงคล ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ตั้งเป็นประธานอยู่ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เดิมตั้งอยู่ในท้องพระโรงหน้าติดกับมุขหน้าพระวิมาน พระราชบัลลังก์พระองค์นี้สร้างด้วยไม้เป็นฐานลดหลั่นรองรับกัน ๓ ชั้น จำหลักลายปิดทองประดับกระจก ตั้งอยู่บนแท่นปูน ที่ฐานเชิงบาตร ๓ ชั้นมีรูปแกะสลักจากชั้นบนลงมาเป็นของเทพนม ครุฑ และยักษ์ แต่ละชั้นมีเกรินแกะสลักอย่างงดงามประดับทั้งสองข้าง ทำให้บุษบกมาลาองค์นี้พลิ้วไหวมีชีวิตชีวา เป็นงานศิลปกรรมไทยแบบสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่งดงามประณีต

Wood carving as the royal articles of use has been utilized in coronation ceremonies since Ayutthaya period, including “a throne” and “a bed”. A king must sit upon a throne under a white tiered umbrella of kingship and sleep on a bed under a white tiered umbrella of kingship to celebrate the palace and the throne. During Ayutthaya and Rattanakosin period s, this was categorized into 2 types which are Busabok Mala Maha Jakkapat Phiman Throne and Phrarajch-abunlangmahasawettachat.

Busabok Mala Maha Jakkapat Phiman Throne symbolizes a seat of Indra in the Tavatimsa Heaven above Sumeru Mountain. As shown in the figure, the moveable throne and the royal throne were exclusively used by a king to administrate or host state guests. The thrones were made of lacquered and golden gilded carved wood and decorated with glass. The thrones consist of 3 layered base. Busabok Mala Maha Jakkapat Phiman Throne stands on a base above the 3 layered bases. The top level is where angels who are Indra’s followers inhabit, the middle level of Sumeru Mountain is where Garuda lives. The lower level above the foot of Sumeru Mountain is the habitat of giants. King Rama 1 ordered to have Busabok Mala Maha Jakkapat Phiman Throne built for Amarin Winitchai Throne Hall. The place has been exclusively used for important ceremonies. In addition, there are another two Busabokmala thrones housed at Dusit Maha Prasat Throne Hall.

As for Busabok Krern Throne, located at Phra Rajawang Bovorn Sathan Mongkol or the Front Palace, now the Bangkok National Museum, has been located as the main subject in Issarawinitchai Throne Hall. The throne was previously located in the front throne

พระแท่นราชบัลลังก์มหาเศวตฉัตร ใช้สำหรับงานพระราชพิธีที่สำคัญ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกและเสด็จออกมหาสมาคม แตกต่างจากพระราชบัลลังก์บุษบกมาลาตรงที่ไม่มีเครื่องยอด แต่มีพระมหาเศวตฉัตรกั้นแทน ทำด้วยไม้แกะสลัก ลงรักปิดทองประดับกระจก มักมีฐาน ๒ ชั้น คือ ชั้นเทพพนม กับชั้นครุฑ พระราชบัลลังก์มหาเศวตฉัตรในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อาทิ

room, next to the front balcony of the palace. This throne was made of wood with 3-cascading-layer base, carved, lacquered and gilded with golden leaves and decorated with glass. The throne stands on a cement base. Sculptures of a deva clasping hands in token of worship, Garuda and giants are depicted downward from the 3-level lotus flower shaped base. There is a kren, an extended bend part, which was delicately carved, decorated on both sides of each level, making this Busabok Mala look lively. This is the beautiful Thai art in Ayutthaya and early Rattanakosin periods.

The royal throne under a nine-tiered umbrella has been exclusively used in important ceremonies, for example, coronation ceremonies and in attending meetings. The difference between this throne and Busabok Mala throne is that this throne does not have crest but have a white nine-tiered umbrella to put on top instead. The throne was made of carved wood, lacquered and gilded with gold leaves and decorated with glass. The throne normally consists of two-level base, namely, a level for a deva clasping hands in token of worship and the other level for Garuda. The thrones under a nine-tiered umbrella in Rattanakosin period include:

พระที่นั่งบุษบกเกริน (ภาพจาก พระราชวังบวรสถานมงคล)

Busabok Krern Throne (Picture from Phra Rajawang Bovorn Sathan Mongkol or the Front Palace)

งานไม้แกะสลักกับการใช้งานในพระบรมมหาราชวัง

Utilization in the Grand Palace

๑. พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ ทำด้วยไม้แกะสลักหุ้มทองมีฐานซ้อน ๒ ชั้น ชั้นบนประดับรูปเทพพนมประดับโดยรอบ ชั้นล่างมีรูปครุฑประดับโดยรอบ ใช้สำหรับเสด็จออกประทับในงานพระราชพิธีใหญ่ๆ โดยพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์นั้นจะทอดเหนือพระแท่นราชบัลลังก์ ภายใต้นพปฎลมหาเศวตฉัตร เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีออกมหาสมาคม รัฐพิธีเปิดประชุมรัฐสภา เป็นต้น พระที่นั่งองค์นี้ทำเป็นพระราชยานได้ เรียกว่า “พระราชยานพุดตานทอง” ใช้ในงานเสด็จพระราชดำเนินเลียบพระนครเป็นกระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค

1. Pudtan Kannachanasinghat Throne was made of carved wood, covered with gold, placed on a two-level base. The upper one is surrounded by a sculpture of devas clasping hands in token of worship while the lower part was decorated by Garuda around the base. The throne has been exclusively used for important ceremonies. This Phra Thinang Pudtan Kannachanasinghat stands above the throne, under a nine-tiered umbrella. Important ceremonies include coronation ceremonies, attending meeting ceremonies, the state ceremony for the opening of the national assembly, etc. This throne was made to be able to turn into a royal vehicle, called “Phra Rachayan Pudtan Thong”, which has been exclusively used by kings in royal processions by land.

พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ (ภาพจากหนังสือ พระบรมมหาราชวัง)

Pudtan Kannachanasinghat Throne (Picture from The Grand Palace book)

๒. พระที่นั่งภัทรบิฐ องค์เดิมนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้ประทับในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อสร้างพระบรมมหาราชวังเสร็จ ได้สูญหายผุพังไป จึงสร้างขึ้นใหม่อีกองค์หนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ตั้งประจำพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทำด้วยไม้แกะสลักหุ้มเงินถมทอง

2. Phra Thinang Bhadrabith Throne, the old one was exclusively used by King Rama I in the coronation ceremony. The throne was lost after the completion of the grand palace construction. The new one was ordered to be built in replacement in the reign of King Rama 3, and has been housed at Phra Thinang Paisarn Thaksin. The throne was made of carved wood, covered with silver and gold nielloware.

พระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์ (ภาพจาก หนังสือ พระบรมมหาราชวัง)

Pudtan Kannachanasinghat Throne (Picture from The Grand Palace book)

๓. พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ เป็นพระที่นั่งสร้างด้วยไม้มะเดื่อ เพื่อใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เดิมพระที่นั่งองค์นี้สร้างเป็นการชั่วคราวเฉพาะพระราชพิธีเท่านั้น ต่อมาได้สร้างขึ้นเป็นการถาวรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ประทับสำหรับรับน้ำอภิเษกจากพราหมณ์

3. Phra Thinang Atthathis Uthumporn Raja-asana Throne was made of fig tree. The throne has been exclusively used in coronation ceremony. Initially, this throne was temporarily built especially for certain ceremonies. Later, the throne was built for permanent usage. During the reign of King Rama V, the King sat on this throne to receive holy water from Brahmin.

พระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ภายใต้พระบวรเศวตฉัตรสำหรับสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้ารับน้ำอภิเษก ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (ภาพจาก หนังสือ หมู่พระมหามณเฑียร สำนักพระราชวัง)

Phra Thinang Atthathis Uthumporn Raja-asana Throne under a nine-tiered umbrella for a king to receive abhiseka water from Bahmin during a coronation ceremony. (Picture from Moo Pra Maha Montien Book, Bureau of the Royal Household)

งานไม้แกะสลักกับการใช้งานในวังหน้า

Utilization in Palace of the Viceroy

๑. พระแท่นราชบัลลังก์เศวตฉัตรวังหน้า เดิมคาดว่าสร้างไว้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่คงผุพังเสียหายไป จึงสร้างขึ้นใหม่สมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีตราพระจุฑามณีติดตรงกลางพนักพิง ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ที่พระที่นั่งวายุสถานอมเรศ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร รูปลักษณ์คล้ายพระแท่นราชบัลลังก์วังหลวง ทำด้วยไม้แกะสลัก ลงรักปิดทองประดับกระจก เป็นศิลปะไทยแบบอยุธยา

1. Phra Thaen Racha Bunlang Sawetthachat of Wang Nah. It has been assumed that the throne was initially built during the reign of King Rama I and it got corrosive and damaged so the new one was built to replace during the reign of His Majesty King Pinklao (the younger brother of King Rama IV). An insignia of Chutamani is attached in the middle of the backrest. The throne is currently showcased at Phra Thinang Wayustan Amararas, in the Bangkok National Museum. The throne looks like Phra Thaen Racha Bunlang Wang Luang. It was made of carved wood, lacquered, gilded and decorated with glass according to Thai Art of Ayutthaya.

พระแท่นเศวตฉัตร สำหรับพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ฐานสูง ๓ ชั้น ประดับรูปเทพนมที่ฐานชั้นที่ ๑ และชั้นที่ ๒ และประดับครุฑชั้นล่างอย่างเดียวกับพระที่นั่งพุดตาน ที่พนักพิงมีแผ่นตราประจำพระองค์รูปปิ่นวางบนพานแว่นฟ้าตามพระนามเดิม เจ้าฟ้าจุฬามณี แกะด้วยไม้ทั้งองค์ ลงรักปิดทองประดับกระจก (ภาพจาก หนังสือ ช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร)

Phra Taen Sawettachat in an honor of His Majesty King Pinklao, stands on a three-level base, decorated with figures of a deva clasping hands in token of worship at the first and second base and decorated with figures of Garuda at the lowest base which is similar to that of Pudtan Throne. The insignia of a pin on an ornate tray according to the king's initial name, Prince Chutamani, is on the backrest. The throne was wholly made of carved wood, lacquered, gilded and decorated with glass. (Picture from Chang Sip Mu Book, Fine Art Department)

นอกจากพระแท่นราชบัลลังก์แล้ว ยังมีเครื่องเรือนซึ่งเป็นเครื่องราชูปโภค อันแสดงศิลปกรรมที่งดงาม โดยตัวอย่างเครื่องราชูปโภคไม้จำหลักที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ในปัจจุบัน เช่น

๑. พระแท่นออกขุนนางโดยปกติของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำด้วยไม้แกะสลัก ลงรักปิดทอง ประดับกระจก ปูพื้นด้วยสักหลาด

Apart from Phra Thaen Racha Bunlang, currently other wooden carved furniture which used to be the royal articles of use has been maintained at the Bangkok National Museum.

1. A throne to give a public audience to government officials of His Majesty King Pinklao, was made of carved wood, lacquered, gilded and decorated with glass, and covered with woolen fabric.

พระแท่นออกขุนนางพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาพจากหนังสือ มัณฑณศิลป์ เล่ม ๒)

A throne to give a public audience to government officials of His Majesty King Pinklao (Picture from Decorative Arts Book Vol.2)

๒. คันฉ่อง เป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำด้วยไม้แกะสลักลงรักปิดทอง ขาตั้งทั้งสี่เป็นเท้าสิงห์

2. A mirror, an art of the early Rattanakosin period, was made of carved wood, lacquered and gilded, all four easels were made in a form lion shaped pedestal.

คันฉ่อง (กระจกเงา) มีกรอบและฐานทำเป็นโต๊ะเท้าสิงห์สลักลาย ศิลปะรัตนโกสินทร์ (ภาพจาก หนังสือ ศิลปะไม้แกะสลักสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์)

Four easels of this mirror were made in a form lion shaped pedestal. (Picture from a book of Wood Carving Art of Sukhothai, Ayutthaya and Rattanakosin)

๓. ม้ายาวหรือเก้าอี้เท้าแขน เท้าสิงห์สามหน้า ทำด้วยไม้แกะสลัก ลงรักปิดทอง

3. A three-face, lion shaped pedestal bench, was made of carved wood, lacquered and gilded, etc.

เก้าอี้เท้าแขน ประกอบขึ้นจากตั่งเท้าสิงห์ลายดอกไม้พนักเรือรูปมังกรแพะหมอบสำหรับรองบันไดธรรมาสน์ ศิลปะรัตนโกสินทร์ เป็นเก้าอี้รุ่นแรกๆ ของไทยก่อนที่จะมีเก้าอี้โรปใช้กันอย่างแพร่หลาย (ภาพจากกรมศิลปากร)

An armchair with lion shaped pedestal stool carved in a pattern of flower and a crunching goat to support a ladder of a pulpit. This is the art of Rattanakosin period . This armchair was the first generation of Thailand before chairs from Europe were introduced and widely used. (Picture from Fine Art Department)

ในด้านสถาปัตยกรรม เครื่องไม้จำหลักมักพบในชิ้นงานประตู หรือหน้าต่าง โดยบานประตูไม้จำหลักที่สำคัญ เช่น บานประตูพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ โดยเฉพาะบานประตูกลาง ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นฝีพระหัตถ์ของพระองค์ด้วยส่วนหนึ่ง

บานประตูไม้จำหลักบานนี้ถือว่าเป็นศิลปกรรมเครื่องไม้จำหลักชิ้นเยี่ยมของกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยความอุตสาหะในการจำหลัก ฝีมืออันละเอียดประณีต และการวางลวดลายที่สอดคล้องสัมพันธ์กันอย่างมีเรื่องราว รวมถึงยังเป็น**บานประตูฝีพระหัตถ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงแกะสลักด้วยพระองค์เอง** แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของศิลปกรรมแขนงนี้ในอดีต และคุณค่าอันประเมินมิได้ของงานชิ้นนี้

With regards to architectural work, wood carving has been commonly found in door or window works. Important work of wooden carved door panels includes the door panels at the Hall at Wat Suthat Thepwararam. Built during the reign of King Rama II, especially the lower part of the door, which has been believed that was partially built by the King himself.

These wooden carved door panels have been considered the great wood carving art work of Rattanakosin, thanks to the delicacy in carving and the way the pattern and layout were put together coherently. Also, **this is the wood carving work which was performed by King Rama II himself**, indicating the glorious period of this kind of art in the past which has made this piece of work invaluable.

บานประตูพระวิหารบานเดิมวัดสุทัศน์เทพวราราม แกะสลักจากไม้สัก เชื่อว่ารัชกาลที่ ๒ ทรงร่วมแกะสลักบางส่วนด้วย ลวดลายเต็มพื้นที่ ประกอบด้วยต้นไม้ ดอกพุดตานสอดแทรกด้วยสัตว์นานาชนิด แกะสลักลึกจนลายบางตอนลอยตัว ปัจจุบันแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพจาก กรมศิลปากร)

The door panels at the Hall at Wat Suthat Thepwararam carved by King Rama II. It is now displayed at the Bangkok National Museum. (Picture from Fine Arts Department)

เทคนิคเชิงช่างในงานแกะสลักและจำหลักไม้

Artisan Technique in Wood Carving

ไม้ คือวัตถุดิบและวัสดุที่สำคัญที่สุดในการแกะสลัก และทำเครื่องไม้จำหลัก ไม้ที่นิยมใช้ในการแกะสลักคือ ไม้สัก เพราะเนื้อไม้ไม่แข็งจนเกินไป แกะสลักง่าย ไม่เสียรูปทรง และสามารถทำให้ลายอ่อนพลิ้วได้ไม่ยาก อีกทั้งยังทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ ไม่หดตัวง่าย ยากต่อการถูกปลวกกิน

Wood is the most important raw material in wood carving. The most commonly used material in wood carving is teak as it is not too hard which makes it easy to carve and not get deformed easily. Therefore, delicate pattern can be made easily. The teak is also durable to the weather, it does not get shrink easily and it is resistant to termites.

อุปกรณ์ที่สำคัญในการแกะสลักและจำหลักไม้
Wood Carving Hand Tools

กรรมวิธีการทำเครื่องไม้จำหลักที่สำคัญ

Artisan Technique in Wood Carving

๑. กำหนดรูปแบบและลวดลาย นับเป็นขั้นตอนแรกที่สำคัญที่สุดในการออกแบบ ช่างแกะสลักต้องรู้จักหลักในการออกแบบ รู้จักลักษณะของเนื้อไม้ ทางไม้หรือเสี้ยนไม้ที่สวนกลับไปกลับมา สิ่งเหล่านี้ช่างแกะสลักจะต้องศึกษาหาความรู้

๒. การถ่ายแบบลวดลายลงบนพื้นไม้ สำหรับของใหญ่ๆ เมื่อช่างเขียนร่างลวดลายแล้ว ช่างแกะจะใช้สิ่วขนาดใหญ่เพื่อสกัดคัดตัวลายเสียก่อน เป็นการกรุลายให้รู้ว่าส่วนใดเป็นพื้น ส่วนใดเป็นตัวลาย ซึ่งอาจมีการซ้อนทับในเชิงการผูกลาย หากเป็นของชิ้นเล็ก เช่น ตู้ โต๊ะ หรือของที่ทำเป็นจำนวนมาก ช่างแกะจะใช้กระดาษเขียนลายที่เตรียมไว้ ลอกลายลงบนกระดาษอย่างบาง ทากาวหรือแป้งเปียกปิดลงบนไม้ และสกัดไปตามลวดลาย

1. Defining a form and a pattern: This is the first and the most important step in designing. A wood carver must know design principles and characteristics of wood. A wood carver is required to learn all these kinds of things.

2. Transforming a pattern onto the wood: For a big piece of work, once a craftsman is done with drafting, a wood carver then uses a big chisel to mark the pattern. This is to distinguish which part will be a background and which part will be a pattern. Sometimes, it would create overlap in patterning. For a small stuff, such as a cabinet, a table or stuff to make in considerable quantity, a wood carver uses drawing paper, copies the pattern onto the thin paper, glues it onto the wood and then carves along the defined pattern.

ช่างแกะสลักไม้ ทำการถ่ายแบบลวดลายโดยการติดกระดาษลอกลายลงบนพื้นไม้

Cutting paper into a pattern and attaching it onto wood.

๓. ขุดพื้น คือการตอกสิ่วเดินเส้น ใช้สิ่วที่พอดีกับเส้นรอบนอกของตัวลาย เพื่อเป็นการคัดโคมของลวดลายส่วนใหญ่ทั้งหมดก่อนโดยใช้ค้อนตอก เวลาตอกต้องควบคุมน้ำหนักให้เหมาะสมสม่ำเสมอเพื่อให้คมสิ่วจมลึกในระยะที่เท่ากัน โดยมากมักทำเป็นชั้นๆ ขั้นแรกจะขุดเพียงตื้นๆ ก่อน เพื่อตรวจดูให้ถูกต้อง จากนั้นจึงขุดต่อไป สำหรับการแกะลวดลายสิ่งของที่ต้องนำไปประดับในที่สูง ต้องขุดร่องพื้นให้ลึกหน่อย ช่องไฟจะต้องโปร่ง เพราะเมื่อมองไกลๆ จะได้มองเห็นชัด

3. Gouging the background: This is a step to gouge and define the line by using a chisel at a proper size with the outer line of the pattern. This is to define most of the pattern by hammering. Hammering must be done with even weight to ensure equal depth throughout the piece of work. Gouging is mostly done into layers. The fist layer is the shallow one to ensure it is done correctly before proceeding to the next level. As for carving for the decorating stuff for high places, deeper gouges are more recommended. Space must be clear. This is to ensure it is still visible when looking from a long distance.

ช่างแกะสลักไม้ทำการขุดพื้น โดยการตอกสิ่วเดินเส้น ใช้สิ่วที่พอดีกับเส้นรอบนอกของตัวลาย เพื่อเป็นการคัดโคมของลวดลายส่วนใหญ่ทั้งหมดก่อนโดยใช้ค้อนตอก

Gouging and defining the line by using a chisel at a proper size with the outer line of the pattern.

๔. การโกลนหุ่นหรือการขึ้นรูป คือ การตัดทอนเนื้อไม้ด้วยเครื่องมือช่างไม้ เช่น ขวานหมู หรือ ผึ่ง และเครื่องมือแกะสลัก ตัดเอาเนื้อไม้ส่วนที่ไม่ประสงค์ออกไปจากท่อนไม้ เพื่อให้ได้รูปทรงคร่าวๆ ใกล้เคียงกับ เรียกว่า “หุ่นโกลน” เพื่อนำไปแกะสลักในขั้นตอนต่อไป

การโกลนภาพ เช่น การแกะภาพลอยตัว ได้แก่ หัวนาคมงกุฎ แกะครุฑ และภาพสัตว์ต่างๆ ช่างจะต้องโกลนหุ่นให้ใกล้เคียงตัวภาพ

4. Roughly hewing into shape or forming: This is a step to cut down wood by using carpenter’s tools, such as an axe or a hoe and carving tools to take out undesirable wood off the wood log. This is to roughly shape or called “Hun Glone” or a model to further proceed with carving step.

Roughly hewing into shape, such as, carving a round relief stuff, namely a crowned Naga head, carved Garuda and animals, a carver must hew a model to look like the picture as much as possible.

ช่างแกะสลักไม้ กำลังโกลนหุ่นหรือการขึ้นรูปชิ้นงานไม้แกะสลัก

Roughly shaping a model to further proceed with carving step.

๕. การแกะสลักลวดลาย คือการแกะสลักให้ได้รูปทรงสวยงามตามที่ต้องการ โดยใช้เครื่องมือประเภทสิ่ว ทำการขุด ปาด และแกะลวดลาย ในขั้นตอนนี้อาจแยกย่อยได้อีก คือ

ขั้นตอนแรก เป็นการสลักไม้ทำเป็นรูปภาพหรือลวดลายต่อเนื่องจากที่ได้ขึ้นหุ่นโกลนไว้แล้ว เพื่อให้ได้รูปทรงขนาด และสัดส่วนที่ชัดเจน จนดูคล้ายรูปไม้กึ่งสำเร็จ ซึ่งเรียกการแกะสลักไม้ในขั้นตอนนี้ว่า “รัดรูป” และชิ้นไม้สลักที่ผ่านขั้นตอนการรัดรูปแล้วจะเรียกว่า “หุ่น”

ขั้นตอนที่สอง เป็นการแกะสลักรายละเอียด ซึ่งขั้นนี้ต้องใช้ฝีมือกว่าขั้นตอนอื่นเพราะต้องสลักลายละเอียดให้ปรากฏชัดเจน

5. Carving into pattern: This is to carve in order to get the pattern as desired by using tools like a chisel to gouge, cut and carve. This process can be further defined into the following steps:

The first step is to carve the wood into picture or pattern after shaping a model. This is to ensure that a clear size and proportion is acquired until it looks like a ready-to-use model. This kind of wood carving is called “Rud Roob”. A carved wood that has been passed this step is called a “model”.

The second step is to engrave details, which requires more skill than other steps as this is a step to engrave details to be clearly visible.

๖. การตกแต่งไม้จำหลัก หลังจากทำการแกะสลักลวดลายและได้รูปทรงตามต้องการแล้ว อาจมีการตกแต่งไม้จำหลักให้เกิดความงดงามเพิ่มเติมด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การตกแต่งด้วยการลงรักปิดทอง การประดับมุก การประดับกระจก เป็นต้น

6. Decorating wood carving: After engraving and getting the shape as desired, further decoration for wood carving would be required by various steps, for example: Decorating by lacquering and gilding , Decorating with pearl, Decorating with glass.

ปัจจุบันงานไม้จำหลักอาจจะไม่ได้เจริญรุ่งเรืองดังเช่นครั้งอดีต ส่วนหนึ่งเพราะความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่สามารถผลิตวัสดุเครื่องใช้ที่เข้ามาทดแทนไม้ ซึ่งนับวันจะยิ่งหายาก อันเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่า ความอุดมสมบูรณ์อันลดลง รวมทั้งความทนทานและการดูแลรักษาที่ยากกว่าวัสดุอื่น อีกทั้งราคาของชิ้นงานที่ค่อนข้างสูง ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ได้ส่งผลให้งานไม้จำหลักได้ลดบทบาทลงไป อย่างไรก็ตาม **ยังคงหลงเหลือช่างไม้จำหลักมีฝีมือที่ยังคงอนุรักษ์งานศิลปกรรมแขนงนี้ เช่น ช่างไม้ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สิงห์บุรี อ่างทอง เชียงใหม่ และเชียงราย** เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏเป็นงานเครื่องเรือนเครื่องใช้ เช่น ตู้ โต๊ะ ม้านั่ง

การแกะสลักไม้ในปัจจุบัน แม้ยังคงมีหลักการเช่นเดิมกับวิธีอย่างโบราณ แต่ได้มีการนำเครื่องทุ่นแรงซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในงาน ทำให้สามารถทำชิ้นงานเสร็จเร็วขึ้น และประหยัดเวลาในการทำงาน เช่น ใช้เลื่อยไฟฟ้าเลื่อยไม้ส่วนที่ไม่ต้องการ ใช้วิธีลอกลายโดยตัดกระดาษเป็นแบบแทนการลอกลายลงบนกระดาษอย่างบางแล้วนำไปติดบนตัวไม้ ใช้ดินสอพองทาลวดลายแทนการใช้รงทาก่อนจะลงรักปิดทอง เป็นต้น

อย่างไรก็ดี เครื่องไม้จำหลักถือได้ว่าเป็นหนึ่งในงานหัตถศิลป์ที่สำคัญของประเทศไทย สะท้อนความสามารถอันประณีตบรรจงของช่างศิลป์ ที่สามารถสร้างสรรค์ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งพบได้ทั่วไป ก่อเกิดเป็นความสวยงามอันน่าทึ่ง และนับวันจะหาชมได้ยากยิ่ง จึงเป็นการสำคัญที่ควรอนุรักษ์ ทำนุบำรุงหัตถกรรมชนิดนี้เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้ชนรุ่นหลังได้เห็นและภาคภูมิใจในศิลปะของไทย

ช่างแกะสลักไม้ กำลังแกะสลักลวดลายลงในเนื้อไม้

Carving the wood with a sharp handheld tool.

Currently, wood carving might not be that prosperous compared to the past. One reason is due to advanced technology that can produce appliances to replace wood which has become scarce due to deforestation, reduced fertility, altogether to higher maintenance required compared to other material. In addition, the price for each work is also high. All these factors have lessened the importance of wood carving. However, there are still remaining skillful wood carvers who have helped conserve this kind of art. They can be found in Ayutthaya, Sing Buri, Ang Thong, Chiang Mai and Chiang Rai. Most of the works are in a form of furniture, such as cabinets, tables, and benches.

Even though wood carving in the present time still keeps the same old principle, labour-saving devices as a result of advanced technology have been also introduced to fasten the production process, and help for time-saving. For example, an electric saw is used to cut part of wood that is not wanted. Copying a pattern is done by cutting paper into a pattern instead of copying a pattern onto thin paper and attaching it onto wood. Whiting is used to paint pattern instead of painting gamboge before lacquering and gilding process.

However, wood carving has been considered one of the important craftsmanship of Thailand. It has reflected skill on delicacy of artisan who can creatively transform natural resources into amazing beauty. This kind of work has become hard to find. We should therefore conserve this kind of art as a cultural treasure of the nation for our descendants to see and be proud of Thai Art.

พระราชโอรสและพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระภูษาโจง ฉลองพระองค์คอตั้ง แขนยาว ผ่าหน้า พระราชโอรส ทรงเกี้ยวผ้า ทับด้วยพระปั้นเหน่งประดับอัญมณี พระราชธิดา ทรงเกี้ยวผ้า (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Sons and daughters of King Rama V wearing high collar-shirts, Chong Krabens and belts decorated with jewelries. (Picture from National Archives of Thailand)

ผ้านุ่งในราชสำนัก

Textiles of Siamese Royal Court

ผ้าราชสำนัก หมายถึง ผ้าประเภทต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในพระราชสำนัก เพื่อเป็นเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม โดยมีการเชื่อมโยงกับกำหนดกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียม ตามแบบแผนประเพณี ตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ลงมาจนขุนนางข้าราชการต่างๆ ซึ่งผู้ที่ใช้ผ้าตามยศตามศักดิ์แบบนี้นอกจากองค์พระมหากษัตริย์แล้ว ทุกคนต้องได้รับการสถาปนาให้มียศศักดิ์ตามลำดับชั้นจึงจะมีสิทธิ์นุ่งผ้าตามบรรดาศักดิ์ของตน ผ้าแต่ละผืนต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต เปรียบเสมือนเป็นเครื่องแบบที่ไม่สามารถนำไปใช้แทนกันได้หากยศศักดิ์ไม่เท่าเทียมกัน

การนุ่งผ้าแบบชาวสยามมี ๒ วิธีหลัก วิธีแรกคือ นุ่งจีบ คือการใช้ผ้าผืนยาวมาพันรอบเอวแล้วก็มัดหรือขมวดชายพกให้แน่นทางด้านหน้าบริเวณหน้าท้อง แล้วทบชายผ้าทั้งสองข้างจีบเป็นกลีบๆ จากหน้าพกจนสุดปลายผ้า หน้ากว้างในการนุ่งปกติประมาณ ๑.๒๐ เมตร ความยาว ๓-๔ เมตร ถ้านุ่งเองก็ต้องจีบออกมาจากตัวแล้วก็เหน็บพกไว้ เรียกว่านุ่งจีบ แต่ในราชสำนักระดับเจ้านายที่มีคนจีบผ้าให้ก็จะจีบออกมาจากปลายผ้า สำหรับบุรุษการจีบอาจจีบแบบจีบชายผ้าทั้งสองข้างทบไปพร้อมกันเลยก็ได้ หรือจะนุ่งแบบสอดชายพกแบบสตรีก็ได้

วิธีที่สองคือ นุ่งโจง โดยใช้ผ้าผืนยาวมาพันรอบเอวแล้วก็มัดหรือขมวดชายพกแต่ไม่จับจีบ ใช้วิธีรวบชายผ้าทั้งสองข้างมาม้วนให้เป็นลักษณะยาว เรียวแล้วก็แหลม แล้วตวัดชายผ้าลอดหว่างขาไปเหน็บที่ริมผ้านุ่งด้านบนข้างหลัง เรียกว่า นุ่งโจงกระเบน

นอกจากนี้ยังมีการนุ่งในลักษณะอื่นๆ อีกหลายแบบอย่าง เช่น การนุ่งขมวดชายพกรวบชายผ้ามาไว้ข้างหน้าเหมือนกันแต่ไม่จีบและไม่โจง เราเรียกการนุ่งแบบนี้ว่านุ่งลอยชาย บางครั้งจะมีการถกขึ้นไปเพื่อให้ทำงานได้สะดวกขึ้น บางครั้งจึงเรียกว่าถกเขมร แต่ว่าการนุ่งลักษณะอื่นๆ นอกจากนุ่งจีบ นุ่งโจงนี้ถือว่าเป็นการนุ่งที่ไม่สุภาพ ไม่ใช่การนุ่งแบบประเพณี ดังนั้นวัฒนธรรมการนุ่งแบบสยาม จึงเรียกว่าวัฒนธรรมการนุ่งจีบนุ่งโจง ซึ่งนุ่งเหมือนกันทั้งบุรุษและสตรี เจ้านายและสามัญชน

Textiles used by the King and members of the Siamese Royal Court were from many sources, mostly imported from other countries. Clothing is remarkably similar between royalty and commoners, however, fabric quality, patterns and hues are different. Certain fabrics and designs were restricted to the court or to the king and his immediate family. Textiles at that time were used to identify the wearer's place in the court hierarchy.

In Siam, draping was the way people wear to cover their lower part of the body. Chong Kraben and Pha Nung Jeeb were among the popular ones. Wearing front pleated wraparound skirt (Pha Nung Jeeb) is the kind of covering the lower part of the body, taking the form of a piece of 3-4 meter-long cloth, pleated at front and belted.

Chong Kraben was a Thai style of wearing a loincloth in which the cloth is wrapped around the body and tied in a knot in the vicinity of the navel with the ends of cloth brought together, rolled from the top edge to the bottom edge, and the resulting roll brought out between the legs to the small of the back where it is stuck behind the belt.

Besides Chong Kraben and Phanung Jeeb, Siamese people also wore the lower garment in the style of Loi Chai or Thok Khmer which is a wraparound cloth loosely tied in a knot at front. However, Chong Kraben was more popular and worn by both men and women, from commoners to royal families.

รูปแบบการนุ่งผ้าในราชสำนัก

Wearing Pha Nung at the Court

ในยุคสมัยอยุธยาต่อเนื่องถึงรัตนโกสินทร์ มีการแบ่งชั้นยศศักดิ์ และฐานันดรอย่างเข้มงวด ทำให้ต้องมีการกำหนดระเบียบปฏิบัติในการแต่งกายให้เหมาะสมตามฐานะ รูปแบบการนุ่งผ้าของกษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ และขุนนาง จึงมีข้อกำหนดที่แตกต่างกัน เพราะมีธรรมเนียมปฏิบัติที่ผู้น้อยจะไม่ตีตนเสมอผู้ใหญ่ การทำตนเลียนแบบหรือเสมอผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีศักดิ์สูงกว่าถือเป็นข้อห้ามและบางครั้งอาจถือเป็นความผิดด้วย จนภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ทำให้มีการยกเลิกตำแหน่งยศบรรดาศักดิ์ราชทินนามต่างๆ ทั้งสมเด็จเจ้าพระยา เจ้าพระยา คุณพระ คุณหลวง ท่านขุน หมื่น พัน ออกไปจนหมด ทำให้ผ้านุ่งประจำยศประจำบรรดาศักดิ์ต่างๆ จึงถูกยกเลิกไป

บันทึกประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยนิโกลาส์ แชร์แวส์ ได้บันทึกการแต่งกายของขุนนางในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเมื่อเข้าร่วมพระราชพิธีต่างๆ ดังนี้

...เสื้อครุย ตัดเย็บด้วยผ้าโปร่ง เนื้อบางเบาชายยาวถึงกลางแข้ง

เสื้อนอก ตัดเย็บด้วยผ้าแพรจากประเทศจีน หรือผ้าจากยุโรป ปักดิ้นทองเป็นลวดลายงดงาม ผ่าหน้า ขัดกระดุมที่ถักด้วยเส้นเงินหรือทองแล่งเป็นระยะห่างๆ ปลายแขนเสื้อกว้าง ผ้าที่ตัดเย็บนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นผ้ายกทองจากอินเดียหรือเปอร์เซีย เช่น ผ้าเข้มขาบ ผ้าอัตลัด หรือผ้าเยียรบับ

ผ้าคล้องคอ ตัดเย็บด้วยแพรจีน ปักด้วยดิ้นเงินหรือทอง หรือใช้ผ้าที่มีความงดงามที่สุดที่หาได้ อาจเป็นผ้ายกทองจากอินเดียหรือเปอร์เซีย เช่น ผ้าเข้มขาบ ผ้าอัตลัด หรือผ้าเยียรบับ ซึ่งเป็นผ้าชั้นสูง มีค่าและราคาแพง

สนับเพลา ตัดเย็บด้วยผ้าเนื้อดี ปักดิ้นทองคำและดิ้นเงินเป็นลวดลายบริเวณปลายขา มีความยาวลงต่ำกว่าหัวเข่า ผ้านุ่งโจงกระเบน สันนิษฐานจากบันทึกว่า ผ้านุ่งที่ใช้นุ่งทับสนับเพลานั้นคือ ผ้าสมปัก ใช้วิธีนุ่งแบบโจงกระเบน...

The present Chakri Dynasty began with the establishment of Bangkok as the capital in 1782. The Bangkok court followed the dress traditions of the previous Ayutthaya dynasty (1350-1767). There were laws identifying the clothes for the King and people at the court. Differences in status were indicated by the type of the cloth. Some fabrics were prohibited to all but the core members of royal families. If anyone violated this traditional custom, they would be subjected to severe punishment. However, after the Siamese Revolution in 1932, the system of government was changed from absolute monarchy to constitutional monarchy. The ranks of the court officials and their royal regalia including precious cloths were all cancelled.

According to “The Natural and Political History of the Kingdom of Siam” written by the Frenchman Nicolas Gervaise, courtiers in Ayutthaya period wore specific cloths in formal ceremonies.

...Sua Khrui - a light outer garment worn as a gown

Sua Nok - a shirt made of Chinese silk satin or embroidered gold brocade imported from India or Persia, such as Pha Kem Kab, Pha Atlat and Zarbaft.

Pha Klong Kor - a shawl made of embroidered Chinese silk satin or gold brocade imported from India or Persia, such as Pha Kem Kab, Pha Atlat and Zarbaft.

Sanab Plao - pants made of embroidered fine silk

Chong Kraben - a hip wrapper worn over pants (Pha Som Pak was usually used)...

ผู้คนในสมัยอยุธยาค่อนข้างเคร่งครัดต่อระเบียบแบบแผนและประเพณีปฏิบัติต่างๆ ที่ได้วางกำหนดกฎหมายไว้เป็นจำนวนมาก มีการกำหนดรูปแบบการแต่งกายสำหรับชนชั้นสูงและชนชั้นปกครองจะมีกฎมณเฑียรบาล พระราชกำหนด จารีต ตำรา และอื่นๆ เป็นเครื่องกำหนดให้ปฏิบัติตาม โดยมีหลักเกณฑ์ให้แต่งกายให้เหมาะสมตามฐานะ ตามกาลเทศะและสถานที่ ซึ่งรวมถึงการใช้ผ้าที่แสดงถึงชั้นยศศักดิ์ และสืบทอดธรรมเนียมนี้จนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

นอกจากพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นศูนย์กลางของฝ่ายหน้าและฝ่ายในแล้ว ฝ่ายหน้าประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นต่างๆ ทั้งพระบรมราชวงศ์และพระอนุวงศ์ ซึ่งมีพระยศต่างกันไป ยศตั้งแต่กำเนิดที่เรียกว่าสกุลยศ และพระอิสริยยศซึ่งได้รับสถาปนาขึ้นตามหน้าที่และความดีความชอบต่างๆ ตั้งแต่สมเด็จเจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน หมื่น พัน นาย หมู่ แต่ละชั้นมีศักดินาไม่เท่ากัน จึงมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องมีการแต่งกายบ่งชี้ให้ครบชั้นยศตำแหน่งเหล่านี้

ผ้านุ่งที่นำมาใช้ในราชสำนักนั้น เมื่อแบ่งจากเทคนิคการทำ จะแบ่งได้ ๓ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ ๑. ผ้าปูม ๒. ผ้ายก ๓. ผ้าลายอย่าง

The practice of wearing the traditional draped and wrapped clothing in Ayutthaya was carried over to the Rattanokosin era. King Rama I issued the First Enacted Law of Thailand, stipulating the wearing of costumes according to ranks and penalty for those wearing incorrect costumes. According the law, some kinds of textiles were also restricted to the court.

The king often granted rewards to courtiers in the form of a piece of cloth. The type of cloth used for this purpose can be categorized into 3 main types: 1. Pha Poom 2. Pha Yok and 3.Pha Lai Yang

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) แต่งกายตามแบบขุนนางไทยชั้นผู้ใหญ่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามที่ระบุไว้ในกฎมณเฑียรบาล คือ นุ่งผ้าสมปัก คาดผ้าเกี้ยวไม่สวมเสื้อ

Somdet Chaphraya Borom Maha Pichaiyat (Tat Bunnag) wearing Pha Som Pak granted by the King and Pha Kiew according to his rank.

ผ้าปูม
Pha Poom

ผ้าปูมเป็นผ้าที่ขุนนางใช้ตามลำดับชั้นยศ โดยเฉพาะใช้ในการเข้าเฝ้าฯ ในการพระราชพิธี หรือในงานราชการต่างๆ เป็นเหมือนเครื่องแบบของขุนนาง ใช้เฉพาะตัว เฉพาะยศ เฉพาะตำแหน่งของตัวเอง

มีการกล่าวถึงการใช้ผ้าปูมในราชสำนักมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยสันนิษฐานว่าการผลิตปูมเป็นเทคนิคเก่าแก่ของภูมิภาคนี้ที่รับมาจากอินเดีย โดยใช้เทคนิคมัดหมี่ ใช้เป็นผ้าที่พระราชทานให้กับขุนนางโดยเฉพาะ มีลวดลายเป็นตัวบ่งบอกยศถาบรรดาศักดิ์ ผ้าสมปักปูมสำหรับขุนนางแบ่งออกเป็น ๔ ชนิด ได้แก่ สมปักปูม สมปักเชิง สมปักล่องจวน และสมปักริ้ว ตามลำดับจากสูงไปหาต่ำ

◇ **สมปักปูม** ประกอบด้วยองค์ประกอบลายผ้าครบถ้วน ตั้งแต่ท้องผ้า ช่อแทงท้อง สังเวียน และชั้นกรวยเชิงอย่างน้อยสามชุดขึ้นไป ลำดับเริ่มตั้งแต่สมปักปูมที่ท้องผ้าไม่มีลวดลาย ลำดับต่อมาท้องผ้ามีลวดลายขนาดเล็ก ดอกกลาง ดอกใหญ่ ลายท้องนาค ซึ่งลายท้องนาคนี้เป็นลายสูงสุด ในกฎหมายตราสามดวงระบุไว้ว่าแต่เดิมใช้ได้แต่มหาดไทย กลาโหม และจตุสดมภ์ คืออัครเสนาบดีทั้งหมด

◇ **สมปักเชิง** หรือสมปักกรวยเชิง คือผ้ามัดหมี่ที่มีลายเชิงหรือกรวยเชิง ลายผ้ามักเป็นลายดอกเล็ก

◇ **สมปักล่องจวน** จวนในภาษาเขมรแปลว่าริ้วหรือแถว ซึ่งตรงกับคำว่า จวนในภาษามลายูที่หมายถึง มัดหมี่ ถือว่าเป็นผ้าที่ไม่มีลายผ้า คือเป็นผ้าลายริ้วตลอดทั้งผืน

◇ **สมปักริ้ว** มีลักษณะเป็นผ้าลายทางเป็นริ้วๆ สลับพื้นที่ว่างไม่มีลายสังเวียนหรือกรวยเชิง มีลายริ้วเล็ก ลายริ้วใหญ่ ต่างกันไปตามลำดับชั้นยศ

Pha Poom is one of traditional fabrics used in Siam royal court since Ayutthaya period up until King Rama V of the Rattanakosin period. It is a fabric that the king granted to the courtiers in accordance with their ranks.

Poom is considered as symbol of progress or promotion of nobility in ancient Siam. Pha Poom or Pha Sompak Poom has various patterns which can be classified according to ranks. Some said that the word Sompak was derived from Khmer word Sampot which means “Pha Nung”. Poom means “Pattern”. Pha Sompak Poom has four types: Som Pak Poom, Sompak Cherng, Sompak Longjuan and Sompak Rew.

◇ **Som Pak Poom:** Pha Poom can be divided into the following parts: edge, foot (end border), and body. The end border is woven with kruai choeng patterns. The body of the fabric is usually woven into Thai floral motifs. However the one with Naga design is called Pha Som Pak Poom Tong Nak, which is used as Chong Kraben for high ranking courtiers.

◇ **Som Pak Choeng or Som Pak Kruai Choeng:** This type is an ikat fabric with Kruai Choeng (The foot or the end border of the fabric woven with specific patterns.)

◇ **Som Pak Long Juan:** Juan in Khmer means stripe or row. This fabric features patterns along the length of the fabric.

◇ **Som Pak Rew:** Som Pak with striped patterns and without designs at the edges of the cloths (Sang Wian and Choeng).

สมปักปูม
Som Pak Poom

สมปักเชิง หรือสมปักกรวยเชิง
Som Pak Choeng or Som Pak Kruai Choeng

สมปักล่องจวน
Som Pak Long Juan

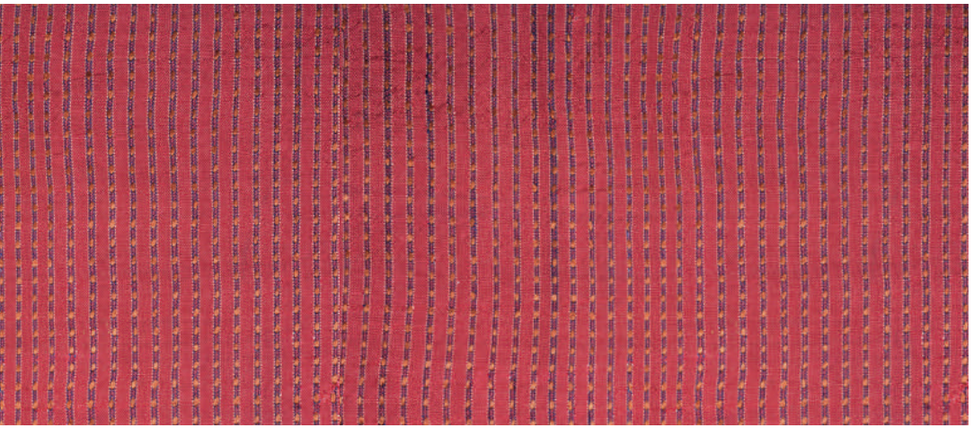

สมปักริ้ว
Som Pak Rew

ภาพจากสมุดไทยเรื่อง ไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี ตอน พญายมราชตัดสินคดีวิญญาณ แสดงลักษณะการแต่งกายของขุนนาง นุ่งผ้าโจงทับสนับเพลาหรือโจงกระเบนตามฐานะตำแหน่ง มีผ้าคาดเอว ผ้านุ่งมีทั้งผ้าพิมพ์ลายอย่างและผ้าสมปัก

Ancient Thai Scroll on Trai Bhumikatha (Sermon on the Three Worlds), Ayutthaya and Thonburi editions, depicting high-ranking officers wearing Chong Krabens made from printed fabric and Pha Som Pak over Sanub Plao (pants).

การนุ่งผ้าปูมจะนุ่งเวลาเข้าเฝ้าฯ หรือตามเสด็จพระราชดำเนิน แต่เมื่อออกจากบ้านจะต้องใช้ผ้าอื่นนุ่งมาก่อน โดยมีทนายหน้าหอถือผ้าสมปักตามเพื่อมานุ่งในเขตพระราชฐาน ผ้าเหล่านี้จะถูกใช้เพียงระยะเวลาสั้น เจ้าของจะทะนุถนอมมาก เนื่องจากเป็นผ้าที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้

The court officials carefully used Pha Poom. Some people would change from other textiles to Pha Poom before attending royal ceremonies because this fabric was rewarded by the king.

จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ แสดงการนุ่งผ้าสมปักกันบริเวณกำแพงแก้วข้างท้องพระโรงก่อนจะเข้าเฝ้าฯ เมื่อออกจากบ้านมาเข้าวังจะใช้ผ้าอื่นนุ่งมาก่อน โดยทนายหน้าหอถือผ้าสมปักตามมาเพื่อนุ่งในเขตพระราชฐาน

Mural painting from Wat Thong Thammachat depicting royal court officials wearing Som Pak before entering the palace.

ผ้าสมปักปูม หรือ ผ้าปูม ใช้เป็นผ้านุ่งโจงกระเบนสำหรับบุรุษ พระมหากษัตริย์พระราชทานแก่เสนาบดี ขุนนางและข้าราชการ ตามตำแหน่งชั้นยศ ตามความดีความชอบ

Pha Som Pak Poom or Pha Poom used as Chong Kraben for male courtiers given by the king.

พระอิศราธิชัย (กลิ่น ณ นคร) ขุนนางในราชสำนักสยาม นุ่งสมปักปูมดอกใหญ่ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Phra Issarathichai (Klin Na Nakhon), Siamese court official, wearing chong kraben made of Pha Som Pak Poom Dok Yai. (Picture from National Archives of Thailand)

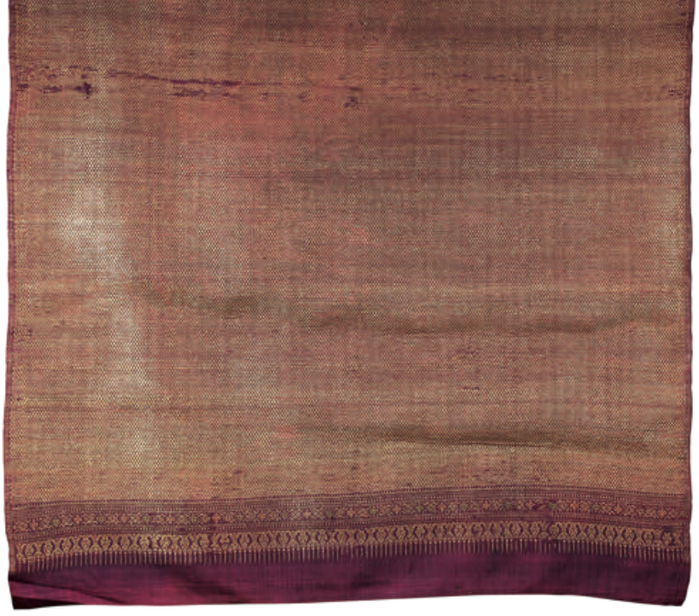

ผ้านุ่งไหมยกทอง
Silk and Metal-thread Brocade (Pha Yok)

สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉลองพระองค์ฝ่ายในเต็มยศแบบขัตติยนารีโบราณราชประเพณี ทรงพระภูษาด้วยผ้ายกทองแบบโบราณ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

HM Queen Sunanda Kumariratana, queen consort of King Rama V, wearing a front pleated skirt made of metal-thread brocade. (Picture from National Archives of Thailand)

ผ้ายก

Silk and Metal-thread Brocade (Pha Yok)

ในสมัยอดีตผ้าที่ทอจากนครศรีธรรมราช จะเป็นผ้ายกซึ่งถูกส่งเข้าไปใช้สอยในราชสำนัก เป็นทั้งผ้านุ่งและผ้าพระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ บางครั้งเรียกว่า “ผ้าหวัดรายปี” ที่พระราชทานเป็นบำเหน็จบำนาญกับเสนาบดีต่างๆ ผ้ายกจากนครศรีธรรมราชส่งเข้าไปในราชสำนักสยามมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และยกเลิกไปในที่สุด

โครงสร้างผ้ายกแบบดั้งเดิมยาวประมาณ ๓.๖๐-๔ เมตร ใช้เป็นผ้านุ่งสำหรับทั้งบุรุษและสตรี มีตั้งแต่พระมหากษัตริย์เรื่อยลงมาจนถึงเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับพระราชทาน รูปแบบโครงสร้างผ้าจะเหมือนกับผ้ายกอินเดีย กล่าวคือ ชายผ้าทั้งสองด้านจะทอเป็นลายกรวยเชิง

ลายกรวยเชิงถือเป็นสิ่งบ่งบอกได้ถึงเพศ ยศถาบรรดาศักดิ์ โดยทั่วไปแล้วบุรุษจะใช้ผ้าที่มีลายกรวยเชิงสามชั้นเป็นหลัก ส่วนสตรีนั้นจะนุ่งผ้าที่มีลายกรวยเชิงเพียงหนึ่งชั้นหรือสองชั้นเท่านั้น ยกเว้นเฉพาะในการพระราชพิธีสำคัญ เช่น การพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาที่สตรีในราชสำนักที่มีศักดิ์สูงจะนุ่งผ้าที่มีลายกรวยเชิงสามชั้นเท่ากับบุรุษ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉลองพระองค์เต็มยศตามแบบขัตติยโบราณราชประเพณี ทรงพระภูษาจีบด้วยผ้ายกทอง (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

HRH Princess Oradaya Debkanya, daughter of King Rama IV wearing a front pleated gold brocade. (National Archives of Thailand)

ผ้ายกไหมดิ้นทอง ท้องผ้าลายดอกสีกลีบราชวัตรก้านแย่ง ขอบผ้าและสังเวียน ลายโคม เชิงหน้าผ้ายกลายกรวยเชิงสามชั้น (ภาพจาก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร)

Silk and gold brocade with three-tier kruai choeng. Four-petal flower and ratchawat kanyaeng designs woven at the body of the cloth. (Picture from Bangkok National Museum)

Pha yok of Nakhon Si Thammarat had gained fame since the Ayutthaya period as the Siamese court attire. Pha yok was given to courtiers by the king once a year. This brocade was also called Pha Wad Rai Pee (annual rewarded cloth).

Pha yok is a brocade that has extra (supplementary) metallic wefts that are contained within a pattern unit. It is usually 3.60-4 meters long and used as wraparound skirt and chong kraben. Its design format looks like brocade imported from India. At both ends of the fabric was embellished with intricate patterns with one-tier, two-tier, or three-tier cone-shape (kruai choeng) motifs.

Lai kruai choeng identifies the ranks and titles of the wearers. However, women at the court usually wear one-tier or two-tier kruai choeng. The three-tier was used only when attending the Oath of Allegiance Ceremony.

เจ้าจอมเอี่ยมและเจ้าจอมเอิบ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นุ่งโจงด้วยผ้าไหมยกดอก (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Chao Chom Iam and Chao Chom Erb, consorts of King rama V, wearing silk brocade chong kraben. (Picture from National Archives of Thailand)

ผ้ายก จะนุ่งเมื่อได้รับหมายรับสั่งให้นุ่งในงานพระราชพิธีสำคัญๆ เท่านั้น ค้นพบเอกสารว่าผ้ายกที่ทำในราชอาณาจักรนั้นมีแหล่งผลิตอยู่ทางใต้ โดยมีศูนย์กลางที่ นครศรีธรรมราช แต่บางส่วนเป็นผ้ายกจากต่างประเทศ เช่น ประเทศอินเดีย ประเทศจีน เป็นต้น

สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ผ้ายกถือว่าเป็นของหายาก ในหมายรับสั่งบันทึกไว้ว่า *ขุนนางนุ่งผ้ายก เจ้านายทรงผ้ายกทอง พระเจ้าอยู่หัวทรงผ้าเข้มขาบ* ผ้าเข้มขาบในยุคนั้นไม่ใช้ผ้าลายริ้วเหมือนในปัจจุบัน แต่เป็นผ้าลายดอกลอย ลายดอกใหญ่

ผ้าเข้มขาบ คือ ผ้าที่สั่งมาจากอินเดีย เข้มขาบมาจากคำว่า กิมขาบ หลังสมัยรัชกาลที่ ๔ ราชสำนักสยามสั่งผ้ายกจากเมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย แต่เมื่อผู้ทอเรียกเยียรบับ ทางสยามก็เรียกว่าเยียรบับตาม แต่ต่อมาเริ่มสั่งผ้าลายริ้วจากเมืองคุชราต ทำให้เข้าใจคำว่าผ้าเข้มขาบเป็นผ้ายกทองลายริ้วเท่านั้น ส่วนผ้าที่สั่งมาจากพาราณสีหรือเปอร์เซีย มักทำเป็นลายดอกใหญ่ คุณภาพเส้นทองดีกว่า จึงเรียกเยียรบับในความหมายว่า ผ้ายกทองลายดอกใหญ่ๆ ส่วนเข้มขาบคือ ผ้ายกทองลายริ้ว

The weaving of pha yok was brought to Nakhon Si Thammarat province in southern Thailand in the early 19th century by captured Malay weavers who had been supplying the Siamese court with pha yok the 18th century.

It was difficult to find pha yok in early Rattanakosin period. According to historical records, high level courtiers wore pha yok, members of the royal court wore silk and gold brocade (pha yok thong), and the king wore imported Pha KhemKab with floral motifs.

Courtiers in the reign of King Rama IV got confused between Pha KhemKab and Zarbaft because they were both imported from India. However, zarbaft was a gold brocade woven into large floral designs and had better quality than Pha KhemKab which had stripe patterns.

ผ้าลายอย่าง

Pha Lai Yang

เจ้าพระยาพิไชยญาติ (ดั่น บุนนาค) แต่งกายเต็มยศ นุ่งผ้าลายอย่าง ลายพุ่มข้าบิณฑ์เทพนมก้านแย่งทับสนับเพลา สวมเสื้อแขนยาวคอตั้ง ผ่าอก ประดับดาราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คาดเอวด้วยผ้าหนามขนุนทับเสื้อ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Chao Phraya Pichaiyat (Dan Bunnag) wearing Pha Lai Yang with his decoration of rank. (National Archives of Thailand)

ผ้าลายอย่าง เป็นผ้าชั้นสูงของราชสำนักไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา สำหรับพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง สมัยรัตนโกสินทร์เรียกว่า “ผ้าเขียนลายทอง” หรือ “พระภูษาลายเขียนทอง” เป็นผ้าที่ราชสำนักไทยกำหนดลวดลายส่งไปจ้างช่างอินเดียเขียนหรือพิมพ์ที่ประเทศอินเดีย โดยเขียนลงบนพื้นผ้าฝ้ายขาวเนื้อละเอียดที่ทอมาจากเมืองแมนเชสเตอร์ ประเทศอังกฤษ ลวดลายที่ส่งไปอินเดีย ช่างอินเดียจะคัดลอกลงบนผืนผ้าอย่างประณีตพิถีพิถัน ทั้งการเขียนลาย ย้อมสี พิมพ์ ความงดงามของลวดลาย สีสัน จึงมีคุณภาพสูง เมื่อทอเสร็จส่งกลับมายังราชสำนักไทย ถือเป็นผ้าของหลวง ไม่จำหน่ายในท้องตลาด

Pha Lai Yang has been considered as high-class textile in the royal court since Ayutthaya period, only reserved for the King and his direct descendents. Lai Yang is a fabric which the Thai royal court made the design pattern before sending it to Indian artist in India to draw or print on a very fine quality white cotton fabric made in Manchester, England. Pha Lai Yang was misunderstood as an Indian block printed fabric. However, it was more refined and made from high quality cotton. Sometimes Pha Lai Yang is called Pha Kien Thong, according to the special manufacturing process.

ผ้าลายอย่าง (ชิ้นส่วน) ใช้สำหรับเป็นผ้านุ่งหรือผ้าโจงกระเบน ส่วนท้องผ้าเป็นลายตาข่ายลายก้านขด จุดตัดของลายตาข่ายลายก้านขดเขียนเป็นรูปครุฑยุดนาค ไส้เป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ในพุ่มข้าวบิณฑ์ทำเป็นรูปเทพห้าองค์ องค์บนสุดเป็นเทพนม ส่วนที่เหลือเป็นเทพรำ

Pha Lai Yang with Thai decorative designs including Garuda, Naga, Poom Khao Bin (head of rice) and praying god.

นอกจากนี้ยังมีผ้าอีกหลายประเภทที่ใช้นุ่งในราชสำนัก ส่วนใหญ่นำเข้ามาจากต่างประเทศ โดยเฉพาะผ้าที่นำเข้าจากอินเดีย เช่น ผ้ากุศราช เป็นผ้าเนื้อหยาบจากแคว้นคุชราตของอินเดียที่ใช้เป็นทั้งผ้าห่ม ผ้านุ่ง บางครั้งก็ใช้ห่อพระคัมภีร์ ผ้ามะไลก๊าด เป็นผ้าโสร่งเนื้อดีเป็นมัน ใช้ขัดด้วยขี้ผึ้ง มาจาก มัลลิมันกาส (Malliman Khas) เมืองพูลิคัท (Pulicat) ประเทศอินเดีย และผ้าสุหรัด เป็นผ้าลายจากเมืองสุหรัด แคว้นคุชราต ประเทศอินเดีย คล้ายผ้ากุศราชเดิม ผ้าที่นำเข้าจากเปอร์เซีย เช่น ผ้าทอด้วยไหมทองที่เป็นการเอาเงินแผ่บางกะไหล่ทองแล้วหุ้มเส้นไหมกับไหมสี แล้วยกเป็นลายริ้ว ที่รู้จักกันในชื่อ ผ้าเข้มขาบ เป็นต้น

The fabrics imported from India include: Pha Kusarat, a coarse fabric from the state of Gujarat used as blanket, wrap-around cloth, or sometimes as scripture wrapping cloth; Pha Malliman Khas, a fine-quality shiny sarong fabric, made by rubbing with wax from Malliman Khas, Pulicat, India; Surat, a patterned fabric from Surat district, Gujarat state of India, similar to the ancient Pha Kusarat. The fabrics imported from Persia include: golden thread weaving fabric made from beating a thin bar of silver and drawing through a succession of holes and iron plate until a fine wire is obtained. This thread is slightly flattened and twisted spirally around the silk thread and known as Pha KhemKab. In Persian, the word Kimkhab refers to golden fabric.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงฉายพระรูปพร้อมพระราชโอรส ธิดา พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในการเสด็จพระราชดำเนินจังหวัดสงขลา พ.ศ. ๒๔๓๙ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

King Rama V, his children, and court officials in Songkhla province in 1896 (Picture from National Archives of Thailand)

เมื่อเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ สยามเริ่มมีการเปิดประเทศติดต่อกับชาติมหาอำนาจต่างๆ วัฒนธรรมตะวันตกจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างมากในหลายๆ ด้าน วิทยาการการถ่ายรูปก็เข้ามาในดินแดนสยามในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระองค์จึงทรงเป็นผู้นำในการใช้กล้องฉายพระฉายาลักษณ์ของพระองค์เอง รวมถึงพระรูปของพระมเหสี ทำให้ได้เห็นถึงการแต่งกายในยุคสมัยนั้นได้ ก่อนหน้านั้นจึงไม่มีหลักฐานภาพถ่าย นอกจากภาพจิตรกรรมฝาผนังตามศาสนสถานหรือบันทึกต่างๆ ที่สะท้อนถึงการแต่งกายในช่วงเวลาต่างๆ

เมื่อชาติตะวันตกเข้ามาล่าอาณานิคมในภูมิภาคเอเชีย ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงพระวิริยอุตสาหะในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญไม่แพ้บ้านเมืองอื่นๆ รวมถึงการนำธรรมเนียมการแต่งกายแบบตะวันตกมาใช้ในราชสำนักเพื่อแสดงให้เห็นว่าสยามเป็นชาติที่มีความศิวิไลซ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โปรดทรงฉลองพระองค์เสื้อนอกร่วมกับพระสนับเพลา และทรงฉลองพระบาทแบบชาวตะวันตก ต่อมาจึงทรงพระราชดำริให้ปรับปรุงการแต่งกายในราชสำนัก โปรดเกล้าฯ ให้เจ้านาย และขุนนางสวมเสื้อในเวลาเข้าเฝ้าฯ

จากเดิมที่บรรดาข้าราชการนุ่งผ้าสมปักปูม สมปักเชิง สมปักล่องจวน สมปักริ้ว เข้าเฝ้าฯ และมีธรรมเนียมการพระราชทานผ้าสมปัก หรือผ้าหวัดรายปีแก่ขุนนางเพื่อใช้เป็นผ้านุ่งยศตามธรรมเนียมโบราณที่ได้สืบทอดมาเป็นเวลานาน แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศยกเลิกการพระราชทานผ้าสมปัก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ “ผ้าม่วง” แทน

The 19th century was marked by aggressive European colonization of many countries in Southeast Asia. King Rama IV (r.1851-1868) committed to protecting the country. He realized that modernization and civilization were essential if the country were to remain independent.

Camera was first brought into Siam in his reign. King Rama IV proved to be good at presenting an authoritative and dignified image in portraits of himself or with members of his family which also allowed us to construct a picture of the gradual changes in the dress of the court.

Court attires were changed, beginning with men’s dress early in the reign of King Rama IV and spreading to women’s dress towards the end of his reign.

King Rama V always wore Western-style jackets, trousers and shoes. Courtiers also wore new uniforms and Western clothing as the king believed that dress was crucial to making Thais appear “civilized” in the eyes of the outside world.

ผ้าม่วง

Pha Muang

ผ้าม่วงสีต่างๆ ใช้เป็นผ้านุ่งโจงกระเบน
Colorful Pha Muang for Chong Kraben

ผ้าม่วง เป็นเพียงชื่อเรียกผ้านุ่งไหมที่ทอในประเทศจีน และเป็นการสั่งทอเป็นพิเศษเพื่อส่งมาขายและใช้สอยในประเทศไทยเท่านั้น ชาวจีนไม่ได้นุ่งหรือใช้ผ้าชนิดนี้ คำว่า “ผ้าม่วง” นั้น เป็นคำที่กร่อนมาจาก “เมืองหม่วง” ในประเทศจีน อันเป็นแหล่งผลิตผ้าม่วงสีต่างๆ แต่คนไทยเรียกง่ายๆ ว่า “ม่วง” ซึ่งไม่ได้หมายถึงสีผ้าที่มีสีม่วงแต่อย่างใด

In the reign of King Rama V, the tradition of Som Pak Poom usage was called off. Som Pak Poom was no longer bestowed by the King as a royal gift and the use of such fabric was replaced by Pha Muang.

Some people misunderstood the color of Pha Muang because in Thai language ‘Muang’ means purple. However, Pha Muang has various colors. Its name was derived from Muang city in China where the fabric was made.

เมื่อเข้าสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ซึ่งเสด็จขึ้นครองราชย์หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. ๒๔๗๕ สังคมไทยมีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และประกาศเข้าร่วมในสงครามมหาเอเชียบูรพาและสงครามโลกครั้งที่สอง

รัฐบาลของจอมพล ป. มุ่งเน้นนโยบายสร้างชาติไทยให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมนานาอารยประเทศ มีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมประเพณีไทยดั้งเดิมที่นายกรัฐมนตรีเห็นว่าไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้นเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของคนไทย และสร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้น

ยุคนั้นแม้ข้าราชการเก่าๆ จะยังนุ่งโจงกระเบนกันอยู่ แต่ก็นับว่าน้อยมาก ในตอนหลังข้าราชการก็สวมกางเกงสากลกันเป็นพื้น ต่อมาพ.ศ. ๒๔๗๕ ทางคณะราษฎร์ประกาศให้เลิกนุ่งผ้าม่วง โดยให้สวมกางเกงขายาวตามแบบฝรั่งแทน แต่ไม่เป็นการบังคับ ยังผ่อนผันให้นุ่งผ้าม่วงได้

จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้ประกาศให้ข้าราชการเลิกนุ่งผ้าม่วงโดยเด็ดขาด และกำหนดเครื่องแบบการแต่งกายของข้าราชการขึ้นใหม่ ดังที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

ผ้านุ่งในราชสำนัก ไม่เพียงสะท้อนรูปแบบศิลปะการแต่งกายประจำชาติ ทั้งเรื่องของเนื้อผ้า สีสันที่เลือกใช้ รวมไปถึงวิธีการสวมใส่ ซึ่งเป็นรายละเอียดเฉพาะของความเป็นไทย อีกทั้งยังสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ เรื่องราวการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาของประเทศชาติ ผ่านพัฒนาการของผืนผ้านุ่ง สิ่งเหล่านี้คือคุณค่าที่แฝงอยู่ใน “เครื่องแต่งกายไทย” ซึ่งควรค่าแก่การศึกษา อนุรักษ์ และตระหนักรู้ถึงความสำคัญ

After the Siamese revolution of 1932, the system of government in Thailand was changed from an absolute monarchy to a constitutional monarchy. King Rama VIII became the first constitutional monarch. Field Marshal Phibun Songkhram emerged as a powerful prime minister with an agenda of nation-building and social unification for Thailand.

Phibun’s Cultural Mandates described the appropriate dress to be worn in public by all Thais. The tradition of wearing Pha Muang was also gradually abandoned as the dress at the Thai court continued to Westernize.

In 1935, Pha Muang was no longer used. The uniforms of Thai court and government officials were then created and have been used until now.

Textiles of Siamese royal court represent Thai tradition and culture. The court dress is based on traditional Thai wrapped and draped clothing, which needs different kinds of fabric according to status and society of the wearers. We can learn the history of Thai culture through textiles because they have changed through time.

งานผ้าปักแห่งราชสำนักสยาม

Embroidery Work in the Royal Court of Siam

การปักผ้าเป็นศิลปะไทยแต่โบราณแขนงหนึ่ง นิยมในหมู่เจ้านายชั้นสูง ถือเป็นงานฝีมือที่สตรีไทยในสมัยก่อนได้รับการปลูกฝังตั้งแต่เยาว์วัยจนเป็นธรรมเนียมสืบเนื่องมายาวนาน มีการปักผ้าเพื่อตกแต่งเครื่องแต่งกายและเครื่องใช้ต่างๆ ให้สวยงาม ไม่ว่าจะเป็นเครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และเครื่องตกแต่งบ้านเรือน ซึ่งใช้วัสดุในการปักประดับเป็นไปตามฐานะทางสังคม

งานปักมีทั้งที่ปักด้วยเส้นไหมสีต่างๆ ใช้เทคนิคการปักซอยแบบไทย เพื่อสร้างลวดลายลงบนผ้าไหมหรือผ้าฝ้าย และการปักด้วยดิ้นลงบนผ้าเพื่อทำเป็นเครื่องโขน ละคร พัดยศ พัดรอง เครื่องยศผู้ชาย ผ้านุ่ง ผ้าทรงสะพัก ผ้าปูลาด ผ้าห่อเครื่องทรง ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของช่างปักอย่างมาก นอกจากปักไหมเป็นลวดลายต่างๆ แล้ว ยังมีการปักด้วยทองเทศ ปักด้วยปีกแมลงทับ ซึ่งใช้ปักทั้งบนผ้าทรงสะพัก ผ้าสมรด หรือผ้าคาดเอว และเชิงสนับเพลาของเจ้านายผู้ชาย

Fabric embroidery is a Thai art which has existed since ancient time. Embroidery is used to decorate costumes and household utensils. The materials used for embroidery vary according to social status.

Embroidery work come in different forms–using silk yarns of various colors on silk fabric, using Thai style embroidery technique, and using other materials such as tinsel, jewel beetle wings on the wrap-around cloths, girdles, and foot of the pants of the king and other high-ranking royal family members.

เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร (คลี่ สุทัศน์) พระยาแรกนาในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๗ แต่งกายเต็มยศใหญ่ตามแบบโบราณราชประเพณี สวมเสื้อครุยปัก (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Chao Phraya Wichitwong Wutthikrai (Klee Suthat), the Lord of the Royal Ploughing Ceremony or Phraya Raek Na of 1904, wearing a traditional uniform including an embroidered ceremony gown. (Picture from National Archives of Thailand)

ความสำคัญและประโยชน์ในการใช้งาน

Importance and Usage

การปักผ้าถือเป็นงานหนึ่งของ “ช่างสนะ” หนึ่งในกลุ่มช่างสิบหมู่ ช่างสนะมีความสำคัญในฐานะช่างหลวงมาแต่โบราณ รับหน้าที่ทำเครื่องผ้าต่างๆ สนองพระราชประสงค์ เช่น เย็บผ้า ปักผ้า ปักไหมทอง ปักทองแผ่ลวด ปักหักทองขวาง เป็นต้น

ปรากฏหลักฐานเอกสารในสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวถึงช่างสนะไทย ในพระไอยการตำแหน่ง นาพลเรือน ปรากฏทำเนียบนามช่างในกรมพระภูษา ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พุทธศักราช ๒๓๒๕-๒๓๕๒) โปรดเกล้าฯ ให้ชำระกฎหมายตราสามดวง มีการจัดแบ่งพระไอยการตำแหน่ง นาพลเรือนและพระไอยการตำแหน่งนาทหาร หัวเมืองขึ้นใหม่ โดยจัดระเบียบหมวดหมู่ช่างแบ่งเป็นกรมต่างๆ เรียก “กรมช่างสิบหมู่” ปรากฏช่างสนะ (ไทย) และช่างสนะ (จีน) ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศเหล้านภาลัย (พุทธศักราช ๒๓๕๒-๒๓๖๗) มีพระราชบัญญัติเรื่องการไถ่ตัวไพร่หลวงที่เป็นทาส จุลศักราช ๑๑๗๔ (พุทธศักราช ๒๓๕๕) ระบุหมู่ช่างประเภทต่างๆ รวมถึงช่างสนะด้วย

ต่อมาในพงศาวดารกล่าวถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พุทธศักราช ๒๑๙๔-๒๕๑๑) ทรงจัดการงานช่างเป็นกรมต่างๆ มีกรมช่างสนะไทย กรมช่างสนะจีนเป็นกรมช่างหนึ่งด้วย อยู่ในกรมช่างฝ่ายพลเรือน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พุทธศักราช ๒๔๑๑-๒๔๕๓) ทรงจัดระเบียบราชการใหม่ให้ช่างหมู่ต่างๆ ได้รับการแต่งตั้งเป็นกรมในฝ่ายข้าราชการพลเรือนโดยตรง

การปักผ้าของสตรีในสมัยรัตนโกสินทร์จะฝึกฝนกันในพระบรมมหาราชวัง ผู้ที่ทำการฝึกสอนให้ก็คือพระบรมวงศ์ฝ่ายในที่ได้รับการอบรมมาเป็นอย่างดี สตรีที่เข้ามาถวายตัวรับการอุปการะจากเจ้านายสตรีฝ่ายในตามตำหนักต่างๆ จึงต้องเรียนรู้งานฝีมือเพื่อรับใช้ช่วยกิจการงานที่ท่านเจ้าของตำหนักต้องทำให้แก่หลวง เช่น งานดอกไม้สด เครื่องแขวน งานฝีมือต่างๆ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ พระบรมวงศ์ฝ่ายหน้า เสนาบดี ขุนนางผู้ใหญ่ หรือคหบดีบางคน จึงนิยมถวายกุลธิดาของตนเข้าไปอยู่ในพระราชวังกับเจ้านายฝ่ายใน เพื่อเรียนรู้งานฝีมือต่างๆ เป็นความรู้ติดตัวและเป็นคุณสมบัติสตรีที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ภายในเขตพระราชฐานชั้นในของพระบรมมหาราชวัง มีพระตำหนักและอาคารต่างๆ ปัจจุบัน บางหลังใช้เป็นที่เก็บสิ่งของของสำนักพระราชวัง บางหลังใช้เป็นอาคารเรียนของวิทยาลัยในวังหญิง เช่น พระตำหนักพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา (พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ใช้เป็นสถานที่สอนการปักสะดึงตรึงไหม เป็นต้น

การถ่ายทอดความรู้วิชากุลสตรีของราชสำนักนั้นแบ่งได้ ๒ แนวทางคือ การศึกษาวิชาแนวประเพณีนิยม และการศึกษาด้านอักษรศาสตร์ ซึ่งการศึกษาด้านนี้จะมุ่งเน้นที่กลุ่มชนชั้นสูง คือ พระบรมวงศานุวงศ์ เครือญาติ และบุตรีของขุนนางและข้าราชการที่ถวายตัวเข้ามาเป็นข้าหลวงตามตำหนักต่างๆ

และการศึกษาวิชาแนวประเพณีนิยมมุ่งปลูกฝังให้สตรีราชสำนักเป็นกุลสตรีหรือผู้ดี มีตั้งแต่ชั้นเจ้านายลงไปถึงข้าหลวง ส่วนใหญ่จะฝึกหัดงานฝีมือแบบชาววัง เช่น การเย็บปักถักร้อย ตัดเย็บเสื้อผ้า การปักด้าย ปักไหม ปักดิ้น งานดอกไม้ งานครัว และงานเครื่องสำอาง ฯลฯ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ฉลองพระองค์เต็มยศ ทรงห่มสไบด้วยผ้าปักโปร่งลายพรรณพฤกษา และฉายพระรูปพร้อมเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศราชูปโภค ที่วางอยู่บนโต๊ะที่ปูรองด้วยผ้าปักไหม (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Queen Rambhai Bharni, consort of King Rama VII, wearing Thai-Style royal costume with royal decoration. The small tables on her both sides were covered with silk embroidered cloths. (Picture from National Archives of Thailand)

Fabric embroidery is considered as a part of the job of “Chang Sana” (cloth making craftsmen) who is among the Ten Craftsmen. “Chang Sana” is responsible for making clothes.

There is a documentary evidence in the Ayutthaya period mentioning that Thai Chang Sana belonged to Royal Costume Department.

During Rattanakosin period, King Rama I (1782-1809) had the first Thai enacted law revised and established Department of Ten Crafts which included Thai and Chinese Chang Sana. The Ransom of King’s Slave Act 1812 during the reign of King Rama II (1809-1824) also mentioned various craftsmen which included Chang Sana.

In the reign of King Rama V (1868-1910), the craftworks were reorganized into different departments. The Thai Chang Sana and Chinese Chang Sana were under Department of Civilian Crafts.

The art of embroidery in the Rattanakosin period was practiced in the palace. At that time the royal villa of Princess Atorn Tippayanipa, daughter of King Rama V, in the inner court was used as a place to teach the women in the palace the art of embroidery.

In ancient time, the persons who taught handicraft in the palace were high-class ladies who received good upbringing and training. The nobles, therefore, would send their daughters to various royal villas to learn how to become qualified ladies.

The transfer of knowledge of palace women can be divided into two approaches: traditional and literature. These were targeted at high-class women including royal families and relatives, daughters of nobles and government officials. Most of the women received training in handicrafts such as needlework, embroidery, flower arrangement, cooking, etc.

สตรีส่วนใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์จึงมีความรู้ความสามารถในงานเย็บปักถักร้อยเป็นอย่างดี ดังปรากฏในวรรณคดีไทย วรรณคดีขุนช้างขุนแผน ที่เขียนโดยสุนทรภู่ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ มีการกล่าวถึงงานปักไว้ โดยตัวละครหญิงมีความสามารถในการเย็บปักถักร้อย ทั้งนางลาวทอง และนางวันทอง

การปักผ้าเป็นการสร้างลวดลายบนผ้าพื้น โดยใช้เข็มปักสอดเส้นด้าย เส้นไหม หรือดิ้นเงิน ดิ้นทองลงไปในเนื้อผ้าแล้วสอดขึ้นลงตามลวดลายที่ร่างไว้ เช่น ลายดอกไม้ ใบไม้ ลายไทย เป็นต้น ส่วนมากใช้เป็นผ้าห่ม ผ้าปูลาด เครื่องราชูปโภคต่างๆ มีทั้งที่เป็นฝีมือช่างไทยและฝีมือชาวต่างประเทศที่ส่งมาขาย เช่น ผ้าสุจหนี่ หักทองขวางที่ปักด้วยดิ้นทอง การปักผ้าจำเป็นต้องอาศัยการเขียนลวดลาย การให้สี และฝีมืองานปักที่ประณีตจึงจะได้ภาพปักออกมางดงามยิ่ง

สตรีชั้นสูง และสตรีในราชสำนักสมัยรัตนโกสินทร์ มักทำงานปักประดับอย่างงดงามด้วยวัสดุมีค่า เช่น เส้นไหมน้อย ไหมทอง ดิ้น แล่ง เลื่อม ไข่มุก กระจกสี หินสี หรือพลอย ซึ่งวัสดุบางอย่างอาจสั่งทำเป็นพิเศษจากต่างประเทศ เครื่องราชูปโภคประเภทต่างๆ สำหรับพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ที่นิยมปักประดับให้วิจิตรงดงาม เช่น ฉลองพระองค์ ทรงสะพักพระสนับเพลา และกรวยปักหรือคลุมปักสำหรับครอบเครื่องราชูปโภค

การปักผ้าต้องอาศัยอุปกรณ์ในการปักที่สำคัญคือ สะดึง ซึ่งใช้เป็นที่ขึงผ้าให้ตึงเพื่อให้สามารถปักผ้าได้สะดวก และมีความงดงาม สะดึงทำด้วยไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยม หรือวงกลม มีขนาดต่างกันไปตามลักษณะของงานปักแต่ละชิ้น ในสมัยโบราณสะดึงมักทำขึ้นมาเองเพื่อใช้งานปักซึ่งมักมีขนาดใหญ่ แต่ปัจจุบันมีสะดึงสำเร็จรูปจำหน่ายตามท้องตลาดทั้งที่ทำด้วยไม้และพลาสติก ผ้าปักอาจแบ่งออกตามวัสดุที่ใช้ปักเป็นหลักใหญ่ๆ เช่น

- ผ้าปักดิ้นเงิน ดิ้นทอง
- ผ้าปักตกแต่งด้วยวัสดุต่างๆ เช่น ทองแล่ง เงินแล่ง ปีกแมลงทับ ลูกปัด เลื่อม
- ผ้าปักไหมและปักซอยแบบไทย

Because of this, women in Rattanakosin period were experts in needlework and embroidery, as shown in the famous epic Thai poem “Khun Chang Khun Phaen” by Sunthorn Phu, which mentioned the embroidery work when Khun Phaen went to the home of Khun Chang to take Wanthong away with him to the forest, he saw the exquisite three-layered curtains made by Wanthong, or when Wanthong left the city to follow Khun Phaen to Ayutthaya and made the curtains with the embroidery of the Life of Buddha - Story of Buddha Triumphing over Mara.

The palace women often did the embroidery work decorated with valuable materials, such as gold yarns, tinsels, sequins, colored glasses, and jewelries. Some materials were imported from foreign countries. The royal articles of use which were normally decorated with embroidery include royal costumes, breast cloths, pants, funnels to cover the royal articles of use.

In doing embroidery work, an important tool is required – embroidery hoop/frame. The hoop/frame is used to stretch the fabric tight and firmly keep the needlework in place. The hoop/ frame can come in round or rectangular shape and in various sizes. In the ancient time, the hoop/frame was self-made and usually came in large size. However, at present plastic ready-made hoop/frames can be bought off the shelf. The fabric can be divided into the materials used as follows:

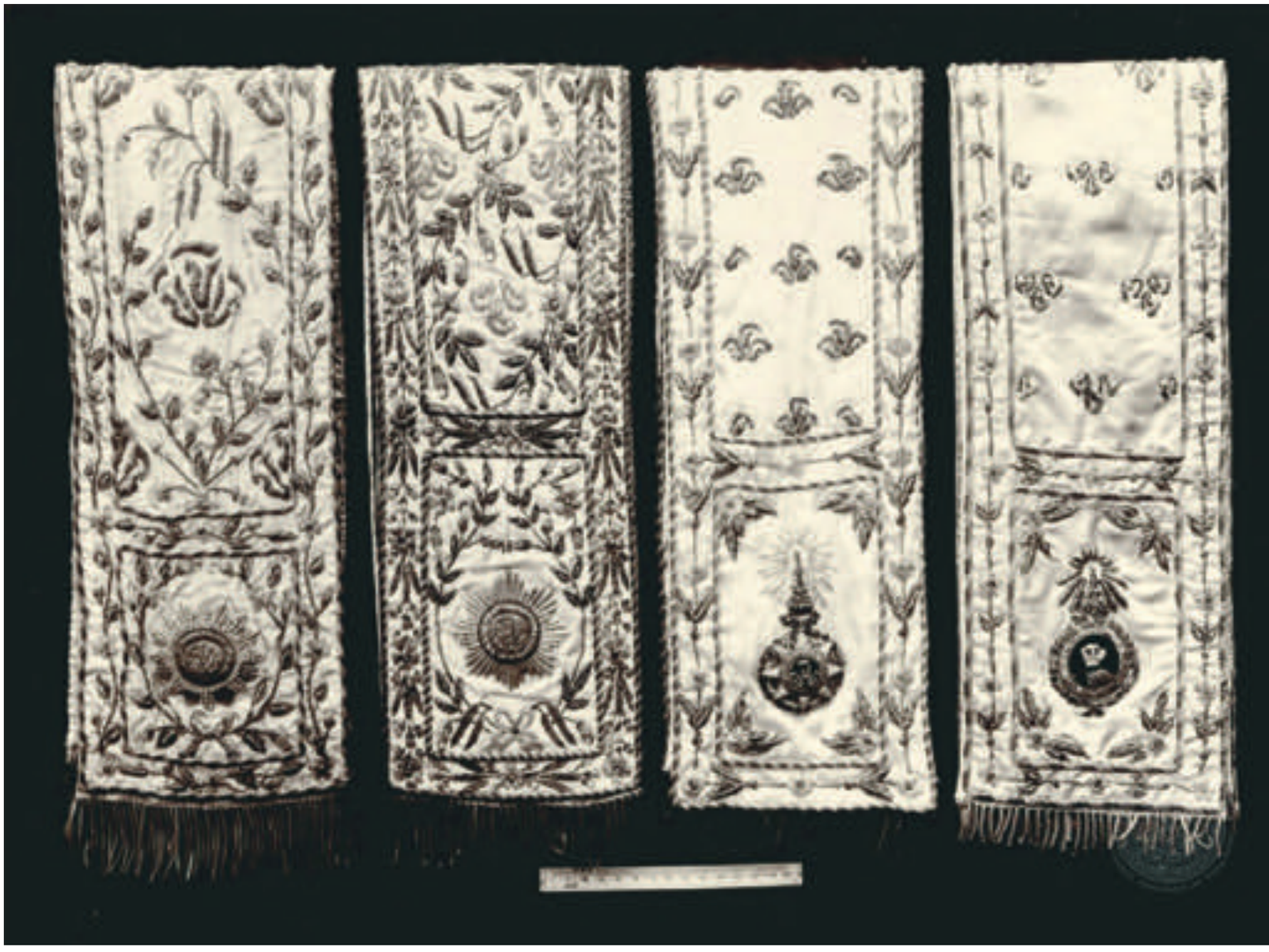

ผ้าทรงสะพักหรือแพรสะพายที่มักปักตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เพื่อใช้สำหรับห่มในงานพระราชพิธี (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Pha Song Saphaks (outer sabai), embroidered with rank decorations, are used for royal ceremonies. (Picture from National Archive of Thailand)

ผ้าปักดิ้นเงิน ดิ้นทอง

Fabric with silver/gold threads

ผ้าสุจหนี่ เป็นผ้าจากอินเดีย ตกแต่งท้องผ้าและขอบผ้าด้วยการปักดิ้นเงิน หรือดิ้นทองเป็นลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีหักทองขวาง นิยมใช้เป็นผ้าปูลาด ปูอาสนะหรือที่นอน มีลักษณะนูนจากการปักและผืนผ้าแลดูแข็ง คำว่า “สุจหนี่” อาจมาจากภาษามลายูว่า Suji หมายถึงผ้าปัก หรือภาษาเปอร์เซียว่า Suzami คือ ผ้าปักดอกหรือผ้าที่ใช้ปูรอง

ในการทำงานปักสมัยโบราณนั้น จะมีช่างเขียนลายเป็นผู้เขียนลวดลายให้ ดังที่ปรากฏเอกสารจดหมายเหตุในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕ (พุทธศักราช ๒๔๓๙) เป็นหนังสือจากพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ ผู้บังคับการกรมช่างมหาดเล็ก ทรงบังคับบัญชางานช่างต่างๆ ในพระบรม มหาราชวังชั้นใน หนังสือดังกล่าวลงวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕ ขอพระราชทานกราบบังคมทูลชี้แจงเรื่องช่างแลรายงานต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวถึงเรื่อง ช่างเขียนลายเสื้อคลุยแลสนับเพลาว่า

“...ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งให้ข้าพระพุทธเจ้าจัดทำอยู่ คือลายฉลองพระองค์ครุย ๑ ลายรองพระบาท ๑ สนับเพลา ๑ แลลายกรอบรูปยังค้างอยู่ ๓ อย่าง ส่วนเจ้าพระยาภาศกรวงษสั่งมา คือ พระราชลัญจกร ๗ ดวง ว่าจะต้องการให้แล้วโดยในข้างขึ้นเดือน ๔ แลลายรองเท้าอีก ๓ คู่ ส่วนข้าพระพุทธเจ้าลับ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธ มาสั่งให้ เขียนลายรองเท้าสำหรับเจ้านาย ๕ คู่ ลายกังเกง ๕ คู่ รวมหมดด้วยกัน ๒๖ อย่าง

ส่วนช่างที่จะทำลายกระหนกได้ก็มีอยู่แค่ ๓ คน คือ หม่อมเจ้าต๋งคนหนึ่งก็ป่วยเปนไข้แลเปนฝี ด้วยคงมีแต่ ๒ คนคือนางจ่าง ๑ นายทอง ๑ รวม ๒ คนเท่านี้ก็กำลังเขียนฉลองพระองค์ครุยอยู่ คนหนึ่งก็เขียนลายกังเกงแลรองเท้า มีช่างมีเมือที่ ๒ อีก ๒ คนก็ให้เขียนกรอบรูปอยู่ เพราะลายกรอบรูปเป็นลายง่ายๆ แลลายตราก็เปนลายฝรั่งทำได้ แลฝีมือที่ ๓ ก็ให้ลอกลายที่ช่างปักจะต้องการ...”

ผ้าสุจนี ปักหักทองขวางด้วยดิ้นทอง ตรงกลางส่วนท้องผ้าปักลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ปักกรวยเชิงสองชั้นทั้งสองข้าง และมีขอบหรือสังเวียนโดยรอบ (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Sujni decorated with silver and gold threads using Thai embroidery stitch technique called Hak Thong Khwang. (Picture from Fine Arts Department)

In ancient embroidery work, the motif makers would first draw the motifs on the fabric, as appeared in the Annals B.E. 2439 in the reign of King Rama V, a letter from Krom Muen Sappasat Suppakit (brother of King Rama V), Chief of Craft Department, to King Rama V explaining about the making of clothes, drawing motifs on the gowns and underpants.

Sujni is a traditional fabric from India which used silver or gold threads to decorate the body and edge of the fabric by using Thai embroidery stitch technique called Hak Thong Khwang. This type of fabric is typically used to make mattress or bedspread.

เสื้อครุยเป็นหนึ่งในเครื่องราชอิสริยยศ หมวดเครื่องภูษณาภรณ์ อันได้แก่ เสื้อที่พระราชทานตามลำดับของชั้นยศมีหลายแบบ บางชั้นก็เดินดิ้นทองเป็นริ้วที่แขนที่คอ อาทิ เสื้อครุย ทำด้วยผ้ากรองทองหรือกรองเงิน ปักดิ้นทองเป็นดอกหรือเป็นลายต่างๆ เช่น ลายก้านแย่ง ลายดอกกระจาย เป็นต้น นอกจากนั้นก็มีผ้านุ่งสนับเพลารัดประคด หรือผ้าคาดเอว หรือที่เรียกว่าผ้าสมรดหรือสำรด

Gowns are one of the royal regalia in the clothing category which include various costumes granted by the king according to ranks. These costumes come in different forms. Some are decorated with metal strips around the arms and necks, some are made with gauze material embroidered with silver or gold yarns in various motifs e.g. Kan Yaeng (a Thai motif). Other clothing royal regalia include girdles or Pha Somrod (waistband).

ฉลองพระองค์ครุย พื้นผ้าเป็นผ้าบุหงาโปร่งจากยุโรป ตัดเย็บและปักด้วยมือทั้งองค์ เสื้อคลุมยาวเลยเข่า แขนยาว ผ่าอกตลอดไม่ขัดดุม ที่ขอบเสื้อทั้งสองปักลายพันธุ์พฤกษา ปกเสื้อทรงกล้วยหอมเย็บตรึงเป็นส่วนต่อเดียวกันกับสาบเสื้อ ต้นแขนและปลายแขนรวมทั้งชายเสื้อโดยรอบต่อด้วยของปักลายพันธุ์พฤกษาเช่นเดียวกัน เรียกขอบเหล่านี้ว่า “สำรดขอบ” หรือ “สมรดขอบ” ลวดลายบนตัวครุยเป็นลายพันธุ์พฤกษา ใช้วัสดุที่เป็นโลหะรูปทรงต่างๆ ทั้งที่เป็นเงินและทองปักนูน โดยใช้นุ่นหรือสำลีปั้นนูนยัดไส้ไว้ กรรมวิธีและฝีมือการปักละเอียดและประณีตมาก

The royal gown is made from gauze fabric from Europe, tailored and embroidered by hand. The gown is calf-length with long sleeves and open front without buttons. Both edges are embroidered with flora motifs. The flat collar is stitched together with the placket. The sleeve heads, sleeve ends, and all the edges are embroidered with floral motifs. These edges are called “Samrod Khob” or “Somrod Khob”. The designs on the gown are floral motifs. The silver and gold yarns are used to make embossed embroidery.

เชิงงอน (ของสนับเพลา) ใช้ต่อปลายขากางเกง (สนับเพลา) ของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ในฉลองพระองค์ทรงเต็มยศทรงเครื่องบรมราชภูษิตาภรณ์ เชิงงอนนี้ใช้เย็บสอยต่อกับพระสนับเพลาในเวลาทรงงาน เพราะตัวสนับเพลาจะสามารถนำไปซักทำความสะอาดได้ง่าย ส่วนเชิงงอนที่ปักด้วยโลหะนั่นค่อนข้างยากแก่การทำความสะอาด จึงเลาะออกเก็บหลังการใช้สอย ธรรมเนียมการใช้สนับเพลาเชิงงอนจะมีผ้านุ่งโจงกระเบนทับถือเป็นการแต่งกายเต็มยศใหญ่ ปักลวดลายดอกไม้หกกลีบสลับลายช่องกระจก ตกแต่งริมขอบของเชิงงอนด้วยแถบทอง และความพิเศษคือ การปักปีกแมลงทับแทนเลื่อมสีซึ่งยังไม่มีการผลิตในสมัยนั้น

"Choeng Ngorn" is used to sew into the lower edges of the pants (Sanub Plao) of the king and other high-ranking royal family members. They are used in full royal costumes. Choeng Ngorn is sewn into the pants and is removed after use when washing. This is because the pants are easily washed while Choeng Ngorn which is embroidered with metal materials are difficult to wash. According to tradition, Chong Kraben (lower-body wrap-around cloth) when wearing on top of Sanub Plao Choeng Ngorn is considered as the fully decorated uniform. The embroidery includes six-petal flower motifs alternate with small mirror motifs and the edges are decorated with gold stripes. One extraordinary feature of this piece is the use of jewel beetle wings as decoration instead of sequins which did not exist at that time.

ผ้าห่อคัมภีร์ปักลวดลายด้วยโลหะแบบต่างๆ เป็นลายดอกไม้แปดกลีบที่มุมทั้งสี่ของผืนผ้า อาจหมายความถึงทิศหลัก ๔ ทิศ คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก และทิศรองอีก 4 ทิศ คือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือและใต้ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือและใต้ ที่กรอบรอบนอกทั้ง 4 ด้านปักโลหะนมสาวทองเป็นอักษร ดั่งนี้ "บำเพ็ญกุศล" "เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ บิดา" และ "อุทิศแผ่ไปให้"

Cloth Wrapping Buddhist Script embroidered with metal yarns in the design of eight-petal flower motifs at the four corners of the fabric. This could signify the four main directions: north, south, east, and west and four secondary directions: north-east/west, south-east/west. On the outer four sides of the frame are gold yarn embroidery with the following writings: "Charitable Work", "Chao Phraya Surapanpisoot, Father", and "Dedicated to".

ผ้าปักตกแต่งด้วยวัสดุต่างๆ
เช่น ทองแล่ง เงินแล่ง ปีกแมลงทับ ลูกปัด เลื่อม

Fabric embroidered with various materials e.g. gold, beads, sequins

ผ้ากรองทอง เป็นผ้าที่ถักหรือทอด้วยไหมทองแล่งโปร่งเป็นตาข่ายเล็กๆ ใช้เป็นผ้าห่มของเจ้านายฝ่ายในและสตรีผู้มีบรรดาศักดิ์ ใช้ห่มทับสไบ เป็นสายสะพายทับหรือคล้องทับเครื่องแต่งกาย หากใช้ตัดเป็นเสื้อครุย เรียกครุยกรองทอง และยังนำมาปักประดับให้สวยงามด้วยปีกแมลงทับเพื่อใช้เป็นสไบ และผ้าห่มด้วยการนำปีกแมลงทับมาตัดเป็นชิ้นเล็กๆ เหมือนรูปใบไม้ และปักลงไปในตำแหน่งที่ต้องการ

ผ้ากรองทอง นิยมนำมาทำเสื้อครุยของพระมหากษัตริย์ สไบหรือผ้าทรงสะพัก สำหรับเจ้านายสตรีชั้นสูง ผ้ากรองทองมีกล่าวไว้ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง อาทิ พระอภัยมณี อิเหนา ขุนช้างขุนแผน และรามเกียรติ์

Phan Krong Thong is a gauze fabric embroidered with gold yarns. This type of fabric is typically used in making the king's gowns, breast cloths for women in the palace, as cited in the Thai literature such as Enau, Khun Chang Khun Phaen, and Ramayana.

สไบกรองทอง ผ้าสไบที่ถักด้วยไหมทองหรือเงิน เป็นลายโปร่ง ใช้ห่มทับเป็นชั้นนอก (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Gold woven tull or Krongthong woven in gold wire, usually used to make a shawl or breast cloth for ladies of royal families. (Picture from Fine Arts Department)

งานปักประดับด้วยปีกแมลงทับ

Embroidery with Jewel Beetle Wings

เมื่อครั้งที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ ได้ทอดพระเนตรผ้าทรงสะพักของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ที่มีอายุกว่าร้อยปี แม้ผืนผ้าจะเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลาทว่าความงามของปีกแมลงทับที่นำมาประดับบนผืนผ้ายังคงแจ่มชัดด้วยสีที่มีความเหลือบมันวาว ทำให้ทรงทราบว่าคนไทยเรานั้นรู้จักนำปีกแมลงทับมาประดับตกแต่งเครื่องแต่งกายและงานศิลปะของไทยตั้งแต่ครั้งอดีต และเป็นการปักตามประเพณีนิยมของราชสำนักไทย สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงมีพระราชดำริในการฟื้นฟูงานตกแต่งด้วยปีกแมลงทับตั้งแต่เมื่อราว พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา

แมลงทับเป็นแมลงที่มีวงจรชีวิตสั้น เมื่อถึงฤดูก็จะตายเองตามธรรมชาติ โดยตกอยู่ตามโคนไม้ที่เป็นอาหารของมัน เช่น ต้นมะขามเทศ ปีกของแมลงทับมีหลายเฉด ที่พบมากในประเทศไทยเช่น สีเขียวเหลือบทอง สีเขียวเหลือบน้ำเงิน และสีทองแดงเหลือบเหลือง เป็นต้น ในสมัยโบราณมีการนำปีกแมลงทับมาปักลงบนสไบและสะพัก ทำให้มีสีสันงดงามมาก สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ จึงมีพระราชดำริให้นำปีกแมลงทับมาปักประดับฉลองพระองค์ กระเป๋าทรงถือ ฉลองพระบาท ตลอดจนเครื่องประดับชนิดต่างๆ

It was Her Majesty Queen Sirikit's idea to use jewel beetle wings as decoration on the costumes and accessories. In preparation for Bangkok's 1982 bicentenary celebrations, Her Majesty found a shoulder cloth with still-beautiful beetle-wing embroidery once belonging to Queen Savang Vadhana, wife of King Rama V (r. 1868-1910). This discovery inspired Her Majesty to revive its use.

Jewel beetles are prized for their beautiful colours and glossy, enamel-like forewings, called elytra, which form a hard, protective shield for the hind wings used for flight. The beetles, with a life cycle of about four weeks, are allowed to die naturally before their wings are harvested. The elytra will be cut to any desired shape for embroidering clothing and weaving into fashion and home accessories. Since its comeback, beetle-wing embroidery has graced many of the garments and accessories Her Majesty has worn on state and other formal occasions.

ผ้าทรงสะพัก ผ้าตาดทองปักปีกแมลงทับและเลื่อม เป็นลวดลายดอกไม้ ใบไม้ ใช้เป็นผ้าทรงสะพัก ของเจ้านายฝ่ายใน ซับในแพรและขลิบริม (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Shoulder Cloth (Saphak) decorated with beetle wing and sequin embroidery. (Picture from Fine Arts Department)

ภาพปักบนตาลปัตร

Embroidery on Talipot Fan.

ตาลปัตรที่มีการปักลวดลายให้มีความสวยงามเป็นพิเศษนั้น ฆราวาสจะสร้างขึ้นและนำมาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อจะได้บุญกุศลส่งผลให้ตนได้ในสิ่งที่ปรารถนา บ้างก็ถวายเพื่ออุทิศส่วน บุญกุศลให้กับบิดามารดาในอดีต ตาลปัตรมักทำด้วยวัสดุที่หายากหรือมีคุณค่า เช่น งาช้าง ขนนก ผ้าแพรอย่างดี เป็นต้น มีการประดับด้วยการปักลวดลายด้วยไหมสี ดิ้นเงิน ดิ้นทอง ประดับอัญมณี และเลื่อมสีต่างๆ ตามแต่ผู้ศรัทธาจะทำขึ้นถวาย

พระสงฆ์ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานสมณศักดิ์แล้วนั้น จะได้รับพระราชทานเครื่องประกอบสมณศักดิ์ ตามลำดับชั้น ซึ่งมี “พัดยศ” เป็นลำดับแรก และ พัดยศมีลักษณะแตกต่างกันไปตามแต่ละลำดับชั้น การใช้พัดยศก็จะใช้ได้เฉพาะในการพระราชพิธีและรัฐพิธีเท่านั้น

พัดรอง คือ พัดหรือตาลปัตรที่พระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นถวายแด่พระสงฆ์เป็นที่ระลึกในการพระราชพิธีสำคัญ หรือที่ประชาชนสร้างขึ้นเองตามคติทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้พระสงฆ์ในพิธีทำบุญทั่วไป จัดเป็นพัดสำรอง หรือแทนพัดยศ เนื่องจากพัดยศใช้เฉพาะในงานพระราชพิธีเท่านั้น โดยทั่วไปจะมีรูปเป็นพัดหน้านาง คือเป็นรูปไข่คล้ายใบหน้าสตรี ปักลวดลายและอักษรตามต้องการ

พัดรองที่ปักประดับให้งดงามมีขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งขึ้นพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ โดยสั่งปักไหมจากเมืองจีน เพราะชาวจีนมีความเชี่ยวชาญในงานปักไหม ดังนั้น พัดรองในระยะแรกจะสั่งปักไหมสีจากเมืองจีน เช่น พัดไอราพต เป็นพัดรองที่พระราชทานในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีระกา พุทธศักราช ๒๔๑๖ ส่วนที่ปักในประเทศไทยในระยะแรกมักเป็นการปักดิ้น ปักเลื่อม ตามความชำนาญของช่างไทย

การทำพัดรองเริ่มเป็นที่นิยมแพร่หลาย ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๒๖ เป็นต้นมา มีการตกแต่งด้วยวิธีการต่างๆ มีทั้งปักหรือใช้ผ้าทอพิมพ์ลายหรือบุผ้า สร้างขึ้นเพื่อถวายพระสงฆ์ในงานพระราชพิธีหลวงหรือใช้ในงานของเจ้านาย ทั้งงานมงคล อาทิ ฉลองพระชนมายุ ขึ้นพระตำหนักใหม่ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นต้น และงานอวมงคล อาทิ ที่ระลึกในงานพระเมรุ เป็นต้น

Laymen have embroidered talipot fans made to offer to Buddhist monks in order to gain the merits for oneself and dedicate to the ancestors. Talipot fans are usually made from valuable materials such as elephant’s tusks, feathers, silk and often decorated with colored yarns, jewels.

Buddhist monks whose ranks were appointed by the king would receive rank decoration including “Pad Yod” (Rank Decoration Fan) as the very first item. This fan can only be used in royal and state ceremonies.

“Pad Rong” (Secondary Fan) is the fan that the king have it made for offering to Buddhist monks in important royal ceremonies or the fan that laymen have it made for offering to Buddhist monks in religious ceremonies. Generally, this type of fan is made in oval shape and embroidered with motifs and letters as required.

Beautifully embroidered Pad Rong was first invented in the reign of King Rama V and used when the king sat on the Isawan Tippaya-ard Throne. The silk for embroidery was imported from China. Pad Rongs in early days were embroidered with colored silk threads from China. Example can be seen in Pad Irapod which is Pad Rong used as commemorative gift for the coronation ceremony of King Rama V.

พัดรองที่ระลึกงานเฉลิมพระที่นั่งจักรี มหาปราสาท มีลักษณะเป็นพัดหน้านาง พื้นเป็นผ้าสักหลาดสีเหลืองทอง ปักไหมสี ตรงกลางเป็นพระปรมาภิไธยย่อ จปร ภายใต้พระจุลมงกุฎ (พระเกี้ยวยอด) ขนาบด้วยลายช่อดอกไม้ รอบขอบ พัดปักข้อความด้วยไหมสีขาวว่า "การพระราชพิธีเฉลิมพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทแลพระที่นั่งอื่นไน จังหวัดนั้น ปีมะเมีย จัตวาศก ๑๒๔๔" พัดนี้สั่งปัก มาจากเมืองจีน นมพัดเป็นรูปฟุ่มทำด้วยทองแดง พื้นลงยาสีเหลือง ตกแต่งลายจักรตรงกลางด้วย สีน้ำเงินและสีขาว ล้อมรอบด้วยลายกระจัง ตรงกลาง เป็นลายอุณาโลมสีแดงสลับสีน้ำเงิน ด้ามไม้ทองแดง ลงยา พื้นสีเหลืองตกแต่งด้วยลายก้านแย่งสีแดงและ สีน้ำเงิน ซึ่งเรียกว่า งานถมปัด (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Pad Rong used as commemorative gift in the Housewarming of Chakri Throne Hall Ceremony. The fabric is made from yellow felt fabric embroidered using colored yarns with the king's initials JorPorRor at the center, under the coronet, surrounded by flower bouquet motifs on both sides. The words "Housewarming of Chakri Throne Hall and other Throne Halls in that Province Ceremony, Year of Horse, Thai Minor Era 1244" were embroidered on the fan. This fan was embroidered in China. The base of the fan has a bud shape and is made from yellow enameled copper. In the middle there is a wheel shape in blue and white, surrounded by Krajang motif. Above the wheel is a Unaloam symbol (similar to Thai number nine) in red alternate with blue. The handle is made from yellow enameled copper decorated with Kanyaeng motifs in red and blue called Thom Pad work (niello made on copper base). (Picture from Fine Arts Department)

ในพ.ศ. ๒๔๔๖ พระบาทสมเด็จ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มีการส่งนักเรียนออกไปศึกษา ณ ต่างประเทศ ดังที่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาการทำไหม เลี้ยงไหม การทำผ้าลินิน การทำเครื่องถ้วย การทำกระดาษ ทำเครื่องเขิน (รัก) การทอผ้า ช่างจักสาน และเย็บปักถักร้อย อีกทั้งยังทรงจ้างครูญี่ปุ่นมาสอนวิชาเย็บปักถักร้อยที่โรงเรียนราชินีด้วย

ต่อมาเมื่อคราวเสด็จประพาสประเทศอินโดจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงนำช่างปักชาวญวนเข้ามาชุบเลี้ยงเป็นช่างสะดึงหลวง เพื่อให้ช่างไทยได้เรียนรู้ ต่อมาช่างสะดึงหลวงและช่างสะดึงในสำนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถจึงเปลี่ยนวิธีปักมาเป็นแบบญี่ปุ่นและญวน ด้วยเหตุนี้การปักพัดรองในยุคหลังจึงเป็นแบบเรียบ ไม่หนุนลายนูนสูง

In B.E. 2446, King Rama V arranged to send students to study abroad. Her Majesty Queen Saovabha Phongsri (consort of King Rama V) also sent the students to learn about making silk, raising silk worms, making linen, pottery, paper, wickerwork, etc. Japanese teachers were also invited to pass knowledge on needlework at Rajini School.

In the reign of King Rama VI, during Queen Saovabha Phongsri's visit to Indo-China, she invited Vietnamese embroiderers to stay at the palace as royal craftsmen "Chang Sadueng Luang" (Royal Embroiderer). As a result, the embroiderers within the palace changed their styles to Japanese and Vietnamese accordingly. The embroidery in Pad Rong in later periods is flat and not padded.

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง โปรดให้สร้างพัดรองนี้ เพื่อพระราชทานพระสงฆ์ที่เป็นสหชาติกับพระองค์ โดยสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัด ติวงศ์ทรงออกแบบ และได้สร้างขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๔๕๖ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕๐ พรรษา เรียกพัดรองนี้ว่า "พัดกุนนักษัตร" ซึ่งปีกุนเป็นปีที่ ทรงพระราชสมภพ มีลักษณะเป็นพัดหน้านาง ทำด้วยผ้าแพรสีเหลืองอ่อน ปักไหมสีเป็นลวดลาย มีรูปหมูสองตัวหันหน้าเข้าหากัน

Queen Saovabha Phongsri asked this Pad Rong to be made to offer to the Buddhist monks who were born on the same date as her. Prince Narisara Nuvativongse was the one who designed the fan. The fan was made in B.E. 2456 to be given in her 50th Birthday Anniversary. This fan is called "Pad Gun Nakkasat" (Pig Chinese Zodiac Fan) because she was born on the year of the pig. The fan is embroidered in two pig motifs facing each other.

ผ้าปักไหมและงานปักซอยแบบไทย

Fabric embroidered with silk and Thai style embroidery

งานปักซอยแบบไทย คือการปักซอยด้วยมือโดยใช้เส้นฝ้าย หรือเส้นไหมปักลงบนผืนผ้าฝ้าย หรือผ้าไหมที่ขึงให้ตึงด้วยสะดึง ต้องใช้มือทั้งสองข้างในการปัก มือหนึ่งอยู่ด้านบนปักเข็มลง อีกมือหนึ่งอยู่ด้านล่างคอยส่งเข็มกลับขึ้นมาให้ตรงลายบนผ้า ปักขึ้นลงแบบซอยถี่ๆ สับหว่าง แซม และโค้งไปตามลวดลายของภาพต้นแบบจึงเรียกว่า “ปักซอย”

งานผ้าปักไหมใช้กันในบรรดาเจ้านายชั้นสูง ผ้าที่นิยมปักไหมประดับด้วยวิธีการปักซอยแบบไทย ได้แก่ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ซึ่งใช้ห่มทับสไบ ผ้าปูลาด และผ้าห่อเครื่องทรง ส่วนมากใช้ผ้าไหมพื้นเนื้อดี ปักลวดลายด้วยไหมสีต่างๆ ทั้งผืน การปักไหมนี้ถ้าใช้ไหมสีทองก็เรียกว่า ผ้าปักไหมทอง

นอกจากเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่นิยมนำมาปักไหมแล้ว ยังมีงานปักไหมที่ใช้เป็นเครื่องตกแต่งอาคารสถานที่ เช่น ภาพปักไหมที่ใช้เป็นฉากกั้น ภาพแขวนตกแต่งผนัง และเครื่องไทยธรรมวัตถุหรือสิ่งของต่างๆ ที่สมควรถวายแด่พระสงฆ์

ในอดีตแต่โบราณ งานพระเมรุถือเป็นวาระที่ผู้คนพากันมาชุมนุมเที่ยวชมพระเมรุและการมหรสพเป็นจำนวนมาก ทางราชสำนักจึงมักจัดตั้งเครื่องตั้ง ตลอดจนเครื่องประดับต่างๆ ให้คนได้ชื่นชม โดยเฉพาะพระเมรุใหญ่ที่ท้องสนามหลวงซึ่งมีการประดับตกแต่งอย่างวิจิตรงดงามเต็มที่ จึงพบงานผ้าปักประดับในกรอบไม้ และฉากผ้าปักไหมตกแต่งอยู่ทั่วไป

The ancient Thai-style embroidery involves making repetitive stitches by minuscule needles and fine threads, zigzagging, inserting or following contours of a design.

Aside from the costumes which are embroidered, there are other silk embroidery which are used as decoration of the building such as silk embroidery used as partition, picture for wall decoration, and Buddhist offering articles.

In the past, the Royal Funeral was the event when people from various places came to admire the royal funeral pyre and enjoyed the on-site entertainment. The Royal Household normally brought various royal items for display. The main funeral pyre put up at Sanam Luang (Phra Meru Grounds) was fully decorated. The embroidery works were found everywhere as decoration.

ผ้าปักไหม บนพื้นสีดำ ปักด้วยไหมสีแดง ฟ้า และเขียว เดินขอบด้วยดิ้นทองเป็นลายดอกไม้แปดกลีบก้านแย่ง เชิงทั้งสองข้างทำเป็นลายกรวยเชิงชั้นเดียว ขอบผ้าปักลายดอกก้ามปู (ภาพจากกรมศิลปากร)

Silk fabric embroidered with silk threads and gold yarns in various Thai motifs. (Picture from Fine Arts Department)

งานพระเมรุ พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)
The Royal funeral pyre of King Rama V

งานผ้าปักที่ใช้เป็นเครื่องประดับงานพระเมรุที่น่าสนใจคือ ภาพผ้าปักโคลงสุภาษิตอิศศปปกรณำ งานพระเมรุท้องสนามหลวง ร.ศ. ๑๐๘ เป็นผ้าปักไหมสีต่างๆ อย่างวิจิตรบรรจง ภาพบอกเล่าเรื่องราวนิทานอิศศปปกรณำพร้อมด้วยโคลงสุภาษิตประจำภาพและอักษรบอกชื่องานพระเมรุท้องสนามหลวงรัตนโกสินทร์ศกปี ๑๐๘ บนแถบริบบิ้น ผูกลายตกแต่งช่อดอกไม้ ฝีมือปักลายแนบเนียนทั้งด้านหน้าและด้านหลังแบบฝีมือช่างหลวง ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในราชสำนัก

ภาพปักบรรจุในกรอบไม้ปิดกระจก มีลวดลายที่มุมกรอบทั้งสี่ด้านเป็นลายเครือเถาแบบตะวันตก เช่น เครือเถาองุ่น ลายเครือดอกกุหลาบ เครือดอกเบญจมาศ และลายกนก เป็นต้น

ผ้าปักโคลงสุภาษิตอิศศปปกรณำ งานพระเมรุท้องสนามหลวง ร.ศ. ๑๐๘ สันนิษฐานว่านำเอาโคลงสุภาษิตมาจากนิทานซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์แปล ต้นฉบับตัวเขียนนี้ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ ณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

งานประณีตศิลป์ชนิดนี้แม้ทำเพื่อเป็นเครื่องประดับพระเมรุ แต่ก็มีคุณค่าด้านศิลปกรรม สะท้อนถึงราชประเพณี และแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านวรรณกรรมอีกด้วย ซึ่งเมื่อแล้วเสร็จจากการใช้งานประดับพระเมรุแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานผ้าปักโคลงสุภาษิตเหล่านี้ไปให้หน่วยงานต่างๆ ประดับอาคารสถานที่ เช่น โรงเรียน และพิพิธภัณฑ์

ฉากบังเพลิง ปักไหมสีสลับ แล่ง ดิ้นข้อ ดิ้นโปร่ง ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (สมบัติของ วัดชนะสงคราม)

The panel embroidered with colorful silk threads, gold-metal strip and bullion in the Royal Funeral and Royal Cremation Ceremony of King Rama V. (from Wat Chanasongkram)

The picture embroidered with Aesop prose, part of decoration of Royal Funeral in Sanam Luang in Rattanakosin Era 108 (B.E.2432) used various colored yarns to create exquisite embroidery depicting Aesop stories with descriptive proses. There were words indicating Royal Funeral at Sanam Luang, Rattanakosin Era 108 over the ribbon decorating with flower bouquets.

The embroidered picture was put in a wooden frame covered with glass. The motifs on all four corners were Western floral motifs such as grape vines, roses, and Chrysanthemums.

It was assumed that the prose came from the stories that King Rama V had translated. This type of exquisite artwork, although made for the decoration of the funeral pyre, it carried the worthy value of fine arts, reflecting the royal customs and displaying the literacy wisdom of King Rama V. Once the funeral was over, these embroidery works were distributed to various organizations to decorate their walls e.g. schools and museums.

ตัวอย่างภาพปักไหมสีที่ใช้ประดับงานพระเมรุ ท้องสนามหลวง รัตนโกสินทร์ศก ปี ๑๐๘ (พุทธศักราช ๒๔๓๒) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นปีแรกในการใช้ รัตนโกสินทร์ศก สันนิษฐานว่าเป็นงานพระเมรุของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านภาจรจำรัสศรี ภัทรวดีราชธิดา และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมัยวุฒิวโรดม

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านภาจรจำรัสศรี ภัทรวดีราชธิดา ประสูติเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๒๗ สินพระชนม์เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๓๒ เป็นพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ได้รับพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุ ท้องสนามหลวง เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๓๓

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมัยวุฒิวโรดม ประสูติวันที่ ๑๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๓๑ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารดาพร้อม สิ้นพระชนม์วันที่ ๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๓๒ พระชันษา ๑ ปี

ภาพปักเหล่านี้เก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติพระนคร เป็นภาพปักคำโคลงสุภาษิต และมีภาพประกอบคำโคลงแต่ละบท (ภาพจาก กรมศิลปากร)

These embroidery works were assumed to be used in the Royal Funerals of Princess Nabhachara Chamrassri and Prince Samaya Vudhirodom, daughter and son of King Rama V.

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระบรมราชินีและพระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ สนพระราชหฤทัยในงานเย็บปักถักร้อย และทรงส่งเสริมสนับสนุนให้ข้าราชบริพารรักษางานปักซอยแบบโบราณเอาไว้

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงทรงรวบรวมผู้มีฝีมือมาไว้ในพระตำหนักและให้ฝึกสอนงานฝีมืออย่างต่อเนื่อง เนื่องจากในยุคสมัยก่อนงานเย็บปักถักร้อยจะสอนกันอยู่ในพระตำหนัก กระทั่งต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๗ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการก่อตั้งโรงเรียนราชินี จึงได้ทรงจ้างครูผู้เชี่ยวชาญมาสอนงานหัตถกรรมที่โรงเรียนแทน

ในส่วนของงานปักราชสำนัก เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริให้ใช้สิ่งของและเครื่องใช้ที่ปักประดับอย่างสวยงามพระราชทานแก่บุคคลต่างๆ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ จึงทรงสนับสนุนงานปัก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ส่งนักเรียนไปศึกษาเพิ่มเติมที่ประเทศญี่ปุ่น และทรงจ้างครูชาวญี่ปุ่นเข้ามาสอนวิชาเย็บปักถักร้อยให้แก่เด็กนักเรียนโรงเรียนราชินีด้วย

ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต เมื่อสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถมีโอกาสเสด็จประพาสประเทศแถบอินโดจีนในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ยังทรงพาช่างปักชาวญวนเข้ามาชุบเลี้ยงเป็นช่างปักสะดึงหลวง เพื่อให้ช่างปักสะดึงไทยจดจำเป็นแบบอย่างอีกทางหนึ่ง

เช่นเดียวกับสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงพระปรีชาสามารถด้านงานศิลปหัตถกรรมอย่างมาก โดยเฉพาะงานเย็บปักถักร้อย ทรงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงอำนวยการจัดงานระดับประเทศและระดับนานาชาติครั้งสำคัญ

ทรงรับผิดชอบบริหารจัดการออกร้านแสดงสินค้าหัตถกรรมสตรีในงานแสดงสินค้าแห่งสยาม ณ ท้องสนามหลวง และงานเวิลด์โคลัมเบียนเอ็กซ์โปซิชัน ที่นครชิคาโก เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ (World’s Columbian Exposition 1893) ทรงนำผลงานศิลปหัตถกรรมฝีมือสตรีไทยไปเผยแพร่สู่สายตาชาวต่างชาติเป็นครั้งแรก และมีผลงานศิลปหัตถกรรมที่ชนะการประกวดในงานดังกล่าวได้รับรางวัลรวมทั้งสิ้น ๑๐๑ รายการ แสดงให้เห็นถึงความสามารถของสตรีไทย เป็นที่ยอมรับของนานาประเทศมาแล้วกว่า ๑๒๐ ปี

นอกจากนี้ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้ายังได้พระราชทานสมุดรูปที่หน้าปกทรงปักเป็นรูปดอกบัวด้วยพระองค์เองแก่นางสาวพ็อตเตอร์ พาล์มเมอร์ ประธานจัดงานเอ็กซ์โปครั้งนั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่า สยามประเทศ เป็นประเทศที่มีอารยธรรมมาอย่างช้านาน ปัจจุบันสมุดรูปเล่มนี้ก็ยังคงเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑ์ที่เมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา

Her Majesty Queen Savang Vadhana (consort of King Rama V and Queen Grandmother of King Rama VIII and King Rama IX) was renowned for her expertise in handicrafts especially needlework.

She was trusted by King Rama V to oversee the display of women handicraft in the Products of Siam Exhibition at Sanam Luang and World’s Columbian Exposition 1893. That event was the first time ever that handicrafts made by Thai women were presented to the world. There were a total 101 items which won the awards in the event, demonstrating the ability of Thai women which was acknowledged internationally for over 120 years.

Queen Savang Vadhana also personally presented a catalogue with the cover embroidered with lotus motif to Miss Potter Palmer, the President of Exposition, to show that Siam is a country with long civilization. At present, this catalog is still kept in the museum in Chicago, USA.

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ ทรงฉลองพระองค์ชุดไทยจิตรลดาในการเสด็จฯ ไปเยือนสหรัฐอเมริกา พระภูษาทรงประดับด้วยการปักซอยลายธรรมชาติ

HM Queen Sirikit wearing Thai Chitralada dress decorated by Thai-style embroidery.

สมุดรูป ๒๔๓๖ จำลอง
The catalogue cover

งานผ้าปักซอยแบบไทย ที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ ทรงสนับสนุน

Thai embroidery technique which Queen Sirikit has supported

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ ทรงพบภาพปักโบราณในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นภาพเรือสุพรรณหงส์ปักด้วยไหมน้อย ฝีมือช่างหลวงของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า แม้จะผ่านกาลเวลามาแล้วเนิ่นนานหลายร้อยปีแล้ว แต่ภาพปักนั้นยังสวยงามและยังคงสภาพสมบูรณ์อยู่มาก จึงทรงประทับพระราชหฤทัยในความงดงามของผลงานปักนั้นยิ่งนัก

ทรงเล็งเห็นว่าปัจจุบันงานปักซอยแทบไม่มีผู้ใดทำแล้ว เนื่องจากมีเครื่องจักรและเทคโนโลยีทันสมัยต่างๆ เข้ามามีบทบาทในการปัก ซึ่งทำให้ผลงานเสร็จรวดเร็วกว่าปักด้วยมืออย่างมาก แต่การปักซอยแบบไทยเป็นงานประณีตศิลป์ที่ละเอียดอ่อนและมีคุณค่า เมื่อทรงทราบว่ายังมีข้าราชบริพารฝ่ายในที่ปักผ้าแบบโบราณคือปักซอยแบบไทยได้อยู่ จึงมีพระราชเสาวนีย์ให้คัดเลือกคุณข้าหลวงบางรายไปเรียนวิชาปักผ้าจากข้าราชบริพารฝ่ายในเพื่อสืบทอดวิชาในการทำงานฝีมืออันทรงคุณค่านี้ไว้

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ ทรงสนับสนุนงานปักซอยแบบโบราณ ด้วยการทรงฉลองพระองค์ที่ตกแต่งด้วยงานปักซอย เช่น พระภูษาทรง และฉลองพระองค์คลุมแบบต่างๆ ที่ปักเป็นรูปดอกไม้ ต้นไม้ และสัตว์

Her Majesty Queen Sirikit found an elegantly embroidered picture of the Suphannahongsa Royal Barge in the Grand Palace. The piece of embroidery was made by the royal embroiderer under the supervision of Queen Savang Vadhana more than100 years ago. The queen was inspired by its beauty then she decided to revive court-style embroidery.

Learning that it was a valuable craftsmanship, and that the technique had been passed down through generations of court artisans, Queen Sirikit directed a royal master to teach a new generation of palace officials to learn the skill.

In 1975, Her Majesty the Queen set up an embroidery group in the compound of Daksin Palace in order to introduce Thai-style embroidery to villagers living in the border provinces of the South. Noticing Muslim women wearing detailed embroidered hijabs, or headscarves, the queen believed that they could be good at this kind of work.

The queen supported ancient Thai embroidery technique called “Pak Soi” by wearing the clothes which were embroidered with flower, plant, and animal motifs.

กรรมวิธีการปักผ้า

Embroidery Making Process

การปักผ้าต้องอาศัยอุปกรณ์ในการปักที่สำคัญคือ สะดึง ซึ่งใช้เป็นที่ขึงผ้าให้ตึงเพื่อให้สามารถปักผ้าได้สะดวก และมีความงดงาม สะดึงทำด้วยไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยมหรือวงกลม มีขนาดต่างกันไปตามลักษณะของงานปักแต่ละชิ้น ในสมัยโบราณสะดึงมักทำขึ้นมาเองเพื่อใช้งานปักซึ่งมักมีขนาดใหญ่

การเลือกเข็มก็เป็นสิ่งสำคัญ ถ้าใช้เข็มใหญ่เกินไปหรือเล็กเกินไปก็จะไม่สวย หรือร้อยด้ายลำบาก ต้องเลือกเข็มที่ขนาดพอเหมาะ จึงจะทำงานปักได้สวยและละเอียด ขนาดของเข็มที่ใช้ขึ้นอยู่กับความถนัดและฝีมือของช่างปักแต่ละคน เข็มที่ใช้สำหรับเส้นไหมธรรมดาซึ่งขนาดใหญ่กว่าเส้นไหมน้อยหรือเส้นไหมที่มีขนาดเล็กที่สุด จะใช้เข็มเบอร์ ๑๑ มีปลายสีทอง ส่วนเข็มที่ใช้กับไหมน้อยซึ่งเล็กละเอียดมากจะใช้เข็มเบอร์ ๑๒ ผ้าที่ปักด้วยเส้นไหมน้อยจะต้องใช้เวลาในการปักนาน เพราะต้องปักช่วงสั้นๆ ถ้ายาวเกินไปงานปักจะออกมาหยาบ พอง และไม่ละเอียด

In doing embroidery work, an important tool is required-embroidery hoop/frame. The hoop/frame is used to stretch the fabric tight and firmly keep the needlework in place. The hoop/ frame can come in round or rectangular shape and in various sizes. In the ancient time, the hoop/frame was self-made and usually came in large size.

Choosing a needle is also important. Needle no. 12 is used with this type of silk yarn which is extremely refined. The fabric embroidered with this type of silk yarns normally takes a long time to make because short embroideries should be made at a time. Long embroideries would result in the unrefined finished work.

เส้นไหมน้อยที่ย้อมสีเหลืองเฉดต่างๆ

Various shades of yellow silk threads.

ผู้เริ่มต้นทำงานปักผ้าแบบปักซอย ควรฝึกหัดจากการใช้ไหมธรรมดาที่หาซื้อได้จากท้องตลาดทั่วไป หรือที่เรียกว่าไหมดี.เอ็ม.ซี. ซึ่งเป็นเส้นไหมที่มีขนาดใหญ่และปักง่ายกว่า โดยมักจะเริ่มต้นปักงานชิ้นเล็กๆ ก่อน เป็นงานง่ายๆ เช่น ลายดอกไม้ เพื่อค่อยๆ ศึกษาการไล่สี และทำให้ดอกไม้เหมือนมีชีวิต แล้วจึงค่อยพัฒนาฝีมือปักขึ้นไปตามลำดับ การปักควรตั้งเข็มให้ตรงเวลาเย็บขึ้นลง ต้องใช้มือทั้งสองข้างในการปัก มือหนึ่งอยู่ด้านบนปักเข็มลง อีกมือหนึ่งอยู่ด้านล่างคอยส่งเข็มกลับขึ้นมาให้ตรงลายบนผ้า ปักขึ้นลงแบบซอยถี่ๆ สับหว่าง แซม และโค้งไปตามลวดลายของภาพต้นแบบ

Beginners learn to use cotton thread to make stitches on a cotton cloth, stretched tight on a wooden or plastic frame. They usually favour patterns of small or simply-shaped flowers. Upon starting to learn about embroidery work, handicraft apprentices would start their training by using standard yarns commonly known as DMC yarns. Consummate embroiderers, however, use extra fine silk, the size of a hair, to embroider a silk cloth, stretched on a wooden frame.

Use both hands when embroidering: holding a needle, moving it up and down.

Use the techniques as running stitch, zigzag-stitch, insert-stitch, and curving chain stitch, for creating delicate adornment with silk threads, following the template pattern.

เมื่อช่างปักมีความชำนาญมากขึ้น จะสามารถปักงานที่ละเอียดอ่อนอย่างการไล่สีเขียวของใบบัวเป็นเฉดสีต่างๆ ได้

For a green leaf, as many as five shades of the green hue can be deployed.

การทำเครื่องเขินในอดีต (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Lacquer making in the past (Picture from National Archives National)

เครื่องเขิน

Lacquerware

ในอดีตชาวล้านนาล้วนนิยมนำเครื่องเขินมาเป็นข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยคุณลักษณะที่มีน้ำหนักเบา เพราะทำจากไม้ไผ่ คงทนไม่แตกหักง่าย ทำให้นำพาไปไหนได้สะดวก แตกต่างจากเครื่องปั้นดินเผาที่มีน้ำหนักมากกว่าและชำรุดเสียหายได้ง่ายกว่า อีกทั้งหากเทียบราคาของเครื่องเขินกับงานหัตถกรรมซึ่งทำจากวัสดุชนิดอื่นแล้ว เครื่องเขินจะมีราคาย่อมเยากว่า จึงเป็นเหตุผลให้งานหัตถกรรมชนิดนี้เป็นที่นิยมและดำรงอยู่ใกล้ชิดผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวล้านนามาช้านาน

เครื่องเขิน ลักษณะโดยทั่วไป คือ ทำจากโครงที่เป็นเครื่องจักสานหรือไม้จริง ทาเคลือบด้วยยางรักเพื่อความคงทน กันน้ำ กันความชื้น และเพิ่มความสวยงามให้พื้นผิวของภาชนะ ส่วนใหญ่แล้วจะขึ้นโครงด้วยไม้ไผ่สาน จากนั้นทาด้วยยางรักหลายๆ ชั้น โดยชั้นแรกทำหน้าที่ยึดโครงให้เกิดความมั่นคง ส่วนชั้นต่อๆ มาเป็นการตกแต่งผิวภาชนะให้เรียบ และชั้นสุดท้ายเป็นการตกแต่งให้สวยงาม

In the past, Lanna people used to make lacquerware for daily necessities. Since it is made from bamboo, it is lightweight and durable; not easily broken. Also with its mobility, it is easy to be moved from one place to another, whereas pottery is heavier and breakable. If we compare the price of lacquerware to other handicrafts made from other materials, the lacquerware is more affordable. This is why this kind of craft is popular and bond to the lifestyle of the Lanna people for a long time.

Typical lacquerware is made from a wicker frame or real wood. It is coated with lacquer or varnish for durability, water and moisture resistance, and to render its aesthetic onto the surface of the container. The main structures are usually made of woven bamboo. Then, coat with many layers of lacquer. The first layer is coated to stabilize the whole structure and the following layers are to smoothen as well as finishing the surface.

ความสำคัญและประโยชน์ในการใช้งาน

Importance and Usage

จากหลักฐานการสืบค้นถึงต้นกำเนิดเครื่องเขินนั้น เชื่อกันว่า “ชนชาติจีน” เป็นชนชาติแรกที่รู้จักการทำเครื่องเขิน โดยขุดค้นพบชิ้นส่วนของภาชนะเครื่องเขินภายในหลุมฝังศพบุคคลสำคัญของประเทศจีน ซึ่งถูกฝังไว้เมื่อหลายพันปีก่อน และจากประเทศจีนวัฒนธรรมเครื่องเขินได้เดินทางเผยแพร่สู่ประเทศอื่นๆ ในเอเชียต่อมา อย่างไรก็ตามมีผู้ให้ความเห็นในอีกแนวทางหนึ่งซึ่งเชื่อว่า มีความเป็นไปได้ที่วัฒนธรรมเครื่องเขินจะถือกำเนิดในเขตมณฑลยูนนานและรัฐฉานมาก่อน เนื่องจากดินแดนแถบนั้นเป็นแหล่งวัตถุดิบที่อุดมสมบูรณ์สำหรับการผลิตเครื่องเขิน แล้วจึงเผยแพร่สู่ภายในประเทศจีน คนจีนรู้จักการเก็บรักษาให้คงอยู่นาน จึงยังหลงเหลือเป็นหลักฐานที่สมบูรณ์ให้นักโบราณคดีในยุคหลังได้ขุดค้นพบ

ไม่ว่าเครื่องเขินจะถือกำเนิดจากบริเวณใดก็ตาม เพราะความนิยมหัตถกรรมชนิดนี้ในประเทศจีน รวมถึงความยิ่งใหญ่ของชนชาติจีนในยุคสมัยนั้น เป็นส่วนสำคัญสู่การเผยแพร่วิชาการทำเครื่องเขินไปยังประเทศต่างๆ ตั้งแต่ เกาหลี ญี่ปุ่น จีนตอนใต้ เวียดนาม และเอเชียอาคเนย์ทั้งหมด

เนื่องจากเครื่องเขินเป็นข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน จึงไม่มีการจารึกหรือบันทึกลงเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์มากนัก ประกอบกับเป็นงานหัตถกรรมที่ใช้วัสดุเรียบง่าย ดังนั้นจึงผุพังแตกสลายไปตามกาลเวลา จึงเหลือไว้ให้ศึกษาอยู่ไม่มาก ทำให้การกำหนดช่วงเวลาของการกำเนิดวัฒนธรรมเครื่องเขินในประเทศไทยค่อนข้างที่จะชี้ชัดได้ยาก แต่ก็ได้มีการขุดค้นพบเครื่องเขินที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยคือ จุกปิดคนโทน้ำสมัยหริภุญชัยที่มีอายุราว พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘

Based on evidence of the origin of lacquerware, it is believed that “China” is the first nation that created lacquerware. Parts of the lacquerware were excavated from the grave of Chinese prominent figures, which were buried for thousands of years. From China, the lacquer culture has spread to other Asian countries later. However, some scholars believed that lacquerware was possibly born in Yunnan and Shan State, because the land is rich of sources of raw materials for lacquer production. The lacquerware, then, disseminated within China. Chinese people knew how to preserve so well and that the evidence remained for archaeologists to be excavated in later time.

No matter where the lacquerware was created, it was very popular in China due to the greatness of Chinese people and strong knowledge of handicrafts in that period. The lacquerware making techniques widely spread to other countries, such as Korea, Japan, South China, Vietnam and South East Asia.

Since lacquerware was a common daily necessity, not many historical records and documentation mentioned it. Also, this kind of crafting was made with simple materials which were not durable therefore they were rarely left to study. This makes it difficult to identify the time of when the lacquerware culture was introduced in Thailand. However, there was discovery of the oldest lacquer in Thailand which was a cork closure of ewer in Hariphunchai period; the 17th - 18th century.

ประเพณีรดน้ำ ดำหัว ของชาวล้านนา มีเครื่องประกอบพิธีเป็นพานเงินใส่ดอกไม้ และมีชุดเชี่ยนหมากเขิน (ภาพจาก หนังสือ กษัตริย์ และ กล้อง วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. ๒๓๘๘ – ๒๕๓๕)

Lacquerware used in the Water Blessing Ceremony of Lanna (Picture from the book "King and camera: evolution of photography in Thailand 1845-1992")

ในอาณาจักรล้านนา แม้ไม่พบหลักฐานหรือเอกสารบ่งชี้ว่ามีการผลิตเครื่องเขินในยุคราชวงศ์มังราย แต่มีการกล่าวอ้างถึงการกวาดต้อนคนเชียงใหม่ไปยังหงสาวดี เมื่อพระเจ้าบุเรงนองรบชนะเชียงใหม่ ได้มีการกวาดต้อนช่างฝีมือหลายแขนงไปยังพม่า ซึ่งรวมถึงช่างเครื่องเขินด้วย ฉะนั้นมีความเป็นไปได้ที่มีการใช้และผลิตเครื่องเขินในเชียงใหม่อยู่แล้ว ในปี พ.ศ. ๒๑๐๐ และเมื่อได้ชาวเชียงใหม่ไปเป็นเฉลยศึกจึงเกิดการเพิ่มพูนความรู้พัฒนาเป็นเครื่องเขินพม่าที่เห็นในปัจจุบัน **ดังนั้น จากความเข้าใจที่ว่าชาวไทยได้รับวัฒนธรรมเครื่องเขินมาจากพม่า แท้จริงแล้วน่าจะเป็นทางพม่าที่ได้รับวิชาการทำเครื่องเขินไปจากไทย** ดังเอกสารที่ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในเรื่องเที่ยวพม่า พ.ศ. ๒๔๗๘ ว่า

"ได้ความรู้แปลกในทางโบราณคดี เนื่องด้วยเรื่องทำของลงรักในเมืองพม่าอย่างหนึ่งจะกล่าวไว้ตรงนี้ด้วย ฉันได้เห็นในหนังสือพงศาวดารพม่าฉบับหนึ่งว่าวิชาทำของลงรักนั้น พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ไปจากเมืองไทย (คือว่าได้ช่างรักไทยไปเมื่อตีกรุงศรีอยุธยาได้ใน พ.ศ. ๒๑๑๒) ถ้าจริงดังว่าก็พึงสันนิษฐานว่าครั้งนั้นได้ไปแต่วิธีทำรัก "น้ำเกลี้ยง" กับทำ "ลายรดน้ำ" จึงมีของพม่าทำเช่นนั้นแต่โบราณ แต่วิธีที่ขุดพื้นรักลงไปเป็นรูปภาพและลวดลายต่างๆ นั้น พวกช่างชาวเมืองพุกามเขาบอกฉันว่า เพิ่งได้วิธีไปจากเมืองเชียงใหม่เมื่อชั้นหลัง"

Although there was no evidence or document that there was there was any lacquerware production within Lanna Kingdom during the Meng Rai Dynasty period. However, people were forcibly moved from Chiang Mai to Hongsawadee. When King Bayinnaung or Burengnong won the battle over Chiang Mai, many of skilled craftsmen and artisans were captured and drawn to Myanmar, including lacquer makers. Therefore, it is possible that usage and production of lacquerware was found in Chiang Mai in 1557.

Once relocated, the craftsmen from Chiang Mai shared their skills with local people. The knowledge was then developed into a Burmese lacquer seen nowadays. Therefore, people misunderstood the origin of Thai lacquerware and think that it was influenced by Burmese culture. According to "Visit Myanmar in 1935", a book written by Phraya Damrongrachanuphap, it mentioned the lacquerware in Myanmar.

"...I acquired this strange knowledge of lacquerware in Myanmar. I have seen in the Burmese chronicles book that lacquerware making knowledge was taken from Thailand by King Bayinnaung (craftsmen captured during the victory of Ayuthaya war in 1569). If this is true, it was assumed that only some techniques like "Smoothened water" and "Watering pattern" was taken as seen in Burmese usage at that time, however, people from Bagan told me that other pattern making techniques were learned in later time from Chiang Mai."

ภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงวิถีชีวิตชาวเมียนมา ในการใช้เครื่องเขินเป็นภาชนะในการใส่สิ่งของต่างๆ

Mural depicting traditional way of life in Myanmar. People using lacquerware as containers.

เครื่องเขินกับการนำไปใช้

Usage of Lacquerware

ในอดีตคนในเชียงใหม่และบริเวณใกล้เคียงมีการทำเครื่องเขิน ผลิตเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันและภาชนะในพิธีกรรม ต่อมาเมื่อนำชาวไทเขินเข้ามา ได้นำกรรมวิธีการทำเครื่องเขินจากลุ่มน้ำขืนที่เชียงตุงมาด้วย ระยะหลังจึงเกิดการผสมผสานวิธีการทำของรูปแบบดั้งเดิมของเชียงใหม่และรูปแบบจากเชียงตุง จึง**จำแนกเครื่องเขินเชียงใหม่ออกเป็นกลุ่มใหญ่ คือ “เครื่องเขินแบบพื้นเมือง” พบมากในชนบทเชียงใหม่ และ “เครื่องเขินแบบเชียงใหม่” ซึ่งเรียกชื่อตามหมู่บ้านที่ผลิตในเขตบ้านวัวลาย บ้านนันทาราม และบ้านระแกง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่**

In the past, people in Chiang Mai and the areas nearby had commonly used lacquerware in daily life and ritual events. Later, people of Tai Khin came in and introduced the method of making lacquer from people of Namkhun in Chiang Tung. Tthere were combinations of the traditional Chiang Mai method and the model method from Chiang Tung. **Lacquerware made in Chiang Mai can be categorized into 2 big groups; “Traditional lacquerware” found in rural Chiang Mai, and “Chiang Mai lacquerware” which is named after the village at which they are produced, for example, Baan Wua Lai, Baan Nuntaram and Ban Ra Kraeng, in Muang district, Chiang Mai.**

ชุดเชี่ยนหมากเขินพื้นเมือง
Local lacquer betel box set

เครื่องเขินแบบพื้นเมือง ส่วนมากจะเป็นการใช้โครงสานด้วยไม้ไผ่ ทาด้วยยางรักไม่กี่ครั้งก่อนจะนำไปประดับตกแต่งอย่างง่ายๆ ด้วยการเขียนด้วยชาดสีแดง โดยใช้พู่กันจุ่มยางรักหรือรักผสมชาด จากนั้นหยดลงบนภาชนะเป็นจุด ต่อด้วยการลากให้เป็นทางยาวออกไป เกิดลวดลายมีลักษณะคล้ายตัวลูกอ๊อด ต่อกันเป็นชุดจะคล้ายกลีบดอกไม้หรือลายเครือเถาต่างๆ ซึ่งเป็นแบบฉบับของศิลปะล้านนา ทั้งนี้ การเขียนลวดลายด้วยยางรักไม่สามารถเขียนเสร็จได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากยางรักมีความหนืดสูง ผู้เขียนต้องอาศัยความใจเย็น ความชำนาญ และความแม่นยำเพราะถ้าผิดพลาดแล้วยากต่อการแก้ไข

ในอดีตเครื่องเขินแบบพื้นเมือง มักนิยมทำเป็นขันหมากขนาดใหญ่ทรงกระบอก ปุงใส่เมล็ดพืช กระบุงเล็กหรือขันโอสำหรับใส่ของถวายพระ หีบใส่ผ้าสำหรับพิธีแต่งงาน เป็นต้น ชาวบ้านมักจะผลิตใช้เอง ปัจจุบันหาผู้ที่ผลิตด้วยวิธีนี้ยากแล้ว เนื่องจากวิธีการใหม่ๆ ทำได้สะดวกและง่ายกว่ามาก อีกทั้งยังให้ผลงานที่มีความสวยงามมากกว่า

Traditional lacquerware is mostly made from bamboo, coated with a few layers lacquer before simply decorating it with red cinnabar paint (mixed with lacquer). The paint is dripped from a soaked brush. The lacquerware maker draw a dot with a line onto a surface of the object, then created the designs of plants and flower vines, which are typical in Lanna art. However, the pattern cannot be done easily since the paint is very sticky. The craftsmen have to be very calm, skillful and accurate. If a mistake is made, it is difficult to solve.

In the past, lacquerware was commonly made into a large cylindrical shape. It was used as seed box, small basket, worship basket, and trunk for wedding ceremony. The villagers often produce these lacquerware by themselves. Nowadays, it is difficult to find the craftsmen who make it this way because the new method is much easier and convenient, which also looks more beautiful.

ภาพถ่ายสตรีล้านนา พร้อมชุดเชี่ยนหมาก (ภาพจาก หนังสือ กษัตริย์ และ กล้อง วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. ๒๓๘๘ – ๒๕๓๕)

Lanna woman with a set of lacquer betel box (Picture from the book "King and camera: evolution of photography in Thailand 1845-1992")

เครื่องเขินแบบเชียงใหม่ นิยมใช้สำหรับการตกแต่ง วิธีการทำส่วนใหญ่นิยมใช้วิธี "การขูดลาย" หรือ ฮายดอก หรือ ฮายลาย ตามการเรียกของภาษาท้องถิ่น ภาชนะที่จะฮายดอกต้องมีผิวยางรักที่แห้งสนิทและเรียบ ช่างที่ทำการฮายดอกต้องอาศัยของชำนาญมากเพื่อไม่ให้เกิดเส้นที่ลึกมากจนยางรักกะเทาะออกหรือแผ่วเบาเกินไปจนลวดลายเห็นได้ยาก ช่างจะกรีดเส้นลวดลายด้วยเหล็กเข็มบนผิวสีดำที่เงาวาวซึ่งมองเห็นลายได้ยากจึงต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษ จากนั้นนำยางรักที่ผสมกับชาดถมลงไปตามร่องที่กรีด รอให้แห้ง แล้วจึงขัดส่วนนอกสุดออกจนมองเห็นลวดลายสีแดงที่ฝังอยู่ในพื้นที่สีดำ ทั้งนี้การปิดทองในเครื่องเขินของล้านนานิยมการเขียนลวดลายด้วยชาดแล้วปิดทองลงบนตัวลายในขณะที่ยางรักไม่แห้งสนิท ทองคำเปลวที่ไม่ได้อยู่บนลวดลายจะถูกปัดทิ้งไป เหลือตามแต่ที่ต้องการ เทคนิคชนิดนี้ทำให้ลวดลายบนเครื่องเขินมีความละเอียดประณีตและผิวของภาชนะเนียนสะอาดไม่ขรุขระ แตกต่างจากเครื่องเขินแบบพื้นเมือง จึงเป็นเอกลักษณ์ของเครื่องเขินเชียงใหม่

ชาวล้านนาใกล้ชิดผูกพันกับเครื่องเขินมาอย่างยาวนาน เพราะเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของทุกชนชั้น ตั้งแต่ชาวบ้านทั่วไปจนถึงขุนนาง ข้าราชการ หรือแม้แต่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งแตกต่างจากภาคกลางที่เครื่องเขินถูกสงวนไว้สำหรับชนชั้นสูงของสังคมและสำหรับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ดังนั้น เมื่อชาวล้านนาทุกชนชั้นสามารถใช้เครื่องเขินได้ จึงสามารถพบเครื่องเขินในข้าวของเครื่องใช้ทุกประเภท ตั้งแต่ของใช้ขนาดเล็กไปจนถึงตู้ขนาดใหญ่ เสา ผนัง เป็นต้น การจำแนกว่าเครื่องเขินชิ้นใดเป็นของชาวบ้านทั่วไป ชิ้นใดเป็นของเจ้านาย หรือชิ้นใดใช้ในพิธีกรรม ดูได้จากการประดับตกแต่ง หากใช้ทองคำเปลวประดับหรือมีการปั้น กดรัก พิมพ์รัก เป็นลวดลายที่มีความพิถีพิถันจะมิใช่เครื่องใช้สำหรับชาวบ้านใช้ทั่วๆ ไป ประเภทของเครื่องเขินล้านนาที่เป็นที่รู้จักและแพร่หลาย เช่น

Chiang Mai lacquerware, the decorative lacquerware mostly use the method of "scraping" or Hai Dok or Hai Lai according to the way the locals call. The surface of container that will be Hai Dok must be completely dry and smooth. The craftsman who applies the Hai Dok technique has to gently scrap the object and avoids to make too deep or too shallow lines on the surface because the lacquer will peel off or unnoticeable. This requires special skills, since the craftsman has created the pattern with a steel needle on shiny black surface, which is difficult to see. After that, paint the lacquer mixed with cinnabar down the groove. When the paint dries, it will then be scrapped off at the outer surface until red pattern embedded in the black surface. The gilding of lacquerware in Lanna is popular with cinnabar lacquer paint while it is not dried. Gold leaf which does not stick on the pattern will be eliminated, leaving only the desired part. This kind of technique provides fine detailed patterns on the surface, making it neat and smooth. This makes Chiang Mai lacquerware unique and different from traditional lacquerware.

Lanna people are connected with lacquerware because it is used in daily life of all classes; from commoners to noblemen, or even used religious rites. Unlike in the central region of Thailand, lacquerware is reserved for the upper social classes and for worshiping. Therefore, the lacquerware is used by everyone as all types of household; from small appliances to large cabinets and pillars. The classification of which lacquerware belongs to typical of the villagers or upper-social-classed people or to be used in the ritual. It can be defined by the decoration. If there are gilded gold leaf or a fine molding press lacquer details, then they are not used by typical villagers. Types of well known Lanna lacquerware, for example:

ชุดเชี่ยนหมากเขิน ลาย 12 นักษัตร พื้นลายดอกผักชี

Lacquer betel box with Chinese zodiac designs on coriander pattern.

ชุดเชี่ยนหมากเขินทรงสูง พื้นลายดอกผักชี

Cylindrical red lacquer betel box with coriander pattern.

ชุดเชี่ยนหมาก สมัยโบราณทุกครัวเรือนจะมีเชี่ยนหมากสำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน และยังใช้ในพิธีความเชื่อทางศาสนา หรือใช้เป็นองค์กระกอบในพิธีสำคัญ เช่น งานบวชพระ และงานแต่งงาน นอกจากนี้ชุดเชี่ยนหมากยังเป็นสิ่งแสดงบรรดาศักดิ์ของชนชั้นสูงที่ต้องมีไว้แสดงฐานันดรเช่นเดียวกับขุนนางทางภาคกลาง เชี่ยนหมากของภาคเหนือจะมีขนาดใหญ่กว่าเชี่ยนหมากของภาคอื่น ซึ่งกล่องตัวขันที่ใหญ่นี้เอื้อต่อการเก็บใบพลูให้สดได้นาน เพราะอากาศทางภาคเหนือค่อนข้างแห้งทำให้ใบพลูเหี่ยวเฉาเร็ว โดยมากขันหมากจะมีรูปทรงคล้ายกัน แต่ก็มีบางแห่งพัฒนาจนเกิดรูปทรงที่แตกต่าง

Lacquer betel box: In the past, every household had betel box, used in daily life, religious rites or even important ceremonies, such as ordination and wedding. In addition, the betel set is a presentation of the class of the aristocratic and dignity, the same as nobleman in central region. People in Northern Thailand use larger betel box than those of other regions. The big size of the box helps keep the betel leaves fresh, since the weather in the north is quite dry, making the leaf wither faster. The shapes are usually is similar, but some have evolved to form different shapes.

พานแอวลงรักปิดทองลายกาบบัว พานแอว (เอว-ภาษาถิ่นเหนือ) ลักษณะนี้ใช้ใส่ดอกไม้ธูปเทียนไปวัด เทคนิคการลงรักปิดทองจะเป็นของพิเศษที่เจ้านาย คหบดี ผู้มีอันจะกินใช้

"Phan Aew" (use northern native language), flower pedestal tray gilded with Kap Bua pattern belonged to wealthy people. This tray is used to contain flower, incense and candles when going to temple.

ขันซี่ล้านนาทรงสูงลงรักลงหาง ขันซี่ หมายถึง พาน ลักษณะจะคล้ายโตกแต่จะแปลกกว่าตรงมีซี่ที่ถี่และกลึงลาย เลยเรียกกันว่า "ขันซี่" ลงรักหมายถึง ยางรักสีดำ ส่วนหาง คือชาดสีแดง นิยมใช้ใส่ดอกไม้บูชาพระเจ้าในวัดในวิหาร ถ้าขนาดใหญ่กว่านี้จะใช้ใส่สำรับอาหารทาน

Cylindrical lacquer tray called 'Khan Shi'. Black lacquer is painted with red cinnabar lacquer paint. It's commonly used for worshiping God in temples. A bigger Khan Shi would be used as a plate.

ขันดอก คล้ายพานของทางภาคกลาง ใช้สำหรับบรรจุดอกไม้ ข้าวตอก ธูปเทียน ถวายพระใช้ในพิธีกรรมจึงถือเป็นของสูง การตกแต่งโดยทั่วไปนิยมลงพื้นด้วยรักดำ แล้วทาชาดเป็นลวดลายภายนอก หากผู้มีฐานะสูงจะตกแต่งลวดลายสวยงามเป็นพิเศษ มีทั้งการแต้มสี การปิดทอง การขูดขีด และการทำลวดลายพิมพ์ เครื่องเขินกลุ่มเดียวกับขันดอกที่รู้จักโดยทั่วไป คือ ขันโตก ใช้ใส่สำรับอาหารถวายพระหรือเจ้านาย ถ้าเป็นชาวบ้านใช้เองจะทาเฉพาะสีดำและไม่มีการตกแต่งใดนอกจากเป็นผิวไม้ธรรมชาติ แต่ที่ใช้สำหรับเจ้านาย และพระสงฆ์จะใช้เป็นขันโตกสีแดง

Khan Dok: Khan dok is similar to flower pedestal tray of the central region. It contains Buddhist offerings, such as flowers, incense and candles. Therefore it is considered as sacred object. The decoration is typically grounded with black lacquer. Then, make an external pattern with cinnabar lacquer paint. In high social class, the lacquer is decorated with especially beautiful patterns. There are gilding, painting and scraping of gold pattern. Khan Toke is another type of lacquer-ware which is considered the same type of Kan Dok. It is used for serving food to monks or royal members and high-ranking courtiers. As common villagers' use, the lacquerware will be just black paint and natural wood surface with no other decoration. Red Khan Toke is restricted for monks and noblemen.

โอหาบ เป็นภาชนะทรงครึ่งวงกลม คล้ายชามอ่างแต่มีขนาดใหญ่กว่า นิยมทำเป็นคู่ เป็นภาชนะใช้หาบ เวลาใช้จะนำไปสอดสาแหรก แล้วใส่สิ่งของที่จะถวายพระ นิยมตกแต่งด้วยการหยดชาดแล้วลากเส้นตวัด

Op Hap: It is similar to Bung (basket). The outer surface of op hap is coated with black lacquer, the inner side is painted with cinnabar. When use, put on them on rattan carrying rack (Saraek). It is commonly decorated with cinnabar stroked pattern.

ขันโอลายดอกผักชี เป็นภาชนะใช้หาบ “ครัวกินครัวตาน” (สิ่งของที่จะถวายพระ) ไปวัด ใส่สาแหรกกับไม้คานหาบไปวัด โดยทั่วไปจะทำเป็นคู่

“Khan O” with coriander pattern is a container used to store food to offer monks at the temples.

เจ้าจอมมารดาสังวาลย์ พระสนมโท ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถ่ายภาพกับชุดเชี่ยนหมาก และ คนโทพร้อมจอกลอยที่ทำจากเครื่องรัก หรือ เครื่องเขิน (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Chao Chom Manda Sangwan, consort of King Rama IV photographed with her lacquer betel boxes, ewer and cups. (Picture from National Archives of Thailand)

ในภาคกลางงานเครื่องเขินนิยมเรียกว่า “เครื่องรัก” ส่วนใหญ่เป็นงานเฉพาะกลุ่มบุคคล เช่น พระสงฆ์ เจ้านาย หรือผู้มีฐานะดี สมัยอยุธยามีการพัฒนาเครื่องเขินมากกว่าสมัยสุโขทัย อันเนื่องด้วยได้อิทธิพลจากการติดต่อค้าขายกับประเทศจีน โดยมากเครื่องเขินจะพบในงานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา รวมทั้งข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ได้สืบทอดความรู้ต่อจากสมัยอยุธยา ในยุคนี้เครื่องเขินเป็นที่นิยมในกลุ่มชนชั้นสูงทำให้มีการใช้งานค่อนข้างกว้างขวาง มักปรากฏในลวดลายบานประตูหน้าต่างของอุโบสถ พระพุทธรูป พระที่นั่งในพระบรมมหาราชวัง และเครื่องเรือนทั่วไป เช่น ตะลุ่ม เตียบ ลุ้ง เชี่ยนหมาก การตกแต่งเครื่องเขินของคนภาคกลางนิยมใช้เทคนิคลายรดน้ำ และยังนิยมประดับกระจก โดยกรีดให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยแล้วจัดวางให้เป็นลวดลายแบบไทย บางครั้งทำเป็นเครื่องมุกจากเปลือกหอย

In Central Thailand, lacquerware is called “Kreung Rak”. There are mostly used for individuals, such as monks, nobles or wealthy people. In Ayutthaya period, there was more development of lacquer than in Sukhothai period due to the influence of trading with China. Many lacquers are found in Buddhist rites as well as daily necessities. Later in Rattanakosin period, knowledge was inherited from the Ayutthaya period. In this period, the lacquer was commonly used among hi-society, and so the usage became quite broad, and often appeared in the doorway of the Buddha statue in the royal palace. The palace seat and other furniture, such as Taloom, Teap, Loong (different containers used for hi-society) and betel box. The decoration of the lacquer of the central region commonly shows watermarking (lai rod nam) technique. It is also applied onto glass window by slicing it into small pieces, then placing them into Thai-style patterns. It is sometimes made of mother-of-pearl.

เครื่องเขินลายรดน้ำเป็นที่นิยมในขุนนางและเจ้านาย จึงมีกฎห้ามชาวบ้านทั่วไปใช้ ยกเว้นพระสงฆ์ สำหรับขุนนางหรือข้าราชสำนัก **เครื่องเขินลายรดน้ำนอกจากจะเป็นของใช้จริงแล้ว ยังเป็นสิ่งแสดงยศอีกด้วย ขุนนางฐานันดรสูงมักจะได้รับพระราชทานเครื่องยศของใช้เป็นเครื่องเขิน** ในพิธีกรรมหรือขบวนเข้าเฝ้าจึงต้องมีขบวนเครื่องยศเป็นขบวนนำหน้า ส่วนชาวบ้านทั่วไปที่ไม่สามารถใช้เครื่องเขินอย่างราชสำนักได้ จึงเกิดของเลียนแบบที่เรียกว่า “เครื่องกำมะลอ” โครงภายในเป็นหนังสัตว์หรือกระดาษ นำไปเคลือบยางรักแล้วตกแต่งลวดลายแบบไทย มีทั้งประดับด้วยกระจก ปั้นรักกระแหนะแล้วปิดทอง ได้แก่ เครื่องครอบศีรษะ เครื่องประดับตัว จึงถือว่าเครื่องกำมะลอ เป็นเครื่องเขินอีกประเภทหนึ่ง

Lacquerware with watermarking pattern are popular among nobles and royal members. Therefore, there are rules that it can only be used monks nobleman and governors. **Lacquerware is not only appliances but they also represent the social status and ranks as well. High rank courtiers were often given lacquerware.** In the ritual or having an audience with royalty, there must be a leading procession. Commoners cannot use the royal lacquerware. Kreung Kammalor was created to imitate those of royal members. This fake lacquerware is a made of leather or paper, coated with lacquer, gilded and decorated with glass. This kind of Kreung Kammalor includes headsets and jewelries.

ตะลุ่มลายรดน้ำ

Taloom (receptacles) with watermarking pattern

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายนางสาวหวีด บุตรหลวงพิพิธอภัย พร้อมกับชุดเชี่ยนหมากที่ทำจากเครื่องรัก หรือ เครื่องเขิน เมื่อคราวเสด็จประพาสเมืองกำแพงเพชร ในวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Miss Weet, dauther of Luang Phipitaphai, was photographed by King Rama V with a set of lacquer betel boxes during the King's visit to Kamphaengphet on 23 August 1906. (Picture from National Archives of Thailand)

กระโถนลายรดน้ำ
Spittoons with watermarking pattern

วัฒนธรรมการใช้เครื่องเขิน นับเป็นอีกหนึ่งวัฒนธรรมร่วมที่ปรากฏแพร่หลายในเอเชีย ประเทศต่างๆ กลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีภาชนะเครื่องเขินใช้ในวัฒนธรรมของตนทั้งสิ้น เช่น

กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ที่อาศัยทางภาคเหนือของประเทศไทย และ ในประเทศเมียนมา ซึ่งเป็นกลุ่มวัฒนธรรม ที่มีการใช้เครื่องเขินมาก ดังจะพบภาชนะประเภทต่างๆ หลากหลาย นอนจากนี้ยังมีการผลิตเครื่องเขินหลายแหล่ง และมีการใช้ต่อเนื่องยาวนานมาถึงปัจจุบัน

เทคนิคการผลิตเครื่องเขินของชาวไทใหญ่มีหลายเทคนิค เช่น เทคนิคโยนเถ่ หรือการฮายลาย (ขูดลาย) เทคนิคการลงรักปิดทอง เทคนิคการประดับกระจก เทคนิคปั้นรักกระแหนะ รูปแบบของเครื่องเขิน มีตั้งแต่ภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ไปจนสำหรับใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น

Lacquerware has been a co-cultural identity of many Asian countries. It is usually made and used by the Tai Yai groups in Thailand and Myanmar. This has been the cultural heritage which has reflected identity of an ethnic group that has been inherited from ancestors.

The decorative lacquerware mostly use the method of “scraping” or hai lai, yone thay, gold leaf decoration, glass decoration, and pan rak kra nae. Lacquerware is commonly used as appliances in daily life and rituals.

อูปเงี้ยวมีฝา เป็นรูปแบบงานเครื่องไม้กลึง หรือ “เคี่ยน” ทั้งตัวและฝา เคลือบด้วยยางรักและชาดเป็นสีแดงส้มล้วน ใช้สำหรับเป็นภาชนะบรรจุอาการถวายพระและในงานพิธีการ

Oop ngio, This pointed tip Oop is made of polished wood in the body and lid. It is coated with rak and chat in red and orange. It is used to present food to monk in a ritual or ceremony.

อูปฝายอด ขดด้วยไม้ไผ่ ที่ผ่านการเตรียมพื้นผิวให้เกิดความแข็งแรงและตกแต่งด้วยเทคนิครักกระแหนะเคลือบด้วยยางรักและชาดเป็นสีแดงส้มล้วน ใช้สำหรับเป็นภาชนะบรรจุอาหารถวายพระและในงานพิธีการ

Oop, A bamboo tripod vessel with a pointed lid coated with rak and chat in red and orange.

แอ็บหมากเงี้ยว เป็นภาชนะสำหรับใส่เครื่องรับประทานหมาก มีโครงสร้างจากการสานไม้ไผ่ และเตรียมพื้นด้วยการทารักซ้อนกันหลายชั้น เพื่อเป็นการเตรียมสู่การตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคการ “ฮายลาย” เกิดเป็นเส้นสายลวดลายที่หลากสี

Betel box (Aep mak ngio), A betel carrier made of bamboo weaving with several thick coats of rak to prepare for the hailai technique for a more complicated design ad colors.

คนโทพร้อมจอก (แก้ว) ลายรดน้ำ
Ewers and cups with watermarking pattern

เนื่องจากการพัฒนาของวิทยาการได้ก่อให้เกิดวัสดุใหม่ๆ ที่สามารถนำมาผลิตข้าวของเครื่องใช้เข้ามาแทนที่วัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ หรือ ดิน ปรับเปลี่ยนมาเป็นพลาสติก อลูมิเนียม และสแตนเลสแทน จึงทำให้ข้าวของเครื่องใช้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาโบราณได้ลดบทบาทลงและเริ่มหดหายไปจากสังคมล้านนาตามกาลเวลา เปลี่ยนสถานะจากของใช้ประจำวันสู่การเป็นของสะสม และของที่ระลึกประดับตกแต่งบ้านเรือนแทน

ตลอดเส้นทางการเปลี่ยนแปลงของเครื่องเขิน ได้ปรากฏเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของคนโบราณจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำหน้าที่เป็นดั่งมรดกทางวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความเป็นไทย ผ่านร่องรอยลวดลายของเครื่องใช้อันเรียบง่ายแต่ทรงคุณค่ายิ่งนี้

Due to the development of technology, new materials, such as plastic, aluminum and stainless steel, have been innovated and replaced natural materials. Therefore, the ancient wisdom of the appliance has reduced its role and has begun to dwindle from the Lanna culture by the time, turning from daily appliances into collectibles and souvenirs or house decoration.

Throughout the path changing of the lacquerware was recorded in to the history of lifestyle and ancient wisdom from generation to generation, in which therefore, It has become cultural heritage that expresses Thai identity, through the trace from patterns of this simple, yet highly valuable objects.

เครื่องจักสาน

Basketry

จักสาน คือ งานหัตถกรรมเก่าแก่ซึ่งอยู่เคียงคู่มนุษย์มาตั้งแต่สมัยเริ่มต้นประวัติศาสตร์ กำเนิดจากการสานอย่างง่ายๆ ผ่านวันเวลาแห่งการพัฒนาและคิดค้นภูมิความรู้จนได้กลายเป็นงานหัตถศิลป์ที่ยืนยงและมั่นคงมาจนบัดนี้ ปัจจุบันหัตถกรรมจักสานยังไม่หยุดนิ่ง มีการพัฒนารูปแบบตามการใช้งานที่เปลี่ยนไปของยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง

หัตถกรรมเครื่องจักสาน เกิดขึ้นจากวิธีการ “สอดขัด” และ “สาน” วัสดุที่เป็นเส้นหรือเป็นริ้วเพื่อสร้างรูปทรงที่ต้องการสำหรับใช้เป็นเครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน วัสดุที่นำมาจักสานมีด้วยกันหลายชนิด เช่น ไม้ไผ่ หวาย ย่านลิเภา เป็นต้น

Basketry is a traditional handicraft, which has been with humans since the beginning of the history. It started out from simple weaving and has been developed, innovated and has become a permanent and sustainable handicraft up to now. At present, basketry handicraft has never stopped improving. The forms of basketry have been developed based on changing usage as time passes.

The basketry handicraft was originated from “inserting” and “weaving” materials in strip or line shape to create into a desired shape and make it into appliances in daily life. There are various kinds of materials used for basketry, such as, bamboo, rattan and climbing fern, etc.

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉายสตรีเมืองกำแพงเพชรถือกระเช้าหมาก เมื่อคราวเสด็จ ประพาสเมืองกำแพงเพชร ในวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุ)

His Majesty’s photographic portfolio of King Rama V features a group of women of Kamphaengphet, holding betel palm baskets. The picture was taken during his visit to Kamphaengphet on the 23rd August 1906. (Picture from the Archives)

ความสำคัญและประโยชน์การใช้งาน

Importance and Usage

เครื่องจักสานถือว่าเป็นงานหัตถกรรมเก่าแก่อีกแขนงหนึ่งที่มีการขุดค้นพบจากหลากหลายแห่งทั่วโลก ทั้งทวีปเอเชีย แอฟริกา และอเมริกา ซึ่งจากหลักฐานที่ขุดพบสามารถสืบย้อนการถือกำเนิดของเครื่องใช้ชนิดนี้ได้ไกลถึงยุคหินและยุคก่อนประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักสานของมนุษย์ยุคหินบริเวณแหลมมลายู ซึ่งมีลักษณะเป็นภาชนะที่เรียกว่า “ล่วม” สานด้วยใบไม้ พบรวมอยู่ในเครื่องใช้ของมนุษย์ยุคโบราณซึ่งขุดค้นพบ อีกทั้งยังมีการขุดค้นพบเครื่องปั้นดินเผาที่เมืองอูร์ (Ur) ในบริเวณที่เคยเป็นดินแดนเมโสโปเตเมีย โดยภาชนะดินเผาดังกล่าวมีร่อยรอยของเครื่องจักสานอยู่บนผิวด้านนอกปรากฏอยู่ นำไปสู่การสันนิษฐานว่าเครื่องปั้นดินเผายุคแรกทำขึ้นโดยการไล้ดินเหนียวลงบนภาชนะจักสาน เมื่อดินเหนียวแห้งและแข็งตัวแล้วจึงนำไปเผาไฟ ภาชนะจักสานจะถูกเผาสลายไปเหลือแต่เพียงดินเผาที่มีรูปทรงตามโครงแบบภาชนะจักสาน จากหลักฐานนี้ทำให้คาดการณ์ได้ว่ามนุษย์อาจจะรู้จักกรรมวิธีจักสานก่อนการทำเครื่องปั้นดินเผา หรืออาจกล่าวได้ว่าเครื่องจักสานเป็นต้นกำเนิดของเครื่องปั้นดินเผาก็อาจเป็นได้

The basketry has been considered as handicraft that has been excavated at various places all over the world, including Asia, Africa and America. The evidence from the excavation can be traced back as far as the Stone Age and Prehistorical Period. The evidence includes basketry from the Stone Age at the Malay Peninsula. It is a container woven of fan-pattern leaf. It was found together with others appliances used by ancient human in the Stone Age. The ancient pottery was also found in Ur, the former land of Mesopotamia. Traces of basketry was discovered on the external surface of the pottery. This leads to the assumption that pottery in the early period was made by covering clay onto the surface of the basketry. When the clay got dry and set itself, it was burned in the fire. The basketry utensil was all burnt, leaving only the clay pottery in a shape of basketry utensil. Based on this evidence, it is assumed that human may have already known how to make basketry before pottery. It can also implies that pottery was originated from basketry.

ภาชนะดินเผาลายขัดสอง พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี (ที่มาของภาพ : หนังสือสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับงานประณีตศิลป์ กรมศิลปากร)

The earthenware woven with double-taped pattern, discovered at Ban Chiang Archaeological Site, Nong Han District, Udon Thani. (Source of Picture: the book Her Majesty Queen's Sirikit and Delicate Art, Fine Arts Department)

สำหรับแหล่งที่มีการผลิตเครื่องจักสานมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ได้แก่ บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรวมถึงประเทศไทย เนื่องจากภูมิภาคนี้อุดมสมบูรณ์ด้วยวัตถุดิบที่เหมาะสำหรับนำมาจักสาน จึงเป็นไปได้ว่ามีการทำเครื่องจักสานสืบต่อกันมาช้านาน จวบจนปัจจุบันยังคงมีการทำอยู่กว้างขวางตั้งแต่บริเวณเกาะสุมาตรา ชวา เรื่อยมาจนแหลมมลายูถึงดินแดนไทย โดยพืชพรรณที่นำมาจักสานมีด้วยกันหลายชนิด เช่น ไม้ไผ่ ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่มีคุณสมบัติเหมาะสำหรับงานจักสานมากที่สุด และยังเป็นที่นิยมใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน บริเวณหมู่เกาะของประเทศอินโดนีเซียและประเทศไทยยังนิยมใช้ไม้ไผ่ในงานจักสาน นอกเหนือจากไม้ไผ่แล้ว ยังมีต้นไม้ตระกูลปาล์มซึ่งใบไม้สามารถนำมาจักสานได้เป็นอย่างดี อาทิ ใบตาล ใบมะพร้าว ใบลาน เป็นต้น และพืชที่ขึ้นตามชายทะเล เช่น ต้นลำเจียก ปาหนันหรือเตยทะเล และรวมทั้งพืชอีกหลายชนิดที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เช่น หวาย คล้า คลุ้ม กก กระจูด ลิเภา และหญ้าบางชนิด เครื่องจักสานในยุคแรกนั้น มีการสร้างรูปทรงอย่างง่ายๆ เท่าที่ความสามารถในการผลิตจะเอื้ออำนวย มักทำเพื่อเป็นสิ่งของเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต เช่น หลังคาบ้าน ฝาบ้าน ตะกร้า เครื่องจับสัตว์น้ำ ตลอดจนภาชนะสิ่งของต่างๆ

Southeast Asia, including Thailand, has been one of the world's greatest basketry production sites. This is because this region is rich with raw materials for basketry. Therefore it is possible that basketry has been made since very old days. Until now, basketry can still be widely found ranging from Sumatra, Java, the Malay Peninsula to Thailand. There are various kinds of plants used for basketry, for example, bamboo which is the most suitable material for basketry work. And it still remains the most popular material nowadays. Bamboo has been still commonly used for basketry in islands of Indonesia and Thailand. Palm leaves like coconut leaves and sugar palm leaves can also be used for basketry very well. In addition, raw materials for basketry include those plants that grow along the coasts like sea pandanus, screwpine, nipa palm and many others ideal kinds, such as rattan, Marantaceae, slipper flower, reed, sedge and some types of grass. Basketry in the old day was made as simply as the production process would allow. It was commonly made as appliances for living, such as, house roofs, wall, baskets, as well as containers and various items.

ภาชนะจักสานลายสอง พบในหลุมฝังศพที่ประตูผา ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง (ที่มาของภาพ : หนังสือสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับงานประณีตศิลป์ กรมศิลปากร)

A basketry container in a double weave pattern, found in the grave at Pra Thu Pha, Ban Dong Sub-District, Mae Moh District, Lampang Province. (Source of Picture: the book Her Majesty Queen's Sirikit and Delicate Art, Fine Arts Department)

การทำเครื่องจักสานในประเทศไทย มิได้มีหลักฐานหรือเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงนัก คงมีแต่เพียงการขุดค้นพบการทำเครื่องจักสานที่บ้านเชียง และหลักฐานเกี่ยวกับภาชนะจักสานที่เก่าแก่ที่สุดถูกพบในหลุมฝังศพที่แหล่งโบราณคดีประตูผา ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง อายุประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว เครื่องจักสานที่พบแสดงให้เห็นถึงพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับความตาย และความเชื่อในเรื่องภพภูมิโลกหน้า โดยภาชนะจักสานที่พบมีลักษณะรูปทรงคล้ายตะกร้าขนาดเล็กที่สานด้วยไม้ไผ่ ภายในบรรจุรวงข้าววางใกล้กับโครงกระดูกด้านศีรษะของผู้ตาย ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเครื่องประกอบพิธีศพ

In Thailand, it has been believed that basketry was originated since Prehistoric Period as mentioned. However, not much historical evidence or document is available. Only ancient basketry was excavated at Ban Chiang as mentioned. And the oldest evidence, aged about 3,000 years old, was found in a tomb at Pra Thu Pha Archaeological Site, Ban Dong Sub-District, Mae Moh District, Lampang Province. The basketry found illustrates a death-related rite, and the belief in life after death. It is a small basket-shaped basketry, woven with bamboo, containing ear of rice. It was found placed near a skeleton around a head of a dead person. It is assumed to be used as accessories in a funeral ceremony.

การใช้สอยเครื่องจักสาน

Usage of Basketry

ตั้งแต่อดีต เครื่องจักสานถือเป็นเครื่องใช้ที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของประชาชนคนธรรมดาโดยทั่วไป อีกทั้งยังเป็นเครื่องใช้ที่สำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชนบท ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก อันเนื่องมาจากเครื่องจักสานเป็นเครื่องใช้พื้นบ้านที่ทำขึ้นจากวัสดุที่หาได้ตามท้องถิ่น ราคาไม่แพง ชาวบ้านส่วนมากจึงนิยมผลิตขึ้นมาใช้เองในครัวเรือน และยังสามารถตอบสนองการใช้สอยในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดีโดยจำแนกเครื่องจักสานตามหน้าที่ใช้สอยอย่างกว้างๆ เช่น เครื่องจักสานในการบริโภค เครื่องจักสานใช้เป็นภาชนะ เครื่องจักสานใช้เป็นเครื่องตวง เครื่องจักสานใช้เป็นเครื่องเรือนและเครื่องปูลาด เครื่องจักสานใช้ป้องกันแดดฝน เครื่องจักสานใช้ในการดักจับสัตว์ เครื่องจักสานใช้ในพิธีความเชื่อ เป็นต้น

Basketry has been used as appliances in daily life of ordinary people since the old days. It has been also used as important and necessary tools especially in agricultural way of life of people in the country. This is because materials for making basketry can be locally found and not expensive. Therefore, most ordinary people usually make it by themselves and it can also well serves the need in their daily use. Basketry can be widely categorized based on the usage as basketry for consumption, basketry as utensils, measuring tools, furniture, matting, shelter from weather, traps or hunting tools or used in rites, etc.

เครื่องจักสานภาคเหนือ

Basketry in the Northern Region

จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขาและธรรมชาติทำให้ภาคเหนือเป็นแหล่งทำเครื่องจักสานที่สำคัญ อันเนื่องจากวัสดุที่นำมาทำนั้นหาได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็น กก แหย่ง (พรรณไม้ล้มลุก ลำต้นสูงประมาณ ๑-๒ เมตร ชอบขึ้นในที่ลุ่ม หรือ ที่ชื้นแฉะ นิยมนำลำต้นมาสานเป็นเสื่อ) โดยเฉพาะไม้ไผ่ที่มีหลายชนิดด้วยกัน จากปัจจัยที่เอื้ออำนวยที่ทำให้เครื่องจักสานของภาคเหนือมีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่น่าสนใจ

Thanks to abundant natural resources, they have contributed to make the region a major source of basketry. Raw materials can be easily found, such as sedge, Marantaceae and, especially many kinds of bamboo. These favorable factors have made the basketry in the northern region interesting and unique.

จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน แสดงภาพสตรีสะพายบุงหรือเปี๊ยด

Mural at the Buddha Image Hall, Wat Phumin Temple, Nan Province, featuring women carrying Bung or Piad.

มีหลักฐานที่ว่าชาวล้านนารู้จักการทำเครื่องจักสานมาช้านาน ดูได้จากภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ปรากฏภาชนะจักสานชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “เปี๊ยด” วางอยู่ รูปทรงของเปี๊ยดในภาพไม่ต่างจากที่มีอยู่ในปัจจุบัน แสดงว่าชาวล้านนาสานเปี๊ยดใช้มานานไม่น้อยกว่าอายุของภาพจิตรกรรมนั้น

ยังมีเครื่องจักสานภาคเหนือที่ใช้กันแพร่หลาย เช่น “บุง” หรือ “เปี๊ยด” เป็นภาชนะสำหรับบรรจุของและขนย้ายไปยังที่ต่างๆ ลักษณะการใช้บุงของภาคเหนือไม่ต่างจากภาคกลาง จะมีเพียงขนาดที่แตกต่างกัน โดยบุงภาคเหนือจะค่อนข้างเล็กกว่าอาจจะเพราะต้องการลดน้ำหนักเวลาหาบ เพราะภูมิประเทศภาคเหนือเป็นเนิน จึงหาบยากกว่าพื้นที่ราบของภาคกลาง และยังมีลักษณะกลม ไม่เป็นเหลี่ยมแบบภาคกลาง คาดว่าเพื่อเน้น

The proof that Lanna people have known how to make basketry for a long time can be referred to the mural at Wat Phra Singh, Chiang Mai Province. A type of basketry container called “Piad” is also reflected there. Its shape does not look different from the one at present time. It means that Lanna people had made this Piad not later than the age of this mural.

Apart from this, ”Bung” or “Piad”; a basketry container for carrying and transporting stuffs to various places has been widely used in the northern region. Its shape is not different from the one in the central region, except for the size. Bung of the northern region is smaller than that of the central region, to

ความคงทนจากการกระทบกระแทกสิ่งต่างๆ เป็นการยืดอายุใช้งานให้นานยิ่งขึ้น บุงภาคเหนือนอกจากไว้ใส่เมล็ดข้าวเปลือกและเมล็ดพันธุ์พืชแล้ว ยังเป็นภาชนะสำหรับตวงหรือวัดปริมาณของเมล็ดพืชด้วย

"น้ำทุ่ง" หรือ "น้ำถุ้ง" เป็นเครื่องจักสานอีกชนิดที่เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นไม่แพ้กัน น้ำทุ่ง เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ยาด้วยชันหรือน้ำมันยาง ใช้สำหรับตักน้ำจากบ่อ รูปร่างของน้ำทุ่งมีลักษณะคล้ายกรวยป้อมๆ มีส่วนก้นมนแหลม ด้านปากจะมีไม้ไขว้กันเป็นหูสำหรับผูกเชือกที่ใช้สาวน้ำทุ่งขึ้นจากบ่อ ความมนแหลมของก้นน้ำทุ่งมีไว้เพื่อโคลงตัวและคว่ำลงให้น้ำเข้าเมื่อโยนลงไปในบ่อ และด้วยลักษณะการสานที่แข็งแรงยังทำให้น้ำทุ่งมีความทนทาน ปัจจุบันแม้จะยังมีการผลิตน้ำทุ่ง แต่ก็ทำด้วยสังกะสีแทนการสานด้วยไม้ไผ่ แต่ความคงทนและประโยชน์ใช้สอยดูจะสู้ไม้ไผ่ไม่ได้

help limit the weight while carrying. Due to geography of the north that is full of hills and slopes, this makes it harder to carry stuff, compared to the plain area of the central region. It is also made into a round shape, unlike the one of the central region which is made with angles. This is assumed to enhance durability from being hit with other stuff and to extend its usage. Apart from being used as a container for paddy and plant seeds, Bung of the northern region has been also used as a measuring tool for the seeds as well.

"Nam Tung" is another unique kind of local basketry. It is a container made of bamboo, coated with dammar or wood oil, used for fetching water from a pond. Its shape is like a round funnel with a curved and pointed bottom. The edge has crossed sticks as a handle to tie with a rope to pull water up from a pond. A curved and pointed bottom helps balancing when it is thrown to fetch water in a pond. Thanks to the way it is tightly woven, this helps enhance durability of Nam Tung. Nowadays, the production of traditional basketry Nam Tung has been replaced with zinc instead. However, its durability and utility cannot compare with the ones made of bamboo.

จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดพระสิงห์วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ แสดงภาพสตรีกำลังตักน้ำจากบ่อโดยใช้น้ำทุ่ง หรือน้ำถุ้ง

Mural at the Buddha Image Hall, Wat Phra Singh Temple, Chiang Mai Province, displaying a picture of women fetching water from a pond using Nam Tung.

เอกลักษณ์ของเครื่องจักสานภาคเหนืออีกสิ่งหนึ่งคือ เครื่องจักสานที่ทำเป็นภาชนะแล้วเคลือบด้วยรัก เช่น เครื่องเขิน สมัยโบราณนิยมใช้กันมาก ไว้ใส่เมล็ดพืชให้พ้นจากมอดและแมลงที่มากัดกิน อีกทั้งยังช่วยให้พ้นจากอากาศชื้นและการเปียกน้ำด้วย นอกจากนั้น ยังนิยมไว้สำหรับเก็บเสื้อผ้าอีกด้วย

เครื่องจักสานของภาคเหนือ นอกจากเกี่ยวข้องกับการใช้สอยในชีวิตประจำวันแล้วยังเกี่ยวโยงไปใช้ในงานพิธีกรรมทางศาสนาด้วย เช่น “ก๋วยหน้อย” หรือ “สลากเล้า” หรือ “ก๋วยตีนช้าง” มีลักษณะเป็นชะลอมเตี้ยๆ สานด้วยไม้ไผ่ และ “ก๋วยหลวง” หรือ “สลากโชค” มีขนาดใหญ่กว่าก๋วยหน้อย มักเป็นของคหบดีหรือผู้มีอันจะกินใช้ ตกแต่งด้วยกระดาษสีสวยงาม การใช้สอยของทั้งก๋วยหน้อยและก๋วยหลวง คือใช้สำหรับใส่จตุปัจจัยถวายพระสงฆ์ในพิธีทำบุญสลากภัต หรือที่ภาคเหนือนิยมเรียกว่า กิ๋นก๋วยสลาก หรือ ตานสลาก นั่นเอง

Another uniqueness of basketry of the northern region is a basketry container coated with lacquer such as lacquerware that was very commonly used in the old days. It has been used to store seeds to prevent them from being bitten by moths and insects. Moreover, it has prevented the seeds from being damp and wet. It has been commonly used to store clothes as well.

Apart from being used in daily life, the basketry of the northern region has been also involved in religious ceremonies. “Kuay Noy” or “Slak Lao” or “Kuy Teen Chang” is a short round bamboo basket. “Kuy Luang” or “Slak Shok Chok” is bigger than Kuy Noy. It is normally decorated with colored papers and usually used by wealthy people.

The usage of both Kuy Noy and Kuy Luang is to store essentials for offering to monks in ritual ceremonies or as called in northern dialect as “Kin Kuy Slak” or “Tan Slak”.

เครื่องจักสานภาคกลาง

Basketry in the Central Region

ภาคกลางเป็นพื้นที่ที่เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม จึงมีวัตถุดิบหลายชนิดเอื้ออำนวยต่อการทำจักสาน ชาวบ้านนิยมปลูกไผ่ตามหมู่บ้านและปลายนา บริเวณภูเขาตะนาวศรียังเป็นแนวเขาที่มีป่าไผ่จำนวนมาก เป็นเหตุให้เครื่องจักสานส่วนใหญ่ของภาคกลางทำขึ้นจากไผ่ และรองลงมาได้แก่ ใบลาน ใบตาล และหวาย

เครื่องจักสานในภาคกลางมักทำขึ้นใช้เพื่อการจับสัตว์น้ำ และใช้สำหรับเป็นเครื่องเรือนด้วย ซึ่งความโดดเด่นของเครื่องจักสานภาคกลางคือความประณีตสวยงาม เช่น จักสานในรูปลักษณะ “ตะกร้าหิ้ว” สานด้วยไม้ไผ่หรือหวาย รูปร่างแตกต่างกันตามประโยชน์ใช้สอยและความนิยมในแต่ละท้องถิ่น ในสมัยโบราณจะนิยมใช้สำหรับใส่หมากของคนเฒ่าคนแก่ หรือใช้ใส่สำรับกับข้าวเวลาไปทำบุญ ตลอดจนใส่ข้าวของต่างๆ เดินทางติดตัว ซึ่งจะมีความประณีตงดงามเป็นพิเศษ

The central region is an ideal area for agriculture. Therefore, there are plenty sources of raw materials for wickerwork. The locals commonly grow bamboo in the village. There are still bamboo forests along Tenasserim Hills. Thus, most basketry in the central region is mainly made from bamboo, and followed by palm leaf, sugar palm leaf and rattan respectively.

Apart from basketry for aquatic animals hunting, basketry as household furnishing has been also commonly made in the central region. The uniqueness of basketry of the central region includes its fineness and beauty. For example, a “hand basket” is woven with bamboo or rattan. The shape can vary according to usage and preference in each location. It has been used to carry betel or betel box for the elders or even to carry food to offer to monks, altogether to carry stuffs when travelling.

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภชและสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ (ทรงหันพระปฤษฎางค์) ทรงซื้อขนมจากแม่ค้าที่หาบกระจาดสาน เข้ามาขายเชิงสะพานอ่างหยก บริเวณหน้าพระตำหนักเรือนต้น พระราชวังสวนดุสิต (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Prince Prajadhipok, Prince Uruphong Rachasomphoch and Prince Mahidol Adulyadej, (turn his back) bought dessert from a woman seller holding wicker baskets at the foot of Ang Yok Bridge, in front of Ruean Ton Royal Villa, Dusit Palace. (Picture from the National Archives)

"งอบ" เป็นเครื่องจักสานที่ใช้กันกว้างขวางในภาคกลาง มีลักษณะเป็นหมวกไว้สวมศีรษะ มักใช้ในโอกาสที่ออกไปทำงานกลางแจ้งตามท้องไร่ท้องนา โดยงอบมีรูปร่างคล้ายกระจาดสาน ด้วยตอกไม้ เวลาสวมใส่อากาศถ่ายเทพัดผ่านศีรษะได้ ไม่เกิดความร้อนอบในศีรษะเช่นการสวมหมวก ทำให้ชาวไร่ชาวนาที่สวมงอบสามารถทำงานกลางแจ้งได้เป็นเวลานาน ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ มีลายพระหัตถ์ทูลถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ในหนังสือสาส์นสมเด็จว่า

"ครั้งไปเที่ยวขุดอ้ายพังๆ ที่กรุงเก่าเพื่อดูอะไรเล่นเกล้ากระหม่อมไปเป็นลม พิจารณาหาเหตุก็เห็นว่าคงเป็นเพราะด้วยใส่หมวกสักหลาด มันเป็นหมวกสำหรับเมืองหนาว โดยปรารถนาจะให้ไอร้อนที่ออกจากหัวขังอยู่อบหัวให้มีความสุข เอามาใช้เมืองเราผิดประเทศจึงทำเจ็บ สังเกตเห็นแม่ค้าชาวเรือเขาใส่งอบเที่ยวไปกลางแดดวันยังค่ำ ดูเขายิ้มแย้มแจ่มใสดี นึกดูเห็นเหตุว่า เพราะงอบไม่ได้ครอบคลุมศีรษะมีลมพัดผ่านรังงอบไปได้ จึงซื้องอบไว้ใส่เที่ยว ตั้งแต่นั้นก็ไม่เป็นลมอีกเลย"

"Ngob" or a hat made of bamboo and palm leaves shaped like an inverted basin, has been widely used when farming outdoor in the central region. As it is woven with bamboo strips, this allows air flow around the head and does not make it stuffy while wearing. As such, farmers wearing this Ngob can work longer in the field. Prince Narisara Nuwattiwon wrote to Prince Damrong Rajanubhab on January 15, 1937, in the book, Sarn Somdej

"During my visit to the old town, I fainted. I tried to find the cause and found that probably it is because of the thick woolen hat that I wore. It is a hat for cold weather to keep the warmth around the head, which is not suitable for the weather in our country. I noticed vendors wearing Ngob and travelling by boats still look happy even in the sun for a whole day. I realized that this Ngob does not only just cover the head, it also allows air flow. Therefore, I bought one, I never fainted anymore."

งอบ เป็นเครื่องจักสานด้วยผิวหวายใช้สวมศีรษะ เป็นหมวกปีกกว้าง ด้านบนสานแบนเรียบเป็นแผ่นกลม ด้านข้างสานเป็นปีกลู่ผายลงด้านข้าง โครงด้านในสานด้วยตอกกรุใบลาน มีรังสวมเพื่อให้กระชับศีรษะ งอบ เป็นที่นิยมใช้แพร่หลายกันในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ส่วนใหญ่แล้วจะใช้ใส่ทำไร่ทำนา เนื่องจากมีปีกกว้าง และมีน้ำหนักเบา

Ngob is a hat made of rattan. It is a broad brimmed hat. The upper part is woven in a round shape. The side of the hat is woven into a broad brim downward. The inner frame is woven with palm leaf, with inner cover that fit comfortably over the head. It is widely used in the central area of Thailand, mostly used when farming thanks to its broad brim and light weight.

หมวก ที่สานจากแก่นอ่อนของขนหางนกยูง มีคุณสมบัติที่พิเศษกว่าหมวกประเภทอื่นๆ คือ มีน้ำหนักเบาและระบายลมได้ดี ทำให้เป็นที่นิยมในหมู่สุภาพสตรีชั้นสูง

Hats woven with soft core of peacock feather. Its superior features include light weight and it is breathable. This kind of hat was popular among upper-class ladies.

หม่อมเจ้าสิวลีวิลาศ ดิศกุล บุตรพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับ หม่อมลำดวน วสันต์สิงห์ สวมงอบ และถือกระจาดสาน (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Momchao Siwaleewilas Disakul, the son of Prince Tisavarakumarn, the Prince Damrong Rajanubhab and Mom Lamduan Wasantasing, wearing a hat (Ngob) and holding a wicker basket. (Picture from the National Archives)

เจ้าจอมแส บุนนาค ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นบุตรีของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) สมุหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี ถือกระจาดสานใส่ผลไม้ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Chao Cham Sae Bunnag, the royal consort of King Rama V, was the daughter of Chao Phraya Surapunpisut (Thes Bunnag), a lord lieutenant of Monthon Ratchaburi, She hold a fruit wicker basket. (Picture from the National Archives)

เครื่องจักสานอีกชนิดที่นิยมใช้ คือ “กระบุง” มีการใช้งานลักษณะเดียวกับ บุง หรือ เปี๊ยด ของภาคเหนือ แต่กระบุงของภาคกลางจะมีรูปร่างต่างไป คือ ส่วนก้นจะสานเป็นเหลี่ยมขึ้นมา สูงประมาณครึ่งหนึ่งของความสูงกระบุง มักมีหวายหรือไม้ไปเข้าขอบประกบมุมเพื่อความทนทานยิ่งขึ้น จึงทำให้กระบุงภาคกลางมีรูปร่างเป็นเหลี่ยม ในขณะที่กระบุงภาคเหนือเป็นทรงกลม

Another popular wicker work is “Kra Bung”. It shares similar usage as Bun or Piad from the northern region. However, a shape of Kra Bung in the central region is different. The bottom is woven in angle upward, around half of a total height of Kra Bung. Rattan or wood is normally used to enhance the edges of the corners for more durability. Therefore, Kra Bung of the central region is more edgy while those from the northern region are normally made in round shape.

เครื่องจักสานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Basketry in the Northeast

วิถีชีวิตของชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ อีสาน ใกล้ชิดกับการทำเกษตรกรรม จึงอาศัยเครื่องใช้จักสานเป็นอันมาก โดยทั่วไปแม้ชาวอีสานจะบริโภคข้าวเหนียวเช่นเดียวกับภาคเหนือ แต่เครื่องจักสานที่เกี่ยวกับการบริโภคมีความแตกต่างจากของภาคเหนือ เช่น

“ก่องข้าว” ที่ใช้กันในบริเวณอีสานกลางได้แก่ จังหวัดมหาสารคม ร้อยเอ็ด ขอนแก่น มีลักษณะและรูปร่างที่ต่างไปจากก่องข้าวที่สานด้วยไม้ไผ่ของถิ่นอื่น ตัวอย่างเช่น ก่องข้าวชนิดนี้จะประกอบด้วย ๓ ส่วนหลักๆ คือ ส่วนฐาน ทำด้วยไม้ตามแต่จะหามาได้ ไขว้เป็นกากบาทเพื่อใช้เป็นฐานสำหรับตั้งตัวก่องข้าว สานด้วยไม้ไผ่ซ้อนกัน ๒ ชั้น เป็นรูปคล้ายดอกบัว แต่ขอบสูงขึ้นเหมือนโถ และส่วนฝา รูปร่างคล้ายฝาชีครอบอีกชั้นหนึ่ง ขอบของฝาใช้ก้านตาลเหลาให้เป็นแผ่นบางๆ โค้งเพื่อทำขอบ เพิ่มความทนทานขึ้น การสานก่องข้าวชนิดนี้ต้องสานตัวก่องข้าวซ้อนกัน ๒ ชั้นเพื่อเก็บความร้อน ฐานก่องข้าวคงได้อิทธิพลจากเชี่ยนหมากของอีสาน เพราะบางครั้งมีแกะลวดลายคล้ายเชี่ยนหมาก ส่วนรูปร่างน่าจะได้รับอิทธิพลจาก ‘ก่องข้าวขวัญ’ ของภูไท ซึ่งมีรูปทรงใกล้เคียงกัน

“กระติ๊บ” ภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวอีกชนิดหนึ่ง สานด้วยไม้ไผ่เช่นเดียวกัน กระติ๊บทรงกระบอกคล้ายกระป๋อง ประกอบด้วย ๒ ส่วนคือ ตัวกระติ๊บและฝา วิธีการสานจะสานด้วยตอกไม้เฮียะซึ่งเป็นตอกอ่อนๆ โดยจะสานเป็นรูปทรงกระบอก

บุรุษชาวอีสาน สะพายกระติ๊บข้าวที่หอด้วยผ้าทอ (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

An Isan man carrying Kra Tip, a rice container wrapped with woven cloth (Picture from the National Archives).

The way of life of northeastern or “Isan” people is close to agriculture, so basketry has been widely used. In general, even though Isan people consume sticky rice as well as north people do, there are some differences in basketry for consumption between the two regions, such as:

“Kong Kao” has been widely used in the middle part of Isan, including Maha Sarakham, Roi Et and Khon Kaen. It looks different from the ones used in other areas. It normally consists of three main parts; a base which is made of crossed wood, a body which is woven with double layered bamboo into a lotus shape, but with a higher edge like a jar, and a cone-shaped lid. The edge of a lid is covered with stalk of Toddy palm to enhance durability. The body of Kong Kao is normally woven into double layers to keep the heat. The base of Kong Kao might be influenced by a betel set of Isan because sometimes the decoration patterns are similar to those of a betel set. As for the shape, it might be inspired from “Kong Kao Kwan” of “Phu Thai” as they share similar shape.

“Kra Tip”, is another kind of a container for sticky rice and is woven with bamboo as well. This cylinder shaped wicker consists of two parts, which are a body and a lid. The whole structure is woven with thin-sliced of such kind of bamboo to form a cylinder shape.

สตรีชาวอีสาน สะพายกระบุงสาน และถืออุปกรณ์ในการร่อนแร่ทอง ที่แม่น้ำโขง (ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

Northeastern women carrying wicker shoulder baskets and equipment used for sifting the gold ore at the Mekong River. (Picture from the National Archives)

นอกจากนี้ยังมีเครื่องจักสานอีกหลายประเภท ซึ่งส่วนมากทำขึ้นจากไม้ไผ่เป็นหลัก เช่น เครื่องจักสานที่เป็นภาชนะในชีวิตประจำวัน เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด เปลเด็ก เครื่องจักสานที่ใช้ดักจับสัตว์ เช่น ไซ ข้อง ต้มดักกบ ซ่อน ปุ่ม ขัง ปลา เป็นต้น เครื่องจักสานที่เกี่ยวกับการเลี้ยงไหมและทอผ้า เช่น กระเบียดปั่นฝ้าย กระด้งเลี้ยงไหม จ่อเลี้ยงไหม และเครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องกับขนบประเพณี เช่น เบ็งหมาก ก่องข้าว และขวัญ เป็นต้น

ปัจจุบันเครื่องจักสานของภาคอีสานมีการทำอยู่ในหลายพื้นที่ ทั้งที่ทำเป็นอาชีพโดยตรง และทำเป็นอาชีพรองยามว่างจากการทำไร่ทำนา

In addition, there are many more types of basketry and mostly are made of bamboo. Those include basketry to use in daily life, such as Kra Bung, Kra Jaad and baby cot; basketry for animal hunting, basketry for sericulture and weaving and basketry that is used in ritual ceremonies.

Nowadays, basketry in the northeast region are being produced in many areas, as a major career or a secondary job during free time from farming.

แจกันไม้ไผ่จักสานลายขิด (ภาพจาก กรมศิลปากร)
Bamboo vase (Picture from Fine Arts Department)

ก่องข้าว สำหรับใส่ข้าวเหนียวของภาคอีสาน
Kong Kao is another kind of a container for sticky rice

เครื่องจักสานภาคใต้

Basketry in the South

ด้วยลักษณะภูมิศาสตร์ของภาคใต้ที่ต่างไปจากภูมิภาคอื่น ตั้งแต่การทำไร่ทำนาที่มีปริมาณไม่มาก จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่เครื่องจักสานประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรมีน้อยกว่าภาคอื่น ภาคใต้สามารถแบ่งลักษณะภูมิศาสตร์ออกเป็นชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก และฝั่งด้านตะวันออก ทางฝั่งตะวันออกมีแหล่งเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์กว่าจึงมีวัตถุดิบสำหรับทำงานจักสานหลายชนิด เช่น ไม้ไผ่ หวาย กระจูด หรือย่านลิเภา การใช้เครื่องจักสานจึงแพร่หลายในแถบนี้มากกว่าความพิเศษของเครื่องจักสานถิ่นนี้คือ สร้างขึ้นจากประโยชน์ใช้สอย โดยมีลวดลายสวยงามที่เอื้อต่อการใช้งาน และสัมพันธ์กับความเชื่อของชาวใต้อย่างน่าสนใจ

“ย่านลิเภา” งานจักสานภาคใต้ที่มีความประณีตมากที่สุด มักทำเป็นภาชนะ เช่น เชี่ยนหมาก กล่องบุหรี่ และ กระเป๋า นิยมใช้กันในหมู่เจ้านาย โดยเฉพาะที่จังหวัดนครศรีธรรมราช นิยมทำกันมาก ในสมัยอดีตมีการฟื้นฟูย่านลิเภาหลายครั้ง ตั้งแต่สมัยเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งพระยาสุขุมนัยวินิต สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โดยเห็นว่าย่านลิเภาเป็นของหาง่ายมีอยู่ทั่วไปในภาคใต้ควรที่จะพื้นฟูเพื่อให้ชาวบ้านได้ยึดถือเป็นอาชีพรอง และดำรงวิชาการจักสานนี้ไว้สืบไป ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้มีการฟื้นฟูย่านลิเภาอีกครั้ง โดยการจัดประกวดการสานหมวกจากย่านลิเภาขึ้น และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุยเดช และ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ เสด็จพระราชดำเนินไปจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มีผู้นำผลงานเครื่องสานย่านลิเภาถวาย ทำให้เครื่องจักสานย่านลิเภาได้รับความนิยมในหมู่ประชาชนทั่วไปขึ้นมาอีกจนถึงปัจจุบัน

The geography of the South differs from other regions. There is not a lot of agricultural work. Therefore, the basketry has not been made to use as farming tools as much as other regions do. The geography in the South can be divided into the west coast and the east coast. In the east coast, there are more agricultural resources, so more raw material for basketry, such as bamboo, rattan, bulrush and climbing fern are available. Therefore, more basketry has been widely used in this area. The uniqueness of basketry in this area is that it is beautifully made with patterns based on function and utility. The basketry in the area has been made noticeably in relation to belief of people in the south.

“Yan Lipao” or climbing fern; is the most beautiful and neat wicker work in the south. It is usually made into containers such as betel sets, cigarettes boxes and bags. It has been commonly used among aristocrat especially in Nakhon Si Thammarat. In the past, usage of Yan Lipao has been restored many times, including the time of Chao Phraya Yomrach (Pun Sukhum), when he hold a title as Phraya Sukhumvinit, a lord lieutenant of Monthon of Nakhon Si Thammarat during the reign of King Rama 5. He found that climbing fern could be widely found in the southern part, so it should be restored for the locals to take it as a secondary work as well as to carry on this local wisdom to younger generations. During the time of Marshal Pibulsongkram as the Prime Minister in 1942, Yan Lipao was restored once again. Yan Lipao hat competition was held in that year. In 1970, His Majesty King Bhumibol Adulyadej and Her Majesty Queen Sirikit paid a visit to Nakhon Si Thammarat. Items made of Yan Lipao were presented to the King and the Queen. Since then Yan Lipao wicker has become more popular up until now.

กระเป๋าย่านลิเภาประดับโลหะ ฝีมือช่างศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๙ (ภาพจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร)

A bag made of Yan Lipao, decorated with metal, made by artisan from the Foundation for the Promotion of Supplementary Occupations and Related Techniques under the Royal Patronage of Her Majesty the Queen or SUPPORT (Picture from The Bangkok National Museum)

ย่านลิเภา เป็นพืชประเภทเถาวัลย์ ขึ้นตามชายป่า หรือป่าละเมาะ คุณสมบัติพิเศษคือมีความเหนียวทนทานเหมาะสำหรับผูกรัดสิ่งของ คำว่า “ย่านลิเภา” มักเรียกเพี้ยนกันไปหลายอย่าง บางครั้งก็มีเรียกว่า “หญ้ายายเพา” สันนิษฐานว่า คำว่า “ลิเภา” หรือ “นิเภา” อาจจะมาจากภาษามลายูว่า “ลิบู” เพราะชาวพื้นเมืองจังหวัดนราธิวาส เรียกย่านลิเภาว่า ลิบู ซึ่งภาษามลายูแปลว่า ตีนจิ้งจก ตรงกับลักษณะใบของต้นลิเภา

การทำเครื่องจักสานย่านลิเภาแต่โบราณจะมีลวดลายที่นิยมทำกันเป็นลักษณะเฉพาะอยู่เพียงไม่กี่ลาย เช่น ลายดอกพิกุล ลายไทย ลายเทพพนม เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนี้ได้มีผู้พัฒนาคิดลายและรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นมาก โดยผลิตภัณฑ์ที่นิยมสานกันมากในปัจจุบันเป็นจำพวก กระเป๋าถือสตรี หมวก และ กำไล มากกว่าอย่างอื่น

Yan Lipao or climbing fern is a kind of vine-like plant, grows around edges of forest or grove wood. The major characteristics include its toughness and durability, which is suitable for tying things. It can be called differently. It is assumed that the term “Li Pao” or “Ni Pao” may stem from a term “Li Bu” in Bahasa Melayu. The locals in Narathiwat also call it “Li Bu” which means “lizard foot” in Bahasa Melayu, corresponding to the characteristic of its leave.

In the old days, only a few patterns were made for Yan Lipao basketry, such as, a pattern of “Pikul” flower (Mimusops), Thai decorative patterns and Thep Phanom pattern. However, nowadays new patterns and shapes have been initiated. The most popular products nowadays include lady handbags, hats and wristlets.

กระเป๋าย่านลิเภา (ภาพจาก กรมศิลปากร)

Handbag made of Yan Lipao (Picture from Fine Arts Department)

ชุดเชี่ยนหมากย่านลิเภา ฝีมือช่างพื้นถิ่นภาคใต้ สมัยรัตนโกสินทร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา

A betel set made of Yan Lipao, made by local artisan from the South during Ratana-kosin Period, Muchimavas National Museum)

เครื่องจักสานแม้จะถือกำเนิดขึ้นมาเป็นพันปีแล้ว แต่ความรู้ในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ประเภทนี้ยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน ไม่สิ้นสูญหายไป แม้สภาพสังคมปัจจุบันจะลดบทบาทความสำคัญของเครื่องใช้ชนิดนี้ เนื่องจากการคิดค้นวัสดุใหม่ๆ ที่เข้ามาแทนที่เช่น พลาสติก หรืออลูมิเนียม ส่งผลให้เครื่องจักสานที่เป็นของใช้จำเป็น อันจะขาดไม่ได้ในทุกครัวเรือน กลายมาเป็นของใช้ที่สำคัญรองลงมา ทั้งยังมีการเปลี่ยนบทบาทกลายเป็นของฝากสำหรับนักท่องเที่ยว หรือของตกแต่งบ้านแทนการใช้งานจริง

วันและเวลาที่ผันผ่าน มิได้ทำให้งานจักสานเลือนหายไปในกระแสของกาลเวลา แต่กลับปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพเครื่องจักสานให้ดียิ่งขึ้น พร้อมยืนหยัดอย่างมั่นคงภายใต้ยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง คงไม่เป็นการกล่าวจริงว่า เครื่องจักสานคืองานหัตถกรรมที่ดำรงอยู่เหนือกาลเวลา

Even though basketry has been existing for thousand years, the knowledge and wisdom to make basketry have been still passed on until today. However, today's society has diminished the importance of this kind of appliances, due to the invention of new substitute materials, such as, plastic and aluminum. As a result, the basketry, that once used to be a necessity for everyday life, has lost its importance. It has changed to be souvenirs and home decoration instead of serving as real appliances.

As time passes, it has not made basketry to fade the existence through the stream of time. Yet the quality has been improved and developed along the way. It has been also sustainably persistent through the change of times. It would not be exaggerating to say that the basketry has been a timeless handicraft.

บรรณานุกรม
Bibliography

กรมศิลปากร สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ประมวลภาพประวัติศาสตร์ไทย พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2550.

กรมศิลปากร, คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. **ศิลปวัฒนธรรมไทย (เล่มที่ ๕ ศิลปวัตถุ กรุงรัตนโกสินทร์)**. กรุงเทพฯ : (ม.ป.ท.), 2525.

กรมศิลปากร. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. **พระแสงราชศัสตราประจำเมือง**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, เกรท โปร กราฟฟิค, 2539.

กรมศิลปากร. **ประวัติวัดมัชฌิมาวาส และ นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มัชฌิมาวาส (ภัทรศีลสังวร)**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, อมรินทร์การพิมพ์, 2525.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และ นิยะดา ทาสุคนธ์. **หอพระมณเฑียรธรรม**. กรุงเทพฯ : [สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย], 2525. 42 หน้า.

กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **สารพันมรดกไทย**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ. 2536.

กองวัฒนธรรม. **เครื่องเงินเครื่องทอง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมสรรพสามิต, 2513.

เขมทัต วิศวโยธิน. **เครื่องกระเบื้อง จัดแสดง ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิต พุทธศักราช 2525**. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2526.

เขมทัต วิศวโยธิน. **เครื่องแก้ว จัดแสดง ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิต พุทธศักราช 2525**. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2526.

เขมทัต วิศวโยธิน. **เครื่องถม จัดแสดง ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิต พุทธศักราช 2525**. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2526.

เขมทัต วิศวโยธิน. **เครื่องทองและเครื่องเงิน จัดแสดง ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิตพุทธศักราช 2525**. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2526.

เขมทัต วิศวโยธิน. **เครื่องพิพิธภัณฑ์ จัดแสดง ณ พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิต พุทธศักราช 2525**. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2526.

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. **พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์กับประชาชน**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2525.

คณะทำงานจัดทำหนังสือกระบวนพยุหยาตราชลมารค. **กระบวนพยุหยาตราชลมารค**. กรุงเทพฯ : กองทัพเรือ, อรุณการพิมพ์, 2540.

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. หมู่พระมหามณเฑียร. กรุงเทพฯ : **ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักพระราชวัง**, พงษ์วรินการพิมพ์, 2554.

ฉวีงาม มาเจริญ และคณะ. **นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดพระราชพิธีและรัฐพิธี**. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2546.

ณัฏฐภัทร จันทวิช. **ตาลปัตรพัดยศ ศิลปบนศาสนวัตถุ**. กรุงเทพฯ : ริเวอร์ บุ๊คส์, 2538.

ทรัพย์สินมีค่าของแผ่นดินในพระราชพิธีโสกันต์. กรุงเทพฯ : กรมธนารักษ์, 2557.

ธงทอง จันทรางศุ และ เขมทัต วิศวโยธิน. **พระที่นั่งวิมานเมฆ**. กรุงเทพฯ : สำนักพระราชวัง ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่, 2538.

ธงทอง จันทรางศุ. **ของสวยของดีครั้งแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง**. กรุงเทพฯ : เอส. ซี. พริ้นท์แอนด์แพค, 2553.

ธีระ แก้วประจันทร์ และคณะ. **พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2558.

นพวัฒน์ สมพื้น. **งานช่างแกะช่างสลักในท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2541.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยา. **สาส์นสมเด็จ เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2546.

นิตย์รดี เรียบร้อยเจริญ. **ทรัพย์สินมีค่าของแผ่นดิน ความงามอันทรงคุณค่า**. กรุงเทพฯ : สำนักทรัพย์สินมีค่าของแผ่นดิน กรมธนารักษ์, อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2554.

นิทรรศการพิเศษการแสดงภาพถ่ายพระราชวงศ์ไทยและพระราชวงศ์ญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2553.

แน่งน้อย ปัญจพรรค์ และ สมชาย ณ นครพนม. **ศิลปะไม้แกะสลัก** : สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : เริงรมย์, 2535.

แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว.. **สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง**. กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, 2531.

บรมนิวาสราชอนุสรณ์ : **โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดบรมนิวาส**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายสื่อสารองค์กรสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2558.

บุญเตือน ศรีวรพจน์. **เครื่องทองรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย, สตาร์ปรินท์, 2542.

บุษกร ลิมจิตติ, เด่นดาว ศิลปานนท์, วัชรี ชมภู, เบญจพร สารพรม. **งานมัณฑนศิลป์สำคัญในประวัติศาสตร์เพื่อเทิดพระเกียรติพระบรมราชจักรีวงศ์**. กรุงเทพฯ : สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร, 2557.

บุษยา ไกรฤกษ์ และคณะ. **พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ (เล่ม ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, 2528.

บุษยา ไกรฤกษ์ และคณะ. **พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ (เล่ม ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)**.กรุงเทพฯ : มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, 2528.

บุษยา ไกรฤกษ์ และคณะ. **พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ (เล่ม ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ, 2528.

บุษยา ไกรฤกษ์ และคณะ. **พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ (เล่ม ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, 2528.

ปรีดี พิศภูมิวิถี. **ราชอาณาจักรสยาม ณ พระราชวังฟงแตนโบล คณะราชทูตสยาม 27 มิถุนายน ค.ศ. 1861**. กรุงเทพฯ : สยามเรเนซองส์, 2556.

เผ่าทอง ทองเจือ. **สมปักปูม ภูมิผ้าเขมร-ไทย จากราชสำนักสู่สามัญชน**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน), เนติกุลการพิมพ์, 2558.

เผ่าทอง ทองเจือ. **สลักดุน ภูมิปัญญาเชิงช่าง จากอดีตสู่ปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน), เนติกุลการพิมพ์, 2559.

พระธรรมราชานุวัตร และ พระมหาสุรพล ชิตญาโณ. **โบราณวัตถุจากพระมหาเจดีย์ ๔ รัชกาล วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม**. กรุงเทพฯ : วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2541.

พระมหาสุรพล ชิตญาโณ, พันธุ์ศักดิ์ จักกะพาก และ บรรจบ ไมตรีจิตต์. **โบสถ์วัดโพธิ์ The Ubosot of Wat Pho**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ “ทุนพระพุทธยอดฟ้า” : วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2544.

พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ) และ บุญเตือน ศรีวรพจน์. **ตาลิปัตรวัดโพธิ์**. กรุงเทพฯ : วัดพระเชตพนวิมลมังคลาราม, 2558.

พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), ศานติ ภักดีคำ และ พีระพัฒน์ สำราญ. **ตำหนักวาสุกรี วัดโพธิ์ : TAMNAK WASUKRI RESIDENCE WAT PHO**. กรุงเทพฯ : วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, 2559.

พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), ศานติ ภักดีคำ, รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และ พอพล สุกใส. **พระพุทธปฏิมาวัดโพธิ์ Buddha Image of Wat Pho History and Iconography**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสิริวัฒนภักดี, 2555.

พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ. **ปัญญาชาวสยาม**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2541.

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, สำนัก. **เมื่อตะวันออกพบตะวันตก**. กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, อมรินทร์พริ้นติ้งอินด์พับลิชชิ่ง, 2557.

พีระพัฒน์ สำราญ. **สถาปัตยกรรมวัดสุทัศนเทพวราราม (พระวิหารหลวงและพระระเบียงคด)**.กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พลับลิชชิ่ง, 2551.

เพลินพิศ กำราญ. **พระมหาสังข์พิธี**. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2526.

ไพโรจน์ สโมสร. **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน E-Sarn Mural Painting**. กรุงเทพฯ : ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.

ไพศาลย์ เปี่ยมเมตตาวัฒน์. **สยาม - ผ่านมุมกล้องจอห์น ทอมสัน 2408-9** : รวมทั้งนครวัดและเมืองชายฝั่งประเทศจีน. กรุงเทพฯ : ริเวอร์ บุ๊คส์, 2558.

ภูมิใจ ชุมพล, ม.ล.. **เครื่องเขิน ภาณุรังษี (จัดพิมพ์ขึ้นในโอกาส เครื่องเขินภาณุรังษีครบรอบ 100 ปี)**. กรุงเทพฯ : ส.วีรัชการพิมพ์ (1996), 2558.

ภูมิใจ ชุมพล, ม.ล.. **เครื่องถมจุฑาธุชและเครื่องถมอื่นๆ**. กรุงเทพฯ : ส.วีรัชการพิมพ์ (1996), 2559.

มณี พนอมยงค์ และ ศิริรัตน์ อาสนะ. **เครื่องสักการะในล้านนาไทย**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2538.

มณี พยอมยงค์. **วัฒนธรรมล้านนาไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

รัฐกร มงคลธรรม. **ช่างทองหลวงแห่งพระมหากษัตริย์**. นนทบุรี : บ้านรัก, 2554.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2526.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554** : เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556.

ราชาวดี งามสง่า. **อาชีพช่างจักสาน : งานหัตถกรรมพื้นบ้านที่พัฒนาเป็นอาชีพ**. กรุงเทพฯ : บริษัท ต้นอ้อ จำกัด, 2535.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **เครื่องจักสานในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **พจนานุกรม หัตถกรรม เครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2548.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **มรดกพื้นบ้าน ด้วยฝีมือและภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2536.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : ปาณยา, 2527.

วิสันธนี โพธิสุนทร. **เครื่องมุก**. กรุงเทพฯ : กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, โรงพิมพ์พิฆเณศ, 2524.

ศรีเลา เกษพรหม. **ประเพณีชีวิตคนเมือง**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2538.

ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. **หอมติดกระดาน**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2549.

ศิลปากร, กรม. **งานช่างหลวง สมุดบันทึก พุทธศักราช 2555**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2555.

ศิลปากร, กรม. **ประวัติวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ, 2531.

ศิลปากร, กรม. **ศิลปกรรมวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม**. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการดำเนินงานฉลองพระชนมายุ 90 พรรษา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2531.

ศิลปากร, กรม. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. **ฟิล์มกระจกจดหมายเหตุ หนึ่งพันภาพประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์**.กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, เรือนแก้วการพิมพ์, 2559.

ศุภมิตร เขมาลีลากุล, โรเซนเบิร์ก เดวิด สกอต และ ทีมผลิตรายการจดหมายเหตุกรุงศรี. **ทอง : ความรุ่งโรจน์เรืองของกรุงศรีอยุธยา**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2553.

สมถวิล นิลวิไล. **เครื่องเขินไทย : พัฒนาการด้านเทคนิคการทำ**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

สมภพ ภิรมย์, พล.ร.ต.. **พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง., 2539.

สมภพ ภิรมย์, พล.ร.ต.. **เรือพระราชพิธีพยุหยาตราชลมารค. กรุงเทพฯ** : อมรินทร์, 2539.

สมุดภาพสังคมไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ Pictorial Book of Social Life in the Reign of King Chulalongkorn.กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2539.

สยามตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ถึงสมัยปัตยุบัน (ที่ระลึกสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ สวนลุมพินี พ.ศ. 2468. พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์, 2470.

สริยา ทรรทรานนท์, พัชรินทร์ ศุขประมูล. **ศิลปะและหัตถกรรมไทย.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2532.

สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ ๕. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2532.

สันติ เล็กสุขุม. **งานช่าง คำช่างโบราณ**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2553.

สำนักพระราชวัง. **พระบรมมหาราชวัง Grand Palace**. กรุงเทพฯ : สำนักพระราชวัง, ไทยวัฒนาพานิช, 2547.

สำนักราชเลขาธิการ. **เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร**.กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. **เครื่องราชอิสริยาภรณ์**. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี,อมรินทร์พริ้นติ้งอนด์พับลิชชิ่ง, 2546.

สิริพรรณ ธิรศิรโชติ. **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2548.

สิริพรรณ ธิรศิรโชติ. **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา**. กรุงเทพฯ : สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากรกระทรวงวัฒนธรรม, ไทภูมิ พับลิชชิ่ง, 2559.

สุเชาวน์ พลอยชุม, ศิรินันท์ บุญศิริ และ อรวรรณ ทรัพย์พลอย. **จดหมายเหตุพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันศุกร์ที่ 21 เมษายน พุทธศักราช 2532**. กรุงเทพฯ : วัดบวรนิเวศวิหาร, 2555.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว.. **เครื่องอิสริยยศพระบรมราชวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : รีเจนซี บรั่นดีไทย, โอ.เอส.พริ้นติ้ง, 2539.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว.. **พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง**. กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, 2535.

แสงสูรย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว.. **พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง**. กรุงเทพฯ : กรรมการเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรม สำนักพระราชวัง, โรงพิมพ์พระจันทร์, 2525.

อนุสรา ว่องวัฒนโรจน์ และ วันชัย ช่อไชยกุล. **จุฬาฯ อาลัมพางค์**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง, 2559.

อิสสระ เศวตามร์. **เมืองไทยเมื่อหนึ่งร้อยปี**. กรุงเทพฯ : งานเผยแพร่ สำนักงานเลขานุการกรม กรมศิลปากร, รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2530.

Julthusana Byachrananda. **Thai Mother-of-pearl inlay**. Bangkok : River Books, 2001.

Lisa McQuail. **Treasures of Two Nations : Thai Royal Gifts to the United States of America. Washington D.C. : Asian Cultural History Program**, Smithsonian Institution, c1997.

Maryon, Herbert. **Metalwork and enamelling : a practical treatise on gold and silversmiths' work and their allied crafts. (Fifth Revised Edition)**. New York : Dover Publications, [1971]

Naengnoi Punjabhan. **Silverware in Thailand**. Bangkok : Rerngrom Publishing Co.,1991.

Nicolas Reeves. **The complete Tutankhamun : the king, the tomb, the royal treasure**. London ; New York, N.Y. : Thames and Hudson, 1995.

The National Museum Volunteers Group. **Treasures from the National Museum Bangkok**. Bangkok : Thai Watana Panich, 1987.

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่างประเทศ
(องค์การมหาชน)

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน)
The SUPPORT Arts and Crafts International Centre of Thailand (Public Organization)
59 หมู่ 4 ตำบลช้างใหญ่ อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13290 โทรศัพท์ 035-367-054-9 โทรสาร 035-367-051
59 Moo 4, Changyai, Bangsai, Ayutthaya 13290 THAILAND Phone 66(0) 35-367-054-9 Fax. 66(0) 35-367-051
www.sacict.or.th